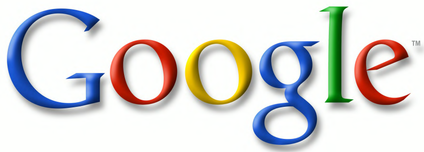
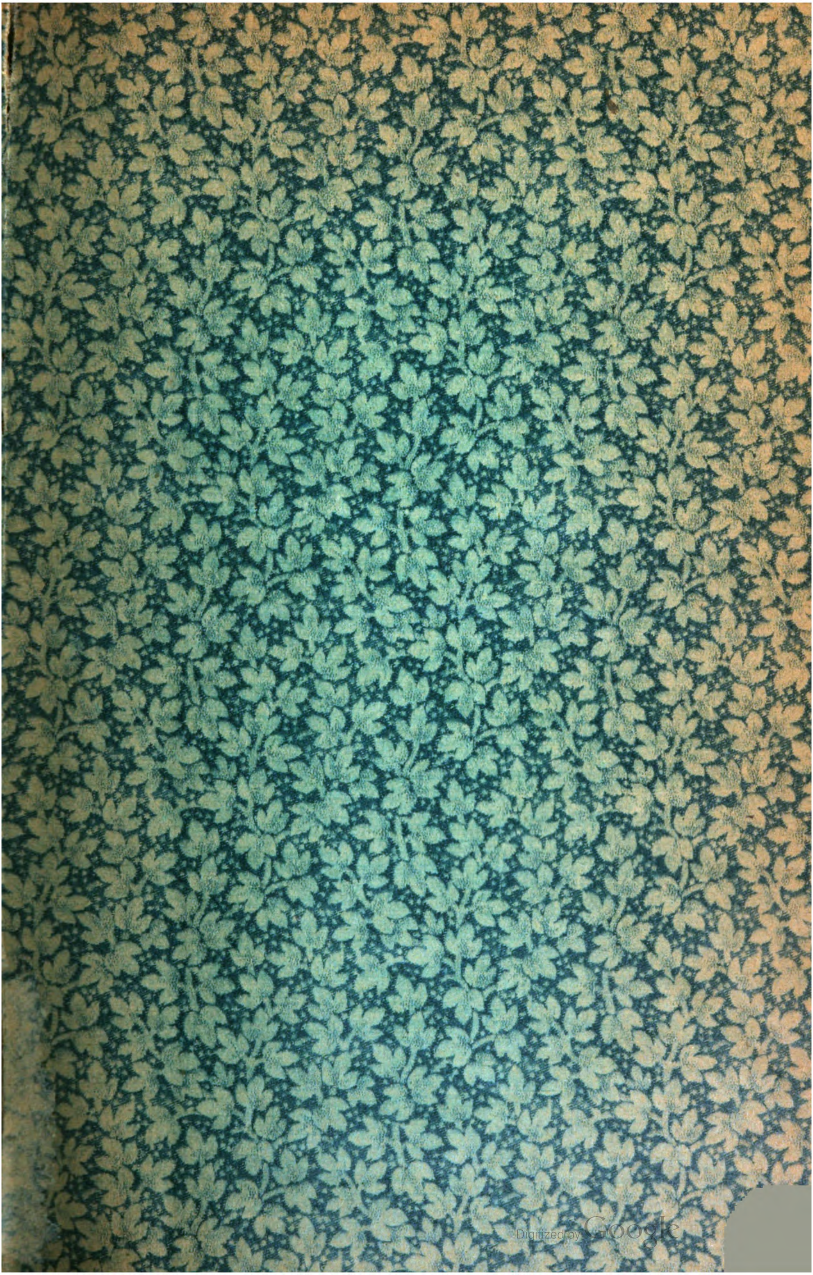








KRIJGS- EN GESCHIEDKUNDIGE GESCHRIFTEN.

Snelpersdruk van H. A. M. Roelants, te Schiedam.

KRIJGS- EN GESCHIEDKUNDIGE

GESCHRIFTEN

VAN

W. J. KNOOP,

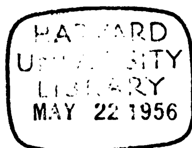
Generaal-Majoor bij het Nederlandsche Leger.



TWEEDE DEEL.



SCHIEDAM,
H. A. M. ROELANTS.
1862.


HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 22 1956

INHOUD.

Bladz.

Quatre-Bras en Waterloo 1

De verdediging van Nederland in 1672 en 1673. . . 175

De koninklijke militaire akademie 323

Iets over het vestingstelsel van ons land 337

QUATRE-BRAS EN WATERLOO.

Er zijn in de geschiedenis jaartallen en namen, die meer dan anderen eenen diepen indruk op de gemoederen der menschen blijven maken, omdat zij herinneren aan grootsche, buitengewone gebeurtenissen; gebeurtenissen, die den gewigtigsten invloed op het lot van het menschdom hebben uitgeoefend en de wereld van gedaante hebben doen veranderen. Zoo zullen het jaartal 1815 en de naam Waterloo ons nooit onverschillig en koel laten; want zij brengen ons eenen kampstrijd in de herinnering, zoo bloedig, zoo grootsch, zoo heldhaftig gestreden, zoo onvergetelijk door de groote mannen, die daar optraden, door de gewigtige belangen, die daar op het spel stonden, door de gevolgen aan de uitkomst van dien strijd verbonden, dat de wereldgeschiedenis er misschien het gelijke niet meer van oplevert. Noem Waterloo, en ieder stelt zich dadelijk dien halfgod van den nieuweren tijd voor, de banden verbrekende, die hem kortstondig omgaven, op nieuw de keizerskroon op zijn schedel drukkende, en op nieuw den kamp tegen geheel Europa aanvaardende; noem Waterloo, en gij verbeeldt u dat slagveld, waar Frankrijks krijgshaftige scharen, voortgestuwd door den wil van hunnen grooten veldheer, zich, even als de woedende baren der zee, met onweêrstaanbaar geweld storten op die bataillons van Wellington, die daar pal staan als vaste en sterke dijken der vrijheid; noem Waterloo, en gij herinnert u zoo vele dappere landgenooten, die op dat slagveld met roem streden, met zelfopoffering vielen; gij herinnert u dien Oranjevorst, die daar zijn bloed vergoot voor de vrijheid van Nede-

land, voor de onafhankelijkheid van Europa, en door zijn moed en zijne krijgsdeugd den luister verhoogde van een geslacht, dat zoo veel kampvechters voor de zaak des vaderlands heeft voortgebragt. Reeds bijna veertig jaren zijn verloopen sedert dien laatsten worstelstrijd tegen Napoleon, en toch is de herinnering daaraan nog zóó levendig in aller harten, alsof die strijd pas gisteren plaats had; en ieder onzer zegt het da Costa na, wanneer hij zingt:

„'t Kanon van Waterloo
„Galmt in mijne ooren nog."

Het is ons voornemen in de volgende bladeren de krijgsgebeurtenissen van dat altijd gedenkwaardige jaar 1815 in overzigt te nemen, en, zonder ons te wagen aan een uitvoerig verhaal daarvan — te zeer boven onze krachten verheven, — ons te bepalen tot de beschouwing van enkele punten, die dienen kunnen om de kennis en beoordeeling dier gebeurtenissen meer algemeen en meer juist te maken. Het is eene nieuwe poging, die wij wagen, om de krijgskennis meer onder onze landgenooten te verspreiden, en om iedereen in staat te stellen te oordeelen, niet alleen dat zijne voorouders roemwaardig waren, maar ook waarom zij het zijn geweest.

De aanleiding tot dien arbeid vonden wij in de lezing der Fransche vertaling van het bekende werk des heeren van Löben Sels, voor zoo ver den veldtogt van 1815 in de Nederlanden betreft *). De luit.-kolon. van Löben Sels heeft door zijne „bijdragen tot de krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte," zich eene regtmatige aanspraak verworven op de achting en dankbaarheid zijner wapenbroeders en landgenooten; want in die bijdragen heeft hij met naauwgezette waarheid de roemrijke krijgsbedrijven opgeteekend van het hollandsche leger, in het tijdvak van het fransche keizerrijk en in het jaar 1815. Zoo iets is bij ons eene zeldzaamheid; slechts schaars vindt men bij ons voorbeelden van goed geschrevene krijgsgeschiedenissen; van juiste, waarheidlievende verhalen der door ons leger verrigte wapenfeiten; en het is eene wezenlijke oneer voor ons, dat daden en verrigtingen, die ons onmiskenbaar tot roem verstrekt hebben, alleen door vreemdelingen zijn beschreven en opgeteekend. De luit.-kolon. van Löben Sels maakt eene eervolle uitzonde-

*) Précis de la campagne de 1815 dans les Pays-Bas etc, La Haye, Jan. 1849.

ring op dien geest van laauwheid en onverschilligheid, die bij ons te algemeen is; hij, ten minste, heeft aan zijn vaderland de schatting van zijne talenten gebragt; hij heeft de eer van dat vaderland verdedigd; hij heeft medegewerkt tot de uitbreiding van onzen volksroem, en aan hem hebben wij het te danken, dat ook de vreemdeling weet, welk een gewigtig deel de nederlandsche krijgsmagt heeft gehad aan den laatsten worstelstrijd tegen Napoleon.

Het jaar 1814 had Napoleon, na heldhaftigen kamp, zien bezwijken voor de reusachtige overmagt zijner vijanden; de keizerlijke schepter was uit zijne handen gevallen, en weêr was een Bourbon op Frankrijks troon verheven.

Voor den aandachtigen opmerker moest het intusschen spoedig blijkbaar zijn, hoe moeijelijk het den nieuwen gebieder van Frankrijk zou vallen, het woelige, wispelturige volk, dat hij bestuurde, aan rust en gehoorzaamheid te gewennen; en hoe de strijdige, geheel vijandige partijen, waarin de natie verdeeld was, de voortduring der regering van Lodewijk XVIII ten hoogsten onzeker maakten. Die vorst toch was niet alléén in Frankrijk teruggekomen, maar met hem waren een aantal zijner getrouwe aanhangers wedergekeerd; vijanden en slagtoffers der omwenteling van 1789, bestrijders van hare beginselen, die zelfs het goede loochenden, dat zij had voortgebragt, en die in hunnen blinden waan alles weêr tot den vorigen toestand wilden doen terugkeeren, en het geheele tijdvak van 1789 tot 1814 uit de geschiedenis van Frankrijk wilden wisschen. Is het wonder, dat zulke meeningen, voorgedragen op den trotschen toon van wie als gebieder meent te kunnen spreken, in de hoogste mate kwetsend en krenkend waren voor dat talrijke gedeelte der fransche natie, dat, met hart en ziel de beginselen der omwenteling toegedaan, daaraan zijne stoffelijke welvaart, zijne maatschappelijke ontwikkeling, zijne volksgrootheid, zijnen schitterenden krijgsroem had te danken? Is het wonder, dat die edelen en die met den koning teruggekeerde ballingen weldra vreemden en vijanden waren te midden hunner landgenooten, wier denkwijs, zeden, belangen zoo geheel anders, zoo geheel strijdig waren met de hunne?

En mogen al soms dwaze adeltrots, onverstandige gehechtheid aan verouderde instellingen, bij velen der teruggekeerde

koningsgezinden de oorzaak zijn geweest der vijandschap, die hunne landgenooten hun toedroegen, toch vordert de billijkheid te erkennen, dat die vijandschap bijna in den aard der dingen lag, en juist niet altijd aan de eene der twee partijen moet geweten worden. Er was eene te wijde klove tusschen die partijen; er was te veel gebeurd, wat eene verzoening en verbroedering onmogelijk maakte. De Vendeër, die onder Charette en la Roche Jacquelin de wapenen voor zijnen koning had gevoerd, kon mogelijk de hand toereiken aan den veteraan van Napoleon's legers, die op de slagvelden van Austerlitz en Friedland had gestreden; want beide, hoe verschillende zaak zij ook hadden voorgestaan, hadden toch den luister en de eer van den Franschen naam uitgebreid, en de dapperheid verbroedert spoedig; maar hoe kon die verbroedering plaats vinden tusschen hem, die door het geweld der omwenteling have en erf had verloren, en hem, wien die omwenteling daarmede had verrijkt? Hoe kon er vriendschap, of zelf maar vrede bestaan tusschen den edelman, die zijne vrienden en verwanten door de gerigtsbijl had zien vallen, en hem, wiens hand bevlekt was met het door de omwenteling onschuldig vergoten bloed? Zulk eene vereeniging van zoo strijdige, vijandige bestanddeelen te verwachten, was dwaas en ongerijmd; nog jaren lang zou Frankrijk in twee vijandige partijen verdeeld blijven; en alleen dan kon men op de uitdelging dier partijen rekenen, wanneer er een later geslacht was opgetreden, vrij van de driften en hartstogten der voorvaderen.

Met al de schranderheid en bekwaamheid, die Lodewijk XVIII bezat, was het hem dan toch niet mogelijk, zijne moeijelijke taak, het besturen van een zoo verdeeld rijk, goed te vervullen; te meer niet, omdat naast en om hem andere mannen waren, die zijne verstandige gematigdheid niet bezaten, en die, hetzij uit verblinding, hetzij met misdadige inzigten, er gedurig op uit waren, om de driften der partijen aan te wakkeren en het goede uit te roeijen, dat de koning wilde stichten. Die koning had bovendien voor het fransche volk twee hoofdgebreken: zijn uiterlijk was weinig indrukwekkend, en vreemde legers hadden hem op den troon gebragt. Ieder volk, maar vooral het Fransche, wordt spoedig voor zijne hoofden ingenomen, wanneer deze door majesteit en kracht zich als door de natuur gevormde gebieders voordoen; maar hoe weinig moest een koning voldoen als Lodewijk XVIII, die oud, ziekelijk, zwaarlijvig, niets gebiedends, niets krijgshaftigs had, niet eens te paard kon stijgen;

hoe ongunstig moest hij afsteken bij dien Korsikaan, wiens ijzersterk ligchaam elke vermoeijenis scheen te tarten, en die, aan het hoofd zijner legioenen, als het ware beeld van den oorlogsgod prijkte! — Maar ook die Korsikaan, hoe onderdrukkend en geweldig zijne regering was geweest, had toch altijd als hoogste doel den roem en luister van het Fransche volk voor oogen gehad; en zijn opvolger was op den troon gekomen door de vernedering en den val des vaderlands, door de zege der vreemde legers over Frankrijk. Dat was een denkbeeld, dat voor het roemzuchtige Fransche volk niet te verduren viel; dat was een denkbeeld, dat de verbittering tegen den ouden vorstenstam steeds levendig hield; en tot op de omwenteling van 1830 toe, bleef het altijd een voornaam en niet te wederleggen verwijt tegen de Bourbons: „ils sont venu dans les bagages de l'étranger." Frankrijk kan onderdrukking verduren van de zijde zijner bestuurders; maar die bestuurders moeten nooit dwaas genoeg zijn om het te vernederen, of de volksijdelheid te kwetsen.

Was de groote massa van het fransche volk, om de opgenoemde redenen, vijandig gezind jegens de Bourbons, in het bijzonder gold dit van het leger; hier vooral was dit gevoel ten hoogste natuurlijk. Geen legerhoofd heeft ooit zijne soldaten met meer afgodische gehechtheid aan zich weten te verbinden, dan Napoleon; de verknochtheid der Fransche soldaten aan hun' keizer kende geene perken; en in die lange, eindelooze oorlogen, in verschillende werelddeelen onder zijne bevelen gevoerd, vindt men nooit, zelfs niet te midden der grootste gevaren, der nijpenste jammeren, een voorbeeld van wederspannigheid of onwil, maar daarentegen duizende voorbeelden van onbeperkte zelfopoffering. Voor die oude beproefde soldaten, die op zoo menig slagveld onder Napoleon's aanvoering hadden overwonnen, was hun keizer alles; zij konden zich onmogelijk aan het denkbeeld gewennen, hem te moeten missen; met weêrzin gehoorzaamden zij de bevelen zijns opvolgers; reikhalzend en met een vast geloof zagen zij de terugkomst te gemoet van den man, die hen in staat zou stellen, de nederlagen der laatste jaren te wreken, en den hoon uit te wisschen, dien Frankrijk had ondergaan, toen de woeste benden van het noorden in zegepraal Parijs waren binnengetrokken.

Die gesteldheid der gemoederen in Frankrijk was natuurlijk Napoleon niet onbekend gebleven, en hij had daarin het middel gezien, om zich nogmaals van de verlorene heerschappij mees-

ter te maken. Zijne zendelingen, over alle deelen van Frankrijk verspreid, wakkerden overal den moed zijner aanhangers aan, vermeerderden de vijandige gezindheid tegen de Bourbons, en stelden de terugkomst des keizers als onfeilbaar en als zeer aanstaande voor. Een digt net van zamenzwering overdekte als het ware geheel Frankrijk, omgaf de Bourbons, belemmerde al hunne handelingen, verblindde hen voor het steeds toenemende gevaar, gaf hen, om zoo te zeggen, geboeid en weêrloos aan hunne vijanden over. Eindelijk, toen de omwenteling genoeg is voorbereid; toen de grond, waarop de troon der Bourbons rust, reeds genoegzaam is ondermijnd; toen de in den vuurberg opgehoopte brandstoffen op het punt zijn uit te breken, doet Napoleon den beslissenden stap. Een rank vaartuig voert den nieuwen Cezar, door slechts weinigen vergezeld, over de wateren der Middelandsche zee; hij bereikt de kusten van Provence; en als een donderslag weêrgalmt het eensklaps in Europa: Napoleon is geland! Napoleon is in Frankrijk!

Moeten wij hier den togt des keizers van Cannes naar Parijs vermelden; dien togt, meer zegepraal dan krijgstogt? Moeten wij dien plotselingen omkeer van geheel Frankrijk vermelden: dat verlaten van den koning door zijn staats- en raadslieden: die betuigingen van verknochtheid, zoo ras vergeten; die eeden van trouw, zoo ras verbroken; dien afval des legers; dat verraad van Ney, — want wij kunnen hier geen zachter woord gebruiken voor de handeling van dien oorlogsman; en noch zijne onsterfelijke dapperheid, noch de rampzalige dood, dien hij later onderging, zijn in staat om het schandelijke weg te nemen van den meineed, dien hij hier pleegde; — moeten wij de steden noemen, die hare poorten voor den terugkeerenden balling openden; de krijgsbenden optellen, afgezonden ter bestrijding des keizers en zich bij diens eerste toespraak aan zijne zijde scharende; de legerhoofden aanwijzen, die hun zwaard aan zijne dienst kwamen toewijden? Moeten wij schilderen, met welk eene snelle vlugt de keizerlijke adelaar zich over geheel Frankrijk uitbreidde; hoe ras de driekleurvlag weêr van de grijze torens van Nôtre Dame wapperde? — maar neen, dit zijn te welbekende, te veel beschrevene feiten; het is onnoodig daaraan te herinneren; iedereen weet, hoe Lodewijk XVIII verlaten en vlugtende den troon zijner vaderen ontvlood, en hoe Napoleon weêr zijne intrede deed in het vorstelijke verblijf der Tuileriën.

Maar niet ongehinderd, niet onbetwist zou die herstelling

van Napoleon's keizerrijk plaats hebben, en ras zoude het vijanden en bestrijders zien opdagen. In het binnenland telde de verdrevene koningsstam nog talrijke aanhangers, en de Vendée, getrouw aan de voorvaderlijke herinneringen, vatte dadelijk de wapenen tegen den nieuwen gebieder op; die gebieder werd bovendien belemmerd door de tegenwerking der vrijheidsgezinde partij, die, zich Frankrijks vroegere onderdrukking door Napoleon herinnerende, thans hare voorzorgen daartegen wilde nemen, het gezag des keizers aanmerkelijk beperkte, en ieder zijner handelingen met wantrouwen gadesloeg. Veel grooter nog waren de gevaren, waarmede het buitenland dreigde. Napoleon's ten onderbrenging en val was het voorname doel geweest, waarom de verbondene vorsten van Europa de wapenen tegen Frankrijk hadden gevoerd; dat doel was in 1814 bereikt; maar de terugkeer des keizers wierp alles weêr in duigen; en liet men hem ongehinderd op den franschen troon, dan was het te wachten, dat hij weldra zijne magt weêr zoude willen uitbreiden, en ras, even als vroeger, gevaarlijk zoude worden voor de vrijheid en onafhankelijkheid der andere europeesche mogendheden. Zelfverdediging gebood het bestrijden van Napoleon. Dit zagen de vorsten van Europa te regt in; en daarom besloten zij niet te rusten, maar zich op nieuw te wapenen, en ten krachtdadigste hunne inspanningen aan te wenden, om den man te beoorlogen, dien zij niet als de regtmatige gebieder van Frankrijk, maar als een overweldiger beschouwden. De oorlog tegen Frankrijk werd bepaald.

Geduchte krijgstoerustingen werden aangewend, om Frankrijk te bestrijden, en de zege der bondgenooten zoo weinig mogelijk twijfelachtig te maken. Alom naderden sterke legers de grenzen van dat land. In de zuidelijke Nederlanden zouden zich twee legers zamentrekken, een pruissisch onder Blücher, een engelsch-nederlandsch onder Wellington; die vereenigde magt zou meer dan 200,000 man bedragen. Aan den Boven-Rhijn trok eene oostenrijksche krijgsmagt van 230,000 man zamen; 60,000 Oostenrijkers en Sardiniërs stonden aan de grenzen van Italië; eene russische legermagt van 140,000 man was in aantogt. Voegt men hierbij de nog later oprukkende spaansche, duitsche en deensche krijgsbenden, dan kan men zonder overdrijving aannemen, dat Frankrijk in 1815 aangevallen zou worden door eene magt van niet minder dan 800,000 man.

Napoleon had te vergeefs pogingen aangewend, om het drei-

gende onweêr af te keeren, dat aan alle zijden om hem zamentrok; hij had te vergeefs de bondgenooten tot vredelievende inzigten trachten te brengen, of verdeeldheid onder hen te zaaijen. Alles was vruchteloos geweest; de vrede kon niet bewaard blijven, en het zwaard alleen moest beslissen. De oorlog was onvermijdelijk, en de keizer besloot den aanval zijner vijanden niet af te wachten in Frankrijk, maar zelf aan te vallen, en in de Nederlanden de legers der bondgenooten op te zoeken en slag te leveren. De helft van Junij was voor dien aanval bebepaald, die over het zijn of niet zijn des franschen keizers moest beslissen.

Een der uitstekendste krijgskundigen van den nieuweren tijd, Clausewitz, heeft de vraag behandeld: in hoever Napoleon's besluit, om in Junij 1815 op de legers van Blücher en Wellington aan te vallen, al dan niet was goed te keuren; en hij heeft op eene overtuigende wijze aangetoond, dat dit besluit het beste was, dat Napoleon, in den toestand waarin hij verkeerde, kon nemen; dat zoowel de meening, dat de fransche keizer zich tot de verdediging had moeten bepalen, als de meening, dat hij dien aanval op de Nederlanden reeds vroeger, reeds in de maand April, had moeten verrigten, beide evenzeer ongegrond zijn. Wij zullen kortelijk de redenen mededeelen, die Clausewitz tot bevestiging van dat oordeel bijbrengt.

De aanval reeds in de maand April, zou denkelijk de verovering van de Nederlanden, ten minste van het zuidelijk gedeelte, hebben ten gevolge gehad; want de legermagt der bondgenooten, die daar bijeentrok onder den prins van Oranje en onder den pruissischen generaal Kleist, bedroeg toen nog maar ongeveer 50,000 man. Maar welk voordeel zou die verovering der zuidelijke Nederlanden, dat slaan van die legermagt der bondgenooten hebben opgeleverd? Slechts een onbeduidend voordeel: de vermeestering van eenig grondgebied doet in den oorlog zeer weinig ter zake af, en het slaan van eene magt van 50,000 man zou niets beslissen in een kamp, waarin men honderdduizenden tegenover zich had. Die aanval, in April gedaan, kon dus geene belangrijke gevolgen opleveren; en door zoo vroeg aan te vallen, kon men ook niet de noodige uitbreiding geven aan de strijdkrachten van Frankrijk. Die vroegtijdige aanval was dus onraadzaam.

Bleef men daarentegen verdedigend handelen en wachtte men den vijand in Frankrijk af, dan zouden de groote krijgsverrig-

tingen, de beslissende handelingen des oorlogs, niet in Junij plaats hebben, maar eerst eenige weken later, op het einde van Julij of het begin van Augustus. Napoleon won dus, door zoo te handelen, eenige weken tijds; hij kon dus, in dat geval, zijne legermagt eene grootere uitbreiding geven en in zoover was de verdediging voordeelig. Maar er waren andere redenen, waarom die verdediging voor Napoleon, in 1815, géheel onraadzaam was. Om eenen verdedigenden oorlog goed te kunnen voeren, moet men kunnen rekenen op de medewerking der bevolking, ten minste men moet hare vijandschap niet te duchten hebben; dit nu was niet de toestand, waarin Frankrijk zich in 1815 bevond; die toestand was juist het tegenovergestelde. In Frankrijk was eene sterke partij den Bourbons toegedaan, en dus Napoleon vijandig; die partij had, in sommige gedeelten des lands, reeds de wapenen opgevat; en het was te voorzien, dat, zoodra de legers der bondgenooten op den franschen bodem doordrongen, de opstand in kracht en uitbreiding zou toenemen, de koningsgezinden zich alom bij de vreemde legers zouden aansluiten, de handelingen dier legers begunstigen, de verdediging belemmeren, afval en verraad bij Napoleon's krijgsmagt doen ontstaan. Daarom was het, in 1815, voor den franschen keizer onraadzaam, om den vijand in Frankrijk af te wachten; daarom kon hij de verdediging niet voeren, zooals Frederik II dit in den zevenjarigen oorlog deed: de pruissische koning was toen zeker van zijn volk en van zijn leger, Napoleon in 1815 niet.

Daarentegen de aanval in Junij, op de legers der bondgenooten in de Nederlanden gedaan, kon goede en beslissende uitkomsten opleveren. Dat men dien aanval tot dien tijd uitstelde, was noodzakelijk om met meer krachten te kunnen optreden; langer uitstel mogt er evenwel niet plaats hebben, want dan zouden ook de overige legers der bondgenooten in werking komen en de overmagt des vijands te groot zijn; in Junij aanvallende, had men nog maar alleen met de legers van Blücher en Wellington te doen, en was er de mogelijkheid om die legers te slaan, vóór de komst van de oostenrijksche en russische legermagt aan den Rijn. En eene groote overwinning, behaald op eene legermagt van tweemaal honderdduizend man, aangevoerd door de stoutste en uitstekendste bevelhebbers der bondgenooten, zou denkelijk beslissende gevolgen hebben gehad; zij zou de geestdrift van het fransche volk hebben opgewekt, de kracht van Napoleon verdubbeld, ontmoediging en verdeeldheid, de

gewone gezellen van tegenspoed, onder de bondgenooten doen ontstaan en de kansen op de overwinning aan de zijde van Frankrijk hebben gebragt. Onderstel, dat Napoleon in de Nederlanden de legers van Blücher en Wellington slaat en uiteendrijft, dan is het — wel niet zeker — maar toch zeer waarschijnlijk, dat het hem later gelukken zal ook aan de overige legermagten der bondgenooten het hoofd te bieden, en dat de oorlog eindigt met zijne erkenning als keizer van Frankrijk.

Eene overwinning op Blücher en Wellington was dus niet alleen voor Napoleon het eenige middel om zich op den Franschen troon te handhaven, maar kon hem ook tot de vorige magt en grootheid terugbrengen; en dat er kansen op die overwinning waren, dat die overwinning mogelijk was, zal blijken uit de opgave van de sterkte, zamenstelling en aanvoering der wederzijdsche legers.

In Junij 1815 was de geheele sterkte van de krijgsmagt, die Napoleon te velde kon brengen, een paar maal honderdduizend man; bovendien had men nog depôts en een aantal bataillons der nationale garde, tot bezetting der talrijke vestingen. Die legermagt van tweemaal honderdduizend man kon evenwel niet geheel worden aangewend tegen den vijand in de Nederlanden; aan den Rijn, naar de zijde van Zwitserland, van Italië, aan de spaansche grenzen, moesten legerkorpsen worden geplaatst: wel op zich zelve veel te zwak om de legers der bondgenooten het hoofd te bieden, maar die later sterkte zouden verkrijgen, door toevoeging der nationale garde en der volkswapening, waaraan zij tot kern zouden dienen; de opstand van de Vendée vorderde ook een legercorps tot zijne bestrijding; en door dit alles kon de legermagt, waarmede Napoleon naar de Nederlanden oprukte, slechts eene sterkte verkrijgen, waaromtrent de opgaven wel eens verschillend zijn, maar die denkelijk ongeveer 120,000 man zal hebben bedragen.

Hiertegenover had men nu twee legers van de bondgenooten: een pruissisch leger, onder Blücher, 117,000 man sterk; een engelsch-nederlandsch leger, onder Wellington, 90 à 95,000 man tellende.

Men ziet dus, dat de legermagt der bondgenooten in de Nederlanden bijna het dubbel was van die, welke Napoleon aanvoerde. Maar soms kan de invloed der getalssterkte aanmerkelijk gewijzigd worden door de meerdere of mindere militaire waarde

der troepen, door de meerdere of mindere bekwàamheid der aanvoerders; — laat ons onderzoeken, in hoever dit hier het geval was.

Bij de bondgenooten had het leger van Blücher het groote voordeel, van uit troepen te bestaan van eene en dezelfde natie, uit Pruissen. Het grootste gedeelte van dat leger bestond uit oude soldaten, die reeds meer dan eenmaal zich met den vijand hadden gemeten, die vervuld waren met geestdrift, met vaderlandsliefde, met dien gloeijenden haat, die toen ter tijd, alles wat Duitsch was, koesterde tegen Frankrijk en tegen Napoleon. De roemvolle veldtogten van 1813 en 1814 hadden het pruissische leger een groot vertrouwen gegeven in zijne eigene krachten en in de bekwaamheid van zijnen stouten aanvoerder; en hoezeer, na de nederlaag bij Ligny, eenige duizende manschappen, nieuwe lotelingen, de gelederen verlieten, zoo pleit dit gewone verschijnsel, dat elken tegenspoed vergezelt, evenwel volstrekt niet tegen de waarde van het toenmalige pruissische leger, dat in alle opzigten als uitmuntend kon worden beschouwd.

Het door Wellington aangevoerde leger had eene zeer vreemdsoortige zamenstelling: men had daarbij britsche en hanoversche troepen, en het dusgenaamde duitsche legioen, de nederlandsche krijgsmagt, Nassauers en Brunswijkers. De verschillende deelen van dit leger hadden alle niet dezelfde militaire waarde. De britsche regimenten konden als de kern en kracht van Wellington's leger worden aangemerkt; een goed gedeelte dier regimenten had, onder zijne aanvoering, de veldtogten in het spaansche schiereiland medegemaakt en dáár ondervinding van den oorlog verkregen; werden die regimenten in sommige opzigten door de troepen van andere europesche legers overtroffen, in dapperheid op het slagveld deden zij voor niemand onder. Hetzelfde geldt van het duitsche legioen, eene troepenafdeeling in britsche soldij, tijdens Napoleon's overheersching uit uitgewekene Duitschers zamengesteld; lange jaren hadden die troepen, onder Wellington, in Spanje gestreden; en krijgstucht, onvermoeidheid, beleid, schitterende dapperheid op het slagveld, hadden die uitstekende schaar ten alle tijde gekenmerkt. De Nassauers konde mede, in alle opzigten, als goede dappere troepen worden beschouwd; de hanoversche legermagt, over het geheel goed, telde evenwel troepen, die minder oefening en minder ondervinding hadden; de Brunswijkers bestonden grootendeels uit nieuwe ligtingen. Het nederlandsche leger, pas daar-

gesteld, bestond voor het grootste gedeelte uit soldaten, die geen of weinig ondervinding van den oorlog hadden; en wanneer dat leger, aangevoerd door dappere en bekwame bevelhebbers, toch in dezen veldtogt uitmuntend zijne pligt heeft betracht, dan was dit iets, waarop men niet vooruit kon rekenen. In één woord, Wellington's leger bevatte uitmuntende, maar zeer ongelijke, zeer vreemdsoortige bestanddeelen; en het had niet zoo veel eenheid, het maakte niet zulk een sterk en vast ligchaam uit, als het leger van Blücher.

Het leger, waarmede Napoleon in 1815 naar de Nederlanden oprukte, bestond geheel of grootendeels uit oude beproefde soldaten, gehard door vroegere oorlogen, gewoon aan krijgsgevaren, met geestdrift bezield voor de zaak hums keizers, brandend van verlangen om door schitterende overwinningen den hoon der vorige jaren uit te wisschen, en Frankrijk weêr op zijne vijanden te doen triomferen. Een leger, zóó zamengesteld, met zulke gevoelens bezield, heeft eene geduchte kracht; en geen onpartijdige kan de dapperheid en zelfopoffering loochenen, door Napoleon's soldaten in dezen veldtogt betoond; toch, bij al dat uitmuntende, kan men in het overhaaste der zamenstelling en in de staatkundige gebeurtenissen der laatste jaren, oorzaken zien, die eenen nadeeligen invloed uitoefenden op het fransche leger van 1815.

Het is altijd voor een leger een groot voordeel, wanneer het reeds langen tijd bestaat, wanneer de verschillende deelen van dat leger reeds lang onder de bevelen van dezelfde aanvoerders gestaan hebben, en er daardoor in alle rangen eene naauwkeurige bekendheid met wapenbroeders en bevelhebbers, en een wederzijdsch vertrouwen zijn ontstaan, die hechtheid en sterkte aan eene krijgsmagt geven. Vereenig een aantal dappere soldaten, geef hun bekwame bevelhebbers, — wanneer die bevelhebbers en soldaten elkander nog vreemd zijn, nog pas zijn bijeengebragt, dan zal daaruit nog niet dat vaste en deugdzame militaire geheel ontstaan, dat men eerst door den tijd verkrijgt, wanneer bevelhebbers en soldaten zich hebben leeren kennen, en door ondervinding weten, wat zij van elkander hebben te verwachten. Dat voordeel nu van een langdurig bestaan miste Napoleon's leger in 1815; het was in haast bijeengebragt; vele gedeelten waren pas daargesteld, of van nieuwe bevelhebbers voorzien, geheel vreemd aan hunne soldaten; de aanvoerders der bataillons en regimenten kenden soms ter naauwernood de

namen van hunne officieren; de divisie-generaal had de corpsen, die onder zijne bevelen waren gesteld, soms maar een enkele keer gezien; en Ney, die zulk eene gewigtige taak in dezen veldtogt vervulde, kwam maar een paar dagen voor het begin der vijandelijkheden bij het leger aan, en had niet eens den tijd gehad om zich paarden aan te schaffen. In één woord, Napoleon's leger van 1815, welk eene uitstekende dapperheid het ook op de slagvelden heeft betoond, had op lange na niet dat vaste, dat sterke, die orde, die eenheid, welke een langdurig zamenzijn aan de krijgsmagt had gegeven, tien jaren vroeger in de velden Austerlitz bijeenverzameld.

Er was eene andere oorzaak, die nog veel verderfelijker werkte op het toenmalige fransche leger, en de kracht daarvan ondermijnde; het was het gemis aan vertrouwen op den goeden afloop des oorlogs. Het leger was, over het geheel, blindelings Napoleon toegedaan; maar toch, het geloof aan de onoverwinnelijkheid des keizers, het vertrouwen op de bestendigheid zijner heerschappij, bestonden niet meer zoo als vroeger. Men had in 1814 den franschen keizer van den troon zien vallen; een ander vorst had hem vervangen; wel was deze nu weêr verdreven, en in weinige dagen tijds had eene nieuwe schildverheffing van den grooten oorlogsman plaats gehad; — maar wie waarborgde het, dat deze lang de teugels van het gezag in handen zoude houden, en niet ten tweedenmale voor de wapenkracht van het verbondene Europa zoude moeten zwichten? De snelle ommekeer der laatste jaren, die rasse vervanging van den eenen gebieder door den anderen, had ieder doen gevoelen, hoe onbestendig de staatkundige toestand van Frankrijk was, en hoe gemakkelijk het kon gebeuren, dat de Bourbons weêr op hunne beurt Napoleon op den franschen troon vervingen. Dit was een denkbeeld, dat aan geen gedeelte van het leger vreemd bleef, maar dat vooral in de hoogere rangen met kommer en angstvalligheid de toekomst deed te gemoet zien, de kansen van den strijd deed wikken en wegen, op maatregelen van eigenbelang deed peinzen voor het geval dat de Bourbons mogten zegevieren, en den ijver voor de zaak van Napoleon deed verflaauwen, de trouw aan den keizer deed wankelen. En wie kon, na de gebeurtenissen der laatste jaren, nog op het onwankelbare van die trouw, nog op de heiligheid van den militairen eed bouwen, nu er zoo veel voorbeelden waren geweest van het verbreken dier trouw, en nu die eed nog zoo kortelings was ge-

schonden, toen een geheel leger de zaak zijns konings verliet en tot Napoleon overging? Wie kon nog zeggen, wat men morgen zoude doen, welken vorst men dán trouw zou zweren, welk vaandel men dán zou volgen, welke kleuren men dán zou dragen? Het geloof aan de toekomst bestond niet meer, en de stem van pligt en eer was bij sommigen vervangen door de ingevingen van zelfzucht en eigenbelang; het vertrouwen op wapenbroeders en bevelhebbers was aan het wankelen, en het rampzalige vermoeden van verraad was aan velen niet vreemd.

Vooral werd die ongelukkige gesteldheid der gemoederen niet weinig verergerd door eene gebeurtenis, die kort voor het openen van den veldtogt plaats had, en den ontmoedigendsten, den verderfelijksten indruk op het leger te weeg bragt. Drie fransche officieren — waaronder een generaal, Bourmont, die zich door dapperheid en bekwaamheid een schitterenden militairen naam had gemaakt — verlieten, tijdens den opmarsch, de rijen van het fransche leger, en gingen over tot de vijanden van hun vaderland. Dit is eene handeling, die het fransche volk hun nooit heeft kunnen vergeven, en waarvan de tijd het schandelijke en misdadige niet heeft kunnen uitwisschen. Vijftien jaren later, toen de onbedachte Karel X zijne kroon op het spel zette in den kamp tegen het vrijheidsgezinde gedeelte zijns volks, was het voornamelijk de benoeming van Bourmont tot oorlogsminister, die de openbare meening tegen den koning in het harnas joeg; een kreet van verontwaardiging begroette die benoeming: „affront inoui, dont la France tressaille!” riep de hekeldichter Barthelémy uit; en in gloeijende verzen vermeldde hij die desertie van 1815, toen een fransch generaal, om tot den vijand over te loopen, in de stilte en duisternis zijne legertent verliet, „even als de overspelige vrouw; die in het geheim van de huwelijkssponde wegsluipt, om schande en misdaad op te zoeken.” Die verguizende, verpletterende verzen vonden toen weêrklank door geheel Frankrijk, en de roemrijke tenonderbrenging van Algiers was niet vermogend, om die zoo algemeene en zoo krachtige uitdrukking van den volkshaat te bedwingen. De naam van Bourmont bleef in Frankrijk geschandvlekt.

Was dit ten onregte? Moet men daarin enkel de uitwerking zien van dien blinden partijhaat, die ook soms een geheel volk onregtvaardig maakt, en die alleen, na verloop van lange jaren, voor de stem der rede zwicht? Wij gelooven het niet

wij gelooven, dat eene handeling, als die, waaraan Bourmont zich in 1815 schuldig maakte, altijd veroordeeling verdient, altijd de regtmatige verontwaardiging moet opwekken van ieder, die nog niet onverschillig is voor goed en kwaad, voor eer en oneer. Er is in dat verbreken van zijnen eed, in dat ontrouw worden aan zijn vaandel, in dat verlaten van zijne wapenbroeders, op het oogenblik waarin dezen strijd en doodsgevaren te gemoet gaan, iets dat stuit, iets dat niet kan verdedigd worden. Wij begrijpen het, dat men aan opstand, aan zamenzwering deel neemt; wij begrijpen het, dat men, bij den strijd der partijen, zich bij de slechtste partij aansluit; wij begrijpen het, dat men uit trouw aan het vaderland de wapenen voert tegen zijn koning, of uit trouw aan den koning de wapenen voert tegen zijn vaderland; staatkundige verblinding, staatkundige driften en hartstogten verklaren, verschoonen zulke handelingen, al is het dat zij ze niet regtvaardigen; maar wat wij n i e t begrijpen, wat naar ons inzien niet kan verklaard, niet kan verschoond worden, dat is de daad des krijgsmans, die in oorlogstijd tot de vijanden van zijn vaderland overloopt. Chateaubriand, die, om zijn koning trouw te blijven, hem in ballingschap vergezelt en aan de raadslagen der vijanden van zijn vaderland deelneemt, had regt zóó te handelen: hij was geen krijgsman; — maar Bourmont, die krijgsman was en na Napoleon's terugkomst krijgsman b l e e f, had geen regt om — welke gevoelens van verknochtheid hij ook jegens de Bourbons koesterde — te midden des oorlogs tot de legers der bondgenooten over te gaan. Zijn militaire pligt verbood dit, en het verbreken van dien pligt is hem met regt tot blijvende oneer aangerekend.

Neemt men die overhaaste zamenstelling en dien verderfelijken invloed der staatkundige gebeurtenissen in aanmerking, dan ziet men, dat het fransche leger van 1815, indien al even goed, stellig niet beter was dan de legers der bondgenooten in de Nederlanden; dáárdoor kon het dus zijne mindere getalsterkte niet opwegen. Onderzoeken wij, in hoever de bekwaamheden der legerhoofden daartoe konden bijdragen.

Het is eene oude afgesletene waarheid, die heden ten dage door niemand meer betwist wordt, dat Napoleon, als legerhoofd, eene grootheid heeft bereikt, die elke vergelijking met een zijner tijdgenooten onmogelijk maakt; in oude en nieuwe geschiedenis zijn slechts zeer enkele namen van legerhoofden — die

naast — geene, die boven den zijnen kunnen worden geplaatst. Maar even waar is het, dat men den franschen keizer groot onregt zoude aandoen, wanneer men zijne bekwaamheid als veldheer alleen naar den veldtogt van 1815 wilde waarderen; die veldtogt is op lange na niet die, waarin hij het meeste heeft geschitterd. Integendeel, wel bemerkt men daarin nog dikwijls de hand des meesters; wel treft men daar nog soms uitstekend beraamde handelingen aan; wel kan men als zeker stellen, dat op het slagveld het meerdere beleid van Napoleon eenige duizenden en tienduizenden soldaten zijner vijanden opweegt; maar aan den anderen kant is het onmogelijk te ontkennen, welke hooge bewondering men ook voor den franschen keizer koestert, dat deze in den veldtogt van 1815 niet die kracht, die rustelooze werkdadigheid van vroegere jaren heeft betoond; dat hij soms, bij gewigtige beslissende gelegenheden, op eene onbegrijpelijke wijze den gunstigen tijd om te handelen ongebruikt heeft laten voorbijgaan; en dat die verduisteringen van zijn veldheersgenie, ten minste voor een gedeelte, oorzaak zijn geweest van de zegepraal der bondgenooten. Er is een hemelsbreed verschil tusschen den Napoleon van 1815 en den veldheer, die het jaar te voren met zoo onbeduidende strijdkrachten geheel Europa het hoofd bood.

De aanvoerders der bondgenooten in de Nederlanden waren Blücher en Wellington.

Wie Blücher als een groot, uitstekend, of zelfs maar bekwaam veldheer voorstelt, doet aan de waarheid te kort; zulk eene voorstelling kan haar aanzijn danken aan partijzucht, aan de overdrevene nationaliteit zijner landgenooten; zij kan door de geestdrift van het oogenblik worden verklaard; maar zij kan den toets van het onderzoek niet doorstaan; zij moet zwichten voor het onpartijdige oordeel der latere tijden. Blücher was een man, die eene groote mate van stoutheid en geestkracht bezat, die door zijne geestdrift voor de zaak zijns vaderlands, door zijnen gloeijenden haat tegen Frankrijk en Napoleon, door zijne erkende dapperheid, mogelijk ook door zijne zonderlinge ruwheid, in de hoogste mate populair was, en volk en leger vertrouwen inboezemde; maar een veldheer was hij niet. In het gewoel van den slag kon hij, even als de dapperste huzaar, de sabel gebruiken; maar het hoofd gebruiken om den slag te besturen, dat kon hij niet.

Ziedaar het beeld van Blücher, niet zoo als zijne overdre-

vene lofredenaars het hebben voorgesteld, maar denkelijk meer met de waarheid overeenkomende. Blücher was eigenlijk slechts veldheer in naam; de wezenlijke veldheer was de pruissische generaal Gneisenau, een officier, wiens groote en uitstekende bekwaamheden algemeen erkend worden. Blücher had ten minste die verstandige en lofwaardige eigenschap, van meestal naar den raad van Gneisenau te luisteren, en steeds de voorkeur te geven aan de stoutste en moedigste handelingen, wat gewoonlijk in den oorlog het beste is.

Wellington, het andere legerhoofd der bondgenooten, stond, wat bekwaamheid als veldheer betrof, op veel hoogeren trap dan Blücher. Het moge waar zijn, dat de britsche aanvoerder, in zijne lange schitterende loopbaan, zeer veel aan het geluk heeft te danken gehad; het moge waar zijn, dat men bij hem niet, of slechts zeldzaam, die buitengewone, grootsche handelingen opmerkt, vruchten van stoute ingevingen van het genie; het moge waar zijn, dat men, bij de studie van Wellington's veldtogten, menigvuldige afwijkingen der goede regels, talrijke onvoorzigtigheden, misslagen, roekelooze handelingen kan aanwijzen; toch zou het onbillijk, onregtvaardig zijn, de groote hoedanigheden te miskennen, die Wellington bij meer dan ééne gelegenheid ten toon spreidde. Zijne zorg voor de door hem aangevoerde troepen; zijne volharding en zijn geduld in het bestrijden en overkomen van moeijelijkheden; de meesterlijke wijze, waarop hij goede verdedigende stellingen wist uit te kiezen, slagvelden uitmuntend geschikt voor de bijzondere vechtwijze der britsche regimenten; zijn heldere blik op het slagveld; de standvastigheid en uitstekende moed, die hem daar bijbleven, te midden der dreigendste gevaren; de geestdrift en heldenmoed, die hij zijne soldaten wist in te boezemen; dit alles bewijst, dat de roem, die den britschen veldheer omgeeft, niet zoo onverdiend is, als zijne vijanden soms hebben beweerd, en dat, wanneer het dwaasheid is hem met Napoleon te vergelijken, hij evenwel een der bekwaamste van Napoleon's tegenstanders is geweest.

De veldheer, hoe goed, hoe uitstekend hij ook zij, kan evenwel niet alles regelen; meestal kan hij alleen den algemeenen gang der verrigtingen voorschrijven, en moet hij de bijzonderheden der uitvoering aan zijne onderbevelhebbers overlaten; zelfs het grootste legerhoofd is voor een gedeelte van zijne onderbevelhebbers afhankelijk, en de meerdere of

mindere bekwaamheid van dezen kan soms eenen beslissenden invloed op de uitkomst van eenen veldtogt hebben. De veldtogt van 1815 heeft bewezen, dat in dit opzigt de bondgenooten veel beter bedeeld waren dan hunne tegenpartij: bij de bondgenooten ontmoet men onderbevelhebbers, die een juist en helder inzigt in den gang der gebeurtenissen hebben; die bij beslissende gelegenheden uit zich zelve weten te handelen, niet alleen zonder, maar zelfs tegen ontvangene bevelen; Napoleon's onderbevelhebbers daarentegen betoonen weinig of geen strategische bekwaamheid, en zijn door de te letterlijke opvolging der ontvangene voorschriften voor een goed gedeelte oorzaak zijner nederlaag geweest. De fransche keizer zou denkelijk als overwinnaar uit dezen veldtogt zijn teruggekeerd, wanneer hij, in plaats van Ney en Grouchy, onderbevelhebbers had gehad, zoo als de prins van Oranje, de generaal Perponcher en andere hoofden der bondgenooten.

Trekken wij alles te zamen, dan zien wij, dat in getalsterkte het fransche leger ver voor dat der bondgenooten moest onderdoen; dat het in militaire waarde, hoogstens genomen, daarmede gelijk stond; dat de bondgenooten bekwamer onderbevelhebbers hadden; en dat alleen de uitstekendheid van het legerhoofd de minderheid der fransche strijdkrachten in andere opzigten eenigzins opwoog. De kansen op de overwinning waren, aan de fransche zijde, dus niet zeer groot, en zij hingen voornamelijk daarvan af, of men de legermagten der bondgenooten al dan niet vereenigd zoude vinden. Waren die legermagten vereenigd, dan maakten zij eene bijna dubbel zoo sterke magt uit als die van Napoleon, en zelfs de uitstekende bekwaamheid van den franschen keizer zou hem dan bezwaarlijk voor eene nederlaag kunnen beveiligen; want teregt merkt Clausewitz aan, dat er bij de nieuwere europesche oorlogen weinig of geen voorbeelden bestaan, dat, onder gewone omstandigheden, een leger de overwinning behaald heeft op een dubbel zoo sterken vijand. De kans van Napoleon bestond dus daarin, zijne vijanden niet vereenigd te vinden, hen bij gedeelten aan te vallen en te slaan, en telkens op het slagveld met overmagt te verschijnen, al had hij, over het geheel van het oorlogstooneel, de minderheid. Tot die handeling, het voorname geheim van Napoleon's vroegere overwinningen, werd hem nu weêr eene gunstige gelegenheid gegeven door de verkeerde wijze, waarop de legers der bondgenooten in de Nederlanden waren geplaatst.

Vóór het begin en na het einde van een veldtogt, ook bij oogenblikken van stilstand, waarin de legers eenigen tijd werkeloos blijven, worden zij gewoonlijk in een kamp vereenigd, of wel verdeeld over de verschillende steden en dorpen der landstreek, en dáár bij de inwoners gehuisvest en gevoed. Die laatste handeling, het verdeelen van een leger in kantonnementen, is de meest algemeen gevolgde, omdat zij verschillende voordeelen vereenigt en de groote moeijelijkheid vermijdt, van in de voeding te moeten voorzien van een leger, dat op één punt is zamengetrokken. Dat betrekken van kantonnementen in oorlogstijd moet echter met de noodige voorzorgen geschieden; men moet maatregelen nemen tegen een plotseling oprukken van het vijandelijk leger; nadert die vijand tot den aanval, dan moet hij bij dien opmarsch lang genoeg worden opgehouden om het kantonnerend leger den tijd te geven, op te breken, zich zamen te trekken en geheel vereenigd den vijand slag te leveren; „verdeel het leger om het te voeden, vereenig het om te strijden," dit is het groote, moeijelijke beginsel, door Napoleon daarover vastgesteld. De krijgskunst heeft dan ook verschillende regels voorgeschreven, die bij het betrekken van kantonnementen in oorlogstijd moeten worden nagekomen; als de voornaamsten dier regels kan men opnoemen: het bepalen voor die kantonnementen van een vereenigingspunt, zoo ver mogelijk van den vijand verwijderd; het beveiligen der kantonnementen, door ze achter eene groote rivier, een gebergte of andere aanmerkelijke terreinsafscheiding te nemen; het plaatsen naar de zijde van den vijand van eene sterke voorhoede, bestemd om den eersten aanval des vijands door te staan en hem tijd te doen verliezen; en eindelijk, het eenigzins in verhouding brengen van de uitgestrektheid der kantonnementen met den afstand, waarop de voorhoede wordt vooruitgeschoven; — meestal schrijft men voor, dat die afstand nagenoeg gelijk moet zijn met den straal van den kring, door de kantonnementen uitgemaakt; maar het ligt in den aard der zaak, dat dit afhankelijk is van de meerdere of mindere waarschijnlijkheid van een vijandelijken aanval.

Die krijgsregels nu waren door de bondgenooten op eene onverantwoordelijke wijze geheel verwaarloosd; en de kantonnementen van hunne legers in de zuidelijke Nederlanden waren zoo uitgebreid en zoo slecht gekozen, dat daardoor Napoleon veel kans had, hun eene geheele en beslissende nederlaag toe te brengen.

Blücher's leger was in de nabijheid der Maas geplaatst; en het schijnt, dat het dorp Sombref, op den weg van Namen naar Brussel, als het vereenigingspunt voor dat leger was aangegeven. Van de vier pruissische legercorpsen, was dat van Ziethen aan de Sambre gekantonneerd, en vervulde de taak van voorhoede; gemiddeld was het daar slechts twee of drie uur gaans van het vereeniginspunt Sombref verwijderd. Het legercorps van Pirch kantonneerde op de beide oevers der Maas, van Namen tot Huy, gemiddeld op vijf à zeven uren afstands van Sombref; dat van Thielmann was op den regteroever der rivier, naar de zijde van Ciney en Dinant, gemiddeld acht à tien uren van het vereenigingspunt; dat van Bulow, tusschen Luik en Hannut geplaatst, was gemiddeld op twaalf uur afstands van Sombref; maar enkele kantonnementen waren tot bij de twintig uur van dat punt verwijderd.

Dat zulk eene plaatsing geheel slecht was, valt gemakkelijk aan te toonen. Napoleon's leger kon, bij eenige inspanning, in éénen dagmarsch van de grenzen tot Sombref oprukken; want de Sambre is eene onbeduidende rivier, die geen leger tegenhoudt; onmogelijk konden Blücher's legercorpsen in dien zelfden tijd te Sombref komen; hoogstens alleen Ziethen en Pirch. Napoleon zou dus daar alleen de helft van het pruissische leger te bestrijden hebben, en met zijne groote overmagt kon hij zeker zijn van de overwinning; daarna kon hij zich even zoo wenden tegen de naar Sombref oprukkende legercorpsen van Thielmann en van Bulow, en deze even zoo met groote overmagt aanvallen en slaan; de geheele vernieling van Blücher's leger kon het gevolg daarvan zijn.

Wendde Napoleon zich tegen het andere leger der bondgenooten, dan waren de kansen om dat leger verdeeld te vinden, nog gunstiger. Want Wellington had nóg grootere uitbreiding gegeven aan zijne krijgsmagt dan de pruissische veldheer. Het eerste legercorps, onder het bevel van den prins van Oranje, breidde zich uit over de landstreek tusschen Mons, Enghien en Nivelles; het tweede, onder den engelschen generaal Hill, was westelijk daarvan, in Henegouwen en Oostvlaanderen tot aan de Schelde; de reserve was grootendeels in en om Brussel en naar de zijde van Mechelen; de ruiterij in Henegouwen en Oostvlaanderen.

Die algemeene aanduidingen en een enkele blik op de kaart zijn voldoende, om een denkbeeld te geven van de groote uit-

breiding, die de kantonnementen van het engelsch-nederlandsche leger hadden, en van de moeijelijkheid of onmogelijkheid, om, bij een snel oprukken des vijands, dat leger te kunnen vereenigen. Het vereenigingspunt wordt nergens bepaald opgegeven; maar waar men het ook uitkoos, altoos zou, wanneer de vijand krachtig aanviel, slechts een gedeelte van het leger dat punt hebben kunnen bereiken. Zelfs te Antwerpen, zelfs in Westvlaanderen, te Ostende en te Nieuwpoort, stond een gedeelte van Wellington's krijgsmagt; en dat dit gedeelte volstrekt niet kon medewerken tót het bestrijden van een snel oprukkende vijand, behoeft geen betoog.

Elk der beide legers van de bondgenooten was dus zoo ongelukkig geplaatst, dat het niet in het minste verzekerd kon zijn, zich tijdig te kunnen vereenigen bij eenen aanval van de fransche zijde; en wat betreft de zamentrekking van die legers tot ééne verbondene magt, daaraan viel volstrekt niet te denken. Zelfs blijkt het nergens, dat voor die zamentrekking beschikkingen waren genomen. Wèl vindt men in ééne opgave vermeld, dat, wanneer Napoleon's aanval op Blücher gerigt was, Wellington ter hulp van zijn ambtgenoot zoude snellen, en het engelsch-nederlandsche leger dan, twee en twintig uren tijds na het eerste kanonschot, vereenigd zoude zijn te Quatre-Bras, op slechts een paar uur afstands van de pruissische krijgsmagt; maar, behalve dat die tijdsopgave eene ongerijmdheid is, en het engelsch-nederlandsche leger misschien driemaal zooveel tijds noodig had, om zich te Quatre-Bras zamen te trekken, zoo blijkt het ook uit verschillende handelingen van Wellington, dat de zamentrekking van zijn leger op dat punt volstrekt niet door hem is bedoeld. Gerustelijk kan men aannemen, dat de beide legerhoofden der bondgenooten niet de minste maatregelen hadden getroffen, om de zamenvoeging hunner krijgsmagt te verzekeren.

Dit nu is een groote, onverantwoordelijke misslag, dien de geschiedenis met het volste regt aan de aanvoerders der bondgenooten kan ten laste leggen, en die den noodlottigsten invloed op den afloop des oorlogs kon gehad hebben. Vereenigd waren Blücher en Wellington zoo sterk, dat zij bijna verzekerd konden zijn van de overwinning op Napoleon; gescheiden, gaven zij den franschen keizer de gunstigste kans, hen ieder afzonderlijk aan te vallen en te slaan. Verschillende redenen zijn aangevoerd, om die groote uitbreiding der kantonnementen te

verklaren; de verwachting, dat Napoleon niet zoude aanvallen; de wensch van Blücher, om bij de Maas en in gemeenschap met Duitschland te blijven; van Wellington, om in verband te zijn met Holland en met de zee; de begeerte om het grondgebied van een bondgenoot niet te veel te drukken, door de kantonnementen te digt bijeen te plaatsen; maar dat zijn allen eigenlijk onbeduidende redenen, redenen, geheel zonder waarde; door de verstandhoudingen in Frankrijk moest men weten, dat Napoleon zoude aanvallen, en men wist het dan ook tijdig genoeg; dat Blücher in gemeenschap wilde blijven met Duitschland, Wellington met de zee, moest volstrekt niet in aanmerking komen; want het verliezen dier gemeenschap was niets, in vergelijking van de vereeniging der beide groote legers; daarvan hing alles af. Wat den wensch aangaat, om de zuidelijke Nederlanden niet te veel te drukken door den last der inkwartiering, dit verklaart alleen, waarom men de legers zoo ver uitbreidde, toen de vijandelijkheden nog niet kort op handen waren; maar toen die vijandelijkheden wél kort op handen waren; toen men de zekerheid had, dat het fransche leger aan de noordelijke grenzen bijeentrok; toen men wist, dat Napoleon zijne hoofdstad had verlaten, om zich aan het hoofd van dat leger te stellen; toen elke zuidewind den klank der fransche oorlogstrom kon overbrengen; toen men elken dag den geduchten franschen keizer aan het hoofd zijner legioenen ten aanval kon zien opdagen; toen was het geen zaak meer, te letten op den meerderen of minderen druk, welken de landstreek door de zamentrekking der legers zoude lijden; toen was het zaak, alleen te letten op die maatregelen, die eene nederlaag konden afwenden en de overwinning verzekeren. Dat dit niet werd ingezien door de hoofden der bondgenooten, kan als eene gewigtige en moeijelijk te wederleggen beschuldiging tegen hun beleid worden ingebragt.

Napoleon, in het algemeen bekend met de plaatsing der vijandelijke legers in de Nederlanden, besluit partij te trekken van die gebrekkige plaatsing, snel op te rukken, zich tusschen de legers van Blücher en Wellington in te plaatsen, zóó de doorbreking van de magt der bondgenooten te bewerken, en achtervolgens de beide vijandelijke legers aan te vallen en te slaan. De verschillende fransche legercorpsen trekken naar de zijde

der Nederlanden; de garde gaat den 8 Junij van Parijs op marsch, en rukt met snelheid naar de noordelijke grenzen; de keizer zelf verlaat den 12den zijne hoofdstad; den 14 Junij is hij aan het hoofd zijner legioenen en geeft dezen door eene legerorder kennis van het begin des oorlogs.

Die legerorder, even als de meeste legerorders van Napoleon, is in dien indrukwekkenden, welsprekenden toon vervat, die zeker niet vrij is van overdrijving en niet altijd eene koele ontleding toelaat, maar die juist geschikt is om den krijgsman, tot wien zij gerigt wordt, met vertrouwen te vervullen en in geestdrift te ontvlammen. Zij vangt aan met eene herinnering aan de roemrijke veldslagen van Marengo en Friedland, waarvan de 14 Junij de jaardag is. „Daar!" zeide de fransche keizer, „werd het lot van Europa beslist; dáár, even als te Austerlitz, even als te Wagram, zijn wij te edelmoedig geweest, en hebben wij geloof geslagen aan de beloften en eeden dier vorsten, die wij op den troon hebben gelaten, en die thans zich verbonden hebben tegen Frankrijks onafhankelijkheid en heiligste regten, die thans de onregtvaardigste aller oorlogen beginnen..... Maar zijn zij en wij dan niet meer dezelfde menschen van voorheen? Soldaten! die Pruissen, thans zoo opgeblazen van trots, hebt gij overwonnen te Jena, toen zij driemaal, te Montmirail, toen zij zesmaal talrijker waren!" Daarna herinnert Napoleon aan de gruwzame martelingen, welke zij ondergaan hebben, die het ongeluk hadden in krijgsgevangenschap bij de Britten te komen; hij verwijst op de sympathie der kleinere staten van Europa voor Frankrijk; op het ijdele der verwachting, om dat land te kunnen onderdrukken en vernederen; en ten slotte roept hij zijnen krijgers toe: „Soldaten! wij hebben zware marschen te verrigten, veldslagen te leveren, gevaren door te staan; maar met standvastigheid zal de zege ons blijven, en zullen de regten, de eer en het welzijn van het vaderland herwonnen worden. Voor ieder Franschman, die moed heeft, is het uur gekomen om te overwinnen of te sterven."

Bezield door die heldentaal, wachtte het leger met ongeduld op den aanvang der vijandelijkheden. Den 14 Junij stond dat leger in drie groote afdeelingen, onmiddelijk aan de nederlandsche grenzen; links, te Solre sur Sambre, waren de legercorpsen van d' Erlon en Reille, te zamen groote 40,000 man; in het midden, te Beaumont, de keizer zelf, met de garde, de legercorpsen van Van Damme en van Lobau en de reserve-kaval-

lerie, in alles ongeveer 60,000 man; regts, te Philippeville, het legercorps van Gérard, 15 à 20,000 man sterk. Die drie massa's rukten nu, in den vroegen ochtend van den 15 Junij naar de Sambre op, en waren bestemd om zich te vereenigen tusschen Marchiennes en Charleroi, de rivier over te gaan en aan de andere zijde den vijand aan te vallen.

Algemeen is men het daarover eens, dat de beschikkingen voor dien opmarsch van het fransche leger naar de Sambre, op den 15 Junij, uitmuntend waren en met regt mogen worden aangehaald als een voorbeeld voor zulke handelingen; maar dat daarentegen de uitvoering van dien marsch zeer veel te wenschen overliet. De marsch begon 's ochtends vroeg; reeds om vier uur kwam men in gevecht met de voorste posten der Pruissen op den regteroever der Sambre; natuurlijk werden deze teruggedrongen, en een paar bataillons, die te lang bleven stand houden, gingen geheel verloren. Om 8 uur 's ochtends was de fransche ruiterij van Domont reeds voor Charleroi; die stad, toen geen vesting, bleef door de Pruissen nog eenigen tijd bezet en werd eerst om 10½ uur door Napoleon's troepen in bezit genomen; om 11 uur waren die troepen ook meester van den overgang der Sambre bij Marchiennes. Van de linker-kolonne rukt nu Reille, door d' Erlon gevolgd, den steenweg op naar Brussel; en Ney, die aan het hoofd dier kolonne staat, heeft last door te dringen tot Quatre-Bras, het vereenigingspunt der twee wegen van Charleroi en Namen naar Brussel. De hoofdmagt van het fransche leger moet van Charleroi vooruitrukken in de rigting van Sombref; maar hierbij heeft eene noodlottige onverklaarbare vertraging plaats; eenige uren worden werkeloos doorgebragt, en eerst in den namiddag, tusschen vijf en zes uur, stelt men zich weêr in beweging. De pruissische troepen worden nu verder teruggedrongen op Sombref; de fransche troepen volgen den vijand, maar niet verder dan tot in de nabijheid van het stadje Fleurus, op nog een uur afstands van Sombref. Op den brusselschen steenweg dringt Ney niet verder voort dan tot aan Frasnes, een dorp nog bijna een uur van Quatre-Bras verwijderd.

De hoofden der bondgenooten, hoezeer tijdig onderrigt, dat Napoleon de hoofdstad had verlaten en het fransche leger in aantogt was naar de noordergrenzen, hadden evenwel volstrekt geene maatregelen genomen om hunne krijgsmagt bijeen te trekken; alles bleef werkeloos en rustig, even alsof er geen ge-

vaar dreigde. Op den avond van den 14den zendt echter Ziethen het berigt in, dat de menigte der legervuren, die men bij den vijand ontwaart en de mededeelingen van vijandelijke overloopers het bijna zeker maken, dat Napoleon den volgenden dag ten aanval zal oprukken. Op dit berigt worden, te middernacht, uit het pruissische hoofdkwartier te Sombref, bevelen afgezonden aan de verschillende legercorpsen, om in allerijl op te breken en zich te Sombref te vereenigen. Maar, in weêrwil van den goeden wederstand, dien Ziethen aan de Sambre bood, zou, bij eenige voortvarendheid aan de fransche zijde, die vereeniging onmogelijk geweest zijn; want op den 15den, 's avonds, had men te Sombref nog slechts twee legercorpsen, dat van Ziethen, dat terugtrekkende en door verlies verzwakt was, en dat van Pirch, waarvan eene brigade nog was achtergebleven en eerst den volgenden ochtend Sombref bereikte. Thielmann kwam op den avond van den 15den te Namen, nog vijf uur van Sombref; Bulow was nog bezig met het zamentrekken zijner troepen.

Bij Wellington's leger was hoegenaamd niets gedaan. De britsche veldheer had wel, even als zijn ambtgenoot, de berigten van Ziethen ontvangen, even zoo als berigten van andere gedeelten der voorposten, over den opmarsch van den vijand; maar niets werd in de plaatsing der troepen veranderd. Bij het voortdringen van Ney op den brusselschen steenweg was het daar geplaatste gedeelte van Wellington's leger aan den aanval des vijands blootgesteld. Dit gedeelte bestond uit de helft der nederlandsche divisie Perponcher, de brigade van Saxen-Weimar, een naam, in onze nieuwere krijgsgeschiedenis roemrijk bekend en goed klinkend in weêrwil van haren vreemden oorsprong. Die aanvoerder, pas met het bevel der brigade bekleed, verzamelt, op de tijding van de nadering des vijands, zijne bataillons-kommandanten: „Mijne Heeren! zegt hij, „ik ben volstrekt zonder bevelen; maar ik heb nooit gehoord, dat men een veldtogt met een terugtogt begint, en daarom zullen wij te Quatre-Bras stand houden." Een bataillon, dat met de rijdende batterij Bijleveld in het voorwaarts liggende dorp Frasnes was geplaatst, wordt daar, omstreeks zes en een half uur 's avonds, aangevallen door de voorste troepen van Ney, voetvolk en ruiterij; het dorp wordt na een onbeduidend gevecht ontruimd; maar de vijand, die nu ten noorden van het dorp wil voortrukken, wordt daarin verhinderd door het vuur der nederlandsche batterij, die zich hier „uitstekend dapper" gedroeg;

dit zijn de bewoordingen, door Saxen-Weimar, stellig een bevoegd beoordeelaar, wanneer het op dapperheid aankomt — in zijn verslag gebezigd. De Nederlanders gaan toen langzaam en in orde op Quatre-Bras terug.

Ziedaar kortelijk de gebeurtenissen van den 15 Junij; zij hebben volstrekt niet beantwoord aan de voordeelen, die Napoleon's leger dien dag had kunnen en moeten behalen. Aan het pruissische leger was eenig verlies toegebragt, zoo als dit bij den ernstigen aanval op eenen voorposten-keten gewoonlijk plaats heeft; maar die verliezen maakten hoogstens een paar duizend man uit; ander voordeel was er door de fransche troepen niet behaald; de vijandelijke legers waren niet in wanorde, niet geslagen; en vier en twintig uren waren zoo goed als nutteloos verloopen, waarvan de bondgenooten partij konden trekken om hunne magt te verzamelen.

Stel tegenover die nietige uitkomsten het belangrijke, het beslissende, dat die uitkomsten hadden kunnen zijn: aan de Sambre had men Ziethen veel grootere verliezen kunnen toebrengen, en gemakkelijk eene zijner brigaden (de brigade Steinmetz), die te lang te Fontaine-l'Evêque was gebleven, kunnen afsnijden en geheel vernielen; men had nog den 15den tot Sombref kunnen voortrukken, en daar eene wisse overwinning kunnen behalen op de veel minder sterke pruissische magt; men had daardoor de zamentrekking van Blücher's leger onmogelijk gemaakt, en dat leger daarna bij gedeelten kunnen slaan; Ney had nog den 15den tot Quatre-Bras kunnen doordringen, dáár de zwakke troepen-afdeeling van Saxen-Weimar kunnen uiteendrijven, en op die wijze Wellington beletten om de Pruissen ter hulp te komen. Dat alles was mogelijk, dat alles was zeer goed uitvoerbaar; en het valt dus niet te loochenen, dat Napoleon reeds op den 15 Junij de beslissing van den oorlog in handen had.

Wil men hierop aanmerken, dat toch dit doordringen van het fransche leger tot Sombref, reeds op den 15den, eene moeijelijke handeling was, daar het dan eenen marsch van a c h t u r e n had moeten verrigten, en dit voor een leger geen gewone marsch is, dan antwoorden wij daarop: dat het waar is, dat een marsch van acht uren gaans voor een leger iets ongewoons is, en stellig niet dikwijls en niet aanhoudend mag gevorderd worden; maar dat men dit wel mag doen voor een enkele keer, ter bereiking van een gewigtig doel; dat men hier eene buitengewone uit-

komst kon verkrijgen, en dit dus ook wel eene buitengewone inspanning mogt kosten; dat die marsch bovendien onder de gunstigste omstandigheden plaats zoude hebben, in een goed jaargetijde, op een langen dag, en juist bij den aanvang van den veldtogt, terwijl de troepen nog niets hoegenaamd geleden hadden; en dat men van een leger als het fransche, en van een aanvoerder als Napoleon, zulke marschen mogt verwachten, daar in vroegere veldtogten, zoo als onder anderen in dien van 1796 in Italië, in dien van 1809 in Duitschland, voorbeelden voorkomen van buitengewone inspanningen, verreweg overtreffende de inspanning van het in eens tot Sombref doormarscheren. Men zou daar dan aangekomen zijn met vermoeide troepen; dit kan zijn; maar de vijand, dien men te bestrijden had, zou in geen beteren toestand verkeeren; want het eene pruissische legercorps, Ziethen, was geslagen, terugtrekkende, vervolgd; en het andere, Pirch, had ook eenen aanmerkelijken marsch verrigt, om Sombref te bereiken.

Dat op den 15 Junij het fransche leger slechts onbeduidende voordeelen behaalde, is wel eensdeels toe te schrijven aan de goede houding der Pruissen van Ziethen en der nederlandsche brigade van Saxen-Weimar; maar nog veel meer moet men het wijten aan gemis van werkdadigheid aan de fransche zijde. Verschillende oorzaken worden daarvoor opgegeven: volgens sommige opgaven gingen de fransche legercorpsen veel later op marsch dan bevolen was; volgens andere werden die legercorpsen opgehouden door de slechte wegen, of wel sloegen zij verkeerde wegen in en verdwaalden; hoe het zij, zoo veel is zeker, dat de marsch naar de Sambre slecht werd verrigt. Het niet doordringen van Ney tot Quatre-Bras wordt door vele fransche schrijvers aan dien maarschalk geweten, die Napoleon's stellige bevelen niet opvolgde; de verdedigers van Ney zeggen, dat die voorschriften des franschen keizers volstrekt den stelligen last niet inhielden om tot Quatre-Bras voort te rukken, maar alleen het bevel om de troepen van Wellington, die men ontmoette, terug te dringen; en dat Ney het niet voorzigtig rekende, om zich verder dan tot Frasnes te wagen, daar hij niet wist, welke magt de bondgenooten te Quatre-Bras hadden vereenigd. Aan wien de schuld ook moet geweten worden, dit is gewis, dat reeds bij het begin van den veldtogt aan de fransche zijde eene weifeling en eene langzaamheid kunnen worden opgemerkt, die anders aan Napoleon's veldtogten vreemd zijn.

Maar wat vooral te veroordeelen is, is Wellington's werkeloosheid gedurende den geheelen dag van den 15 Junij. — Den lezers van Byron is de treffende schildering bekend, die de dichter in de „Childe Harold" geeft van de verrassende uitwerking, welke Napoleon's aanval in Belgiës hoofdstad te weeg bragt: die schitterende zalen, die alles vereenigen wat Brussel schoons en aanzienlijks bevatte; die feestvreugde, die ruischende dansmuzijk, plotseling afgebroken door den doffen klank van het kanon; de aanvankelijke onzekerheid, wat dat onheilspellend geluid beteekent; Brunswijk's hertog, in somber gepeins verzonken, daardoor herinnerd aan zijns vaders sneuvelen, daardoor vervuld met het voorgevoel van zijn eigen dood; spoedig de zekerheid, dat het de vijand is, die nadert; het staken der feestvreugde, het vaarwel zeggen van hen, die zich mogelijk nimmer zullen wederzien; de overhaaste bevelen, de drukte, de verwarring, het ratelen der oorlogswagens over de straten, de klank der schrille krijgsmuzijk van Schotlands bergbewoners; dit alles vormt bij den dichter een tafereel, zoo schoon, zoo levendig, dat hij, die het eenmaal gelezen heeft, het altijd in gedachtenis behoudt. — Er is eenige waarheid in die dichterlijke voorstelling: op den avond van den 15 Junij gaf de hertogin van Richmond te Brussel een luisterrijk bal, waar een groot aantal officieren van Wellington's leger waren, die vandaar regtstreeks naar het slagveld vertrokken. Maar men moet zich de zaak niet voorstellen, alsof eerst op den avond van den 15den, en eerst door het geschutvuur, Wellington van de nadering des vijands werd onderrigt; behalve de vroegere tijdingen, die het oprukken van het fransche leger naar de Noordergrenzen aankondigden, is het stellig zeker, dat Wellington in den ochtend van den 15den berigten kreeg van den opmarsch des vijands naar de Sambre. Desniettemin laat de britsche veldheer den geheelen dag verloopen, zonder de minste bevelen te geven tot het in beweging stellen van zijn leger.

Die werkeloosheid van het britsche legerhoofd, in een tijdvak waarin ieder uur zijne waarde had, kan mogelijk wel verklaard, maar moeijelijk geregtvaardigd worden. Het schijnt, dat Wellington, naar de inzigten van eene verouderde krijgskunst, een overdreven belang stelde in het bezit der hoofdstad, en inderdaad meende, dat Napoleon's operatiën minder tot doel zouden hebben het slaan en vernielen van de legers der bondgenooten, dan wel het bemagtigen van Brussel; Wellington

was van meening, dat de aanval naar de zijde van de Sambre slechts in schijn geschiedde, enkel met inzigt, om de legermagt der bondgenooten daarheen te lokken, en aan andere gedeelten van het fransche leger de gelegenheid te geven, gemakkelijk tot Brussel door te dringen. Dit wilde de britsche veldheer verhinderen, en daarom stelde hij den afmarsch van zijn leger uit, en liet het nog bij Brussel; de bescherming dier hoofdstad schijnt, gedurende den ganschen veldtogt, bij hem het heerschende denkbeeld te zijn geweest. Als men, in Gurwood's verzameling, de militaire brieven en bevelen van Wellington over dit tijdvak leest, dan kan men ten duidelijkste opmaken, dat werkelijk de inzigten van den britschen veldheer zoodanig zijn geweest, als wij hier vermelden. De inzigten verklaren zijne werkeloosheid op den 15 Junij; regtvaardigen zij die? Verre vandaar; want dat hier het bezit of niet bezit van Brussel hoegenaamd niets ter zake afdeed; dat het hier alleen aankwam op het vereenigen van de legermagt der bondgenooten, op het slag leveren, op het overwinnen; dat het ongerijmd was te gelooven, dat Napoleon, om Brussel te vermeesteren, of om welke reden dan ook, zijne magt zou verdeelen en in gescheidene legerafdeelingen ten aanval oprukken; dat dit eene algeheele onbekendheid aanduidt met Napoleon's eenvoudige en verhevene veldheerskunst; en dat men, door werkeloos te blijven op den 15den, het pruissische leger aan eene geheele nederlaag blootstelde; — dit alles zijn waarheden, zoo duidelijk, zoo eenvoudig, dat zij door niemand kunnen worden betwijfeld.

Eindelijk, den 15den, om tien uur 's avonds, worden door den britschen veldheer de bevelen uitgevaardigd voor de zamentrekking van zijn leger. Waar moet die zamentrekking geschieden? Te Quatre-Bras, om, volgens de in sommige opgaven vermelde afspraak, Blücher ter hulp te komen? — Volstrekt niet. Die zamentrekking — het is bijna ongeloofelijk, maar het is te stellig bewezen om betwijfeld te worden — die zamentrekking moet, naar Wellington's bevelen, te Nivelles geschieden; te Nivelles, op een dagmarsch afstands van Sombref; zoodat, waren die bevelen uitgevoerd, het engelsch-nederlandsche leger, op den 16den, buiten de mogelijkheid zou zijn geweest het pruissische in het minste bij te staan, en dit laatste dus ongehinderd door de geheele magt van Napoleon zou kunnen worden aangevallen en verpletterd. Gelukkig voor de zaak der bondgenooten, dat Wellington onderbevelhebbers had, begaafd

met genoeg doorzigt om het verkeerde zijner bevelen in te zien, en met genoeg karakter om ongehoorzaam te durven zijn aan die bevelen.

Van de nederlandsche divisie Perponcher stond, op den avond van den 15den, de eene brigade, Bylandt, te Nivelles; de andere, Saxen-Weimar, was, zoo als wij gezien hebben, vechtende voor den vijand teruggegaan tot Quatre-Bras; de generaal Perponcher zond aan laatstgenoemde brigade bevel, zich op dat punt te handhaven, voornemens haar te komen ondersteunen met de brigade Bylandt. Maar om één uur 's nachts (van 15 op 16 Junij) ontvangt Perponcher het bevel, dat de vereeniging te Nivelles en het ontruimen van Quatre-Bras voorschrijft; de hollandsche generaal ziet het verkeerde, het verderfelijke van die handeling in, waardoor alle gemeenschap met Blücher wordt verbroken en diens leger aan eene geheele nederlaag blootgesteld; hij besluit niet te gehoorzamen, maar te Quatre-Bras te blijven stand houden. De aanvoerder van het eerste legercorps, de prins van Oranje, ontvangt kennis van dit besluit en keurt het goed, dadelijk de juistheid der inzigten van Perponcher erkennende. Later schijnt ook Wellington het verkeerde der ontruiming van Quatre-Bras te hebben ingezien; ten minste in den loop van den 16 Junij trekken de verschillende gedeelten zijns legers derwaarts, zonder dat het echter blijkt, wanneer die veranderde marschbevelen zijn gegeven.

Aan het werk van den heer Löben Sels komt de groote verdienste toe, van op eene duidelijke, onwederlegbare wijze te hebben aangetoond, dat, wanneer op den 16 Junij eene engelsch-nederlandsche krijgsmagt bij Quatre-Bras heeft gestreden, dit plaats heeft gehad in weêrwil van de bevelen van Wellington, en enkel te danken is aan het besluit van den generaal Perponcher, om, niettegenstaande die bevelen, te Quatre-Bras stand te blijven houden, en aan de handeling des prinsen van Oranje, die dit besluit dadelijk goedkeurde en tot het zijne maakte. De uitkomst des oorlogs, Napoleon's nederlaag en val, hebben denkelijk afgehangen van het beleid dier beide hollandsche aanvoerders; want waren Wellington's bevelen door hen opgevolgd, dan had Napoleon op den 16 Junij het pruissische leger geheel kunnen vernietigen, en daarna met overmagt zich tegen het engelsch-nederlandsche kunnen wenden. En dat dit geene losse onderstelling is, kan men bewijzen door de getuigenis van een man, wiens naam een zeer groot gezag in

krijgskundige zaken moet uitoefenen, van den generaal Gneisenau, den werkelijken opperbevelhebber van het pruissische leger van 1815. Die bevelhebbers wendde zich, bij een brief van den 12 Junij 1817, aan den koning van Pruissen, met het verzoek, dat onder de nederlandsche officieren, door dien koning met eereteekenen vereerd voor hun gehouden gedrag in 1815, vooral de luitenant-generaal Perponcher mogt in aanmerking komen. Na het bezet houden en verdedigen van Quatre-Bras door den hollandschen generaal te hebben vermeld, laat Gneisenau daarop volgen: „Wanneer de luitenant-generaal de Perponcher het bevel van den hertog van Wellington had opgevolgd; wanneer hij op Nivelles was teruggetrokken en niet een zoo goeden wederstand had geboden, dan had de maarschalk Ney, te Quatre-Bras gekomen, zich regts kunnen wenden, in den rug komen van het leger, dat onder bevel van vorst Blücher te Ligny streed, en dat leger geheel ten ondergang kunnen brengen." — Die getuigenis van een zoo bevoegd beoordeelaar is voor ons van de hoogste waarde, daar zij bewijst, welk een beslissenden invloed dat besluit des prinsen van Oranje en van den generaal Perponcher op de uitkomst van den veldtogt van 1815 heeft uitgeoefend.

Den 16 Junij trokken dus de verschillende divisiën van Wellington's leger naar Quatre-Bras, maar bereikten op dien dag slechts voor een klein gedeelte die stelling. Den 16den vereenigde Blücher zijne magt in de stelling bij Sombref of Ligny; de legercorpsen van Ziethen en Pirch waren reeds daar en ook het legercorps van Thielmann kwam in den voormiddag tusschen elf en twaalf uur aan. Hoezeer hij zeker wist, dat het vierde legercorps, dat van Bulow, op den 16den niet kon aankomen, rekende Blücher evenwel zijne drie legercorpsen, te zamen 80 à 85,000 man uitmakende, sterk genoeg, om den vijand af te wachten en slag te leveren. Blücher vertrouwde op de sterkte zijner stelling, en op den bijstand van Wellington's leger, dat te Quatre-Bras zamentrok.

Aan de fransche zijde wilde Napoleon, met de garde, de legercorpsen van Van Damme en van Gérard, en met drie ruitercorpsen, den 16den aanvallen op de stelling der Pruissen bij Sombref; die fransche legermagt zal in alles ruim 65,000 man hebben uitgemaakt. Het legercorps van Lobau, ongeveer 9,000 man, bleef aanvankelijk als reserve bij Charleroi, maar rukte later ook op naar het slagveld van Sombref, zonder evenwel deel aan

den strijd te nemen. Ney moest aanvallen op de stelling der bondgenooten te Quatre-Bras en kreeg daartoe onder zijne bevelen de legercorpsen van Reille en d'Erlon en het ruitercorps van Kellerman, in alles ongeveer 45,000 man; het legercorps van d'Erlon was echter niet dadelijk beschikbaar, daar het nog ver achter was, nog nabij de Sambre.

Die wederzijdsche beschikkingen gaven aanleiding, op den 16 Junij, tot de twee veldslagen van Ligny en van Quatre-Bras; veldslagen, die in het naauwste verband met elkander staan, dewijl de beide slagvelden slechts een paar uren van elkander verwijderd en niet gescheiden waren door bijzondere moeijelijkheden van het terrein. De handelingen op het eene slagveld hadden dus een regtstreekschen invloed op de handelingen op het andere; de beide veldslagen maken, als het ware, een geheel uit.

De strijd bij Ligny zullen wij slechts kortelijk vermelden.

Blücher had hier, achter de beek van Ligny, eene stelling genomen, die, gedekt door Ligny, St. Amand en andere dorpen, eene zeer groote sterkte had; te meer, omdat het golvende, heuvelachtige terrein aan den vijand het overzigt moeijelijk maakte en Napoleon een geheel verkeerd denkbeeld van die stelling deed opvatten. De aanval had hier, aan de fransche zijde, eerst plaats des namiddags tusschen twee en drie uren; algemeen wordt die traagheid veroordeeld, omdat, door het late uur van aanval, de beslissing van den strijd eerst kon plaats hebben met het invallen van den nacht, toen de duisternis noodzaakte het gevecht af te breken en het pruissische leger toeliet, ongehinderd af te trekken. Beide partijen streden hier met eene schitterende dapperheid; maar het beleid, waarmede de fransche keizer den slag leidde en bestuurde, overtrof verreweg dat van zijnen tegenstander.

Onder de aanmerkingen, die hier op Blücher's handelingen worden gemaakt, vindt men vermeld: dat hij te veel uitbreiding aan zijne stelling had gegeven; te weinig partij trok van het legercorps van Thielmann; een veel te groot getal troepen voor de dorpsgevechten aanwendde en daardoor onnut maakte; en bij herhaling tot den aanval overging, onder omstandigheden, die voor zulk een handeling ongunstig waren. Bewondering verdient de wijze, waarop Napoleon spaarzaam met zijne strijdkrachten wist om te gaan, en het gevecht langen tijd met zoo weinig troepen te voeren, dat hij, hoezeer hij eene 15 á 20,000

man minder sterk was dan de Pruissen, evenwel in het laatste gedeelte van den strijd nog eene sterke reserve beschikbaar had, terwijl bij den vijand nagenoeg alles was in gevecht gebragt. De aanwending dier reserve gaf Napoleon dan ook de overwinning; er had eene doorbreking plaats bij het dorp Ligny; het pruissische leger moest, geslagen, het slagveld verlaten; maar de invallende nacht belette alle vervolging; en hoezeer de Pruissen geschut achterlieten en eenige duizend man meer verloren dan hunne tegenpartij; hoezeer, ten gevolge der nederlaag, hun leger nog verzwakt werd door het wegloopen van eenige duizende vlugtelingen, zoo was die nederlaag echter volstrekt van geen beslissenden aard, en de overwinning, door Napoleon bij Ligny behaald, kan volstrekt niet in vergelijking komen met overwinningen als die van Austerlitz of Jena.

Dadelijk, bij het begin van den slag van Ligny, had de fransche keizer ingezien, dat het noodzakelijk was eene grootere magt tegen Blücher aan te wenden, en hij besloot daarom het legercorps van d'Erlon tot zich te trekken, dat aanvankelijk bestemd was, om onder Ney te Quatre-Bras werkzaam te zijn; het bevel daartoe wordt aan dien maarschalk afgezonden. De ordonnans-officier, overbrenger van dat bevel, ontmoet nabij het dorp Frasnes het legercorps van d'Erlon, dat naar Quatre-Bras trok; de officier, bekend met het bevel dat hij overbragt, deelt het aan d'Erlon mede, en haalt dien generaal over om zijnen marsch op Quatre-Bras te staken, en dadelijk, regtsaf slaande, naar het slagveld van Ligny te trekken. De ordonnans-officier zet daarna zijne zending naar Ney voort; maar de maarschalk begrijpt dat bevel van Napoleon geheel anders, en maakt er ten onregte uit op, dat eerst n a het vermeesteren der stelling van Quatre-Bras, het legercorps van d'Erlon naar Ligny moet trekken; en daar die stelling nog niet vermeesterd is, oordeelt hij, dat d'Erlon naar het slagveld van Quatre-Bras moet terugkeeren; hij zendt hem den last daartoe. d'Erlon ontvangt dat bevel, op het oogenblik dat hij met zijn legercorps reeds nabij het pruissische leger is; hij gehoorzaamt oogenblikkelijk, keert weêr naar Quatre-Bras terug, komt daar aan toen de strijd is afgeloopen; en, door die reeks van onhandigheden en misslagen, gebeurde het, dat op den 16 Junij 20,000 man fransche troepen nutteloos heen en weder trokken, zonder een schot op den vijand te doen!

De gelijktijdige slag van Quatre-Bras is voor ons Nederlan-

ders van meer belang, en zal eene minder korte vermelding vorderen.

Het strategische gewigt, dat die stelling bij Quatre-Bras had; het belang, dat Napoleon in hare vermeestering stelde, en de omstandigheid, dat dáár een zoo klein aantal Nederlanders aan eene zoo groote overmagt des vijands het hoofd heeft geboden, hebben soms aanleiding gegeven tot het denkbeeld, dat die stelling eene groote natuurlijke sterkte had, van dien aard, dat, even als in eene vesting, eene kleine magt zich daar met goed gevolg tegen een veel sterker vijand kon verdedigen. Niets is evenwel meer onjuist, minder met de waarheid overeenkomstig, dan dit denkbeeld; de stelling bij Quatre-Bras had volstrekt geene bijzondere sterkte, het was in alle opzigten eene zeer gewone stelling.

Daar, waar de twee steenwegen van Namen naar Nivelles, en van Charleroi naar Brussel zich snijden, heeft men het gehucht Quatre-Bras, in 1815 bestaande uit eene groote hoeve, eene herberg en een klein aantal andere huizen. Onmiddelijk bij dat gehucht beginnende en zich over eene lengte van een groot half uur gaans in zuid-westelijke rigting uitbreidende, had men het bosch van Bossu, waarvan de breedte gemiddeld 600 à 700 pas bedroeg; dit bosch, waardoor goede wegen liepen, leverde de gewone voordeelen voor een verdediger op, dat men dáár met een minder aantal troepen een sterkeren vijand het hoofd kon bieden, en dat die vijand niet kon weten, welke magt achter dat bosch was geplaatst. Buiten den boschrand, aan de zuid-oostzijde, naar de zijde van den steenweg van Charleroi, had men twee pachthoeven, Grand- en Petit-Pierrepont; eene derde hoeve, Germioncourt, vermaard geworden door den strijd van den 16den, was aan den straatweg van Charleroi, aan de oostzijde, maar veel digter bij Quatre-Bras, slechts een klein kwartier uurs daarvan verwijderd. Die hoeven waren, zoo als meestal in deze landstreek, uit hechte steenen gebouwen zamengesteld; halfweg tusschen Germioncourt en Quatre-Bras had men eene schaapskooi. Van Quatre-Bras in zuidelijke rigting den weg naar Charleroi volgende, komt men, op bijna een uur afstands van eerstgenoemde plaats, aan het dorp Frasnes, waar Ney's troepen waren. Oostelijk van het dorp, naar de zijde van den namenschen steenweg, had men het uitgestrekte bosch van Villers Peruin, dat gunstig voor de verdediging zou zijn geweest, had het zich niet op te grooten afstand van Quatre-Bras

bevonden; om die reden bleef het onbezet en ook daarom kon men geen partij trekken van het gehucht Péraumont, tusschen het bosch van Villers Peruin en den namenschen steenweg. — Ziedaar de voornaamste bijzonderheden van dat slagveld van Quatre-Bras; kleine, geheel onbeduidende beken doorsneden het slagveld, maar over het geheel liet de grond toch de ongehinderde werking toe van alle wapens; alleen had het golvende terrein, waarop toen hoog koorn stond, dien invloed, dat daardoor het uitzigt niet zeer uitgestrekt kon zijn.

In die stelling had de prins van Oranje, in den ochtend van den 16 Junij, de divisie Perponcher vereenigd, op één bataillon na, dat aanvankelijk nog te Nivelles moest blijven. Die divisie maakte twee brigaden uit; de eene (Saxen-Weimar) bestond uit vijf bataillons Nassauers in nederlandsche dienst; de andere (Bylandt) had hier vier nederlandsche bataillons; bij die infanterie had men twee batterijen, eene rijdende onder Byleveld, en eene veldbatterij onder Stievenaar. In alles maakte dit eene krijgsmagt uit van groote 6,000 man infanterie met 16 stukken geschut, maar zonder eenige ruiterij. — De legermagt van Ney, die te Quatre-Bras in werking kwam, telde groote 16,000 man infanterie, 5,000 ruiters en 50 stukken geschut; dus bijna driemaal zooveel voetvolk dan de Nederlanders; meer dan driemaal zooveel geschut en eene talrijke ruiterij, die bij de Nederlanders geheel ontbrak. Bij de magt des prinsen van Oranje had men bovendien een aantal jonge soldaten; Ney's legermagt bestond geheel uit oude, beproefde krijgers, aangevoerd door bevelhebbers, zoo als Kellerman, Foy, Bachelu en anderen, wier namen met een zoo welverdienden roem van dapperheid en bekwaamheid waren omgeven; terwijl het fransche legerhoofd zelf, door zijn onstuimigen en buitengewonen moed, de schrik zijner vijanden, de trots en sterkte zijner soldaten was geworden.

Oranje zag zeer goed in, dat de ontmoeting der kleine nederlandsche afdeeling met dien vijand, wiens juiste sterkte men niet kende, maar wiens geduchte overmagt niet te betwijfelen viel, niet anders dan eene nederlaag kon te weeg brengen; toch moest die ontmoeting plaats hebben, daar men, door het terugtrekken en het verlaten der stelling bij Quatre-Bras, het aan Wellington's divisiën onmogelijk zou gemaakt hebben, zich daar te vereenigen. Alles hing er maar van af, of de Nederlanders lang genoeg den vijand het hoofd zouden kunnen bieden,

om de overige troepen der bondgenooten in staat te stellen het slagveld te bereiken, en dáár den strijd minder ongelijk te maken; tot dien tijd toe zou die strijd stellig in het nadeel der Nederlanders zijn; zij zouden verliezen lijden; maar ten koste daarvan moest het behoud der stelling, de vereeniging des legers worden gekocht.

In gewone omstandigheden zou de voorzigtigheid hebben voorgeschreven, om met zoo kleine magt, als de Oranjevorst bij Quatre-Bras aanvoerde, in de onmiddelijke nabijheid van het beschermende bosch van Bossu stelling te nemen; hier echter was dit minder goed, daar zulk eene bedachtzame handeling den vijand dadelijk tot den aanval zou hebben uitgelokt, en hem dadelijk de geringe sterkte der nederlandsche krijgsmagt zou hebben doen kennen. Oranje's heldere veldheersblik deed hem inzien, dat het hier zaak was, te wagen, zelfs veel te wagen; en dat, door eene meer vooruitspringende stelling te nemen, men den vijand beter in ontzag zoude houden en hem doen gelooven, dat achter het bosch van Bossu sterke reserves tot ondersteuning der Nederlanders gereed stonden. Dat die vooruitspringende stelling groote gevaren opleverde, viel niet te ontveinzen; maar de prins rekende die gevaren te kunnen braveren, sterk door het vertrouwen op zijn eigen beleid, op de bekwaamheid zijner officieren, en op de geestdrift, welke hij zijnen jongen soldaten wist in te boezemen.

De nederlandsche troepen plaatsten zich in slagorde, dwars over den weg naar Charleroi, de regtervleugel het bosch van Bossu bezettende, de linker zich naar de zijde van Péraumont uitbreidende. Zes stukken van de batterij Stievenaar en vijf van de batterij Byleveld stonden aan weêrszijden van den steenweg, eene groote duizend pas ten zuiden van Gormioncourt; de twee andere stukken der batterij Stievenaar, onder bevel van Winzinger, waren aan de zuid-oostelijke punt van het bosch van Bossu geplaatst; en Koopman stond met de drie overige stukken der rijdende batterij, bij den namenschen steenweg, westelijk van Péraumont. Van de infanterie bezette de brigade Saxen-Weimar het bosch van Bossu en de hoeven Grand- en Petit-Pierrepont; een bataillon Nassauers was buiten het bosch geplaatst, tot dekking der batterij Stievenaar. van Bylandt's brigade was het bataillon jagers nº. 27 (Grunebosch) gedeeltelijk in eene tirailleurlinie opgelost, zich oostelijk van den steenweg van Charleroi tot bij Péraumont uitbrei-

dende; gedeeltelijk diende het tot bedekking voor de artillerie van Byleveld. Het 5de bataillon militie (Westenberg) stond bij Germioncourt; het 7de en 8ste militie (Singendonck en de Jong) stonden, als reserve, bij Quatre-Bras; het 7de van linie (van der Sanden) was nog niet aangekomen.

De geheele voormiddag van den 16den verloopt, zonder dat de fransche troepen een aanval beginnen; er hebben niets anders plaats dan weinig beduidende schermutselingen nabij het bosch van Villers-Peruin, waarbij de fransche tirailleurs door de jagers van Grunebosch teruggedrongen worden. Die langzaamheid van Ney had gedeeltelijk tot oorzaak de gebrekkige wijze, waarop de opmarsch van den vorigen dag had plaats gehad, en het achter zijn van sommige zijner divisiën; gedeeltelijk de beduchtheid van dien aanvoerder, dat de bondgenooten reeds eene te sterke magt te Quatre-Bras vereenigd zouden hebben. Het is eerst na één uur 's middags, dat men de fransche kolonnes uit Frasnes ziet opdagen en ten aanval oprukken, onder den kreet van: „leve de keizer!" Van de drie infanterie-divisiën, rukt die van Foy, in het midden, aan weêrszijden van den steenweg voort; de divisie Bachelu gaat regts, langs het bosch van Villers-Peruin; links, maar iets achterwaarts, is de divisie Jerôme Bonaparte, die zich naar de zijde van het bosch van Bossu wendt; die divisiën zijn bataillons-gewijze in geslotene kolonnes, met sterke liniën tirailleurs voorop. De ruiter-divisie Piré, lanciers en jagers te paard, beschermt of volgt den opmarsch van het voetvolk. Kellerman's zware ruiterij is op dat oogenblik nog niet op het slagveld, maar verschijnt kort daarna.

Het lag in den aard der zaak, dat de aanval van eene zoo sterke magt de zwakke bataillons des prinsen van Oranje moest doen teruggaan; echter had dit niet plaats dan na gevechten, die niet alleen ten hoogste roemvol waren voor de Nederlanders, maar die bovendien tijd deden winnen, waarop hier alles aankwam. De fransche artillerie der divisiën Foy en Piré, te zamen 14 stukken, kwam in batterij dwars over den steenweg, tegenover die der Nederlanders; er had een geschutvuur plaats, dat door de batterijen Byleveld en Stievenaar goed werd volgehouden, en dat de vijandelijke kolonnes verhinderde, over den steenweg en naar het bosch van Bossu voort te rukken. Maar op den regtervleugel had Bachelu veld gewonnen; hij had, door zijne overmagt en door de medewerking der ruiterij van Piré, de jagers van Grunebosch gedwongen terug te gaan,

en bedreigde nu, door zijn voortrukken, de linkerzijde van de nederlandsche artillerie; deze was daardoor gedwongen terug te gaan; zij verdeelde zich, en terwijl Byleveld's vuurmonden zich zijwaarts van Germioncourt plaatsen, stelde zich Stievenaar's batterij bij den oostelijken rand van het bosch van Bossu. Hier hield die batterij nog eenigen tijd het vuur tegen den vijand vol, totdat de dappere Stievenaar door een vijandelijke grenaat doodelijk gewond werd; het sneuvelen van dien aanvoerder, de groote overmagt van het fransche geschut en het oprukken van sterke vijandelijke kolonnes, dwong toen de nederlandsche veldbatterij om achter het bosch van Bossu terug te gaan; alleen de twee door Winzinger aangevoerde vuurmonden bleven nog bij de zuidelijke punt van het bosch.

Toen ging Ney over tot den aanval op het bosch van Bossu en op de hoeve Germioncourt. Het aanvankelijk afwezige bataillon van Van der Sanden en dat van de Jong waren opgerukt en hadden zich geplaatst bij den oostelijken rand van het bosch van Bossu, ten noorden van Pierrepont; het hevige geschutvuur des vijands dwong die bataillons weêr in het bosch terug te gaan. Het fransche voetvolk maakte hier echter geene vorderingen en werd tegengehouden door twee nassausche bataillons en door dat van Singendonck, in persoon door den prins van Oranje tegen den vijand aangevoerd.

Germioncourt werd met uitstekende dapperheid door Westenberg verdedigd; en het 5de militie-bataillon sloeg hier, langen tijd, alle aanvallen af. Oranje was hier weêr de ziel van de verdediging; en het verheven voorbeeld van dapperheid, dat hij gaf, maakte helden van die jonge soldaten, die hier voor het eerst den vijand onder de oogen zagen; zoo waar is het, dat alles, of bijna alles, van de bevelhebbers afhangt. Het fransche geschutvuur rigtte groote verwoestingen aan in de rijen der Nederlanders, en de prins, geen ander middel hebbende om daaraan een einde te maken, deed de vijandelijke artillerie door het bataillon van Westenberg bestormen. Zelf, te paard, ging de oranjevorst, even als oudtijds zijne groote voorvaderen op de slagvelden van Séneffe en Malplaquet, aan het hoofd zijner dapperen het vijandelijke geschut te gemoet. Dat die aanval mislukte; dat het 5de bataillon militie groote verliezen leed; dat Germioncourt eindelijk door den vijand werd genomen, dit heeft, bij de verbazende overmagt des vijands, niets dat verwonderen moet; maar wèl is het te verwonderen, dat een enkel ba-

taillon – nog geen 500 man sterk – aanvallend durfde handelen tegen een zoo sterken vijand, uit de drie wapens bestaande; dat het zoo lang dien vijand het hoofd bood en dat het zoo lang het doordringen tot Quatre-Bras wist te beletten.

Het was nu vier uur 's middags geworden. De ongelijke strijd had reeds twee à drie uren geduurd; de Nederlanders hadden gevoelige verliezen geleden; hun toestand was zeer hagchelijk geworden, en het is waarschijnlijk, dat zij den kamp tegen de overmagt niet lang meer zouden hebben volgehouden, toen er hulp kwam opdagen. Van de zijde van Brussel zag men donkerroode massa's voetvolk het slagveld naderen; het was Picton's sterke divisie, uit de dapperste en beste troepen van het engelsche leger zamengesteld. Van de zijde van Nivelles kwamen huzaren en dragonders, de nederlandsche ligte ruiterij van Van Merlen uitmakende. Door de komst dier versterkingen was de prins van Oranje nu aan het hoofd van ongeveer 14,000 man voetvolk, 1000 ruiters en 24 of 26 stukken geschut.

Hoezeer dus nog altijd, in vergelijking met den vijand, verreweg de minderheid hebbende, was nu de ongelijkheid niet zoo overstelpend meer; er was meer kans, om met goed gevolg den strijd voort te zetten; en de prins van Oranje besloot dadelijk gebruik te maken van de komst dier nieuwe troepen, om tot den aanval over te gaan en te herwinnen wat verloren was.

Die aanvallende beweging werd echter niet door het geluk bekroond. Het 6de regiment huzaren (Boreel), op de fransche ruiterij aanvallende, werd door deze overhoop geworpen en geheel geslagen. Men heeft de oorzaak van dien tegenspoed gezocht in het overhaaste van den aanval en in de vermoeijenis, die de nederlandsche ruiterij, door eenen marsch van acht à tien uren, dien dag reeds had ondervonden; – maar wanneer men de getalsterkte der wederzijdsche ruiterij in aanmerking neemt, dan heeft men al gronden genoeg, om de nederlaag der Nederlanders te verklaren; nederlaag, die bovendien niet in het minste aan den wapenroem dier huzaren te kort doet, daar niemand de hooge waarde en voortreffelijkheid der fransche ruiterij, waardoor zij geslagen werden, kan ontkennen of betwijfelen.

De nederlaag der nederlandsche ruiterij had nadeelige gevolgen, en scheen, een oogenblik, den toestand der bondgenooten bedenkelijk te maken. De overwinnende fransche ruiterij vervolgde Boreel's huzaren op den voet, en verbreidde zich als

een alles wegslepende stroom over het slagveld. De bataillons van Grunebosch en Westenberg, die zich herzameld hadden, werden door den aanval der fransche ruiterij gedwongen, in verwarring en met verlies terug te gaan; Byleveld's artillerie ging bij tijds achteruit; maar die van Stievenaar werd door de vijandelijke ruiterij bereikt en vier van hare vuurmonden daardoor genomen. Kortstondig slechts bleven die stukken in handen des vijands; een onverschrokken officier, de kapitein Gey van Pittius, werpt zich met zijne rijdende artilleristen, die bij de brigade van Van Merlen behoorden, met de sabel in de vuist op den vijand, herneemt de verlorene stukken en voert die terug. — De zegevierende fransche ruiterij, tot in de onmiddelijke nabijheid van Quatre-Bras doordringende, werd hier tegengehouden door het vuur van een regiment Schotten van Picton, dat zich achter de breede sloot had geplaatst, die hier den namenschen weg omzoomt.

Van dit oogenblik af aan, neemt de strijd bij Quatre-Bras voor de bondgenooten telkens eene meer voordeelige wending, om de zeer natuurlijke reden, dat, terwijl Ney altijd dezelfde krijgsmagt behoud, waarmede hij den strijd begon, de bondgenooten ieder oogenblik versterkt werden door de komst van nieuwe troepen. Op het einde van den dag is dan ook eene aanmerkelijke overmagt aan de zijde van Wellington, die nu op het slagveld is gekomen en het opperbevel voert. Alleen aan ruiterij blijft Ney zijne tegenpartij verre overtreffen, en die ruiterij is het dan ook, die de meeste aanvallen op de vlakte oostelijk van het bosch van Bossu verrigt, terwijl het fransche voetvolk hoofdzakelijk naar de vermeestering van dat bosch streeft.

Het zoude te uitvoerig zijn, alle latere bijzonderheden van dien strijd bij Quatre-Bras hier te beschrijven; wij zullen alleen de merkwaardigste feiten even vermelden. Picton's divisie onderscheidde zich hier door hare uitstekende dapperheid; herhaaldelijk aangevallen door de ruiterij van Kellerman en Piré, wist zij, in carré's geschaard, de aanvallen dier geduchte vijanden telkens af te slaan, en slechts een enkel regiment ging daardoor verloren. De Brunswijkers, door hun' dapperen hertog aangevoerd, waren spoedig Picton op het slagveld gevolgd en hadden stelling genomen bij de schaapskooi, ten noorden van het verlorene Germioncourt. Hier, geteisterd door het hevige geschutvuur des vijands, houden zij eenigen tijd stand, aange-

moedigd door het voorbeeld van hun' koenen aanvoerder, die vóór de slaglinie der zijnen, te midden van den vijandelijken kogelregen, koelbloedig zijne pijp blijft rooken. Maar spoedig is dat vijandelijke vuur te hevig, de verliezen der Brunswijkers te groot; de hertog doet zijne troepen teruggaan; aanvankelijk geschiedt dit in orde; maar toen de vervolgende fransche tirailleurs al meer en meer opdringen, een fransche geweerkogel den dapperen hertog nedervelt en Kellerman's kurassiers tot den aanval oprukken, zijn de jonge brunswijksche soldaten daar niet langer tegen bestand; in overijling en wanorde verlaten zij het slagveld. Ook engelsche regimenten en zelfs de garde-brigade Maitland — eene uitgelezene krijgsschaar — zag men in den loop van dezen slag in overhaaste vlugt de wijk nemen, wanneer zij door de fransche ruiterij met een aanval werden bedreigd, soms op het enkele gerucht van de nadering dier ruiterij; zoo groot was de indruk, welken die uitstekende schaar, door hare vroegere wapenfeiten, op den vijand uitoefende; en zoo verkeerd is het te gelooven, dat zelfs goede en uitmuntende troepen, zoo als de britsche bataillons ontegenzeggelijk waren, nooit teruggaan en altijd onbezweken blijven stand houden.

De nederlandsche divisie Perponcher bepaalde zich, na de komst dier nieuwe troepen der bondgenooten, hoofdzakelijk tot de verdediging van het bosch van Bossu; dat bosch werd toen met kracht aangevallen door de divisie, aan wier hoofd Napoleon's jongste broeder, Jerôme, stond. De hoeven Pierrepont werden vermeesterd en de fransche bataillons drongen in het bosch van Bossu door en wonnen daar veld; dit kostte echter tijd, en de teruggedrongen nederlandsche bataillons bleven voortdurend in het bezit van het noordelijke gedeelte van het bosch, dat onmiddelijk aan Quatre-Bras paalt. Voor en na kwamen toen op het slagveld de nassausche bataillons van Kruze, het grootste gedeelte der engelsch-duitsche divisie van Alten, en de engelsche garde onder Cooke. De magt van Wellington klom daardoor tot groote 30,000 man. De britsche veldheer deed toen weêr aanvallend te werk gaan; een gedeelte der divisie Cooke, de brigade Maitland, viel tusschen zes en zeven uur het bosch van Bossu aan, en verdreef de bataillons van Jerôme daar weêr uit; bij dien aanval werden de Britten ondersteund door twee der bataillons van Saxen-Weimar en door dat van Singendonck. Met afwisselende kansen werd toen, aan de oostzijde van het bosch, de strijd voortgezet; al meer en

meer kwam het voordeel aan de zijde der bondgenooten; Germioncourt werd hernomen, en toen de duisternis het gevecht deed afbreken, waren beide partijen nagenoeg in dezelfde stellingen, die zij 's ochtends, voor het begin van den slag, hadden bezet.

Zoodanig was in algemeene trekken het beloop van dien slag, onbeslist wanneer men op de verliezen let, die nagenoeg gelijk stonden, en bij elk der beide partijen ruim 4000 man bedroegen; ook onbeslist, wat de uitkomst betreft, daar, indien aan de eene zijde Wellington niet ter hulp van het pruissische leger konde oprukken, Ney evenzeer belet werd, tot de nederlaag van dat leger mede te werken. De eerste periode van dezen veldslag, het tijdvak van een tot vier ure 's middags, was het hagchelijkste voor de bondgenooten, het roemrijkste voor de Nederlanders. Dat het stand houden der bataillons van Perponcher van het hoogste, van het beslissendste gewigt is geweest, behoeft geen uitvoerig betoog; hadden die bataillons de stelling bij Quatre-Bras niet in bezit blijven houden, dan was de vereeniging van Wellington's divisiën op dat punt onmogelijk, en dan had Ney volle vrijheid gehad, om zich met een groot gedeelte zijner magt tegen Blücher's leger te wenden, en dat leger eene geheele nederlaag te doen ondergaan. En dat stand houden bij Quatre-Bras kon niet geschieden dan door buitengewone inspanningen, door eene dapperheid, die de nederlandsche wapenen met een onsterfelijken luister omgeeft. Gerustelijk mag men daarbij toestemmen, dat de Nederlanders verliezen hebben geleden, dat sommige hunner corpsen zijn teruggegaan en in wanorde gebragt, dat de toestand uitermate hagchelijk was, en een stouter en vroegtijdiger aanval van Ney denkelijk de geheele nederlaag des prinsen van Oranje zou hebben veroorzaakt; — dat alles is waar, maar dat alles ontneemt niets aan den roem, dien èn veldheer èn soldaten zich hier verwierven. Want eene dwaasheid is het zich voor te stellen, dat men op een gewoon terrein voortdurend het hoofd kan bieden aan eenen twee-, driemaal sterkeren vijand, aan wiens talrijke en uitmuntende ruiterij men geen enkel ruiter kan overstellen; zoo iets kan slechts voor een korten tijd geschieden, en vordert dan nog eene vereeniging van uitstekend beleid in den aanvoerder, en van geestdrift en dapperheid bij de troepen, zoo als men dit bij de Nederlanders te Quatre-Bras opmerkt. De oudheid schildert ons Leonidas, met een handvol soldaten een ontelbaar vijandelijk leger het hoofd biedende;

bij de hedendaagsche oorlogen is zoo iets ondenkbaar; de dapperste soldaten der wereld kunnen thans, even als de driehonderd Spartanen, met de wapenen in de hand sneven; maar in den strijd tegen eene verpletterende overmagt overwinnen, of de overwinning twijfelachtig maken, dit kunnen zij niet.

De misslagen der bondgenooten, de verspreiding hunner legers, Wellington's werkeloosheid op den 15 Junij, hadden aan den franschen keizer de gunstigste kansen gegeven en ook den 16 Junij was het lot des oorlogs in zijne handen; maar even groote misslagen aan de fransche zijde deden die gunstige kansen verloren gaan.

De fransche strijdkrachten werden op den 16den niet zoodanig aangewend, dat men daardoor beslissende uitkomsten kon verkrijgen; en wanneer men er op let dat die strijdkrachten zoo veel minder waren dan die der bondgenooten, en dat nog ongeveer 30,000 man (de legercorpsen van d' Erlon én Lobau) op den 16den werkeloos zijn gebleven, dan zal dit het verkeerde van die aanwending niet twijfelachtig maken. Den 17den hebben er twee veldslagen plaats, eene bij Ligny en eene bij Quatre-Bras; dit had niet moeten zijn. Napoleon's magt was niet groot genoeg, om de beide legers der bondgenooten gelijktijdig slag te leveren; dit had achtervolgelijk moeten geschieden; op den 16den had men zich eerst met het grootste gedeelte der fransche magt tegen Blücher's leger, als het meest nabij zijnde, moeten wenden; men had Wellington's leger moeten bezig houden met zoo weinig mogelijk troepen, en daarom had men dat corps van d' Erlon niet ter beschikking van Ney moeten stellen, maar dadelijk bij de hoofdmagt moeten aantrekken. Twintig duizend man fransche troepen meer op het slagveld van Ligny en een vroegtijdiger aanval, zouden, naar alle waarschijnlijkheid, den geheelen ondergang van Blücher's leger, en ten gevolge daarvan, de beslissing des oorlogs ten voordeele van Napoleon hebben veroorzaakt. Uit het bevel, dat Napoleon later gaf, om d' Erlon naar Ligny te doen trekken, blijkt genoegzaam, dat de fransche keizer toen het hooge gewigt inzag om eene geduchte magt tegen het pruissische leger aan te wenden.

Dat bevel werd niet uitgevoerd, dank zij de weinige bekwaamheid van Napoleon's onderbevelhebbers, met name van Ney en d' Erlon. De verdedigers van Ney beroepen zich op de door Napoleon aan den maarschalk gegevene bevelen, en be-

weren, dat die ten duidelijkste voorschreven, om d'Erlon's legerçorps te Quatre-Bras te doen werkzaam zijn; eene aandachtige lezing dier bevelen zal echter het ongegronde dier bewering doen inzien en de overtuiging geven, dat, mogten al de eerste bevelen zoodanig kunnen worden uitgelegd als Ney dit deed, de laatste evenwel hem ten stelligste voorschrijven, om zoo spoedig mogelijk een gedeelte zijner magt naar Ligny te zenden. Maar al waren ook Ney's handelingen de letterlijke opvolging van Napoleon's bevelen geweest, dan zou dit nog niet volstaan om die handelingen goed te maken; want het is eene ongelukkige verdediging, wanneer een aanvoerder, om zijne misslagen te verklaren, aantoont, dat hij letterlijk heeft opgevolgd wat hem werd voorgeschreven. Een bevelhebber van zoo hoogen rang, een legerhoofd als Ney, moet geen blind werktuig zijn, dat niets anders kan, dan uitvoeren wat bevolen wordt; integendeel, hij doet aan zijnen pligt te kort, wanneer hij zich bepaalt tot de letterlijke opvolging der ontvangene bevelen; hij moet verstand en doorzigt genoeg bezitten, om te oordeelen, in hoe ver die bevelen door veranderde omstandigheden, al dan niet, goed zijn gebleven; hij moet karakter en geestkracht genoeg hebben om uit zich zelven te handelen en die bevelen te wijzigen, of zelfs geheel op zijde te stellen. Had Ney zóó de pligt van een bevelhebber begrepen, dan had hij op den 16 Junij geheel anders gehandeld: hij had dan ingezien, dat alles aan de uitkomst van den strijd bij Ligny gelegen was, en daarentegen de strijd bij Quatre-Bras maar een ondergeschikt belang had; dat hij niet bestemd was om Wellington's leger geheel te slaan, maar alleen om dat leger te beletten de Pruissen ter hulp te komen; dat voor dit laatste doel de magt, die hij reeds bij zich had, voldoende sterk was, en dat het dus zaak was, zoo spoedig mogelijk Napoleon's bevel op te volgen, en d'Erlon naar het slagveld van Ligny af te zenden. Zóó zou een bekwaam legerhoofd zijne taak begrepen hebben; maar Ney, op een slagveld dapper boven allen, miste evenwel het heldere doorzigt, het verstand, dat een veldheer moet hebben.

Ook d'Erlons gedrag is te veroordeelen; d'Erlon, die dadelijk het van Ney ontvangen bevel opvolgde, het slagveld van Ligny verliet, en naar Quatre-Bras terugkeerde. d'Erlon had moeten begrijpen, dat de komst van zijn legercorps op het slagveld van Ligny eene beslissende uitwerking had kunnen hebben, terwijl daarentegen de marsch van Quatre-Bras dat leger-

corps voor den 16den nutteloos zou maken, daar hij eerst met het vallen van den avond den grond zou kunnen bereiken, waar Ney en Wellington om de overwinning kampten. d' Erlon had dus moeten inzien, dat het hier zaak was niet te gehoorzamen, en, in weêrwil van Ney's bevelen, zich bij de hoofdmagt des franschen keizers aan te sluiten.

Zeker, de gehoorzaamheid, de ondergeschiktheid, de geheele en onverwijlde uitvoering van een ontvangen bevel, is, in het algemeen, de eerste pligt van den krijgsman; maar ook daarop zijn uitzonderingen; en men mag, men moet gehoorzaamheid en ondergeschiktheid op zijde stellen, wanneer dit onvermijdelijk is om een gewigtig voordeel te behalen, of om een dreigend gevaar af te wenden; een legerhoofd wordt het beste gehoorzaamd, wanneer men medewerkt om hem overwinnaar te doen zijn. Het is verre van ons, dat wij hiermede elke inbreuk op de militaire gehoorzaamheid willen regtvaardigen; integendeel, om eene onbeduidende reden, op eene ligtzinnige wijze gedaan, is zulk eene inbreuk ten hoogste te veroordeelen; het is niet dan op de gewigtigste gronden, dat men de ondergeschiktheid, die ziel van het krijgswezen, mag ter zijde stellen, en hij, die dit doet, laadt eene zware verantwoordelijkheid op zijn hoofd; — maar juist voor die verantwoordelijkheid moet een bevelhebber van d' Erlon's hoogen rang niet terugdeinzen, en in eenen toestand geplaatst, waarin hij kiezen moet tusschen de ongehoorzaamheid en het verderf van de algemeene zaak, moet hij de ongehoorzaamheid kiezen. Zulk een toestand is voor een bevelhebber de toetssteen zijner bekwaamheid; en hier blijkt het overwigt van de bevelhebbers der bondgenooten, boven die van het fransche leger: Ney en d'Erlon houden zich aan de letterlijke opvolging der ontvangene voorschriften; de prins van Oranje en Perponcher weten tegen de bevelen huns veldheers te handelen.

De veldslagen van Ligny en van Quatre-Bras waren voor Napoleon, òf geene overwinningen òf ten minste geene beslissende overwinningen geweest; maar toch had hij zich, door die veldslagen, tusschen de legers van Blücher en Wellington in geplaatst; hij had, den 16 Junij, de doorbreking van de magt der bondgenooten verrigt. Zulk eene doorbreking kan groote, belangrijke gevolgen hebben, wanneer men daarna de

gescheidene deelen van de doorgebrokene vijandelijke magt onvermoeid vervolgt, belet zich te hereenigen, en ieder dier deelen afzonderlijk en met overmagt aanvalt; — maar wanneer de partij, die de doorbreking heeft verrigt, zulk eene werkdadigheid niet betoont en na die doorbreking den tijd onbenuttigd laat voorbijgaan, dan blijft dat eerste voordeel meestal zonder belangrijke gevolgen, daar de beide deelen van het doorgebrokene leger spoedig trachten zich op een achterwaarts gelegen punt te hereenigen, en dán met vereenigde magt op nieuw den vijand het hoofd bieden. Hier, in 1815, had dit laatste plaats; de hoofden der bondgenooten gingen, na de veldslagen van Ligny en Quatre-Bras, met zoo veel bekwaamheid te werk, dat hunne twee groote legers elkander telkens meer nabij kwamen en spoedig vereenigd waren; en de onverklaarbare langzaamheid en werkeloosheid aan de fransche zijde liet die hereeniging ongehinderd toe, en deed daardoor alle vruchten van de verrigte doorbreking geheel verloren gaan.

In persoon deelnemende aan den strijd en zelf zijne ruiterij tegen die van Napoleon aanvoerende, was Blücher op den avond van den 16den, door een val van zijn paard zoodanig bezeerd, dat hij, voor het oogenblik, het opperbevel niet kon uitoefenen; dit ging toen over op Gneisenau, wat hier minder kwaad was, omdat laatstgenoemde toch, met de daad, altijd opperbevelhebber was. Het pruissische leger was bij Ligny geslagen; het moest terugtrekken,; maar waarheen? — Lette men alleen op het voordeel dat er in gelegen was om in verband te blijven met de Rijnprovinciën, met die plaatsen, van waar het pruissische leger zijnen toevoer van krijgsbenoodigdheden, zijne versterkingen ontving, dan moest de terugtogt naar de Maas geschieden, naar de zijde van Luik en Maastricht; maar deed men dit, dan verwijderde men zich van Wellington, dan maakte men de hereeniging met diens leger onmogelijk, of ten minste zeer twijfelachtig. Gneisenau zag teregt in, dat alles van die hereeniging afhing; dat het een zeer gering nadeel was, of het pruissische leger al, voor het oogenblik, de gemeenschap met de Rijnprovinciën verloor; dat de overwinning op Napoleon dat nadeel dadelijk zoude herstellen; hij zag in, dat het daarom zaak was, niet naar de Maas terug te trekken, maar den terugtogt te verrigten in noordelijke rigting, om daardoor Wellington's leger te naderen. Het bevel werd gegeven om op Wavre terug te trekken, en aan die keus van terugtogtsweg is de ver-

schijning van het pruissische leger op het slagveld van Waterloo te danken.

Die terugtogt werd met het meeste beleid uitgevoerd. 's Nachts, of in den vroegen ochtend van den 17 Junij, verlieten de pruissische legercorpsen het slagveld van Ligny, herstelden spoedig onder den marsch de wanorde, die de strijd van den voorgaanden dag noodwendig moet veroorzaakt hebben, vereenigden zich te Gemblours met het legercorps van Bulow, dat intusschen was opgerukt, en zetteden toen verder den marsch voort op Wavre. Op den avond van den 17 Junij was Blücher's leger, nog ongeveer 90 à 100,000 man tellende, bij die plaats geheel vereenigd op de beide oevers der Dyle; het was dáár, op slechts drie uur afstands van de stelling bij Waterloo, waar Wellington's leger toen kwam; en tusschen beide waren geene bijzondere hindernissen van het terrein, of geene vijandelijke magt, die de hereeniging van beide legers kon beletten.

Niet weinig werd die terugtogt der Pruissen begunstigd door de onbegrijpelijke werkeloosheid van Napoleon. De spreuk der oudheid, „dat de goden, wien zij ten val willen brengen, eerst het verstand ontnemen," dringt zich onwillekeurig aan de herinnering op, wanneer men de handelingen des franschen keizers bij den veldtogt van 1815 gadeslaat; er hangt, om zoo te zeggen, eene wolk van fatalismus over die handelingen, en het is, alsof eene hoogere magt den geest des veroveraars verbijstert, en daardoor de zege zijner tegenstanders voorbereidt. Zoek, bij dien veldtogt van 1815, niet die verbazende werkdadigheid, die van rust noch duur weet, en geen oogenblik onbenuttigd voorbij laat gaan; die kenschetsende trek van Napoleon als legerhoofd heeft hier plaats gemaakt voor eene traagheid, voor eene tijdverspilling, die, bij ieder veldheer te veroordeelen, in hem geheel onverklaarbaar zijn.

Het pruissische leger trekt af, en hoezeer het reeds dag is toen sommige gedeelten van dat leger het slagveld van Ligny verlaten, wordt die terugtogt evenwel niet in het minste verhinderd of bemoeijelijkt; er heeft niet de minste vervolging plaats van de zijde der fransche troepen, die daar, in het gezigt van den aftrekkenden vijand, om hunne legervuren blijven. Uren verloopen er, alvorens zich Napoleon's ruiterij in beweging stelt; maar zij weet niet eens, in welke rigting zij voort moet gaan om den terugtrekkenden vijand te vervolgen; en de

toevallige vermeestering van eene pruissische batterij, die door een misverstand den weg naar Namen was ingeslagen, doet gelooven, dat Blücher's leger naar de Maas is afgetrokken. De geheele voormiddag van den 17 Junij verloopt, zonder dat er iets gedaan wordt; eene magt van 36,000 man wordt onder het bevel gesteld van den maarschalk Grouchy, om daarmede de Pruissen te vervolgen; maar het is reeds middag voor dat die magt van het slagveld van Ligny oprukt, en Blücher's leger is reeds spoorloos verdwenen.

Het pruissische leger, den 16den bij Ligny geslagen, is twee dagen later weêr op het slagveld van Waterloo verschenen, en heeft daar de overwinning beslist. Dat dit gebeurd is, wordt door Napoleon en door zijne onbepaalde bewonderaars geweten aan de misslagen van Grouchy, die zijne voorschriften slecht nakwam, en niet zorgde van steeds met zijne magt tusschen het leger van Napoleon en dat van Blücher in te blijven. Er is waarheid en onwaarheid in die beschuldiging.

Onwaar is de beschuldiging, dat Grouchy zijne voorschriften niet zou hebben nagekomen; want die voorschriften waren van een zeer algemeenen, onbepaalden aard, en gingen uit van de onderstelling — waarin Napoleon schijnt te hebben verkeerd — dat door den slag bij Ligny het pruissische leger voor eenigen tijd buiten werking was gesteld, en zich haasten zou naar de Maas terug te trekken. Die voorschriften hielden dus geen last in aan Grouchy, om eene vereeniging van Blücher's leger met dat van Wellington te beletten, daar Napoleon de pogingen tot zulk eene vereeniging niet onder de waarschijnlijke zaken stelde.

Maar de beschuldiging is waar, in dien zin, dat Grouchy zijne taak, om het pruissische leger te vervolgen, op eene zeer gebrekkige wijze vervulde. Niet verder dan tot Gemblours, op slechts een paar uren afstands van het slagveld van Ligny, kwam den 17den de hoofdmagt van Grouchy; en die bevelhebber was, om 10 uur 's avonds, nog geheel en al onkundig van de rigting, waarin Blücher was teruggetrokken. Ziedaar bijzonderheden, die ten sterkste pleiten tegen de werkdadigheid en het beleid, waarmede de vervolging plaats had; een marsch van slechts een paar uur te doen, wanneer men een terugtrekkenden vijand wil vervolgen, dit is eigenlijk niet vervolgen; en onbegrijpelijk en onverschoonbaar is die onkunde aangaande den terugtogtsweg des vijands; men oorloogde toch in geen

woestijn, maar in eene bevolkte landstreek; ligte ruiterij, in verschillende rigtingen uitgezonden, had, door het ondervragen der landbewoners, dadelijk den terugtogtsweg der Pruissen moeten doen kennen; een leger van zestig of zeventigduizend man kan niet onbemerkt wegtrekken, als ware het eene sluippatrouille.

Wellington had gedurende den nacht van den 16den op den 17den Junij te Quatre-Bras verschillende versterkingen gekregen, en, nog niets wetende van Blücher's nederlaag bij Ligny, maakte hij zich gereed om, in verband met het pruissische legerhoofd, op den 17den den strijd van den vorigen dag voort te zetten. Eerst op den ochtend van den 17den kreeg de britsche veldheer het berigt van den aftogt der Pruissen, en dit veranderde zijn besluit en deed hem nu bevel geven tot den terugtogt naar de zijde van Brussel. Om 10 uur 's ochtends begon het engelsch-nederlandsche leger die beweging.

Ook hier valt het gemakkelijk aan te toonen, dat Napoleon weêr de beslissing van den oorlog in handen had. Wanneer Ney den aanval op Wellington tijdig had hervat; wanneer Napoleon vroeg van de zijde van Ligny was opgerukt en op den linkervleugel van het verbondene leger had aangevallen, waarvan hij slechts een paar uur verwijderd was, dan had dat leger den strijd niet kunnen ontwijken, en dan had de beslissende slag, nu den 18den in de velden van Waterloo geleverd, reeds den 17den te Quatre-Bras plaats gehad. Maar onder geheel verschillende omstandigheden, oneindig gunstiger voor den franschen keizer, zou die slag op den 17den geleverd zijn; Napoleon's leger zou dezelfde sterkte gehad hebben, die het nu te Waterloo had, maar dat van Wellington zou minder sterk zijn geweest; en, wat alles afdoet, niet één pruissisch soldaat zou op het slagveld hebben kunnen komen. Uit wat den 18den is gebeurd op het slagveld van Waterloo, kan men dus met regt besluiten, dat die strijd op den 17den de geheele nederlaag van Wellington's leger zou zijn geweest. Maar ook die gunstige kans werd verzuimd; Ney viel niet aan, en Napoleon, laat in den ochtend oprukkende, kwam eerst na den middag te Quatre-Bras aan, juist op het oogenblik, dat ook de troepen van Ney zich in beweging stelden. De vereenigde fransche magt trok toen, in de rigting van Brussel, den britschen veldheer achterna, zonder dezen, die zijnen terugtogt door eene sterke ruiterij onder Uxbridge deed beschermen, eenige nadeelen te kunnen toebrengen. Bij Genappe

had nog een ruitergevecht plaats, dat in het voordeel van Uxbridge afliep; ten noorden van dat stadje zette Napoleon's leger de vervolging voort, totdat het, om 7 uur 's avonds, te Maison du Roi kwam, op een groot uur afstands van het gehucht Mont St. Jean, waar de beide steenwegen van Charleroi en van Nivelles naar Brussel zich vereenigen. Hier werd de vervolging gestaakt; de fransche ruiterij, verder willende voortrukken, werd tegengehouden door het geschutvuur des vijands; en de sterke massa's, die de bondgenooten op verschillende punten vertoonden, deden hun voornemen kennen om stand te houden en den aanval af te wachten. Het late uur van den dag en de sterke regen maakten het echter ondoenlijk, om nog op den 17den slag te leveren, en de beide legers sloegen hunne bivouacs op, en maakten zich gereed tot dien strijd, die over het lot van Europa zoude beslissen.

Op den avond van den 17den Junij waren dus de stellingen der wederzijdsche legers als volgt: Napoleon stond met bijna 72,000 man op een uur ten zuiden van Mont St. Jean; Grouchy, met de hoofdmagt van zijn 36,000 man sterk leger, te Gemblours; die beide deelen van het fransche leger waren dus gescheiden door eenen dagmarsch afstands, en door de tusschen beide stroomende rivier de Dyle. Bij de bondgenooten was Blücher, met 90 à 100,000 man in en om Wavre; Wellington, met bijna 68,000 man, in de stelling van Waterloo, op slechts drie uur afstands van de Pruissen; op een paar uur westelijk van Waterloo, te Halle, stond een troepencorps van 12 à 15,000 man, onder prins Frederik der Nederlanden.

Op den avond van den 17den Junij was dus de toestand van zaken veel gunstiger voor de bondgenooten dan voor Napoleon; de bondgenooten waren verzekerd, van hunne legers den volgenden dag te kunnen vereenigen; Napoleon kon er niet op rekenen, dien dag Grouchy's leger bij het zijne aan te trekken. Behalve den meerderen afstand en de aanwezigheid van de rivier de Dyle, tusschen de beide groote deelen der fransche legermagt, was nog eene omstandigheid geheel in het nadeel van die legermagt; het was de slechte wijze, waarop zij, bij dien marsch van den 17 Junij, de veiligheidsdienst had verrigt.

De krijgsregels schrijven voor, dat, wanneer een leger eenen marsch verrigt in de nabijheid des vijands, het zich aan alle zijden met eene postenketen moet omgeven, die in alle rigtingen kleine troepenafdeelingen afzendt, om de omliggende landstreek te doorzoeken; dat, wanneer dit leger zich bij dien

marsch in verschillende gedeelten splitst, het zoo veel mogelijk moet zorgen, dat tusschen de wegen, door die gedeelten gevolgd, zich geen groote terreinhindernissen, zoo als rivieren, meeren of gebergten moeten bevinden, daar deze de spoedige zamentrekking van het leger zouden verhinderen; en dat, tusschen de verschillende kolonnes, waarin een leger zich bij eenen marsch splitst, het verband moet worden daargesteld, door gedurig kleine afdeelingen ligte ruiterij van de eene kolonne naar de andere te zenden.

Die regels waren, bij de bewegingen van den 17den Junij, aan de fransche zijde geheel en al verwaarloosd; de beide legers van Napoleon en van Grouchy waren gescheiden door de rivier de Dyle; die legers waren onderling weinig of niet in verband; de tusschen beide liggende landstreek werd volstrekt niet doorkruist en doorzocht. Integendeel, de ligte ruiterij der Pruissen, die hier met groote werkdadigheid en beleid handelde, had hare patrouilles op het bedekte terrein bij de Dyle ver vooruitgeschoven, tusschen de marschlijnen van Napoleon en van Grouchy; zij kon daardoor de bewegingen en handelingen des vijands van nabij gadeslaan en daarvan de bondgenooten onderrigten; zij verbrak daardoor de regtstreeksche gemeenschap tusschen de beide fransche legerhoofden, zoodat de overbrengers van Napoleon's bevelen, om tot Grouchy te komen, toen deze reeds tot Wavre was voortgerukt, gedwongen waren eenen grooten omweg te maken over Quatre-Bras, Sombref en Gemblours; gewigtig, soms beslissend nadeel, daar in den oorlog zoo veel van tijd afhangt, en dezelfde beweging, die, op het oogenblik gedaan, eene volledige overwinning verschaft, zonder eenige gevolgen blijft, wanneer zij een paar uur later verrigt wordt. Het is zeker, dat Grouchy, tijdig op het slagveld van Waterloo aankomende, daar de krijgskans kon doen keeren; het is zeker, dat, wanneer hij daar niet is gekomen, dit voor een gedeelte daaraan is te wijten, dat het bevel van Napoleon daartoe zoo veel tijd tot overbrenging vorderde. Zoo veel invloed heeft op de uitkomst des oorlogs de wijze, waarop zelfs de kleinste troepenafdeelingen hunne taak verrigten; en zoo dwaas is het, om de regels, die tot beveiliging der oorlogsmarschen worden aangegeven, te beschouwen als de uitvindingen van een bekrompen pedantismus, en ze geheel te verwerpen, zoo als hier door het fransche leger werd gedaan.

De hoofden der bondgenooten, het voordeel van hunnen toe-

stand inziende, besloten daarvan gebruik te maken, en met hunne vereenigde magt, den 18 Junij, den vijand eenen hoofdslag te leveren. Wellington moet het eerst het voorstel hiertoe hebben geopperd, en — nog onkundig van den toestand, waarin het pruissische leger door den slag van Ligny was gebragt — zijn ambtgenoot hebben bekend gemaakt met het voornemen, om met het engelsch-nederlandsche leger bij Waterloo stand te houden en 's vijands aanval af te wachten, wanneer dat leger op de ondersteuning van een gedeelte van het pruissische kon rekenen; Blücher, die een voornaam vereischte eens veldheers, stoutheid van besluit, bezat — antwoordde zijn ambtgenoot: dat niet een gedeelte, maar het geheele pruissische leger den 18 Junij op Waterloo zoude trekken, en wanneer dien dag de vijand niet aanviel, men hem den 19den zelf te gemoet zoude rukken.

Dat antwoord bepaalde het besluit van Wellington, om slag te leveren; een besluit, dat in alle opzigten is goed te keuren. Ten onregte toch hebben sommige fransche krijgskundigen beweerd, dat de hoofden der bondgenooten beter zouden gedaan hebben hunnen terugtogt verder voort te zetten, en hunne legers te vereenigen ten noorden van het bosch van Soignies, naar de zijde van de Nethe; zoo iets zou verkeerd geweest zijn: alles hing af van de vereeniging der beide legers van Blücher en Wellington; die vereeniging was, op den 18 Junij, te Waterloo onfeilbaar; waarom die vereeniging dan verschoven tot eene andere plaats en tot een later tijdstip, daar zoo ligtelijk de eene of andere omstandigheid, en vooral de veranderlijke en mogelijk strijdige inzigten van twee verschillende legerhoofden, die vereeniging dan twijfelachtig of onmogelijk konden maken?

Het is een hoofdbeginsel der veldheerskunst, dat, wanneer er een veldslag zal geleverd worden, een legerhoofd met de meest mogelijke sterkte op het slagveld moet verschijnen; alles wat men op dat slagveld kan brengen, moet daar gebragt worden; de kleinste afdeeling mag niet worden achtergelaten, want van hare aanwezigheid hangt mogelijk de uitkomst van den veldslag af, en die uitkomst kan beslissend zijn voor geheel den oorlog. Dat beginsel, aan welks trouwe nakoming Napoleon meer dan ééne zege heeft te danken gehad, is zoo eenvoudig en duidelijk, dat men zoude denken, dat het ten allen tijde heeft moeten worden gehuldigd; het tegendeel is echter waar;

en wanneer men de krijgsgeschiedenis leest, vindt men ieder oogenblik afwijkingen van dat beginsel; ieder oogenblik vindt men voorbeelden, dat legerhoofden een gedeelte hunner magt van het slagveld verwijderd laten, meestal om daarmede doeleinden te bereiken van een ondergschikt belang, volstrekt niet te vergelijken met het alles overwegende belang, dat aan de uitkomst van eenen veldslag is verbonden.

Ook hier kan de beoefenaar der krijgsgeschiedenis zulk eene afwijking van de goede beginselen bij Wellington opmerken; zulk eenen misslag, die onverklaarbaar is, en, ten minste tot nu toe, zelfs door de onbepaaldste bewonderaars van den britschen veldheer nog niet verklaard is geworden. Te Halle, op slechts een paar uren afstands van het slagveld van Waterloo, stond eene magt, denkelijk 12 à 15,000 man sterk, onder het bevel van prins Frederik der Nederlanden; daar men eenen veldslag tegen Napoleon verwachtte, was niets natuurlijker, dan die magt tijdig bij het hoofdleger der bondgenooten aan te trekken; dit werd niet gedaan. Waarom niet? — mogelijk omdat Wellington nog altijd zulk een overdreven belang in het behoud van Brussel stelde; nog altijd geloofde, dat de vijand hem alleen door schijnbewegingen wilde bezighouden, maar voornamelijk de vermeestering dier hoofdstad beoogde; mogelijk dat Wellington daarom deze afdeeling te Halle liet, ten einde daarmede den weg van Mons naar Brussel af te sluiten. – De reden, die wij hier aangeven, is weinig afdoende, is slecht, beduidt eigenlijk niets; maar het is de eenige, die men voor zulk eene handeling bedenken kan.

Maar wat nog slechter, wat onverklaarbaar, wat geheel onbegrijpelijk is, wat naauwelijks valt te gelooven, is, dat op den 18 Junij, — toen het toch zóó duidelijk en zóó zeker was, dat Napoleon geene schijnbeweging meer beoogde, maar een' grooten beslissenden veldslag, — dat men toen nóg niet dat legercorps van prins Frederik naar Waterloo deed oprukken; het had daar tijdig kunnen aankomen; het had deel aan den strijd kunnen nemen; en er waren oogenblikken in dien strijd, waarop de komst van 12,000 man versche troepen voor de bondgenooten alles behalve onverschillig zou zijn geweest. Maar neen, ook gedurende den slag denkt men er niet aan, om dat legercorps tot zich aan te trekken; men zendt het geene bevelen; men geeft het geene berigten; het verneemt niets van den slag, die te Waterloo wordt gestreden; en het heeft even

weinig invloed op dien slag, alsof het op honderde uren afstands van het slagveld ware geweest, alsof het in China hadde gestaan. Het is onmogelijk het denkbeeld van zich te weren, dat dit geheele legercorps door Wellington is vergeten geworden. Waarlijk, de britsche veldheer heeft groote, roemrijke daden verrigt; blinde partijzucht alleen kan de uitstekende bekwaamheden loochenen, door hem bij meer dan één gelegenheid ten toon gespreid; maar wie zulk eene handeling, als die ten opzigte van dat legercorps te Halle, niet voorstelt als een grooten onbegrijpelijken misslag, die is vreemd aan alle krijgskennis, die doet te kort aan de waarheid der geschiedenis!

Terwijl de bondgenooten zich dus gereed maakten tot den beslissenden strijd, had Napoleon even zoo het besluit genomen, den britschen veldheer slag te leveren, en door diens nederlaag het engelsch-nederlandsche leger evenzeer buiten werking te stellen, als, naar zijne meening, ook het pruissische leger buiten werking was gesteld door de nederlaag van Ligny. Slechts ééne vrees koesterde de fransche vorst: die, dat zijn tegenstander, den slag ontwijkende, in stilte zoude aftrekken. Napoleon, door zijn ongeduld aangespoord, verliet herhaaldelijk gedurende den nacht zijne legerstede, om zich met eigen oogen te overtuigen, dat de vijand, dien hij zocht, nog altijd dáár was; alles beantwoordde aan de verwachting des oorlogmans; de donkere vlakte bleef steeds bezaaid met de wachtvuren des vijands; geen gedruisch of wapenklank kondigde eene aftrekkende beweging van dezen aan; en toen de dag was aangebroken, en de verminderde regen een vrij uitzigt toeliet, zag men Wellington's leger in slagorde staan, gereed tot den beslissenden kamp.

Alvorens dien onvergetelijken kamp te schetsen, zal het noodig zijn, met een paar woorden de bewegingen en handelingen te vermelden, die op den 18 Junij buiten het slagveld van Waterloo plaats hadden, en van zoo grooten invloed zijn geweest op den afloop van den worstelstrijd tusschen Wellington en Napoleon.

Blücher, getrouw aan zijne belofte, had de bevelen gegeven, om zijn leger den 18den naar Waterloo te doen oprukken. De marsch moest aangevangen worden door het legercorps van Bulow, dat nog niet in gevecht was geweest, dat nog zijne volle sterkte had; Bulow, opbrekende van Dion le mont op den regteroever der Dyle, moest Wavre doortrekken, en zijne marschrig-

ting nemen op het dorp St. Lambert, om vandaar op Napoleon's regtervleugel aan te vallen. Het legercorps van Pirch zou later in dezelfde rigting als Bulow oprukken. Ziethen's legercorps, van Bierge op den linkeroever der Dyle opbrekende, moest op Ohain trekken, een dorp, een klein half uur westelijk van St. Lambert gelegen, en dáár zich bij den linkervleugel van Wellington aansluiten. Thielmann's legercorps zou Wavre en de Dyle bezet houden, als eene achterhoede den marsch der overige legercorpsen dekken, en daarna Ziethen op Ohain volgen.

Wanneer een leger, dat twee dagen nadat het eene nederlaag heeft ondergaan, weêr den vijand te gemoet trekt, door wien het geslagen is, dan bewijst dit eene geestkracht, die hoogen lof verdient; en die marsch naar Waterloo op den 18 Junij is dus ten hoogste eervol geweest voor Blücher's krijgsmagt. Maar wil men opmerken, welk eenen indruk eene nederlaag maakt, zelfs op een uitmuntend leger, dan lette men op de in het oog vallende langzaamheid, waarmede het pruissische leger op den 18 Junij naar het slagveld van Waterloo oprukte. Bulow, wiens legercorps nog niets hoegenaamd had verloren of geleden, begint den marsch met het krieken van den dag; hij heeft slechts eenen afstand van vier uren gaans af te leggen, en toch is het vier uur in den namiddag, toen zijne twee eerste brigades op het slagveld van Waterloo verschijnen. Ziethen begint den marsch eerst om twaalf uur; hij heeft geen drie uur gaans af te leggen, en toch is het over zeven uur 's avonds, toen, niet het geheele legercorps, maar slechts de voorste troepen op het slagveld komen. Men verklaart die langzaamheid door den slechten toestand der wegen, en door het oponthoud, dat Bulow ondervond bij eenen brand, die in Wavre uitbarstte, juist op het oogenblik, dat zijn legercorps die stad doortrok; maar de ware reden dier langzaamheid zal wel de indruk geweest zijn, door de nederlaag van Ligny gemaakt. Trouwens, dit bewijst niets ten nadeele van het pruissische leger; want eene minder goede krijgsmagt, in den toestand van dat leger verkeerende, zou mogelijk, in stede van langzaam op te rukken, in het geheel niet zijn opgerukt.

Gedurende den marsch der pruissische legercorpsen naar Waterloo, krijgt Blücher berigt van Thielmann, dat deze te Wavre door het overmagtige leger van Grouchy wordt aangevallen; Blücher doet zijn onderbevelhebber antwoorden, dat hij op geene versterking heeft te rekenen, zijne stelling te Wavre

zoo lang mogelijk moet verdedigen, en daarna maar zijnen terugtogt moet verrigten, zoo goed en zoo kwaad hij kan. Dat antwoord van Blücher, dat besluit om den marsch naar Waterloo voort te zetten, onverschillig wat er te Wavre gebeurde, verdienen den hoogsten lof; menig aanvoerder, met minder geestkracht bedeeld dan het pruissische legerhoofd of zijn raadsman Gneisenau, zou, op het berigt dat zijne achterhoede aangevallen en ernstig bedreigd wordt, den marsch naar Waterloo hebben gestaakt, en tot bijstand dier achterhoede zijn teruggekeerd; Blücher ziet echter in, dat dit verkeerd zoude zijn; dat die strijd bij Wavre slechts van een ondergeschikt belang is; dat het er weinig toe doet, al ondergaat Thielmann daar zelfs eene geheele nederlaag; maar dat daarentegen alles afhangt van den strijd in de velden van Waterloo; hij zet dus zijnen marsch voort, en beslist daardoor Napoleon's nederlaag. Ook aan dat besluit van Blücher is de uitkomst des oorlogs toe te schrijven.

Hoe zeer steekt die bekwaamheid en geestkracht van het pruissische legerhoofd af bij het gedrag van zijn tegenstander, van Grouchy. De blinde partijzucht, die te vaak elke ramp, elke nederlaag, aan opzettelijk kwaden wil meent te moeten toeschrijven, heeft ook ten aanzien van dien franschen maarschalk hare werking doen gevoelen; en van meer dan ééne zijde is, even als tegen Ney, ook tegen Grouchy de beschuldiging van verraad ingebragt. Dat is eene valsche, eene onwaardige beschuldiging, door geen enkel feit gestaafd, door een geheel leven vol roem en zelfopoffering ten stelligste weêrsproken; dat is eene beschuldiging, die de geschiedenis dan ook alleen vermeldt, om haar omgerijmd te noemen; — maar, wat niet ongerijmd is, wat moeijelijk kan worden tegengesproken, is de beschuldiging, dat Grouchy, even als Ney, door gebrek aan beleid, door gemis van werkdadigheid, eene der voornaamste oorzaken is geweest van de nederlaag des franschen legers en van den val van Napoleon. Onkunde of onbekwaamheid hebben ook hier weêr dezelfde nootlottige uitkomst te weeg gebragt, als het verraad zou kunnen te weeg brengen.

Wij hebben gezien, dat Grouchy, op den 17 Junij, op eene jammerlijke wijze zijne taak, de vervolging van het pruissische leger, had vervuld; de hoofdmagt van zijn leger was niet verder gekomen dan tot Gemblours, en tot tien ure 's avonds bleef men onbekend met de rigting, waarin het pruissische leger was teruggegaan. Eerst later werd men in het zekere onderrigt,

dat Blücher terugtrok op Wavre; en Grouchy besloot nu, den 18den, ook daar heen te rukken.

Ziedaar een groote misslag. Wel handelde Grouchy niet t e g e n de ontvangene voorschriften, want die hielden in het algemeen in, om de Pruissen te vervolgen, en dus, door op Wavre te trekken, kwam men die voorschriften l e t t e r l ij k na. Maar Grouchy had moeten begrijpen, dat die vervolging der Pruissen hoofdzakelijk ten doel had, dezen te beletten zich met het engelsch-nederlandsche leger te vereenigen; dat door dien marsch van Blücher op Wavre er een groote stap tot die vereeniging was gedaan; dat het weinig zou baten, of men den vijand al natrok op Wavre, daar de pruissische veldheer aan de Dyle gemakkelijk met een gedeelte zijner magt het fransche legerhoofd kon tegenhouden, en intusschen met de hoofdmagt zich bij Wellington voegen; en dat dus Grouchy volstrekt niet op Wavre moest trekken, maar de Dyle moest overgaan op een hooger gelegen punt, waar geen vijand was om dit te verhinderen, zich bij Napoleon's magt moest aansluiten, of de pruissische legercorpsen in de linkerflank aanvallen gedurende hunnen marsch naar Waterloo.

Zóó zoude een bekwaam legerhoofd zijnen toestand, zijne taak begrepen hebben; Grouchy niet, die zich letterlijk aan zijne voorschriften hield. Nóg werd er, bij de uitvoering dier voorschriften, slechts geringe voortvarendheid betoond. De opmarsch naar Wavre moet eerst laat zijn aangevangen; ten minste het was reeds twee uur in den namiddag, toen men die plaats bereikte. Gedurende dien opmarsch, toen de fransche voorhoede bij het gehucht la Baraque is gekomen, op een uur afstands van Wavre, hoort men den donder van het geschut naar de zijde van Waterloo; de keizer is dus slaags met den vijand, en de overtuiging daarvan doet sommige onderbevelhebbers van Grouchy het voorstel opperen, om den marsch naar Wavre te staken, oogenblikkelijk de Dyle over te gaan, en regtstreeks daarheen te trekken, waar het kanonvuur den strijd der hoofdmagten verkondigt. Grouchy weigert; hij rukt op Wavre, en omstreeks vier uur 's middags valt hij daar Thielmann's legercorps aan.

De Pruissen hadden Wavre goed bezet, en achter de Dyle eene sterke stelling genomen, waarvan zij met veel beleid partij trokken; herhaaldelijk sloegen zij de aanvallen des vijands af. Te midden van dien strijd ontving Grouchy, omstreeks zeven uur

's avonds, een bevel, door Napoleon van het slagveld van Waterloo afgezonden, den last inhoudende, om oogenblikkelijk naar dat slagveld op te rukken; op dat late uur van den dag was dat bevel niet meer uitvoerbaar; 's avonds gelukte het aan een gedeelte der magt van Grouchy, om, bovenwaarts van Wavre, den overtogt van de Dyle te verrigten; de fransche troepen behaalden eenig voordeel; en denkelijk, dat, wanneer niemand anders op het oorlogstooneel was werkzaam geweest dan Grouchy en Thielmann, het legercorps van den pruissischen bevelhebber, den volgenden dag, bij den terugtogt voor de fransche overmagt, verliezen zou hebben geleden. Maar den volgenden dag deed de tijding van Napoleon's nederlaag bij Waterloo dien voordeeligen toestand van Grouchy geheel verloren gaan, en het fransche legerhoofd op niets anders bedacht zijn dan op eenen overhaasten overtogt.

Wat zou het gevolg zijn geweest, wanneer Grouchy anders had gehandeld, wanneer hij het pruissische leger bij den marsch naar Waterloo had aangevallen, of zelf met zijn legercorps daar ook was verschenen? Met zekerheid kan men niet zeggen, dat dan Napoleon te Waterloo overwinnaar zou zijn gebleven; maar zeer waarschijnlijk is het toch, dat dan de uitkomst van dien slag geheel anders zou zijn geweest; want Napoleon's nederlaag aldaar was hoofdzakelijk dááraan toe te schrijven, dat Blücher's leger wél op het slagveld kwam en dat van Grouchy niet.

Dat wegblijven van het slagveld is eene handeling van den franschen maarschalk, die onmogelijk geregtvaardigd of verschoond kan worden. Men zegge niet: Grouchy had alleen bevel om de Pruissen te vervolgen, en dit heeft hij gedaan: hij had hoegenaamd geen bevel om naar Waterloo te marcheren; — neen, dat had hij ook niet; maar hij had het zonder dat bevel moeten doen; hij had moeten begrijpen, dat daarvan de beslissing van den oorlog, het lot van Frankrijk afhing. Een veldheer kan aan zijne afwezige onderbevelhebbers niet in alle bijzonderheden voorschrijven, wat zij doen moeten; hij moet veel aan hun eigen beleid overlaten; vooral Napoleon was gewoon zóó te handelen; zijne voorschriften waren dikwijls zeer algemeen, zeer onbepaald; hij rekende er op, dat het bij den man van bekwaamheid voldoende is, hem het d o e l aan te wijzen, dat men wil bereiken, en dat men hem vrij moet laten in de keus der m i d d e l e n. Hier echter, bij dien veldtogt van 1815, heeft de

fransche keizer het ongeluk gehad onderbevelhebbers te hebben — dapper en uitstekend zoo lang hij regtstreeks en onmiddelijk hunne handelingen bestuurde, — maar ongeschikt om naar eigen ingeving te werk te gaan, en door hunne onbekwaamheid als veldheer den val van hun gebieder veroorzakende. Het ongeluk van Napoleon was, dat Grouchy niet wist te handelen, zoo als, vijftien jaren vroeger, Desaix te Marengo; ook daar, even als te Waterloo, zou Napoleon bezweken zijn, wanneer niet Desaix, ook zonder bevel, maar alleen de ingeving van zijn stouten geest volgende, tot hulp zijns veldheers was opgerukt, en, door zijne verschijning op het slagveld, de zege aan de fransche standaards had gehecht.

Napoleon, op den 18 Junij in de velden van Waterloo te strijden hebbende tegen de vereenigde legers van Blücher en Wellington - eene magt, bijna dubbel zoo sterk als de zijne - kon met geene mogelijkheid eene nederlaag ontgaan. Maar zoo iets was, bij den aanvang van den slag, zelfs in den loop van den slag, de strijdende partijen niet bekend; er was lang onzekerheid; aan de eene zijde de vrees, dat Blüchers leger niet, of slechts gedeeltelijk, of te laat, op het slagveld zoude aankomen; aan de andere zijde de verwachting van Grouchy ter hulp te zien opdagen. De hoop op de overwinning bezielde dus beide partijen; beide achtten zich even sterk; en zelfs de zwakste partij, het fransche leger, handelde gedurende het grootste gedeelte van den strijd aanvallend, terwijl Wellington zich bepaalde tot het verdedigen der sterke stelling, waarin hij zijn leger had geplaatst.

Wie Wellington's bekwaamheid als veldheer van de schitterendste zijde wil leeren kennen, moet zijne handelingen bij een veldslag gade slaan; deze zijn bijna altijd meesterlijk, en vergoeden en herstellen zeer veel gebrekkigs en verkeerds, dat men anders kan opmerken in zijne wijze om de oorlogszaken te leiden. Bij de meeste der veldslagen, door het britsche legerhoofd geleverd, heeft hij als verdediger gehandeld; en met uitstekend beleid heeft hij daarbij goede, sterke stellingen weten uit te kiezen, uitnemend geschikt voor de bijzondere vechtwijze der door hem aangevoerde troepen. Ook hier te Waterloo had Wellington zulk een gunstig slagveld voor zijn leger uitgeko-

zen, dat het bijna aan alle voorwaarden voldeed, die de regels der krijgskunst daaromtrent voorschrijven.

Wanneer men, den steenweg van Brussel naar Charleroi volgende, het groote bosch van Soignies is doorgekomen, dan begint, bij het dorp Waterloo, aan de zuidzijde van dat bosch, eene uitgestrekte, golvende vlakte, eene goede ruime kampplaats, waar twee groote legers het bloedig pleit des oorlogs moeten beslechten. Bij het gehucht van Mont St. Jean, een half uur ten zuiden van het bosch van Soignies, verdeelt zich de steenweg in twee armen, waarvan de oostelijkste over Genappe en Quatre-Bras naar Charleroi, de westelijkste naar Nivelles geleidt. Tusschen die beide steenwegen van Nivelles en Charleroi verheft zich thans een door kunst opgeworpen heuvel van aanmerkelijke hoogte, op welks kruin de metalen leeuw als gedenkteeken der overwinning prijkt. Hier, op dit hooge standpunt, kan men met een enkelen blik de stelling der bondgenooten en het geheele slagveld overzien.

Men ziet den grond, rijzende van Waterloo naar Mont St. Jean, ten zuiden van dat gehucht weêr dalen, zoodat daardoor eene smalle heuvelkling gevormd wordt, zoowel in westelijke als in oostelijke rigting zachtkens afloopende. Ten westen van den weg naar Nivelles, op een kwartier uurs daarvan verwijderd, vertoont zich het stadje Braine la Leud, het regtersteunpunt van de stelling der bondgenooten; en van die stad gaat een landweg uit, die, de beide steenwegen doorsnijdende op punten, ongeveer een klein kwartier uurs van Mont St. Jean verwijderd, verder in noordoostelijke rigting naar het dorp Ohain geleidt, bijna een uur ten oosten van Mont St. Jean gelegen. Die landweg van Braine la Leud naar Ohain, maakte de zuidelijke grens uit van Wellington's stelling, en leverde groote voordeelen op, daar zij, op verschillende punten diep ingezonken en met boomen en heggen omzet, dáár de aanvallen der vijandelijke ruiterij ondoenlijk maakte.

Op duizend pas ten zuiden van den landweg van Ohain, tusschen de beide steenwegen, maar het meest nabij die van Nivelles, vertoont zich het kasteel van Hougomont; in 1815 bestond dit uit een heerenhuis en hoeve, stallen en schuren, — hechte steenen gebouwen, met een ringmuur omgeven, en ten noorden begrensd door een boomgaard en een moestuin, ten zuiden door een boschje; het geheel maakte een regthoek uit van 6 à 700 pas lengte en 5 à 600 pas breedte, geheel omringd

door eene digte heg en eene diepe sloot; — een post, uitnemend te verdedigen, zelfs tegen groote overmagt. — Aan den weg naar Charleroi, onmiddelijk aan de westelijke zijde, ligt de hoeve la Haie Sainte, van veel minder omvang en sterkte dan Hougomont, maar uit eenige hechte steenen gebouwen zamengesteld, door een ringmuur omgeven, en dus ook eene gunstige plaatsing opleverende voor het met buksen gewapende voetvolk, dat, op zulke punten, waar het niet te vreezen heeft dadelijk handgemeen met de aanvallers te worden, de grootste uitwerking van zijn geducht vuurwapen verkrijgt. Die hoeve la Haie Sainte is slechts vijf honderd pas van den landweg van Ohain verwijderd. Op een kwartier uurs oostelijk van la Haie Sainte heeft men de hoeven Pappelotte en la Haye, die met het gehucht Smohain en het kasteel van Frichermont als het ware een zamenhangend geheel maken. — Nog heeft men, westelijk van den weg naar Nivelles, nagenoeg op halven afstand tusschen Braine la Leud en Mont St. Jean het dorp Merbe Braine.

Ziedaar de voornaamste terreinpunten in de stelling der bondgenooten. Wanneer men nu den blik meer zuidwaarts wendt, naar de zijde waar Napoleon's leger stond, dan ontwaart men eene ruime opene vlakte, geene andere hindernis aan de werking der verschillende wapens opleverende, dan die, welke kon ontstaan uit het zware bouwland, door den regen doorweekt. Wanneer het oog de rigting van den weg naar Charleroi volgt, dan doet zich eerst de hoeve la Belle Alliance voor, op een paar duizend pas ten zuiden van la Haie Sainte, maar aan de andere zijde van den weg; verder op Rossomme, Maison du Roi, en eindelijk Caillou, de hoeve, waar de keizer den nacht vóór den veldslag doorbragt. Tusschen la Belle Alliance en Rossomme, oostelijk van den weg naar Charleroi en duizend pas daarvan verwijderd, ontdekt men eene torenspits; zij duidt de plaats aan van het geheel in de laagte liggende dorp Planchenoit, het tooneel van eene zoo hardnekkige en bloedige worsteling tusschen Napoleon's troepen en de soldaten van Blücher. Zijdwaarts van Planchenoit stroomt, bijna in noordoostelijke rigting, de beek van Lasne; zij gaat langs het smalle bosch van Virère, langs het meer uitgestrekte bosch van Frichermont en langs de dorpen Lasne en St. Lambert; die beek maakt de oostelijke grens uit van het slagveld van Waterloo. Dat slagveld, overal open, nergens of bijna nergens doorsneden, bestaat echter uit eene vlakte, gedurig en afwisselend golvende, zoodat

het uitzigt niet overal vrij is, en de lage gedeelten de troepen aan het gezigt onttrekken. De steenweg van Charleroi maakt het hoogste gedeelte van het terrein uit, dat aan weêrszijden daarvan zachtkens, maar ongelijkmatig daalt; de steenweg zelf, klimmende tot ten zuiden van Mont St. Jean, daalt daarna tot halfweg tusschen la Haie Sainte en la Belle Alliance; dan klimt hij weêr, en bereikt bij laatstgenoemde hoeve zijne grootste hoogte.

Op dit slagveld nu had Wellington eene stelling genomen, die, regts aan Braine la Leud geleund, zich achter den landweg van Ohain tot ten noorden van de hoeve Pappelotte uitbreidde, en eene lengte had van drie kwartier uur gaans. Daar echter in de ruimte tusschen Braine la Leud en den weg van Nivelles geene aanvallen der Franschen plaats hadden, zoo werden de daar staande troepen der bondgenooten in den loop van den slag al meer en meer naar het midden aangetrokken; zoodat men kan rekenen, dat de slaglinie eigenlijk bij den weg van Nivelles begon en dus slechts eene uitgebreidheid had van een half uur gaans.

In drie deelen was het leger der bondgenooten gesplitst: de regtervleugel, onder den engelschen generaal Hill, stond westelijk van den weg naar Nivelles; het midden, waar de prins van Oranje het bevel voerde, bezette dat gedeelte der stelling, dat tusschen de beide steenwegen begrepen was; de linkervleugel, door Picton aangevoerd, was geplaatst oostelijk van den weg naar Génappe en Charleroi.

Hill's troepen bestonden uit de nederlandsche divisie Chassé, de engelsche divisie Clinton, en eene brigade van de engelsche divisie Colville, waarvan het overige zich bij de legermagt van prins Frederik bevond. Van de divisie Chassé bezette de brigade Detmers het stadje Braine la Leud; de andere, de brigade d' Aubremé, stond ten westen daarvan. De drie brigades Adam, Duplat en Hackett van de divisie Clinton waren geplaatst tusschen Braine la Leud en den steenweg naar Nivelles; de brigade Mitchell stond achterwaarts daarvan.

Tusschen de beide steenwegen had men, in eene eerste slaglinie, de divisiën Cooke en Alten. Cooke's divisie bestond uit de engelsche garde, uitgelezene troepen, de beste van het britsche leger, wanneer niet Picton's en Alten's bataillons hun dien eeretitel konden betwisten; de brigade Byng van die divisie sloot aan den steenweg van Nivelles; de andere brigade, Mait-

land, stond links van Byng. De drie brigades van Alten stonden in deze orde: op den regtervleugel de engelsche brigade van Colin Hackett, in het midden Kielmansegge, links Ompteda; de twee laatste brigades bestonden uit duitsche troepen in engelsche soldij, troepen, even als de brigade van Colin Hackett, uitmuntende in krijgsdeugd; Ompteda's bataillons sloten tot aan den steenweg naar Charleroi. In eene tweede linie had men, achter de divisie Cooke, de Brunswijkers, jonge, maar toch goede soldaten, brandend van verlangen om den dood van hunnen dapperen hertog te wreken; achter de divisie Alten stonden de Nassauers van Kruze, drie zeer sterke bataillon's, beproefd door langdurige veldtogten in het spaansche schiereiland, waar zij meermalen gedeeld hadden in de roemrijke wapenfeiten van Chassé's hollandsche brigade. Achter die twee liniën voetvolk had men eene sterke ruiterij: in de eerste linie de engelsche brigade Grant, die nog westelijk van den steenweg naar Nivelles stond; links van Grant de duitsche brigades van Arentschild en Dörnberg, en eindelijk de britsche gardebrigade Somerset. In eene tweede linie voerde Collaert de nederlandsche ruiterij aan: op den regtervleugel stond de brigade zware ruiterij van Trip, links daarvan de brigades ligte ruiterij van Van Merlen en Ghigny.

Oostelijk van den weg naar Charleroi waren Picton's brigades en die van de nederlandsche divisie Perponcher en van de engelsche divisie Cole. De brigade Kempt leunde onmiddelijk aan den weg naar Charleroi, en had links van zich de brigade Bylandt; verder links stonden de Bergschotten van Pack, de hanoversche brigade Bock en de brigade von Vincke, duitsche bataillons, ook tot de brigade Picton behoorende. De brigade Lambert, die met Bock de divisie Cole uitmaakte, stond in eene tweede linie. De uiterste linkervleugel werd uitgemaakt door Saxen-Weimar, die met zijne Nassauers het kasteel van Frichermont, de hoeven van Pappelotte en la Haye en het gehucht Smohain bezette. Achter het voetvolk had men de drie brigades Ponsonby, Van de Leur en Vivian, uit britsche en duitsche ruiterij zamengesteld; Ponsonby sloot aan den weg naar Charleroi, links van hem stond Van de Leur, geheel op den linkervleugel Vivian.

Al die troepen, de brigade Saxen-Weimar uitgenomen, stonden achter den weg van Braine la Leud naar Ohain; daar, waar die weg, diep ingezonken en met heggen bezet, den aanval d...

ruiterij onmogelijk of ten minste zeer moeijelijk maakte, stonden de bataillons infanterie in linie ontwikkeld; op de meer genaakbare gedeelten waren zij in kolonnes geschaard, gereed om carrés te vormen, zoodra de vijandelijke ruiterij zoude opdagen. De batterijen waren gedeeltelijk als reserve achtergehouden, maar grootendeels in de eerste slaglinie verdeeld tusschen de bataillons, waarvan zij bescherming ontleenden. Voorwaarts van de hoofdstelling bezette Saxen-Weimar met zijne bataillons Frichermont en de hoeven voor den linkervleugel liggende; vóór het midden was in la Haie Sainte een bataillon buksenjagers geplaatst, van Ompteda's duitsche troepen; het werd aangevoerd door den onverschrokken Baring; vóór den regtervleugel was Hougomont bezet door een nassausch bataillon van Saxen-Weimar en eenige kompagniën van de engelsche garde van Cooke; later werd die bezetting aanmerkelijk versterkt. — 85 bataillons, 98 escadrons en bij de 200 stukken geschut, maakten de geheele sterkte van Wellington's legermagt uit.

In de beginselen der krijgskunst wordt geleerd, hoedanig de vereischten eener goede verdedigende stelling moeten zijn; maar tevens wordt daarbij gezegd, dat zelden of nooit eene stelling aan al die vereischten gelijktijdig beantwoordt. Hier echter, op dat slagveld van Waterloo, vindt men bijna het ideaal van zulk eene stelling, door Wellington uitgekozen, met een oordeel, met een beleid, die onbegrensde bewondering verdienen.

De stelling was niet te uitgebreid: eene frontlengte van drie kwartier uur gaans is niet te groot voor een leger van zeventig duizend man. De regtervleugel der stelling was goed aangeleund door de stad Braine la Leud; de linkervlengel was zonder aanleuning, maar dit deed geen kwaad: dáár had men geene omtrekking te vreezen, want juist dáár verwachtte men het pruissische leger te zien opdagen. De slaglinie werd uitgemaakt door eene smalle heuvelkling, wier noordelijke helling toeliet om de achterste liniën des legers te onttrekken aan het gezigt des vijands en dus ook gedeeltelijk aan de uitwerking zijner vuurwapenen. Niet de minste hindernis belemmerde de gemeenschap van het eene gedeelte der stelling met het andere. De gedeelten, waar de landweg naar Ohain diep ingezonken of met heggen bezet was, gaven de bataillons der bondgenooten gelegenheid om zich in linie te ontwikkelen en dus

de meeste uitwerking van hunne vuurwapenen te erlangen; en het geschut was daar ook verzekerd tegen plotselinge aanvallen der vijandelijke ruiterij.

Wat vooral een groot, een overwegend voordeel gaf, was het bezetten der voor de stelling liggende punten Hougomont, la Haie Sainte en Frichermont: die punten waren met een klein aantal troepen te bezetten en goed te verdedigen, vooral omdat zij zoo nabij de slaglinie waren, dat de in die slaglinie geplaatste batterijen krachtdadig tot de verdediging konden medewerken, en uit de hoofdstelling telkens troepen konden oprukken tot ondersteuning en versterking der bezetting; die punten waren dus door den aanvaller moeijelijk te nemen; en zoo lang zij niet genomen waren, was de aanval op de hoofdstelling slecht te verrigten, omdat zulk een aanval door geschutvuur moet voorbereid worden, en de aanwezigheid van die vooruitspringende posten, door de bondgenooten bezet, Napoleon's batterijen zou verhinderen de stelling van Wellington genoegzaam te naderen. – Op eene meesterlijke wijze had het britsche legerhoofd de drie verschillende wapens in onderling verband gebragt, zoodat zij zich wederkeerig tot steun en bescherming dienden: de batterijen, nabij de bataillons staande, konden bij het doordringen des vijands, gerust tot het laatste oogenblik hun vuur voortzetten, zeker als zij waren, van door die bataillons te worden beveiligd; en de ruiterbrigades, digt achter het voetvolk staande, waren gereed dit ter hulp te komen, wanneer het door de aanvalskolonnes van Napoleon aan het wankelen mogt worden gebragt.

Altijd is het bij een veldslag, waar men als verdediger optreedt, een vaste regel, om een sterk gedeelte der legermagt niet in de slaglinie te plaatsen, maar als een spaarbende achter te houden, ten einde daarmede niet voorziene aanvallen tegen te gaan, en in den loop van eenen langdurigen strijd de vermoeide en uitgeputte gedeelten door versche troepen af te lossen of te versterken. Hier, te Waterloo, zou men oppervlakkig zeggen, dat Wellington dien regel verwaarloosd had, daar hij alles in de slaglinie plaatste en geene reserve achterhield. Bij eenig nadenken ziet men echter in, dat die verwaarloozing van zulk een gewigtigen regel slechts schijnbaar was: Wellington zonderde van zijn leger geene eigenlijke spaarbende af, omdat hij, vastelijk rekenende op de komst van de pruissische krijgsmagt, die krijgsmagt als zijne reserve beschouwde. Daarom is het ook

een geheel ongegrond verwijt, soms door fransche schrijvers tegen het britsche legerhoofd ingebragt, alsof deze alleen aan de komst van Blücher's leger de overwinning bij Waterloo heeft te danken gehad, en zonder die komst onfeilbaar zou zijn geslagen: dat de britsche veldheer, zonder de komst der Pruissen, zou zijn geslagen geworden, is zoo goed als zeker; maar dit zou dán alleen iets tegen zijn beleid bewijzen, wanneer die komst geheel toevallig ware geweest; die komst echter was niet toevallig; integendeel, er was vast op gerekend, en zelfs had Wellington mogen vertrouwen, zijne bondgenooten veel vroeger te zien opdagen dan zij het gedaan hebben. Wellington's geheele taak bestond daarin, den vijand zoo lang het hoofd te bieden, den strijd zoo lang vol te houden, totdat de digte massa's der Pruissen uit het bosch van Frichermont en uit Ohain zouden opdagen, en door hunne komst de zege ontwijfelbaar maken; en tot bereiking van die taak was de plaatsing van het engelsch-nederlandsche leger uitnemend berekend.

Nog heeft men op Wellington's stelling de aanmerking gemaakt, dat de aanwezigheid van het uitgestrekte bosch van Soignies, in den rug dier stelling, een terugtogt ondoenlijk zou hebben gemaakt, en dus, bij eene nederlaag, den geheelen ondergang van het engelsch-nederlandsche leger zou hebben te weeg gebragt. Ook die aanmerking is ongegrond, of ten minste zeer overdreven. Dat bosch van Soignies wordt voorgesteld, als eene bijna onoverkomelijke hindernis opleverende voor een terugtrekkend leger; maar die voorstelling is geheel onjuist: dat bosch wordt doorsneden door een aantal goede wegen, geschikt voor den marsch van een leger; en eene achterhoede, in en bij dat bosch geplaatst, zou juist dáár gunstig gesteld zijn, om een vervolgenden vijand op te houden.

De nacht, die den bloedigen strijd van Waterloo voorafging, werd gekenmerkt door een sterken, aanhoudenden regen, die den grond doorweekte, en weinig rust toeliet aan de legerscharen, welke daarop, onder het gewelf des hemels, verbleven. Tegen den ochtend echter hield die regen op; de grond droogde en werd spoedig weêr bruikbaar voor de bewegingen der troepen; en Napoleon's legercorpsen, voor en na zich in slagorde scharende, evenwijdig aan de stelling door de bondgenooten

bezet, ontwikkelden weldra hunne geduchte wapenmagt op het hooge terrein bij la Belle Alliance.

De geheele fransche legermagt vormde, als het ware, drie onderscheidene liniën. In eene eerste linie stonden de beide legercorpsen van d'Erlon, en Reille. De vier divisiën van d'Erlon, die, op den 16 Junij nutteloos heen- en weêrtrekkende, nog hoegenaamd niet in gevecht waren geweest, stonden ten oosten van den weg naar Charleroi; zij sloten links aan de hoeve van la Belle Alliance, en hun regtervleugel breidde zich uit tot op een duizend passen ten zuiden van het door de bondgenooten bezette Pappelotte. Die divisiën stonden in de volgende orde: links, aan den steenweg, de divisie Allix, en daarna, achtervolgens, die van Doncelot, Marcognet en Durutte; de regtervleugel van dit voetvolk werd beschermd door Jacquinot, met zijne divisie ligte ruiterij, huzaren, lanciers en jagers te paard. Links van d'Erlon, zich tusschen de beide steenwegen uitbreidende, stond Reille met de magt, die den strijd bij Quatre-Bras had gevoerd. Reille had hier, even als te Quatre-Bras, slechts drie divisiën infanterie; de vierde, die van Girard, welke op het slagveld van Ligny groote verliezen had geleden en haren koenen aanvoerder had zien sneuvelen, was achtergelaten; opzettelijk, of door een verzuim, dit is onzeker. Op den regtervleugel, onmiddelijk aan de hoeve la Belle Alliance sluitende, stond Foy, een even uitstekend krijgsman als hij, later, uitstekend redenaar en schrijver is geweest; in het midden was Bachelu; terwijl op den linkervleugel Jerôme Bonaparte — een der weinige overblijfselen van den roem van den keizerstijd — zijne bataillons ten zuiden van Hougomont had geschaard. De lanciers en jagers te paard, die de ligte ruiterij-divisie Piré uitmaakten, beschermden den linkervleugel van Reille's voetvolk, en stonden tot aan gene zijde van den weg naar Nivelles.

De tweede linie was voornamelijk uit ruiterij zamengesteld. Op den regtervleugel, achter d'Erlon, schitterden de helmen van Milhaud's kurassiers, twee divisiën uitmakende; op den linkervleugel stonden de twee divisiën zware ruiterij, door Kellermann aangevoerd; eene keurbende, niet minder geducht dan die van Milhaud, en even als deze, door den luister van tallooze overwinningen omstraald. In het midden had men het zwakke legercorps van Lobau, hier slechts twee divisiën voetvolk hebbende; iets regts van die infanterie, stonden nog twee

divisiën ligte ruiterij, de jagers te paard van Domont en de lanciers van Subervic.

Eindelijk, in eene derde linie, iets ten noorden van Rossomme, stond die keizerlijke lijfwacht, wier roem onafscheidelijk is van dien des grooten veldheers. Friant voerde daar de grenadiers aan, die geduchte krijgsschaar, vereeuwigd door het penseel des schilders en door den zang der dichters; Morand had het bevel over de jagerdivisie; Duhesme stond aan het hoofd der jonge garde, bataillons, brandend van naijver op den roem dier oude knevelbaarden, die Egypte's zandwoestijnen en de sneeuwvlakten van Rusland hadden aanschouwd. Links van die drie infanterie-divisiën schaarden zich de grenadiers te paard en zware dragonders van Guyot; de andere ruiterdivisie, onder Lefebvre-Desnouettes, bestond uit de jagers te paard en uit de lanciers, door Victor Hugo bezongen:

„Les rouges lanciers, fourmillant dans les piques.
„Comme des fleurs de pourpre en l'épaisseur des bleds."

Eene sterke artillerie, 96 vuurmonden, sloot zich aan dat voetvolk en aan die ruiterij, en maakte, vereenigd, eene keurbende uit, zoo geducht, zoo vreeselijk voor den vijand, dat zij meermalen, door haar enkel optreden, de zege had beslist; even als in de dagen, toen Europa ten prooi stond aan de aanvallen der Halve Maan, in de legers der Bajazeth's en der Soliman's, de slagorden der Janitsaren zoo dikwijls de nederlaag van de heirmagten der Christenheid beslisten.

Meer dan één ooggetuige heeft van den indruk gewaagd, welke het schitterende schouwspel maakte van de slagorde van een zoo sterk en zoo uitmuntend leger; en niet onwaarschijnlijk is het, dat de fransche keizer door die tentoonspreiding zijner strijdkrachten voornamelijk beoogd heeft, den moed en het zelfvertrouwen zijner troepen te verhoogen en zijne vijanden met schrik te slaan. Aan den anderen kant wordt aangemerkt, dat dit in slagorde scharen van het geheele leger — eene handeling, die anders aan Napoleon's veldslagen vreemd is — veel tijd deed verliezen, en daardoor nadeelig was; had de fransche keizer, zegt men, den aanval eenige uren vroeger begonnen, dan had hij den slag ten einde kunnen brengen, vóórdat Blücher's troepen daaraan een werkzaam deel hadden kunnen nemen. Die bewering is waar; maar zij zoude dán alleen iets tegen Napoleon's beleid bewijzen, wanneer hij op die medewerking

der Pruissen had gerekend. Maar het tegendeel blijkt uit alles; het blijkt uit alles, dat Napoleon gemeend heeft, dat Blücher door de nederlaag bij Ligny voor geruimen tijd buiten werking was gesteld; dat van de Pruissen in de eerste dagen niets meer viel te vreezen; en dat men te Waterloo alleen tegen Wellington's legermagt had te kampen; en, dit aannemende, was er geene enkele reden om het oogenblik van den aanval te vervroegen. Wil men Napoleon's handelingen te Waterloo met juistheid beoordeelen, dan moet men altijd uitgaan van die stelling, dat de fransche keizer volstrekt niet geloofde aan de medewerking, dáár, van Blücher's legercorpsen; dit was een dwaalbegrip, dat de oorzaak van zijne nederlaag is geweest; daardoor echter laten zich zijne handelingen niet alleen verklaren, maar, dit aannemende, kan men zelfs overtuigend aantoonen, dat die handelingen goed en meesterlijk zijn geweest.

Napoleon's aanvalsplan te Waterloo bestond daarin, dat hij der bondgenooten regtervleugel wilde bedreigen door het aanvallen van Hougomont, en hunnen linkervleugel door het aantasten van Frichermont en Pappelotte; maar dat hij, door die aanvallen zijne tegenpartij bezig houdende, zijne voornaamste strijdkrachten wilde aanwenden tegen het midden, tegen La Haie Sainte, dáár doordringen, en zóó Wellington's slaglinie in twee deelen doorbreken.

Ook dit aanvalsplan is gegispt geworden, voornamelijk door duitsche krijgskundigen. De eene (von Damitz) heeft gezegd, dat de fransche keizer Wellington's linkervleugel had moeten aanvallen, omdat zoo doende Blücher verhinderd werd zich bij het engelsch-nederlandsche leger aan te sluiten; neen, zegt een ander (Clausewitz), het is de regtervleugel van Wellington, die had moeten aangevallen worden, want daardoor ontging Napoleon het gevaar van tusschen de beide legers der bondgenooten in te geraken. Wanneer men zich houdt aan de spreuk: „dat meestal de waarheid in het midden ligt," dan is het al dadelijk zeer waarschijnlijk, dat, terwijl de eene beoordeelaar zegt, dat de aanval op den linkervleugel moest geschieden, en de andere, dat zij op den regtervleugel moest plaats hebben, de fransche keizer goed deed, noch den eenen, noch den anderen vleugel, maar het midden aan te vallen. Maar bovendien, die beide beoordeelaars gronden zich, tot staving van hun gevoelen, op het voordeel, dat uit het beletten der vereeniging met Blücher's legermagt moest ontstaan, of op het gevaar, dat de

opmarsch van dat leger kon aanbrengen; voor Napoleon, die volstrekt niet dacht aan de medewerking van het pruissische leger, konden dus de gronden, welke die beoordeelaars aanvoeren, geen waarde hebben; en de zaak beschouwende uit het oogpunt waaruit de fransche keizer haar beschouwde, was er dus alle reden om den aanval op het midden te doen. Denk de Pruissen weg, en het aanvalsplan van Napoleon is het beste dat men zich voorstellen kan; bijna wiskundig kan men bewijzen, dat, zonder de komst der Pruissen op het slagveld, dit aanvalsplan den keizer eene volkomene overwinning zou hebben verschaft.

Het was reeds bijna middag geworden, toen het magtwoord des gebieders het sein ten aanval gaf; de donder van het geschut weêrgalmt over de vlakte; en weldra is Hougomont het tooneel van eenen hevigen strijd.

Jerôme Bonaparte, — die, wanneer hij anders weinig of niets had van de groote hoedanigheden zijns broeders, hier toch eene dapperheid betoonde, dien broeder waardig - Jerôme rukt vooruit met zes zijner bataillons, in gesloten kolonnes geschaard, en voorafgegaan door talrijke zwermen tirailleurs. Die magt stort zich op Hougomont, met de onstuimige drift, welke de eerste aanvallen van fransche troepen zoo geducht voor hunne vijanden maakt; maar het nassausche bataillon van Saxen-Weimar's brigade, dat het boschje aan de zuidzijde van Hougomont bezette, houdt moedig stand en slaat den eersten aanval af. Spoedig hervat, door nieuwe bataillons ondersteund, brengt die aanval eindelijk, na afwisselende gevechten, de Franschen in de omheining van Hougomont, maar zonder dat zij zich meester kunnen maken van de gebouwen aan de noordwestzijde, waar de verdedigers zich goed blijven handhaven. Uit de hoofdstelling der bondgenooten worden, voor en na, troepen afgezonden ter versterking der bezetting van Hougomont, — een brunswijksch bataillon en een gedeelte der engelsche garde; — Oranje heeft de batterijen in zijne slaglinie zoodanig geplaatst, dat zij door haar vuur Hougomont van ter zijde kunnen bestrijken en dus krachtig medewerken tot de verdediging van dat punt; en de strijd om dat kasteel, met onbezweken moed volgehouden door de nassausche en brunswijksche soldaten, en vooral door de engelsche garde, doet van lieverlede een goed gedeelte der bataillons van Reille in gevecht komen, zonder

dat deze er in slagen, hunne vijanden uit Hougomont te verdrijven. Eindelijk, omstreeks twee uren 's namiddags, de nutteloosheid hunner pogingen inziende, doen de fransche bevelhebbers hunne bataillons eenigzins teruggaan, slechts hier en daar met tirailleurs den vijand bezig houdende; maar eene sterke artillerie, haar vuur op Hougomont rigtende, brengt dood en vernieling in de gebouwen van dat kasteel, en tracht, door het in brandschieten, een einde aan den wederstand te maken.

De aanval op Hougomont was korten tijd begonnen, toen het geschut van d'Erlon vooruitrukte, en, versterkt door artillerie van de legercorpsen van Reille en van Lobau, mogelijk ook door artillerie van de garde, eene massa vormde, door sommige opgave op 62, door anderen op 80 stukken begroot. Men weet, dat bij Napoleon's veldslagen voor het eerst als regel werd aangenomen, om het geschut in groote massa's aan te wenden, door een verdelgend vuur de vijandelijke slaglinie aan het wankelen te brengen, daardoor voor het later aanvallende voetvolk of ruiterij het doorbreken dier slaglinie gemakkelijk te maken, en zoo doende de overwinning voor te bereiden. Ook hier te Waterloo gebruikte de groote veldheer zijne artillerie als een beslissend wapen, en de kogelregen bragt vreesselijke verwoestingen te weeg in de rijen van Wellington's bataillons, oostelijk van den weg naar Charleroi geplaatst; voornamelijk — dit wordt door alle opgaven erkend — in de rijen der brigade Bylandt, die, om welke reden is onzeker, op een vooruitspringend gedeelte der heuvelkling, te veel aan het geschutvuur des vijands was blootgesteld. — De divisiën van d'Erlon scharen zich intusschen in kolonnes, gereed om aan te vallen op de geschokte slaglinie der bondgenooten.

Maar eene onverwachte verschijning doet het oogenblik van dien aanval vertragen. Op de hoogten bij het dorp St. Lambert, een klein uur ten noord-oosten van de slaglinie der Franschen, rijzen stofwolken omhoog; men ziet het geglinster van wapenen; troepen zijn in aantogt naar het slagveld. Is het Grouchy, die deel komt nemen aan den strijd? Zijn het pruissische bataillons, die ter hulp van Wellington oprukken? — Vreesselijke onzekerheid, waarvan de uitkomst van den kamp, het lot van Europa afhangt. Die onzekerheid doet eene poos den aanval van d'Erlons divisiën uitstellen. — Men heeft in lateren tijd die bijzonderheid van het ontwaren van stofwolken in twijfel willen trekken, zich beroepende op den sterken regen,

die gedurende den nacht was gevallen; maar hij, die met de landstreek eenigzins bekend is, weet hoe zeer de grond daar verschilt met dien van onzen effen bodem, en hoe spoedig, zelfs na een zwaren regen, de heuvels weêr met stof en zand bedekt zijn, in wolken oprijzende onder de treden van menschen en paarden. Hoe het zij, op welke wijze dan ook, dit is zeker, dat de nadering van eene legermagt bij de Franschen werd ontwaard; spoedig zelfs schijnt Napoleon vermoed te hebben, dat het pruissische troepen waren, die daar oprukten; en, om eenige maatregelen daartegen te nemen, kregen de ligte ruiterij-divisiën van Domont en Subervic bevel om regts naar de zijde van het bosch van Frichermont te trekken; kort daarop werd die ruiterij gevolgd door het voetvolk van Lobau. Tusschen een en twee uur schijnt bij Napoleon bijna de zekerheid te hebben bestaan, dat het geen eigene, maar eene vijandelijke magt was, die men daar in de verte ontwaarde; ten minste in een bevel, toen aan Grouchy afgezonden, wordt hem gelast naar Waterloo op te rukken, en het legercorps van Bulow te beletten, den regtervleugel des keizers aan te vallen; in een naschrift wordt gezegd: „wij gelooven dit corps te zien op de hoogten van St. Lambert.”

Het is twee ure 's namiddags, toen de divisiën van d'Erlon ten aanval vooruitrukken. De formatie, welke die divisiën aannamen, wordt verschillend opgegeven; de waarschijnlijkste opgave is die, dat van elke brigade eene geslotene kolonne gevormd werd, en dat die kolonnes, trapsgewijze, van den linkervleugel vooruitgingen. De ruiterij van Milhaud, wordt gezegd, moest die infanterie ondersteunen; maar uit den loop van het gevecht kan men opmaken, dat die ondersteuning niet krachtdadig genoeg was, en dat die ruiterij óf te laat oprukte, óf op te grooten afstand achterbleef. De groote massa geschut zette haar vuur voort, zoo lang dit doenlijk was. De keizer zelf sprak de bataillons, die ten aanval oprukten, in korte, kernachtige woorden aan.

De linker-kolonne wendde zich tegen la Haie Sainte, en viel die hoeve aan. Zij ondervond hier een krachtigen wederstand van Baring's buksenjagers, die echter den boomgaard ten zuiden van de hoeve aan den vijand moesten inruimen. In de gebouwen werd de verdediging voortgezet. Uit de hoofdstelling der bondgenooten rukte een bataillon van Ompteda's brigade ter hulp van la Haie Sainte op. Baring sloot zich met

zijne buksenjagers daarbij aan; maar plotselings aangevallen door Milhaud's kurassiers, wordt de duitsche infanterie uiteengeslagen en bijna geheel vernield. Een gedeelte van de jagers van Baring bleef zich echter handhaven in de gebouwen van la Haie Sainte; en die onverschrokken officier bezette de hoeve weêr, toen ook op andere punten de aanval van d' Erlon's divisiën geheel en al mislukt was.

De volgende aanvalskolonne der Franschen, denkelijk ook tot de divisie Allix behoorende, rukt regts van la Haie Sainte voort, eerst in de rigting, waar de britsche brigade Kempt aan den weg van Charleroi sloot; maar hier te veel moeijelijkheden vindende in den diep ingezonken weg en in de heggen, die haar omzoomen, wendt zich de fransche kolonne nog meer regts, naar het punt, waar de brigade Bylandt geplaatst is. Die brigade, die reeds twee dagen te voren bij Quatre-Bras groote verliezen had geleden, en hier te Waterloo verzwakt was door het vreesselijke geschutvuur, waaraan zij gedurende een paar uren was blootgesteld, is niet in staat door haar geweervuur de vijandelijke kolonne tegen te houden; en toen deze blijft voortrukken, gaan de bataillons van Bylandt terug. Dat teruggaan is een feit, dat niet kan geloochend worden; maar valsch en onwaar is het, om dat feit voor te stellen als eene vlugt, als eene handeling, krenkend voor de wapeneer. Er heeft bijna geen veldslag plaats, waar men niet iets dergelijks, zelfs bij de beste troepen, kan opmerken; en de brigade Bylandt, verre van door de vlugt het slagveld te verlaten, nam dadelijk daarop weêr een werkzaam deel aan het gevecht. Wij hebben voor ons liggen den brief, waarin een onzer geachtste hoofdofficieren — toenmaals kapitein bij het 7de bataillon militie — ten stelligste verklaart, dat Bylandt's brigade geen honderd passen ver is teruggegaan, en dadelijk daarop, met eene sterke tirailleurlinie, weêr op de fransche kolonne is aangevallen. In den strijd tegen die kolonne werden dan ook verschillende hollandsche bevelhebbers, door 's vijands vuur, buiten gevecht gesteld; de generaals Perponcher en Bylandt, de kolonel van Zuilen van Nyevelt, Westenberg, den dapperen aanvoerder van het 5de bataillon militie, vinden wij daarbij vermeld.

Picton heeft intusschen het doordringen des vijands bemerkt, en dadelijk aan de britsche brigade Pack, links van Bylandt staande, gelast, om, door eene zwenking regts, de fransche kolonne op zijde aan te vallen. Picton wil zelf zijne bergschotten

tegen den vijand aanvoeren; maar op dat oogenblik wordt hij getroffen door een fransche geweerkogel, die een einde maakt aan het heldenleven des britschen bevelhebbers; en waarlijk, hier mag men wel de woorden toepassen, door Napier bij eene andere gelegenheid gebruikt: „niemand sneuvelde dien dag met meer roem dan hij; toch sneuvelden er velen, en groot was de roem." — Pack voert nu achtervolgens twee zijner regimenten tegen de fransche kolonne aan; beide die regimenten lijden zoo veel verliezen door het vuur der fransche tirailleurs, dat zij teruggaan, even zoo als de brigade Bylandt teruggegaan was. Een derde regiment bleef over, het eenige, dat op dat oogenblik daar beschikbaar was; Pack wendt zich tot die troepen: „Al het andere is teruggeslagen," zegt hij, „gij alleen blijft over om den vijand tegen te houden; gij moet dus uwen pligt doen." Die woorden, welke op minder goede troepen ligtelijk een' ontmoedigenden indruk konden hebben te weeg gebragt, dienden juist om de geestdrift der onverschrokken hooglanders ten top te doen rijzen; zij rukken vooruit, zij vallen op de fransche kolonne aan, en op hetzelfde oogenblik wordt hunne poging krachtig ondersteund door andere troepen der bondgenooten.

Wellington's wijs beleid had hem zijne ruiterij kort achter de liniën der infanterie doen plaatsen, om deze, werd zij te veel bestookt door den vijand, dadelijk ter hulp te kunnen snellen. Uxbridge, de bevelhebber dier ruiterij, het doordringen des vijands opmerkende, doet de brigade Ponsonby vooruitrukken. Die brigade bestond uit drie dragonder-regimenten, uit de drie groote deelen van het britsche rijk aangeworven, en wedijverende om de eer van Engeland, van Schotland of van Ierland op te houden. Ponsonby, twee regimenten in de eerste en het derde in de tweede linie plaatsende, rent daarmede vooruit, en stort zich op de linkerzijde van de fransche kolonne; die kolonne, van voren aangevallen door Bylandt's herzamelde bataillons, op hare regterzijde door Pack, en nu op hare linkerzijde door de britsche dragonders, is niet in staat om aan die vereenigde aanvallen het hoofd te bieden; zij wordt doorgebroken en geheel uiteengeslagen; wat niet door de sabels en bajonetten wordt neergeveld, legt de wapens neder, en een paar duizend man van Napoleon's voetvolk gaan hier verloren.

Ponsonby, aangemoedigd door dit schitterend begin, zet zijn voordeel door, en vervolgt den vijand tot ten zuiden van den landweg naar Ohain. Die vervolging heeft met meer dapper-

heid dan beleid plaats. Het is een vaste regel bij de gevechten der ruiterij, dat zij zoo veel mogelijk moet trachten niet in eens hare geheele magt in werking te brengen, maar eene tweede linie achterhouden, die de eerste, wanneer deze geslagen is, kan opnemen en haar toelaten zich te herzamelen. De britsche bevelhebber had aanvankelijk dien regel gevolgd, en een zijner regimenten in eene tweede linie geplaatst; maar in de hitte van het gevecht was ook dat regiment bij de andere opgerukt, zoodat die ruiterbrigade nu slechts ééne linie vormde. Die magt gaat nu op de vlakte vooruit, en dwingt de kolonnes van Doncelot's voetvolk in overhaasting terug te gaan; de britsche dragonders dringen verder door en bereiken de groote artilleriemassa der Franschen. Alison en andere engelsche schrijvers zeggen, dat deze 60 of 80 stukken geschut van Napoleon door Ponsonby's ruiters genomen werden; dit is waar, in dien zin, dat voor een kort oogenblik die onbeschermde artillerie in hunne handen viel; maar slechts voor een kort oogenblik; en dra werd dat kortstondig voordeel der britsche ruiterij door eene geheele nederlaag afgewisseld.

Napoleon had het doordringen van Wellington's ruiterij opgemerkt en aan eene brigade van Milhaud's kurassiers gelast, om die ruiterij te gemoet te gaan; gelijktijdig rukten, met hetzelfde doel, de lanciers van Jacquinot van den regtervleugel op. Tegen den vereenigden aanval van die goed geordende ruiterij zijn Ponsonby's dragonders, door de overhaaste vervolging in verwarring gebragt, niet bestand; zij worden doorgebroken, overhoop geworpen, geheel geslagen. Geene tweede linie is daar, om hen op te nemen en te beschermen; en alles ijlt, in verwarde vlugt, naar de hoofdstelling der bondgenooten terug. De fransche lanciers volgen den vijand op den voet, en met hun geducht wapen vellen zij menigen vijandelijken ruiter ter neder; Ponsonby zelf, met zijn paard over het zwaar beploegde bouwland niet spoedig genoeg kunnende vlugten, wordt bereikt en door eene vijandelijke lans doorboord; wat zich redden kan van zijne dragonders rent, regts en links, over het slagveld weg; en die geheele ruiterbrigade kon men, door die nederlaag, zoo goed als ontbonden rekenen.

De beide andere divisiën van d' Erlon, de divisiën Marcognet en Durutte, waren niet gelukkiger geweest in hunnen aanval op de andere deelen van de stelling der bondgenooten. De kolonnes van Marcognet werden, vóór dat zij die stelling be-

reikten, aangevallen door de duitsche dragonders van Van de Leur, en door de nederlandsche brigade Ghigny; beide die ruiterbrigades streden hier met groote dapperheid; vooral wordt met roem vermeld het vierde regiment dragonders (Renno), dat bij herhaling zich op het fransche voetvolk wierp, en een aantal gesneuvelden op het slagveld achterliet. De infanterie van Marcognet sloeg die aanvallen der Nederlanders af; de regimenten van Van de Leur werden door Jacquinot's ruiterij gedwongen terug te gaan; maar toch hadden die aanvallende bewegingen van de ruiterij der bondgenooten het voordeel, dat het fransche voetvolk niet eens tot de hoofdstelling doordrong, maar terugkeerde. — Op den franschen regtervleugel waren de aanvallen van Durutte's bataillons op Pappelotte en Frichermont evenzeer afgeslagen door den dapperen tegenstand van Saxen-Weimar's brigade.

Die eerste groote aanval, door Napoleon's divisiën op de stelling der bondgenooten gedaan, was dus niet door het geluk bekroond geworden: wél was de magt der bondgenooten daardoor geschokt, en sommige hunner brigades, zoo voetvolk als ruiterij, tot den strijd ongeschikt gemaakt; maar ook aan de fransche zijde waren zware verliezen geleden; nergens had men zich op een gedeelte van Wellington's stelling kunnen staande houden; Hougomont, la Haie Sainte en de hoeven vóór den linkervleugel der bondgenooten, waren niet vermeesterd. Eene korte poos van rust volgde op dien eersten grooten aanval, en werd spoedig afgewisseld door een' nieuwen en even hevigen strijd. Altijd zijn eerste voornemen getrouw, om bij la Haie Sainte door te dringen, besloot de fransche keizer krachtige pogingen aan te wenden om die hoeve te bemagtigen, die voor hem den sleutel van de stelling der bondgenooten uitmaakte; en ten einde den vijand ook op de andere punten der slaglinie bezig te houden, zoude Reille voortgaan met den aanval op Hougomont, en d' Erlon's regterdivisie Pappelotte en la Haie aantasten.

In de eerste jaren, die op den slag van Waterloo volgden, toen men, bedwelmd door de vreugde en geestdrift over de behaalde zege, nog niet in staat was om met kalmte, onpartijdigheid en juistheid alle bijzonderheden van dien reuzenstrijd naar waarde te schatten, heeft men een te overdreven gewigt gehecht aan den kamp om Hougomont. Niet dat wij door die bewering in het minste afbreuk willen doen aan den roem van dapper-

heid, hier behaald door de verdedigers, vooral aan den roem der engelsche gardedivisie Cooke, waarvan eene brigade (Byng) grootendeels in Hougomont heeft gestreden; die verdedigers bleven moedig pal staan, sloegen 's vijands stormen af, verduurden zijn geschutvuur en hielden den strijd vol zelfs te midden der vlammen, die alom de gebouwen van Hougomont met eene geheele vernieling bedreigden; — hij zou geen krijgsmansgeest hebben, die de schatting der bewondering aan zulk een heldenmoed zou weigeren! Maar, de dapperheid dier verdediging erkennende, moet men er evenwel bijvoegen, dat zij geen zoo grooten invloed op den loop van den slag heeft uitgeoefend, als dikwijls daaraan is toegeschreven; uit alles blijkt ten duidelijkste, dat Napoleon's aanvallen op Hougomont geen ander doel hebben gehad, dan om den vijand daar bezig te houden en de strijdkrachten der bondgenooten naar dat punt heen te lokken; de vermeestering van Hougomont kon voor de Franschen voordeelig zijn, zij was niet noodzakelijk; en na de eerste mislukte stormen was het voornamelijk door een vernielend geschutvuur, dat de fransche bevelhebbers poogden hunne vijanden te dwingen, de verdediging van Hougomont op te geven.

Dezelfde aanmerking geldt de aanvallen op de sterke punten vóór der bondgenooten linkervleugel; ook die aanvallen dienden alleen om den vijand daar bezig te houden; en zoo doende het doorbreken van het midden te begunstigen. Durutte's bataillons voerden hier, gedurende het grootste gedeelte van den veldslag, den strijd tegen de Nassauers van Saxen-Weimar; afwisselend en zonder beslissende uitkomsten was die strijd; en mogten al enkele punten door de aanvallers vermeesterd worden, zoo wist de nederlandsche bevelhebber zich echter zoo goed te handhaven, dat hij den vijand de nadering belette tot de hoofdstelling der bondgenooten.

Het was bij en om la Haie Sainte, dat de hardnekkigste worsteling plaats vond. Er was eene omstandigheid, welke de verdediging van die hoeve bijzonder begunstigde: zij was op slechts eenige honderd pas vóór de hoofdstelling der bondgenooten gelegen, en kon dus vandaar krachtdadig ondersteund worden door geschutvuur en door het oprukken van hulptroepen. Om dit tegen te gaan, besloot de fransche keizer, gelijktijdig met die aanvallen op la Haie Sainte, aanvallen te doen op de hoofdstelling van Wellington, ten einde daardoor den Britschen veldheer te beletten de aangevallene hoeve ter hulp te komen.

Het fransche geschut zette zijn vuur op die hoeve voort; het voetvolk, in kolonnes geschaard, met sterke liniën tirailleurs voor zich, rukte daarna op tot bestorming van dat punt; en gelijktijdig daverde de grond door het vooruitrukken der kurassiers, waarmede Milhaud, westelijk van den weg naar Charleroi, op de slaglinie des prinsen van Oranje aanviel.

Dat zelfde uitstekende beleid, dat de Oranjevorst twee dagen vroeger te Quatre-Bras als legerhoofd had betoond, betoonde hij hier te Waterloo als onderbevelhebber. Toen hij die vreesselijke ruitermassa — in kracht een koperen muur, in snelheid een stormwind gelijk, — daar zag naderen, nam Oranje dadelijk de geschiktste maatregelen, om door dien schok zijne slaglinie niet te zien verbrijzelen. De bataillons schaarden zich daar, waar zij het meeste bedreigd waren, in carrès, den vorm, waarin eene goede infanterie, zelfs in den kamp tegen de sterkste ruiterij, onoverwinbaar kan zijn; de batterijen plaatsten zich in de nabijheid van die carrés; de achterstaande ruiterij rukte digter op, om het voetvolk meer van nabij te kunnen beschermen. Er had hier eene meesterlijke verbinding plaats van de drie verschillende wapens; en het goed stand houden der bondgenooten is evenzeer te danken geweest aan het beleid der bevelhebbers, als aan de dapperheid des soldaats.

Milhaud's kurassierbrigades vielen, voor en na, het midden van de stelling der bondgenooten aan, het gedeelte dat tusschen de beide steenwegen begrepen was, hoofdzakelijk de plaats, waar de divisie Alten stond. De eene fransche ruiterschaar werd, na afgeslagen aanval, onverwijld door eene andere vervangen; zij storten zich op Oranje's slaglinie even als de baren der door den storm voortgezweepte zee zich op den hechten dijk storten, die met hunne woede spot. De artillerie der bondgenooten bestookte het eerst de naderende ruiterscharen des vijands, en hield haar vuur vol, tot op het oogenblik, dat deze bijna op de monding der stukken waren gekomen; dan verwijderden zich de kanonniers en zochten toevlugt en bescherming bij de carrés van het voetvolk; de fransche ruiterscharen, door het vuur van de carrés verhinderd om de alleen staande vuurmonden mede te voeren of te vernielen, wierpen zich dan bij herhaling en met wanhopigen moed op die carrés; en indien dapperheid alleen de zege had kunnen geven, dan zouden de zwaarden der kurassiers verdelgend gewoed hebben in de rijen van Wellington's voetvolk. Maar de toestand was te ongunstig,

de tegenstand te krachtig, de verliezen, door het vuur van Wellington's geschut en voetvolk geleden, te groot; geen dier aanvallen op de carrés der bondgenooten gelukte; allen werden afgeslagen; en telkens, wanneer er vrees was, dat hier of daar bataillons der bondgenooten voor die te dikwijls herhaalde aanvallen der vijandelijke ruiterij zouden bezwijken, rukte eene britsche, of duitsche, of nederlandsche ruiterbrigade op, viel aan op de fransche kurassiers, en wierp die, na afwisselende gevechten, terug tot ten zuiden van den landweg naar Ohain. In dapperheid stonden de beide partijen gelijk; maar het beleid in de aanwending der troepen was verreweg grooter aan de zijde der bondgenooten; en terwijl deze hun voetvolk, hunne ruiterij, hun geschut, naauw vereenigd en goed verbonden in gevecht bragten, werd aan de fransche zijde de strijd alleen gevoerd door ruiterij; eerst door Milhaud's kurassiers, later ook door Kellermann's zware kavallerie; beide uitgelezene ruiterscharen, maar die hier in eenen te ongelijken kamp hunne beste krachten moesten verspillen.

Nutteloos waren echter die aanvallen der fransche ruiterij niet, want zij dienden om Oranje te beletten la Haie Sainte ter hulp te komen. Die hoeve, door sterke massa's voetvolk aangevallen, was weldra met eenen kring van vuur omgeven, en van het overige der stelling geheel afgesloten; herhaaldelijk wierp zich de fransche infanterie op de heggen en muren, die la Haie Sainte omgeven, maar ondervond hier, van Baring's zijde, een onbezweken tegenstand; en in den strijd, die uren lang werd voortgezet, wist de dappere Duitscher steeds in het bezit te blijven van den hem toebetrouwden post. Oranje, het groote belang inziende, aan het bezit van la Haie Sainte verbonden, deed alles, wat in zijn vermogen was, om de bezetting te ondersteunen: telkens, wanneer de aanvallen van Milhaud of Kellermann een oogenblik ophielden en eene korte rust aan de bondgenooten werd gegeven, werd er versterking gezonden naar la Haie Sainte, of rukten uit de slaglinie bataillons der bondgenooten op, om de fransche kolonnes van voor die hoeve te verdrijven. Die aanvallende bewegingen des prinsen hadden soms tegenspoed en nederlaag ten gevolge: men noemt een paar bataillons, die, ten zuiden van den landweg voortrukkende, plotseling door fransche ruiterij werden aangevallen en geheel verloren gingen; Ompteda, de dappere aanvoerder van eene der brigades van Alten, sneuvelde bij zulk een verrassen-

den aanval. Smartelijke verliezen zeker, maar welke men niet aan het legerhoofd moet wijten, die gedwongen was iets te wagen, om een voorliggenden post te behouden, waaraan zoo veel gelegen was.

Onder de troepen, die zich hier bij dien strijd tusschen la Haie Sainte en Mont St. Jean roemrijk hebben onderscheiden, worden ook genoemd de drie regimenten karabiniers, onder het bevel van den generaal Trip, de zware brigade der nederlandsche ruiterij uitmakende. Wij hebben reeds gezegd, dat de ruiterij der bondgenooten gedurig ten aanval oprukte, wanneer het voor haar geplaatste voetvolk te hevig en te aanhoudend door Milhaud's en Kellermann's ruiterij werd bestookt: bij zulk eene gelegenheid was het, dat Trip's karabiniers slaags geraakten met de kurassiers van Milhaud, en overwinnaars bleven in dien kamp; de drie regimenten, achtervolgens aanvallende op fransche ruitercorpsen, die waren doorgedrongen tot op de heuvelkling, door de bondgenooten bezet, wierpen die ruitercorpsen telkens overhoop, en dwongen hen, met groot verlies, achter den weg van Ohain terug te gaan. Het aantal gevangenen, dat de Nederlanders op den vijand maakten, de groote verliezen, welke zij zelve ondervonden, het sneuvelen van een aantal hunner officieren, van Coenegracht en Lechleitner, de aanvoerders van het eerste en derde karabinierregiment — ziedaar feiten, die als bewijzen van de krijgsdeugd der nederlandsche ruiterij kunnen worden bijgebragt; bewijzen, krachtiger en overtuigender nog, dan zelfs de eervolle vermelding van den aanvoerder der nederlandsche ruiterij in Wellington's legerberigten. De waarheid vordert daarbij te erkennen, dat in dien ruiterkamp de Nederlanders veel in hun voordeel hadden, daar zij nog weinig of geene verliezen hadden ondervonden, en de fransche kurassiers reeds geteisterd waren door het geschut- en geweervuur der bondgenooten, en afgemat door het beklimmen van de moeijelijke helling des heuvels; maar wanneer men aan de andere zijde opmerkt, dat die kurassiers tot de uitstekendste troepen behoorden, die Europa ooit op een slagveld zag verschijnen, en de regimenten van Trip, om zoo te zeggen, pas opgerigt waren, dan valt het niet te betwisten, dat de strijd, tegen zulk een vijand gevoerd, voor de nederlandsche ruiterij een roemrijk wapenfeit heeft uitgemaakt.

Terwijl dus die hevige worsteling bij en om la Haie Sainte plaats had, Hougomont door het fransche geschutvuur werd

geteisterd, en op der bondgenooten linkervleugel Picton's troepen, verzwakt en van strijdvaardigheid beroofd, zoo door den reeds doorgestanen grooten aanval, als door de verliezen vroeger bij Quatre-Bras geleden, bezig werden gehouden met tirailleursaanvallen van d'Erlon's even zeer verzwakte divisiën, — was eene nieuwe legermagt opgetreden, die, Napoleon's regtervleugel bedreigende, den franschen keizer dwong een gedeelte zijner magt daartegenover te stellen, en hem dus verhinderde met al zijne krachten op Wellington aan te vallen. Traag voortrukkende, waren eindelijk twee brigades van Bulow, nagenoeg de helft van dat pruissische legercorps uitmakende, tusschen 4 en $4^1/_2$ uur uit het bosch van Frichermont opgerukt, en in de vlakte verschenen, waar de legers om de zege kampten. Aanvankelijk ontmoetten de Pruissen hier niets anders dan de ruiterij der divisiën Domont en Subervic; maar Napoleon, spoedig in het zekere onderrigt, dat het eene vijandelijke magt was, die daar zijn regtervleugel naderde, zond Lobau met zijne twee divisiën infanterie derwaarts; in alles maakte dit eene kleine tien duizend man uit. — De fransche troepen houden in den beginne de brigades van Bulow tegen; maar omstreeks vijf en een half uur komt ook het overige van het legercorps van dien pruissischen aanvoerder op het slagveld, en die overmagt dwingt nu de fransche troepen terug te gaan. De pruissische bataillons dringen door tot het dorp Planchenoit, en bemagtigen de voorste huizen.

Het was nu voor Napoleon duidelijk, dat hij niet alleen met Wellington's leger had te kampen, maar dat ook een sterk gedeelte van Blücher's krijgsmagt tegen hem over stond; toch besloot de fransche keizer den strijd voort te zetten. Dat besluit wordt door Clausewitz ten sterkste gegispt: „Napoleon," zegt hij, „had toen den slag moeten afbreken en terugtrekken, wat zonder groot bezwaar kon geschieden; dan had hij zijn leger behouden en kon eene latere gunstige gelegenheid afwachten, om op nieuw de kans van een veldslag te wagen. In stede daarvan blijft de fransche veldheer een strijd voortzetten, die geene overwinning meer kan opleveren; hij handelt als de dolzinnige speler, die, hoe ook de kansen hem ongunstig zijn, roekeloos op den laatsten worp al zijn overgebleven goud plaatst, en daardoor alles in eens doet verloren gaan."

Wij gelooven, dat dit oordeel van den duitschen krijgskundige op geene goede gronden berust; wij gelooven, dat het

Napoleon, in den toestand waarin hij geplaatst was, niets hoegenaamd zoude gebaat hebben, wanneer hij, bij de verschijning van Bulow, den strijd had afgebroken; wij gelooven, dat het voortzetten en volhouden van dien strijd de eenige verstandige handeling was, die hem te doen stond. Was Napoleon omstreeks zes ure 's avonds teruggetrokken, dan had hij, wel is waar het grootste gedeelte zijns legers kunnen behouden, en de slag bij Waterloo was een onbesliste veldslag gebleven. Maar wat zoude dit den franschen keizer gebaat hebben? De vereeniging der legers van Wellington en Blücher was dan onmogelijk te beletten, en, eenmaal die legers vereenigd, was er voor Napoleon aan geene overwinning meer te denken; dan moest hij de Nederlanden ontruimen en naar Frankrijk terugkeeren; en de van alle zijden toestroomende heirmagten der bondgenooten zouden in Frankrijk de verdediging onmogelijk maken, en hem de wapenen even zeker uit de handen doen vallen, als dit in 1814 had plaats gehad. Voor Napoleon was dus een onbesliste veldslag even verderfelijk als eene geheele nederlaag; hij moest eene overwinning behalen, wilde hij zich staande houden; en daarom was het voor hem eene volstrekte noodzakelijkheid den strijd bij Waterloo niet af te breken.

Was er mogelijkheid, om, door dat voortzetten van den slag, overwinnaar te blijven? — Ja, die mogelijkheid bestond, al is het dat de kans niet groot was: het kon zijn, dat geen ander gedeelte van het pruissische leger, dan die magt van Bulow, op het slagveld verscheen; het kon zijn, dat de overige legercorpsen van Blücher opgehouden werden door Grouchy, of door andere oorzaken belet werden Wellington ter hulp te komen; het kon zijn, dat Grouchy nog bij tijds zijn keizer ter hulp kwam; — dat alles was mogelijk, dat alles was niet onwaarschijnlijk, dat alles kon de overwinning verschaffen, en moest dus weerhouden van een terugtogt, die toch, wat de geheele uitkomst van den oorlog betreft, gelijk zou hebben gestaan met eene geheele nederlaag. Het is dus ongegrond, Napoleon, om dat voortzetten van den slag, van dolzinnigheid te beschuldigen; hij kon hier niets anders doen. In het algemeen is het een dwaalbegrip, wanneer men meent, dat de fransche keizer, bij zijne oorlogshandelingen, zich dikwijls door vermetelheid en roekeloosheid heeft gekenmerkt; het tegendeel is waar: groote voorzigtigheid en diepe berekening zijn, in den regel, het kenmerk dier oorlogshandelingen; en slechts dan neemt Napoleon

zijne toevlugt tot stoutheid, wanneer hij, zoo als hier te Waterloo, inziet, dat alleen volhardende stoutheid hem kan redden.

De keizer geeft de bevelen om dien dubbelen vijand te wederstaan, den eenen van het slagveld te dringen, den anderen te vernielen, voordat nieuwe hulpbenden der bondgenooten kunnen opdagen. Duhesme, met zijne divisie jonge garde, benevens eenige bataillons der oude, met 24 stukken geschut, trekken naar de zijde van Planchenoit, om de Pruissen daar weer uit te werpen. Ney krijgt bevel, de aanvallen op Wellington's stelling, met onverpoosde inspanning, te hervatten; het voetvolk van d'Erlon en Reille, de ruiterij van Kellermann en Milhaud, moet daartoe nogmaals worden aangewend, en de ruiterij der garde rukt op, om door hare nabijheid de kracht dier reeds verzwakte corpsen te schragen. Alleen de oude gardebataillons van Friant en een gedeelte van die van Morand blijven achter als eene laatste spaarbende, om later door hun optreden de nog onzekere overwinning te beslissen.

Stoutheid, de inspanning van alle krachten, hevige onverpoosde aanvallen, ziedaar wat den franschen keizer nog de zege konde verschaffen, en de vernieling van Wellington's leger bewerken, voordat de digte rijen van Blücher's legercorpsen door hunne komst op het slagveld die nederlaag konden voorkomen. Napoleon, die zijnen toestand duidelijk inziet, neemt dan ook zijne toevlugt tot zulk eene handeling; en met eene verbazende, onvergelijkelijke krachtdadigheid werpt hij zijne legerscharen op de stelling des vijands. De strijd neemt een karakter aan van onstuimigheid en hevigheid, die alle denkbeeld te boven gaan; de eene aanval volgt zonder tusschenpoozen op den anderen; en de hoofden der bondgenooten hebben al hunne geestkracht noodig, al de dapperheid hunner soldaten, om dien doldriftigen, telkens terugkeerenden vijand het hoofd te bieden, en door zijne wapenkracht niet te worden doorgebroken en vernield. Stel u een stadsmuur voor, onophoudelijk door den stormram des vijands gebeukt; zie de door storm bewogene Noordzee, hare ontelbare golven op Neêrlands dijken stortende, — en gij zult u een denkbeeld kunnen maken van de onverpoosde hevigheid, waarmede Wellington's slaglinie door de geduchte drommen des franschen keizers werd bestookt. „De adelaar bezielt zijne benden, dol van moed," zoo zingt Da Costa van den strijd bij Waterloo; en in die dichter-

lijke taal is niet de minste overdrijving; het is de ware, onopgesmukte vermelding van wat werkelijk gebeurd is.

De fransche legermagt, alom hare vijanden aangrijpende, dwong op haren regtervleugel Bulow weer Planchenoit te ontruimen, en wierp, tusschen 6½ en 7 uur, de pruissische bataillons op eenige honderd pas ten oosten van dat dorp terug. Bij Frichermont en Pappelotte bleef Saxen-Weimar met onbezweken moed aan de aanvallen der bataillons van d'Erlon het hoofd bieden; maar een gedeelte van de door de Nassauers bezette posten viel toch in handen der aanvallers. Oostelijk van den weg naar Charleroi hield een onverpoosd tirailleurgevecht de brigades bezig, vroeger door Picton aangevoerd, en putte de laatste krachten uit van die troepen, welke reeds een zoo roemrijk deel aan den strijd hadden genomen, reeds zoo groote offers hadden gebragt. La Haie Sainte, zoo lang een hechte voormuur van Wellington's stelling, bezweek eindelijk; de opgaven verschillen aangaande den tijd, waarop die post in handen des vijands viel; volgens de waarschijnlijkste opgave was het omstreeks zes uur 's avonds, toen gebrek aan ammunitie den dapperen Baring dwong eene verdediging op te geven, die hem eene welverdiende onsterfelijkheid heeft verworven. Hougomont, door het vijandelijke geschutvuur in brand geschoten, bood nog weêrstand; maar die weêrstand, hoe heldhaftig ook, kon weinig of niets bijdragen tot de uitkomst van den slag, kon de aanvallen op de hoofdstelling der bondgenooten niet verhinderen. Op die hoofdstelling, op dat gedeelte, dat tusschen de beide wegen begrepen was, wierpen zich nu de ruiterscharen van Kellermann en Milhaud, en ook die der garde, door den doldriftigen Ney, tegen den wil des franschen keizers, reeds toen in gevecht gebragt. Toen la Háie Sainte was gevallen, werden bovendien de slagliniën der bondgenooten bestookt door het vuur van talrijke zwermen tirailleurs, en door dat van fransche batterijen, die zich nu op zijde van die hoeve plaatsten.

Het is een algemeen erkend feit, dat de toestand van Wellington's leger, in dit gedeelte van den slag, bijzonder hagchelijk was. De strijdkrachten van het britsche legerhoofd waren door den reeds gevoerden kamp aanmerkelijk verminderd; de brigades waren versmolten tot bataillons, de regimenten tot escadrons; vlugtende of in verwarring zijnde troepen overdekten het slagveld, en alles had dat sombere, onheilspellende voorkomen, dat eene nederlaag kort voorafgaat. Wellington

had de troepen, die onder Hill westelijk van den weg naar Nivelles stonden en daar niet werden aangevallen, van lieverlede naar het midden aangetrokken; zoo kwam de nederlandsche divisie Chassé met eene brigade (Detmers) in de eerste linie, regts van de engelsche garde; terwijl de andere brigade (d'Aubrémé) in eene tweede linie achter die garde werd geplaatst. De komst dier troepen was noodig tot aanvulling der geledene verliezen: zoo was van de engelsche gardedevisie alleen de brigade Maitland in de slaglinie, terwijl de andere bij Hougomont streed; zoo was van Alten's divisie de brigade Ompteda geheel vernield, en de beide andere brigades, Kielmansegge en Hackett, door 's vijands vuur op eene vreesselijke wijze gedund. Picton's brigades hadden bijna alle strijdvaardigheid verloren. Van de ruiterij konden de engelsche brigades van Somerset en Ponsonby als ontbonden worden beschouwd; ook de andere ruiterbrigades der bondgenooten waren aanmerkelijk verzwakt, en onder anderen had de nederlandsche ruiterij ruimschoots hare offers gebragt, en bij een groot aantal officieren en ruiters ook hare dappere aanvoerders, de generaals Collaert en van Merlen, zien vallen. Het geschut kon niet meer de vroegere kracht uitoefenen, daar een aantal officieren en manschappen buiten gevecht waren gesteld, en bij sommige batterijen de munitie schier was verbruikt.

Wellington's nederlaag zou ontwijfelbaar zijn geweest bij minder krachtige aanvoerders, bij minder dappere soldaten, dan hier te Waterloo tegen Napoleon streden. Dien aanvoerders, dien soldaten komt dan ook een onbeperkte lof toe. Onbeperkte bewondering verdient de standvastige volharding van den britschen veldheer zelf, die, kalm te midden van het dreigendste gevaar, in zijn geest de kansen van den strijd overwoog, en de hoop op de overwinning niet opgaf. Aan terugtrekken, zoo begreep Wellington te regt, viel hier niet te denken; de strijd moest hier worden volgehouden, totdat de komst der Pruissen de zege besliste, of de invallende nacht een einde aan de aanvallen des vijands maakte. Alles kwam maar aan op tijd winnen; Wellington zag in, dat men m o e s t stand houden; hij wist zijne troepen van die waarheid te overtuigen; en waar die troepen hun veldheer, kalm en bedaard, het slagveld zagen overrijden en met korte woorden hen tot pligt aanmanen, daar was alle zwakheid, alle vrees verbannen; daar betoonden zij een heldenmoed, te verhevener, naarmate hij meer lijdelijk is.

Wellington werd ondersteund door onderbevelhebbers, hem waardig; Oranje, alleen gehoor gevende aan zijne onstuimige dapperheid, van carré tot carré rennende te midden van den digten kogelregen, als evenaarde hij Achilles in onkwetsbaarheid evenzeer als in moed, wist overal de geestdrift der zijnen op te wekken; zoo deed ook Hill; zoo deed ook Alten; zoo deden ook andere bevelhebbers, die hier door hunne geestkracht hunnen soldaten een verheven voorbeeld gaven.

Dat voordeeld droeg vruchten, en nooit welligt hebben troepen met grooter dapperheid op een slagveld stand gehouden, dan Wellington's soldaten te Waterloo; in het bijzonder verdienen daarbij de engelsche bataillons geroemd te worden. „De „Engelschen," zegt een ooggetuige, „telden ook vlugtelingen, „zoo als bij een veldslag zelfs het beste leger die heeft; mis„schien had een derde gedeelte der britsche soldaten de gele„deren verlaten; maar wat overbleef streed met leeuwenmoed, „en wist van wankelen noch wijken. Toch waren de verwoes„tingen, door 's vijands vuur aangerigt, zóó groot, dat, wanneer „een bataillon van plaats moest veranderen, men de vroegere „standplaats duidelijk kon herkennen aan de in een vierkant „geschaarde dooden, die daar gevallen waren." Zelfs Foy, de bestrijder van die heldenscharen, geeft de volgende schitterende getuigenis van de dapperheid der britsche infanterie: „Nous les avons vu, au jour de notre désastre, ces enfans d'Al„bion, formés en bataillons carrés dans la plaine entre le bois „de Hougomont en le village de Mont St. Jean. — — La cava„lerie qui les appuyait fut taillée en pièces, le feu de leur artil„lerie fut éteint. Les officiers-généraux et d'état major galo„paient d'un carré à l'autre, incertains où ils trouveraient un „abri. Chariots, blessés, parcs de réserve, troupes auxiliaires „fuyaient à la débandade vers Bruxelles. La mort était devant „eux et dans leurs rangs, la honte derrière. En cette terrible „occurence, les boulets de la garde impériale, lancés à brûle„pourpoint, et la cavalerie de france victorieuse, ne purent pas „entamer l'immobile infanterie britannique. On eût été tenté de „croire qu'elle avait pris racine dans la terre...." (Foy, Histoire de la guerre de la Péninsule. Tome 1er, page 322, 323). — Niet een der carrés, waarin Wellington's infanterie zich schaarde, kon door de aanvallen der fransche ruiterij worden doorgebroken; toch stonden enkele dier carrés tot elf maal toe aan dien aanval bloot.

Zoo bleef de strijd een geruimen tijd voortwoeden, en deed de sterkte, maar niet den moed der beide partijen verdwijnen, toen, tegen 7½ uur, Napoleon de strijdkrachten der bondgenooten genoeg uitgeput rekende, om met de bataillons der oude garde, zijne laatste spaarbende, eenen beslissenden aanval te doen, en daardoor Wellington's nederlaag te bewerken. Al wat aan artillerie nog voorhanden en beschikbaar is, snelt vooruit, komt bij la Haie Sainte in batterij, en opent van daar een verdelgend vuur op de hoofdstelling der bondgenooten, om daardoor de werking der andere wapens voor te bereiden; veertien bataillons der oude garde hebben zich in twee diepe kolonnes geschaard, gereed om snel de ruimte te doorloopen, die hen van den vijand scheidt, en zich met de bajonet op dien vijand te werpen; wat van d'Erlon's en Reille's divisiën beschikbaar is, zal regts van de garde, dien aanval ondersteunen; achter dat voetvolk ziet men de blinkende helmen van eene sterke linie kurassiers, die de nederlaag des vijands moet voltooijen; Ney, de geduchte oorlogsman, zal in persoon die aanvalskolonnes aanvoeren, en vooraan, bij de beerenmutsen der grenadiers, ziet men een maarschalk van Frankrijk, te voet, met getrokken degen, gereed om als de minste soldaat zich in het strijdgewoel te mengen. — Eene groote sterkte heeft die magt, waarop Napoleon's laatste hoop is gebouwd; met veel minder middelen had de fransche keizer eenmaal, bij Montmirail, de russische en pruissische legerscharen doorgebroken en voor zich doen verstuiven; — maar hier te Waterloo was de kans der zege veel minder groot, daar men reeds in de verte Ziethen's kolonnes het slagveld zag naderen, en Bulow nogmaals zijne bataillons tegen Planchenoit aanvoerde. De komst der Pruissen maakte den toestand bijna hopeloos, en de fransche legerscharen werden niet meer bezield door de verwachting der overwinning.

Wanneer, bij de barbaarsche volksspelen der Romeinen, de kampvechters het strijdperk binnentraden, waar weldra hun bloed bij volle stroomen zoude vloeijen, dan waren zij gewoon eene laatste hulde toe te brengen aan dien keizer, die daar als een ongevoelige getuige van hun lijden en sterven voorzat: „Cezar, de ten dood gewijden groeten u!" Ook Napoleon's ter dood gewijde bataillons vergaten in hun laatsten strijd den gebieder niet, die hen zoo dikwijls ten zege had gevoerd; voor hen bestond de hoop op het behalen eener overwinning niet meer; de oude krijgers voorzagen, dat zij eene nederlaag te gemoet

gingen, dat zij aan eene onwaarschijnlijke kans werden opgeofferd; toch verminderde dit in geenen deele hunne oude, door de jaren beproefde verknochtheid aan den grooten veldheer, en nog eenmaal daverde het „leve de keizer!" over die velden, welke weldra met de lijken der dapperen bezaaid zouden zijn; – laatst bewijs van trouw en heldengeest; waardige bekrooning van eene loopbaan van roem en zelfopoffering, die den naam der fiere keurbende eene onvergankelijke plaats in de geschiedenis heeft doen verwerven.

De hoofden der bondgenooten zien het onweder, dat hen dreigend nadert, en spannen alle middelen in om het af te wenden, en dien vreesselijken schok te wederstaan, die denkelijk 's vijands laatste poging zal zijn. Nóg zijn de Pruissen niet op het slagveld gekomen, Bulow's legercorps uitgezonderd, dat op eenen grooten afstand van Wellington's legerscharen strijdt; en die verzwakte en uitgeputte scharen moeten, alleen, het hoofd bieden aan de keizerlijke garde. Het midden, het gedeelte tusschen de beide wegen, is het punt van aanval, en dáár worden de strijdkrachten der bondgenooten, zooveel het kan, bijeengetrokken. Al wat er aan geschut voorhanden is, vereenigt zich en opent een hevig vuur op de bij la Haie Sainte geplaatste fransche artillerie. De ruiterbrigade van Vivian, nagenoeg de eenige, die nog weinig of niets had geleden, wordt nog achter den linkervleugel gelaten, om het daar staande, geheel ontredderde voetvolk eenige kracht bij te zetten; maar zoodra de komst van Ziethen's legercorps op dien linkervleugel alle vrees voor eenen aanval heeft doen verdwijnen, moet Vivian met zijne huzaren tot versterking van het midden oprukken; achter dat midden staat reeds de dragonderbrigade van Van de Leur, die vroeger ook op den linkervleugel was geweest. Chassé's divisie rukt digter op, en zijne artillerie, door van der Smissen aangevoerd, komt voor in de slaglinie in batterij, om de batterijen der Britten te ondersteunen, die reeds gebrek aan munitie hebben. Oranje plaatst zich bij dat gedeelte der stelling, dat onmiddelijk ten noorden van la Haie Sainte is, en waar brunswijksche en nassausche bataillons den vijand afwachten; Wellington zelf stelt zich meer westelijk, daar, waar Maitland's brigade, in eene verlaging van den grond geplaatst, de naderende fransche kolonnes door een plotseling optreden wil verrassen.

Kort is die laatste strijd, maar bloedig, maar gekenmerkt

door groote dapperheid, zoo aan de eene als aan de andere zijde. Op den regtervleugel der Franschen dringen de bataillons van d'Erlon of Reille, ten noorden van de hoeve la Haie Sainte, in de stelling der bondgenooten door; brunswijksche bataillons gaan hun te gemoet, maar worden zoodanig geteisterd door het vuur der sterke tirailleurliniën, die de fransche kolonnes voorafgaan, dat die bataillons in verwarring de wijk nemen. Oranje, getuige van de nederlaag, wil haar herstellen, en voert, in persoon, een bataillon der Nassauers van Kruze tegen de fransche kolonnes aan; maar ook dat bataillon is niet bestand tegen het hevige geweervuur des vijands en gaat terug. De prins wendt zich oogenblikkelijk tot de andere bataillons der Nassauers en geleidt die nogmaals, met groote dapperheid, tegen Napoleon's troepen; maar op dat oogenblik wordt de vorstelijke aanvoerder door een vijandelijken geweerkogel getroffen, en het wonden van dien held, het hevige geweervuur, door de fransche tirailleurs op de nassausche bataillons gerigt, maakt zulk een indruk op die bataillons, dat zij in overhaasting van het slagveld willen vlugten en slechts tegengehouden worden door de paarden van Van de Leur's achter hen staande dragonders. Kruze's bataillons bestonden uit oude, uitmuntende soldaten; maar ook de beste troepen kunnen hunne oogenblikken van zwakheid hebben, en hij, die dit betwist, is geheel vreemd aan de studie en ondervinding des oorlogs. — Die nederlaag der Brunswijkers en Nassauers kon misschien de slaglinie der bondgenooten hebben doen doorbreken, wanneer niet de gelijktijdige aanvallen op andere gedeelten dier slaglinie geheel waren afgeslagen.

Links van die magt, welke tegen den prins van Oranje streed, rukte de eerste kolonne der garde voort; aan hare linkerzijde, maar op eenige honderd passen meer achterwaarts, gevolgd door de andere kolonne dier keurbende. De engelsche batterijen en de nederlandsche batterij van Krahmer openen een hevig vuur op die eerste kolonne der garde, die, desniettegenstaande, onverschrokken den marsch voortzet en de stelling bereikt ter plaatse waar Maitland's gardebrigade is opgesteld. Die britsche infanterie, in eene verlaging van het terrein staande, is voor het oogenblik onzigtbaar voor den vijand, zoodat Napoleon's garde, toen zij de hoogte bereikt, geen troepen voor zich ziet, en meent de doorbreking der vijandelijke slaglinie voltooid te hebben. „Op, garde! val aan!" zijn de korte woor-

den, waarmede Wellington zijne dapperen in beweging brengt. Maitland's brigade, op vier gelederen diepte geschaard, om te beter eenen mogelijken aanval der fransche ruiterij te wederstaan, verrijst eensklaps uit de diepte, vertoont zich aan den verbaasden vijand en opent van nabij een moorddadig geweervuur op de kolonnes van Napoleon's garde. Die kolonnes reeds verzwakt door de verwoestingen, welke het geschutvuur der bondgenooten in hare rijen heeft aangerigt, zijn niet in staat dien nieuwen schok te wederstaan; en toen Maitland's brigade daarop met geveld geweer ten aanval vooruitrukt, deinzen de fransche bataillons in verwarring terug, de kampplaats met tal van hunne dooden bezaaid achterlatende.

De zegevierende Britten dalen nu verder de heuvelkling af, om den geslagen vijand te vervolgen. Maar te midden van den kruiddamp ontdekken zij eensklaps de tweede kolonne van Napoleon's garde; en — zoo snel afwisselend zijn op het slagveld zege en nederlaag, geestdrift en ontmoediging — het verrassende gezigt van dien nieuwen vijand doet den moed der overwinnaars bezwijken, en op hunne beurt nemen zij in overijling en wanorde, de wijk naar de eerst door hen bezette stelling, door dien aan vlugt gelijkenden terugtogt ook verwarring brengende bij de nederlandsche bataillons van d'Abremé, die achter hen waren geplaatst.

De tweede kolonne van Napoleon's garde blijft met dapperheid hare aanvallende beweging voortzetten, en nadert de plaats, waar de engelsche brigade van Adam en de overgeblevene engelsche bataillons van Alten geschaard zijn. De britsche infanterie ontvangt den vijand met een krachtig geweervuur; te gelijkertijd rukt de nederlandsche rijdende batterij van Krahmer een paar honderd passen vooruit, en maait met hare kartetsen geheele rijen des vijands neder. Chassé heeft de brigade Detmers in eene geslotene kolonne zamengetrokken, en haar met korte, nadrukkelijke woorden tot pligtsbetrachting aanmanende, doet hij haar, met den stormpas, tegen de linkerzijde der fransche kolonnen oprukken. Van Thielen, de dappere bevelhebber van het zesde militie-bataillon, sneuvelt; maar met geestdrift blijven de nederlandsche troepen voorwaarts gaan, en hun koene aanvoerder heeft het geluk, den door het geweer- en kartetsvuur reeds zoo geschokten vijand voor de bajonetten zijner soldaten te zien wijken. De tweede kolonne der garde ondergaat het lot der eerste. — Op dit oogen-

blik verkondigt het geschutvuur aan de linkerzijde van Wellington's slaglinie, dat Ziethen eindelijk op het slagveld is gekomen, en dat de nederlaag des franschen keizers onherroepelijk is beslist.

Nu is de kracht des vijands geheel gebroken, het gevaar voor de bondgenooten geweken, hunne zege niet twijfelachtig meer. Vivian's ruiterbrigade, door de komst van de Pruissen op Wellington's linkervleugel niet langer noodig, is naar het midden der slaglinie gesneld; die ruiterij is nu aan het hoofd der algemeene aanvallende beweging, door Wellington verrigt, met de troepen die nog het minst aan strijdvaardigheid hebben verloren; onder die troepen vindt men Chassé's divisie en de overgebleven gedeelten der nederlandsche ruiterij vermeld, waarvan onder anderen Boreel's regiment, het zesde huzaren, bij den aanval op de fransche infanterie, nog gevoelige verliezen leed. Dat voortrukken van Wellington's legermagt wordt bijzonder begunstigd door den gelijktijdigen aanval, dien Ziethen toen op den regtervleugel van Napoleon's slaglinie deed, en door Bulow's aanval op Planchenoit. Dat dorp wordt na een bloedigen strijd, na een dapperen wederstand, genomen, en Duhesme, de aanvoerder van Napoleon's jonge garde, vindt daar den dood.

Nog eenmaal tracht Napoleon den voortgang van de zegevierende legers der bondgenooten te stuiten. Bij Rossomme plaatst zich het laatst overgebleven regiment zijner garde in een carré, om tot een steunpunt te dienen, waarbij zich de geslagene deelen kunnen herzamelen; maar te vergeefs; de nederlaag is te groot geweest, de verwarring te algemeen; het eene corps voor, het andere na, ontbindt zich, en de stroom der vlugtelingen, door niets meer te weêrhouden, verspreidt zich over het slagveld en neemt telkens toe in uitbreiding. Men wil, dat de keizer toen, alle hoop op de zege vervlogen ziende, ten minste een eerlijken krijgsmansdood wilde sterven, en zich werpen in het carré der garde, dat laatste overblijfsel zijner dappere keurbende, dat daar nog alleen stond, als de enkel overeind gebleven zuil van een verwoesten tempel; men wil, dat Soult en andere volgelingen van Napoleon hunnen gebieder, bijna met dwang, van dit wanhopig voornemen hebben doen afzien, en hem in hun midden nemende, spoorslags met hem van het slagveld zijn gevloden. Hebben zij wèl gedaan? Was het dan niet beter, eene zoo schitterende loopbaan

te besluiten met den roemvollen dood op het slagveld, dan jaren lang, gekluisterd aan eene rots, te midden der wereldzee, als gevangene weg te kwijnen?

Terwijl dus de fransche keizer, voor het eerst zijns levens, als vlugteling het slagveld verliet, en zijn wit beschuimd ros hem in snelle vaart naar Frankrijk terugvoerde, waren de laatste overblijfselen zijner garde, met de wapenen in de hand, roemvol gevallen; roemvol, onverschillig of die vermaarde woorden: la garde meurt et ne se rend pas, al dan niet zijn uitgesproken; want woorden, hoe verheven ook, kunnen niet opwegen tegen daden, en de daden verdienen hier hoogen lof. Bij hun gelijktijdig vooruitrukken, ontmoetten zich de beide legerhoofden der bondgenooten bij Rossomme, en begroetten zich daar als overwinnaars. Blücher's minder vermoeide legermagt nam toen de vervolging op zich, en voerde die uit met eene krachtdadigheid, die den vijand nergens rust of duur liet; die nergens een oogenblik van herademing toeliet, om de wanorde te herstellen; maar die, door het rusteloos natrekken des vijands, de verwarring al meer en meer vergrootte, en een aantal soldaten, geschut en bagaadje in handen der overwinnaars deed vallen. Het is eene erkende waarheid, dat het voordeel eener overwinning slechts voor een gedeelte op het slagveld wordt verkregen, maar voor het grootste gedeelte de vrucht is van de krachtige vervolging des geslagenen vijands. Het voorbeeld van den slag van Waterloo strekt weder ten bewijze van die waarheid; op het slagveld zelf waren de verliezen der beide partijen niet zeer ongelijk, van ieder tusschen de 25 en 30,000 man; maar bij den terugtogt verloor het fransche leger zoo veel aan gevangenen, zoo veel aan geschut, munitie en wat kracht en sterkte aan een leger geeft, dat men gerust kan aannemen, dat dit leger door de nederlaag bij Waterloo zoo goed als vernietigd was.

De oorlog was door die nederlaag bij Waterloo geëindigd. De verbondene legers drongen oogenblikkelijk Frankrijk binnen; en hoezeer het aan de magt van Grouchy gelukt was, zonder verlies uit de Nederlanden te ontkomen, zoo was er evenwel niet aan te denken, om daarmede de heirscharen van Blücher en Wellington tegen te houden, veel minder die sterke magten der bondgenooten, die tegelijkertijd den Rijn overgingen en op Parijs trokken. De tweede troonsafstand van Napoleon, de onderwerping van Frankrijk, het herstel der Bourbons, zijn de regt-

streeksche en onvermijdelijke gevolgen geweest van de overwinning bij Waterloo.

Wij hebben in de voorgaande bladen eene oppervlakkige, onvolledige schets gegeven der krijgsgebeurtenissen van 1815. Het doel, dat wij daarmede beoogden, was, voornamelijk, de aandacht onzer landgenooten te vestigen op eenen kampstrijd, zoo roemrijk, zoo grootsch, zoo episch, dat, daaraan deel te hebben genomen, schier voor een adelbrief kan gelden; dat, bij dien strijd een vader of broeder of maag te hebben verloren, schier met dezelfde eer omgeeft, die de roemrijke dood van martelaars voor godsdienst of vrijheid op hunne verwanten en nakomelingen doet afstralen. De geschiedenis heeft misschien geen tweede voorbeeld van zoo gewigtige, onvergetelijke gebeurtenissen in zoo korten tijd volbragt; en het eenvoudige, onopgesmukte verhaal der kampstrijden bij Ligny, Quatre-Bras en Waterloo, levert even schitterende wapenfeiten op, doet het hart evenzeer van oorlogsdrift branden, als de heldenzangen van den „Ilias" of van de „Niebelungen" daartoe vermogend zijn. Waterloo is ons mogelijk nog te veel nabij; de helden, die daar streden, zijn mogelijk nog te veel onze tijdgenooten, om het grootsche hunner verrigtingen geheel naar waarde te doen schatten; maar van jaar tot jaar komen wij toch meer tot de erkentenis van dat grootsche; al meer en meer verkrijgt die gebeurtenis voor ons de majesteit der geschiedenis; en wanneer zij eenmaal geheel zal zijn omgeven door het halfdonker van het verledene, dat al, wat minder beduidend en minder belangrijk is, voor het oog verbergt, en alleen zigtbaar laat wat groot is en reusachtig, — dan zullen wij tot de erkentenis komen, dat in de jaarboeken der menschheid zelden gebeurtenissen meer verdienen aan de vergetelheid onttrokken te blijven, dan de gebeurtenissen van 1815.

En men werpe ons hier niet tegen, dat die strijd bij Waterloo daarom geen regt heeft, bij ons in zoo vereerende herinnering te blijven, omdat de hoop, die de volkeren tijdens dien strijd koesterden, niet is verwezenlijkt geworden; omdat de aan Europa toegezegde vrijheid is achterwege gebleven; omdat wel Napoleon is gevallen, maar niet de willekeur en dwingelandij van Napoleon; omdat men dus eigenlijk slechts van onderdrukkers heeft gewisseld, en, zoo als de engelsche zanger zegt, „de

leeuw heeft overwonnen, alleen om aan wolven hulde te bewijzen." Men werpe ons dit niet tegen; want die tegenwerping, hoe vaak ook aangevoerd, is toch valsch en overdreven.

Laat het zijn, dat de droombeelden van vrijheid en volksgeluk, die men zich tijdens den strijd van Waterloo voorspiegelde, niet alle zijn verwezenlijkt, en dat vele der beloften van de hoofden der volkeren op de onwaardigste wijze zijn verbroken geworden; — schande over hen, die zich schuldig hebben gemaakt aan zulk eene trouweloosheid! — Maar dit doet niets af ten aanzien van het edele en grootsche der zelfopoffering van de mannen, die bij Waterloo streden en vielen; want zij, die dit deden, hadden de vaste overtuiging, dat zij voor eene goede zaak de wapenen voerden, en dat hun moed de heerlijkste vruchten zou dragen voor latere geslachten.

Bovendien stelt men de zaak eenzijdig en overdreven voor, wanneer men beweert, dat Europa, door Napoleon's val, slechts van onderdrukkers heeft gewisseld; dit moge waar zijn voor sommige landen, het is niet waar voor andere; het is, in het bijzonder, niet waar voor Nederland. Wij leven thans, Goddank! in een vrij land; waar de wetten iederen burger tegen onderdrukking waarborgen; waar geen vreemde landvoogd ons door den druk der belastingen uitmergelt, of onze zonen ten oorlog roept, om, in ver verwijderde gewesten voor een geheel vreemde zaak hun bloed te storten; wij spreken weêr onze eigene taal; wij volgen weêr onze oude zeden en gewoonten; de godsdienst onzer voorvaderen blijft weêr de onze; wij doen onze roemrijke vlag weêr op de verste zeeën wapperen; wij zijn weêr Nederland, een onhafhankelijk op zich zelf staand land, geen wingewest van een vreemd rijk. Zie, dat zijn zegeningen, die wij aan de overwinning van Waterloo te danken hebben; zonder die overwinning zou Napoleon weêr over ons land heerschen; en wel moet hij kort van geheugen zijn, die vergeten is, met hoeveel harde onderdrukking die overheersching eenmaal gepaard ging.

Laat ons hier, in het voorbijgaan, aanmerken, dat de tegenwoordige tijd over het geheel te gunstig is in zijn oordeel over den franschen keizer. Verblind door zijne uitstekende hoedanigheden, door de groote daden, die hij heeft verrigt, door het geniale, dat in al zijne handelingen doorstraalt, ziet men het verkeerde, het slechte van die handelingen niet in; men vergeet, dat, wanneer zijne heerschappij al een v e r s t a n d i g des-

potismus is geweest, het toch een despotismus was, dat alle vrije ontwikkeling van den menschelijken geest tegenging, en de wereld tot eene diepe slavernij voorbereidde; men vergeet, dat, al was wreedheid geen karaktertrek des keizers, hij toch, tot bereiking van het doel dat hij beoogde, weinig schroomvallig was in de keus der middelen; dat hij bij zijne onregtvaardige oorlogen het bloed van tallooze offers heeft doen storten, en zelfs zich meer dan eenmaal geschandvlekt heeft door regterlijke moorden, de afschuwelijkste van allen, omdat zij tot dekmantel nemen wat den menschen eerbiedwaardig is en heilig. Dat alles zien die onbepaalde bewonderaars van Napoleon over het hoofd; de onmetelijke val des franschen keizers heeft hen zoo getroffen, dat dit in hun oog al het kwade, dat hij bedreef, uitwischt; zij zijn de hovelingen van het ongeluk geworden; maar die zelfde grootmoedige harten, die voor den gevallen Cezar wierook branden, zouden denkelijk zijne verklaardste vijanden en bestrijders zijn geweest, hadden zij den overheerscher gekend in den zonnenglans van het geluk en omgeven door al zijne magt en grootheid.

De gebeurtenissen van 1815 zijn ook daarom belangrijk, omdat zij een juist inzigt geven in het wisselvallige, dat de oorlogshandelingen aankleeft, en aantoonen, hoe meerder of minder beleid der bevelhebbers op die handelingen den gewigtigsten invloed uitoefent. De staatsman, die in 1848 de oorzaak of het voorwendsel was van den val van het fransche koningschap, noemde eenmaal, in een zijner welspekende redevoeringen, den oorlog, „un jeu sanglant du hasard et de la force;" — nooit heeft een uitstekend man mogelijk valscher stelling geuit, dan Guizot, toen hij die woorden sprak. Neen, de oorlog is geene handeling, waarin alleen het geweld of het blinde toeval de beslissing aanbrengen; hij, die zoo iets beweert, heeft nooit een van Napoleon's meesterlijke veldtogten bestudeerd; hij heeft nooit daarbij opgemerkt, hoeveel er van den bevelhebber afhangt, en hoe de leiding van één mensch den toestand van zaken geheel van gedaante kan doen veranderen. Ook hier, bij die gebeurtenissen van 1815, kan men zien, welk een onmetelijk verschil het maakt, of men aanvoerders heeft, zoo als Oranje, zoo als Perponcher, die verstand en doorzigt genoeg bezitten om uit zich zelven te handelen, of bevelhebbers, zoo als Ney en Grouchy, die niets anders kunnen, dan letterlijk en onverstandig opvolgen wat hun wordt gelast. Het is een ver-

derfelijk dwaalbegrip, soms door bekrompenheid en drieste onkunde voorgestaan, dat studie en kennis voor den krijgsman meer nadeelig dan voordeelig zijn, en dat, hoe minder hij zijn geest heeft geoefend, hoe beter hij geschikt zal zijn tot de uitvoering van wat hem wordt voorgeschreven. Ook de veldtogt van 1815 bewijst de onwaarheid dier bewering. Had Wellington toen zulke onderbevelhebbers gehad, niet gewoon te denken, maar alleen gewoon om als lijdelijke werktuigen dátgene uit te voeren wat bevolen wordt, dan waren de bondgenooten in dezen kamp de overwonnenen geweest, en Europa was weêr onder Napoleon's gebied gekomen.

Achttien honderd vijftien moet ook daarom bij ons in herdenking blijven, omdat Neêrland's krijgsroem een nieuwen luister van de gebeurtenissen van dat jaar heeft ontvangen. Verre van ons, om uit blinde gehechtheid aan ons vaderland, uit bekrompen patriottismus, eene overdrevene en onware voorstelling te geven van wat de Nederlanders in 1815 hebben gedaan; verre van ons vooral, om door een onwaar verhaal den roem onzer landgenooten te verheffen, ten koste van den roem der bondgenooten, die met ons tegen Napoleon streden. Neen, laat ons billijk, laat ons waar zijn; laat ons vrijuit erkennen, dat van de legermagt, die den franschen keizer bestreed, slechts een klein gedeelte uit Nederlanders bestond, en dat dus minder aan ons, dan aan onze bondgenooten, de eer der overwinning toekomt; laat ons de groote verdiensten huldigen van die Pruissen, die met zoo veel dapperheid te Ligny streden en met zoo veel volharding, twee dagen na de daar geleden nederlaag, hun vijand weêr opzochten; van die britsche en duitsche bataillons, die onder Wellington's aanvoering, zoo te Quatre-Bras als te Waterloo, een moed betoonden, boven allen lof verheven. Maar, regt doende aan anderen, moeten wij ook jegens ons zelve niet onbillijk zijn, en wij mogen en moeten met waarheid zeggen, dat ook ons aandeel aan de in 1815 behaalde zege groot en belangrijk is geweest. Het waren nederlandsche bevelhebbers, het was Oranje, het was Perponcher, die de vereeniging van Wellington's leger bij Quatre-Bras bewerkten en daardoor de pruissische krijgsmagt, den 16 Junij, voor eene geheele vernieling hebben behoed; het was eene nederlandsche divisie voetvolk, met weinig geschut en zonder eenige ruiterij, die uren lang aan Ney's geduchte overmagt het hoofd bood, en daardoor de andere divisiën van Wellington tijd gaf om Quatre-

Bras te bereiken; het was een nederlandsch vorst, die op het slagveld van Waterloo de voornaamste steun was van den britschen veldheer, en dáár het bevel voerde, waar de woede der vijandelijke aanvallen het hevigst was; het was de nederlandsche ruiterij, die te Waterloo, meer dan eenmaal, zich met den vijand mat, en meer dan eenmaal overwinnend uit dien kamp terugkeerde; het was het geschut der Nederlanders, dat in de rijen van Napoleon's lijfwacht zoo groote verwoestingen aanrigtte; het waren de nederlandsche bataillons van Chassé, die in den kamp tegen de laatste aanvalskolonne dier lijfwacht overwinnaars bleven. – Dat alles zijn feiten, die niet geloochend kunnen worden; op dat alles kunnen wij ons met regt beroemen; en wanneer soms de vreemdeling, in zijn verwaten overmoed, dien roem wil ontkennen, en ons aandeel in den gevoerden strijd gering en onbeduidend heeten, dan kunnen wij, om hem voor altijd te logenstraffen, verwijzen op de verliezen, door ons in dien strijd geleden; wij kunnen de getallen opgeven van hen, die daar zijn gevallen; wij kunnen de nederlandsche bevelhebbers noemen, die daar, met de sabel in de vuist, een glorievollen dood hebben gevonden. Groot is de roem onzer bondgenooten, maar ook ons komt de eer der zege toe; ook wij hebben talrijke offers daarvoor gebragt; en de velden van Braband zijn niet minder besproeid geworden door het bloed der Nederlanders, dan door dat van Britten, Duitschers en Franschen.

Vooral moeten wij 1815 herdenken, omdat toen de heldenmoed van een onzer vorsten op de schitterendste wijze heeft uitgeblonken.

Willem de Tweede is niet meer, en in den grafkelder te Delft is zijn gebeente bij dat zijner vaderen verzameld. Hij behoort der geschiedenis toe, en niet aan onze onbedreven hand is het gegeven om de veder van Clio op te nemen; niet aan ons is het vergund om een oordeel over hem uit te brengen; de stand, waartoe wij behooren, verbiedt ons evenzeer de gebreken onzer vorsten te vermelden, als uit laffe vleizucht hen voor te stellen als toonbeelden van alle volmaaktheid. Maar dát ten minste mogen wij zeggen, zonder ons aan vleijerij schuldig te maken, dat Willem de Tweede eenen heldenmoed bezat, zijne groote voorvaderen waardig; dat op het slagveld niemand, met meer koenheid dan hij, gevaar en dood wist te braveren; en dat de dapperheid, door de Nederlanders in 1815 betoond, voor een goed gedeelte was te danken aan de geestdrift, welke de ver-

hevene zelfopoffering van den vorstelijken aanvoerder bij hen deed ontgloeijen. Een ander zegge, wat Willem de Tweede is geweest als vorst en als mensch; wij zeggen, wat hij was als oorlogsman; wij zeggen, dat hij, als zoodanig, in het dankbaar aandenken van Nederland moet blijven leven. En dit heeft ook plaats; alom is het in Nederland bekend, wat Willem de Tweede in 1815 voor het vaderland heeft gedaan; tot in de schamele woning des eenvoudigen landmans is zijn krijgsroem doorgedrongen; en zijn bloed, in de velden van Waterloo vergoten, geeft hechtheid en sterkte aan den band, die Nederland met het stamhuis van Oranje verbindt.

Wij hebben in de laatste tijden veel gelezen en gehoord over het regt van souvereiniteit, dat het hnis van Oranje over ons land zoude toekomen. Wij hebben dat regt hooren verklaren, wijzigen, uitbreiden, inkrimpen, verdedigen of ontkennen, al naarmate van de verschillende inzigten der redenaars of schrijvers, die daarover handelden. Wij moeten ronduit erkennen, dat alle die dikwijls met geleerdheid en welsprekendheid gevoerde twisten ons vrij overbodig zijn voorgekomen; dat bij ons het behandelde punt nooit twijfelachtig is geweest; dat bij ons, even als bij de overgroote meerderheid onzer landgenooten, het denkbeeld geen ingang kan vinden, dat de oppermagt over een geheel volk ooit het eigendom zoude kunnen wezen van een enkel mensch of van een enkel geslacht; en dat wij, integendeel, nog eenvoudig genoeg zijn om te gelooven, dat een volk zijne regeerders kiest, zoo als dit het meeste met zijn welzijn overeenkomt, daarbij den stelregel in acht nemende, die reeds de stelregel was onzer vaderen, in hunnen kamp tegen Philips II: „dat het volk niet om den vorst, maar de vorst om het volk geschapen is." (Plakaat der algemeene Staten van 26 Julij 1581). Wat men ons verkondigt van het goddelijk regt der vorsten, dat begrijpen wij niet.

Maar wat wij wèl begrijpen, is, dat een stamhuis zulke groote, uitstekende, langdurige diensten aan een volk kan bewijzen, dat het daardoor dit volk met den sterken band der dankbaarheid aan zich verbindt, zoodat het, als het ware, niet anders dan natuurlijk en regtmatig wordt, de hoofden van dat volk zooveel mogelijk uit dat stamhuis te kiezen. Ziedaar, naar ons inzien, wat bij ons den hechtsten grondslag uitmaakt, waarop het huis van Oranje zijne aanspraken op de oppermagt kan vestigen. Die aanspraken moeten zich nooit gronden op een

in nevelen en duisternis gehuld goddelijk regt, altijd stuitend voor een volk als het onze, dat gezond verstand heeft, gevoel van eigenwaarde en afkeer van knechtelijke onderwerping; maar die aanspraken moeten gegrond zijn op de vele diensten, die het huis van Oranje den lande heeft bewezen, op den luister, dien de groote daden der leden van dat huis op ons hebben doen afstralen, op de eeuwenlange verbinding van Neêrlands geschiedenis met die der Oranje's, van Neêrlands welzijn en roem met het welzijn en den roem van dien vorstenstam.

De afstammeling van dat geslacht van helden en groote mannen kan altijd aanspraak maken op onze verkleefdheid; de verdiensten zijner vaderen pleiten voor hem. Hij telt onder zijne voorouders dien Willem den eersten, wiens naam, de geheele wereld door, nog wordt geëerbiedigd, als de naam van een verheven martelaar voor de edelste zaak; dien Maurits, den grootsten oorlogsman van zijnen tijd, die in de zandige duinen van Nieuwpoort de vlag van het trotsche Spanje voor zijne standaards zag buigen; dien Frederik Hendrik, den stedenwinnaar, die in zijne belegeringen den krijgsroem van een Cezar heeft geëvenaard; dien Willem den derden, den onsterfelijken kampvechter voor de vrijheid van Europa, wien Nederland huldigt als zijn redder, Engeland als zijn bevrijder; dien Friso, die met zoo veel dapperheid op het slagveld van Malplaquet de fransche legerscharen te gemoet vloog; dien lateren Willem den tweeden, die aan Ney bij Quatre-Bras het hoofd bood, en door zijnen uitstekenden moed zoo veel bijbragt tot Napoleon's nederlaag te Waterloo; – om niet te gewagen van zoo veel andere leden van dat geslacht, die den staat in de raadzaal of in het oorlogsveld hebben gediend, door hunne wijsheid het heil van het land hebben bewerkt, of het harnas met hun bloed hebben roodgeverwd in den strijd tegen Neêrland's vijanden. Hij, die zulke mannen onder zijne voorouders telt; hij, die, even als die voorouders, eenen heldengeest in zich voelt blaken, en even als zij, bereid is, om zich met hart en ziel aan Nederland aan te sluiten, en aan het welzijn en den roem van dat land, de zorg zijner dagen, de rust zijner nachten, zijn bloed, zijn leven te offeren, — hij kan er gerust op rekenen, dat het nederlandsche volk zich niet van hem zal afkeeren, maar zich met geestdrift om hem zal scharen, en hem zal huldigen en eerbiedigen als een regtmatig opperhoofd.

Willem de tweede, toen hij bij Quatre-Bras en Waterloo

met zoo veel onverschrokkenheid het staal en het vuur des vijands braveerde, en de zege kocht ten koste van zijn over het slagveld stroomend bloed, — Willem de tweede heeft daardoor aan zijn stamhuis eene nieuwe aanspraak gegeven op onze dankbaarheid en trouw, en den band versterkt, die zijn geslacht aan Nederland verbindt.

AANTEEKENINGEN.

Bladz. 4. *Over de zeldzaamheid van het schrijven van krijgsgeschiedenissen bij ons.*

Het zoude onbillijk zijn hier niet aan te merken, dat die klagt over de verwaarloozing van het schrijven onzer krijgsgeschiedenis, in 1850 nóg gegrond was, maar het thans niet meer is. Sedert dien tijd hebben de geschiedkundige werken van Lange, Weitzel, van Sypestein en de Bordes, Netscher en van andere onzer officieren, aan de kennis en algemeene verspreiding van de geschiedenis der oorlogen, door ons in Europa of in de beide Indiën gevoerd, aanmerkelijke vorderingen doen maken.

Bladz. 7. *Over de gehechtheid van het fransche leger aan Napoleon.*

Bij de studie van de oorlogen des franschen keizers, is er geen feit, dat meer in het oog valt dan die onwankelbare trouw en gehechtheid, waarmede zijne soldaten aan hem zijn verbonden; hij is, in dat opzigt, gelukkiger dan Cezar. Cezar's legi-

oenen morren wel eens tegen hun veldheer, zij wankelen wel eens in hunne trouw, zij dreigen wel eens hem te verlaten; hij is soms genoodzaakt — zoo als in Gallië — hun naijver op te wekken, door te zeggen, dat ten minste het tiende legioen hem ontwijfelbaar zal bijblijven; of — zoo als te Munda — zijne soldaten de schande voor te spiegelen, die hen wacht, „wanneer zij den veldheer, onder wiens aanvoering zij grijs zijn geworden, in de handen van kinderen laten vallen.” Tot zoo iets is Napoleon nooit genoodzaakt: waar hij is, boezemt hij zijne soldaten het onbepaaldste vertrouwen in; afval of verraad heeft hij niet van hen te vreezen, zelfs geen onwil of gemor. Op verwijderde oorlogstooneelen — zoo als bij den veldtogt van 1809 in Portugal — mogen er wel eens zamenspanningen tegen Napoleon zijn gesmeed, — onder het oog en in de nabijheid des keizers was dit ondenkbaar; en de geheime genootschappen, die men zegt, dat bij de legers van het fransche keizerrijk bestonden, en waarover, onder anderen, Charles Nodier zeer uitwijdt, waren denkelijk niets ernstigs, niets wezenlijks, niets meer dan een kinderspel, dat bezigheid moest geven aan eenige onrustige gemoederen, en een ingebeeld belang aan menschen, die niet onbeduidend wilden blijven. Napoleon was, volgens Lamartine's woorden, „d'un siécle entier, la pensée et la vie,” maar hij was dit vooral ten aanzien zijner legers.

Dit geldt echter alleen de massa dier legers, vooral den soldaat; maar enkelen hebben op die algemeene trouw aan den franschen keizer eene uitzondering gemaakt; en die enkelen moet men vooral zoeken in de hoogste rangen van dat leger, in hen die Napoleon het meest nabij stonden. Bij de onderbevelhebbers des keizers, die met schatten en waardigheden en eereblijken waren overladen, huisde soms eene schandelijke zelfzucht, een ongeloofelijk gemis van ieder edel gevoel; het jammerlijkste eigenbelang was de drijfveer van hunne handelingen, en zij schroomden niet om verraad te smeeden tegen den man, die hen had groot gemaakt en met weldaden overladen.

BLADZ. 19. *Over Gneisenau.*

Van dien merkwaardigen aanvoerder, die het wezenlijke hoofd der pruissische legers is geweest bij de veldtogten van 1813, 1814 en 1815, geeft de pruissische generaal von Müffling de volgende karakterschets (in zijne gedenkschriften, „aus meinem Leben", bladz. 33 — 34):

„Gneisenau, wien de standvastige verdediging van Colberg met regt een schitterenden naam had verworven, was een waardige opvolger van den uitstekenden Scharnhorst, die hem bijzonder hoogschatte, hoewel zij twee geheel verschillende karakters waren. Beiden hielden altijd vast hun doel in het oog; maar de middelen, die zij bezigden om het te bereiken, waren zeer verschillend. Scharnhorst deed voorzigtig en bedachtzaam stap voor stap, onderzocht alle détails, en wilde aan het toeval alleen zooveel overlaten, als hij daaraan niet kon ontnemen. Gneisenau ging luchtig over alles heen, vertrouwende op zijne tegenwoordigheid van geest, op zijn genie. Het vooruit in overweging nemen van alle gevallen, waarvan er toch (zoo als hij aanmerkte) altijd maar één, en nooit zóó geheel als men het veronderstelde, zich voordeed, verveelde hem; overtuigd dat hij, wanneer het oogenblik daar was, zich zou weten te redden, onderstelde hij hetzelfde vermogen bij ieder ander; en zijn levendige geest stelde ruimte en tijd te eer op zijde, daar hij eene bijzondere neiging had voor alles wat gewaagd was, voor alles waartoe moed behoorde. Hij wist wel, dat moed niet de eigenschap is van iedereen; maar hij meende dat de moed eene eigenschap is die gegeven kan worden, en dat de moedige moedigen kan doen ontstaan. Hierdoor verviel hij dan in eene reeks van dwalingen; hij nam opwellingen, door anderen uitgelokt, voor moed, en schreef aan dien moed eene duurzaamheid toe, die alleen behoort aan de bedaarde moed, die zich uit het eigen karakter ontwikkelt; hij voelde in zich de gave om edele opwellingen te doen ontstaan, groote denkbeelden te scheppen,

geestdrift op te wekken; hij geloofde, gewone menschen in dapperen te kunnen veranderen.

Zulk eene rigting des geestes, zelfs wanneer men ten volle erkent dat zij misleidt, heeft iets benijdenswaardigs; maar niets is voor een veldheer gevaarlijker dan het geloof, dat hij zijn eigene krachten op anderen kan overbrengen, en dat deze dan, met z ij n moed, met z ij n e volharding zullen volbrengen, wat hij hun opdroeg.

Gneisenau was daardoor in de misslag vervallen, altijd zijne eigene krachten te hoog, en die zijns tegenstanders te gering te schatten. Al wat w a g e n was had eene te groote aantrekkingskracht voor hem, die zelfs dan niet verminderde, wanneer het wagen overtollig was. Waar het doel langs twee verschillende wegen bereikt kon worden, neigde hij altijd naar den gewaagdsten weg. In alle opzigten een ridderlijk karakter, een edel mensch en ten hoogsten regtvaardig, was hij niet in staat om eenen misslag, dien hij zelf begaan had, op anderen te schuiven, en altijd bereid om de verdiensten van anderen te erkennen. Evenwel viel het hem zwaar, af te zien van eenmaal opgevatte meeningen; eene zwarigheid, waarmede ten alle tijde sterke, karaktervolle menschen hebben te worstelen gehad."

Men moet hierbij in aanmerking nemen, dat die karakterschets niet gevleid is, daar er, in vele opzigten, gemis aan overeenstemming bestond tusschen Müffling en Gneisenau; de eerste, nog meer hoveling en diplomaat dan krijgsman; de tweede, een zelfstandig, fier karakter, dat van geen buigen of kruipen wist, en dat eene republikeinsche tint had.

Bladz. 24. *Over de kantonnementen van de legers der bongenooten.*

De beschuldiging hier, tegen het beleid van de legerhoofden der bondgenooten ingebragt, wordt algemeen voor gegrond en waar gehouden; het belang van de zaak maakt het echter noo-

dig om die beschuldiging, iets meer uitvoerig toe te lichten. Wij nemen daartoe het volgende over uit den vijfden jaargang van de „Nieuwe Spectator", bladz. 146—154:

„De kantonnementen van de legers der bondgenooten waren zeer goed als vredeskantonnementen: zoo lang er geen vijandelijke aanval was te vreezen, was het natuurlijk dat men zich wat uitbreidde, om daardoor het dubbele voordeel te verkrijgen van de landstreek minder te drukken, en de troepen beter te doen verzorgen. Maar, als oorlogskantonnementen, als kantonnementen, waarbij men op eenen aanval en op een doordringen van de tegenpartij moet bedacht zijn, deugden zij volstrekt niet.

Wij behoeven het aan geen onzer lezers te herinneren, dat het voorname, het hoofdvereischte van oorlogskantonnementen daarin bestaat, dat zij zoodanig moeten ingerigt zijn, dat, bij een oprukken des vijands, het kantonneerende leger zich altijd kan zamentrekken, zonder dat die vijand het kan verhinderen; aan die voorwaarde is alles ondergeschikt; en om daaraan te voldoen, moet men zelfs niet aarzelen om de troepen minder goed te verplegen, of de landstreek meer te drukken door groote opeenhooping van krijgsmagt.

Hier, in 1815 was het niet alleen noodzakelijk, dat, én het pruissische én het engelsch-nederlandsche leger, bij een vijandelijken aanval, zich ieder afzonderlijk zamentrokken; maar het was noodzakelijk, dat die beide legers zich tot één leger vereenigden. Eigenlijk, hoewel het twee verschillende legers met twee verschillende veldheeren waren, moest men ze toch beschouwen als eene en dezelfde magt; zij moesten verbonden, vereenigd, werken; dán had men zulk eene overmagt op Napoleon, dat de overwinning niet onzeker zou zijn; terwijl men, gescheiden blijvende, door Napoleon met overmagt kon worden aangevallen. De kantonnementen moesten dus zoodanig ingerigt zijn, dat, bij een oprukken des vijands, niet alleen Blücher's leger zich geheel kon zamentrekken, en Wellington's

leger zich geheel kon zamentrekken; maar ook, dat het geheele leger van Blücher zich bij het geheele leger van Wellington kon voegen, zonder dat de aanvallende vijand bij magte was dit te verhinderen.

Gemakkelijk valt het aan te toonen, dat de kantonnementen van de legers der bondgenooten niet in het minste aan die voorwaarde voldeden.

Voor Blücher's leger waren drie vereenigingspunten aangegeven; maar het is duidelijk, dat, wilde dit leger zich voegen bij dat van Wellington, alleen Sombref als vereenigingspunt in aanmerking kon komen. Ongelukkig kon de vijand, veel spoediger dan de pruissische legerkorpsen, Sombref bereiken.

Om dien vijand tegen te houden, was Ziethen's legerkorps, als voorhoede, aan de Sambre geplaatst. Was nu de Sambre eene groote rivier, met weinig of geen overgangspunten, dan had dit legerkorps den vijand daar mogelijk eenigen tijd het hoofd kunnen bieden, en zoo doende de vereeniging der andere legerkorpsen verzekeren. Maar de Sambre is eene geheel onbeduidende rivier, met een aantal bruggen, die geen van allen vernield waren; — wat ook weinig zou hebben gebaat, omdat meester van Maubeuge en van Solre-sur-Sambre, het fransche leger dáár ongehinderd de rivier kon overgaan en langs den linkeroever voortrukken. De Sambre was meer eene demarcatie-lijn, dan een middel van verdediging; of die rivier er was of niet, dit deed weinig ter zake af. Werd Ziethen door het fransche leger aangevallen, dan kon hij geen stand houden aan de Sambre; dan moest hij terug; en daar Sombref slechts op korten afstand van die rivier is — van Charleroi niet meer dan eene kleine 3 uur — zoo kon het fransche leger gemakkelijk, denzelfden dag dat het Ziethen aanviel, doordringen tot Sombref.

Wat kon het dán op dat vereenigingspunt vinden? — natuurlijk moest dat afhangen van den tijd, waarop Ziethen onderrigt werd van den opmarsch des vijands en van diens voor-

nemen, om aan te vallen. Dit was iets geheel onzekers, voornamelijk afhangende van de meerdere of mindere waakzaamheid der voorposten, en van de meerdere of mindere geheimhouding en spoed, waarmede de vijand zijn opmarsch deed. Het kon zijn, dat Ziethen met den slag gewaarschuwd werd, en het oprukken van den vijand alleen vernam, wanneer die vijand hem reeds aanviel; het kon ook zijn, dat de pruissische bevelhebber, dagen te voren, van dat oprukken werd onderrigt. Als het waarschijnlijkste geval moest men echter aannemen, dat men van 's vijands opmarsch onderrigt zoude worden, eenige uren, een halve dag, hoogstens een geheele dag, voor dat die vijand aanviel; zoodat men het al zeer hoog stelde, wanneer men aannam, dat er twee geheele dagen zouden verloopen van het oogenblik, dat de eerste tijding kwam van 's vijands opmarsch, tot op het oogenblik, dat die vijand het vereenigingspunt Sombref bereikte.

Was nu die tijd van twee dagen genoegzaam voor de bijeentrekking van het pruissische leger? Neen. Het legerkorps van Pirch, tusschen Namen en Huy gekantonneerd, kon Sombref bereiken; Thielmann, die op de regter Maas-oever was, had twee marschen noodig om dat punt te bereiken; hij kon dus daar aankomen, te gelijk met het fransche leger, en dan moest er nog geen tijd verloren gaan. Maar Bulow kon onmogelijk, bij tijds, te Sombref komen; zijne kantonnementen waren wél, gemiddeld, slechts 12 tot 14 uren van Sombref verwijderd; het was niet onmogelijk, om dien afstand in twee marschen af te leggen; maar men moet ook in het oog houden, dat die marsch van Bulow niet dadelijk beginnen kon; eerst moest Ziethen rapport inzenden naar het hoofdkwartier te Sombref; dan moesten van dat hoofdkwartier de bevelen uitgaan naar de bevelhebbers der legerkorpsen; dan moesten deze die bevelen doen geworden aan de verschillende kantonnementen; die gekantonneerde troepen moesten zich marschvaardig maken; zij moesten zich zamentrekken; – gerustelijk kan men aannemen,

dat tot dit alles ook wel weêr een dag tijds noodig was. Bij gevolg kon Bulow's legerkorps in geene twee dagen tijds te Sombref komen; en bijgevolg was de vereeniging van het pruissische leger, op dat punt, in geenen deele verzekerd.

Met de zamentrekking van Wellington's leger was het nog erger gesteld. Die zamentrekking, wilde men zich bij het pruissische leger voegen, moest geheel op den linkervleugel plaats hebben, te Quatre-Bras, op de vereeniging der wegen van Charleroi en Namen naar Brussel, en waar men, slechts een paar uur van Sombref verwijderd, zich gemakkelijk met Blücher's leger konde vereenigen. Maar hoeveel tijds was er wel noodig, om het engelsch-nederlandsche leger bij Quatre-Bras zamen te trekken? Men neme de kaart, men mete de afstanden, en men zal zien, dat dit eenige dagen uitmaakte. En echter vindt men ergens opgegeven, dat, volgens eene met Blücher getroffene overeenkomst, Wellington beloofd had, wanneer het pruissische leger werd aangevallen, het engelsch-nederlandsche leger te Quatre-Bras te vereenigen, twee en twintig uren tijds na het eerste kanonschot! Hoe is het mogelijk, zulke beuzeltaal in ernst op te disschen! Eene enkele blik op de kaart overtuigt van het ongerijmde van zulk eene spoedige bijeentrekking. Zie ook eens aan wat gebeurt: de eerste vijandelijkheden hebben plaats in den vroegen ochtend van den 15 Junij; en op den avond van den volgenden dag zijn er nog maar eene dertig duizend man te Quatre-Bras vereenigd, slechts een derde van Wellington's leger. Wij behoeven niet verder aan te toonen, dat de zamentrekking van Wellington's leger nog veel minder verzekerd was, dan die van Blücher's krijgsmagt.

Wij willen toestemmen, dat ieder leger op zich zelf zich mogelijk goed kon zamentrekken, wanneer het dat deed op een achterwaarts gelegen punt; bij voorbeeld, Blücher's leger bij Namen of Luik, en dat van Wellington bij Brussel. Maar daarmede was men niet geholpen; want dán waren die beide legers

ver van elkander af; dán kon Napoleon zich gemakkelijk tusschen beide plaatsen, de strategische doorbreking verrigten, en ieder leger afzonderlijk aanvallen en slaan. Neen, de zamentrekking moest zoodanig geschieden, dat de beide legers aaneensloten, één geheel uitmaakten; en dit was, bij de inrigting der kantonnementen, eene onmogelijkheid. Die inrigting der kantonnementen was dus slecht.

Wij herhalen het: zoo lang men geen vijandelijken aanval had te duchten, zoo lang het vredeskantonnementen waren, viel er op de inrigting dier kantonnementen niets aan te merken; want, dat bij de regeling daarvan de slagorde niet was in acht genomen, dat bij Wellington het eerste legerkorps op den linker- en het tweede op den regtervleugel kantonneerde, dat waren beuzelingen, die niets ter zake afdeden, die alleen gewigt konden hebben bij de zoo aan vormen klevende oorlogen der 17de eeuw, maar niet bij de oorlogen van onze dagen. De kantonnementen konden dus zoo blijven, zoo lang er geen sprake was van vijandelijkheden; maar zoodra de mogelijkheid van een' aanval bestond, had men die kantonnementen moeten veranderen.

„Ja," zegt men, „maar Napoleon's aanval heeft de bondgenooten verrast." — Wij antwoorden daarop, dat juist de bondgenooten zich niet hadden moeten laten verrassen; dat zij hadden moeten begrijpen, wie hun tegenstander was; en dat zij hunne maatregelen daarnaar hadden moeten nemen. Bovendien, zoo geheel verrassend kan Napoleon's aanval dan toch ook niet geweest zijn: de bondgenooten hadden talrijke verstandhoudingen in Frankrijk; Fouché, onder anderen, stond met hen in briefwisseling; wat in Frankrijk's noordelijke gewesten voorviel, kon dus niet, dagen lang, verborgen blijven. Dat Gérard's legerkorps den 6 Junij Metz had verlaten, dat de garde den 8sten van Parijs was opgerukt, dat ook andere legerkorpsen naar de noordergrenzen trokken, dat de keizer zelf den 12den zijne hoofdstad verliet om zich aan het hoofd des legers

te stellen, dat heeft onmogelijk voor de bondgenooten bedekt kunnen blijven. Von Damitz vermeldt dan ook, dat, reeds den 13 Junij, men in het pruissische leger onderrigt was van Napoleon's vertrek uit Parijs; en van de engelsche zijde wordt erkend, dat dien dag Wellington, door berigten van zijne voorposten, bekend was met de zamentrekking der fransche legermagt. Wanneer men al niet vroeger onderrigt was van den voorgenomen aanval van de fransche zijde – en het zou weinig bewijzen voor de inrigting van het spionnenstelsel bij de bondgenooten, indien deze niet vroeger onderrigt waren, – dan waren zij toch op den 13 Junij genoegzaam gewaarschuwd van dien aanval. En toen was het nog tijd om maatregelen daartegen te nemen. Zonder een oogenblik te verliezen, had Blücher zijne legerkorpsen op den linker Maas-oever, tusschen Charleroi, Namen en Gemblours, zoodanig moeten bijeentrekken, dat in vier en twintig uren tijds allen te Sombref vereenigd konden zijn; Wellington had evenzeer dadelijk de landstreek tusschen de Dender en de Schelde en het Henegouwensche moeten ontruimen, en zijne magt zamentrekken zuidwaarts van Brussel, tusschen de Dyle en de Senne, zoodat ook hij die magt in vier en twintig uren tijds te Quatre-Bras kon vereenigen.

Dit werd niet gedaan; alles bleef zoo als het was; en men stelde zich daardoor bloot aan eene geheele nederlaag, die onvermijdelijk zou zijn geweest, had Napoleon met de voortvarendheid van vroegere jaren gehandeld.

Wat kan de hoofden der bondgenooten bewogen hebben tot zulk eene verkeerde handeling? Denkelijk dit: dat zij het gevaar, dat hen bedreigde, niet duidelijk inzagen, te veel gehecht waren aan zaken van een ondergeschikt gewigt, en vooral, ieder te uitsluitend acht gaven op wat hun bijzonder belang meêbragt, zonder op het alles overwegende belang van het algemeen te letten. Men had wel een duister besef, dat er, bij die groote uitbreiding des legers, gevaar bestond, wanneer Napoleon aanviel; maar men paaide zich daarmede, dat hij

niet zoude aanvallen. Men zag wel het voordeel in — om niet te zeggen de noodzakelijkheid — om van de twee legers één te maken; maar, waar zou dit geschieden: Blücher wilde gaarne bij de Maas blijven, om zoo doende de gemeenschap met den Rhijn te behouden; Wellington wilde in verband blijven met Antwerpen en met de zeekusten. Zeker, wanneer zoo ieder leger de gemeenschap behield met zijne operatiebazis, dan was eene nederlaag van dat leger, van minder bedenkelijke gevolgen; maar juist door dat hechten, ieder aan zijne operatiebazis, moest men zich scheiden; en juist door die scheiding maakte men eene nederlaag mogelijk, en zelfs waarschijnlijk; – terwijl men, vereenigde men de beide legers tot één, zoo goed als zeker kon zijn van de overwinning; en het, mét die overwinning, vrij onverschillig was of men al voor het oogenblik de gemeenschap met zijne bazis had verloren. Eenvoudig een juist inzigt in den stand van zaken en eene gezonde redeneerkunde, hadden de hoofden der bondgenooten tot de vereeniging der twee legers moeten doen besluiten; – maar, dat juiste inzigt, en die gezonde redeneerkunde, maken ook de helft der veldheerskunst uit.

Vooral schijnen de hoofden der bondgenooten bijzonder daaraan gehecht te hebben, om, waar ook de vijand wilde aanvallen, hem overal eene krijgsmagt tegen te kunnen stellen; zij schijnen hunne voorname zorg daaraan te hebben besteed, om, waar de vijand ook wilde doordringen, hem overal tegen te kunnen houden. Ook dit bewijst, valsche en beperkte strategische inzigten. Het doet er niets toe af, of de vijand in de eene of andere landstreek doordringt, het een of ander grondgebied bezet; dat brengt hem geen voordeel aan, dat beslist hoegenaamd niets: de ontmoeting der legers, de veldslag, moet die beslissing geven. Trekt de vijand een gewest binnen waar wij niet zijn, — geen nood, dit baat hem niets; om ons te overwinnen moet hij, niet dat gewest bemagtigen, maar wel ons leger slaan; hij moet ons toch komen opzoeken waar wij wel zijn; en zijn wij bij dien strijd overwinnaars, dan is dat verlorene gewest dadelijk he

wonnen. Blücher, welke die waarheid niet inzag, plaatste het legercorps van Thielmann op den regteroever van de Maas, denkelijk om daardoor, zoo als de uitdrukking is, „de landstreek tusschen Maas en Moezel te dekken," — maar, was dat noodig? Wanneer geen enkel pruissische soldaat daar gestaan had, zou dit dan nog de tegenpartij verlokt hebben om tusschen Maas en Moezel door te dringen? Indien die tegenpartij kinderachtig genoeg geweest was om zóó te handelen, zou haar dat niets geen voordeel hebben aangebragt, daar zij toch, om tot eene beslissing te komen, Blücher had moeten opzoeken op den linkeroever van de Maas en hem daar slag leveren. Bij de oorlogen van vroegere eeuwen kan de vermeestering van grondgebied haar belang hebben gehad, en men daarom er naar hebben gestreefd, om vooral dat grondgebied te beschermen; bij de hedendaagsche oorlogen komt het alleen aan, op het slaan en vernielen der legers; al het andere is van weinig belang.

Maar de hoofden der bondgenooten waren nog gehecht aan eene geheel verouderde veldheerskunst; vooral geldt dat van Wellington. Het britsche legerhoofd schijnt de vreemdste begrippen gekoesterd te hebben over de wijze, waarop Napoleon een aanval zou verrigten. Naar Wellington's meening was het den franschen keizer vooral te doen, om tot Brussel door te dringen en zich van die hoofdstad meester te maken; hij oordeelde dat de fransche legermagt, niet vereenigd in ééne massa, maar verdeeld in verschillende afdeelingen, langs verschillende operatielijnen zoude oprukken; en daarom, om ieder van die afdeelingen te beletten Brussel te bereiken, plaatste Wellington zijne legermagt zoodanig rondom die hoofdstad, dat, waar de vijand ook verscheen, altijd een gedeelte van het engelsch-nederlandsche leger daar was om hem het hoofd te bieden. Gurwood's verzameling der militaire brieven en rapporten van Wellington, en andere engelsche opgaven, toonen ten duidelijkste aan, dat zoodanig Wellington's inzigten waren; het zou anders bezwaarlijk zijn te gelooven. Zoo vinden wij, onder an-

deren, vermeld, dat reeds op den 30 April geheime instructiën door Wellington werden gegeven aan den prins van Oranje, aan Hill en aan Uxbridge, over hetgeen er te doen viel bij een' vijandelijken aanval. Daarin wordt ondersteld: 1°. dat de vijand voortrukt tusschen de Leye en de Schelde (wat of de vijand dáár zou willen zoeken!); 2°. tusschen de Sambre en de Schelde, en 3° langs beide lijnen. Eene andere opgave zegt, dat Wellington op zijne hoede was tegen eene haastige en ondoordachte vereeniging van zijn leger met dat van Blücher, omdat hij eenen aanval verwachtte van de zijde van Rijssel of Valenciennes;" — dus woog, volgens Wellington, het voordeel van eene vereeniging met het pruissische leger niet op tegen het mogelijke verlies van Brussel; — en dat, op den dag van den slag van Waterloo, die 15,000 man onder prins Frederik, werkeloos en nutteloos bij Halle bleven, geschiedde omdat, zelfs op den avond van den 17 Junij, Wellington „nog vrees koesterde voor eene poging zijns tegenstanders om hem over Halle te omtrekken en Brussel door een *coup de main* te bemagtigen."

Maar, zegt misschien meer dan één onzer lezers, wanneer Wellington werkelijk zulke inzigten heeft gehad, hebt gij hem dan niet te hoog geprezen, door hem, een van Napoleon's bekwaamste tegenstanders te noemen? Hoe kan men bekwaam heeten, en *zulke* inzigten hebben? Begreep het britsche legerhoofd dan niet, dat het behoud of verlies van Brussel eene zaak was geheel zonder belang; dat Napoleon niet in het minste er naar zou streven om zulk eene onbeduidende uitkomst te verkrijgen, als het bezit dier hoofdstad zou zijn; dat hij integendeel, alleen zou zoeken de legermagten der bondgenooten te slaan en te vernielen; dat hij, hiertoe, zijn eigen leger niet zou verdeelen, maar zooveel mogelijk bijeen houden, dat de bondgenooten dus hetzelfde moesten doen, en dat het dán tamelijk onverschillig was *waar* zij zich plaatsten, dewijl toch altijd Napoleon hen opzoeken, en niet, tot object zijner operatie, de eene of andere landstreek, of de eene of andere stad nemen

zoude; — zag Wellington dat alles niet in? Waren dan Napoleon's vroegere oorlogen hem geheel en al onbekend gebleven? Had hij dan daaruit niet geleerd, dat het bijeenhouden van zijne legermagt, het zoeken van eene hoofdslag, de kenmerkende eigenschappen waren van de stratégie des franschen keizers? en begreep hij niet, dat, indien in 1815 Napoleon eens van die gewone handeling afweek en dwaasselijk in verschillende afdeelingen en langs verschillende rigtingen op Brussel trok, de legers der bondgenooten, bijeenblijvende, juist in den gunstigsten toestand waren om ieder dier afdeelingen van het fransche leger, afzonderlijk, met groote overmagt aan te vallen, te slaan en te vernielen?

Wij antwoorden hierop, dat de wijze waarop Wellington zich voorstelde, dat van de fransche zijde de aanval zoude plaats hebben, stellig, verkeerde en beperkte inzigten aanduidt, en dat de maatregelen door hem, volgens die inzigten genomen, allergebrekkigst waren; maar dat men nog niet het regt heeft hieruit te besluiten, dat Wellington een slecht of middelmatig veldheer was. Andere van zijne handelingen dragen van groote bekwaamheid de onmiskenbare blijken; vooral zoo als wij reeds gezegd hebben, zijne handelingen op een slagveld. Bovendien, waren Wellington's inzigten voor het jaar 1815 slecht en gebrekkig, zij zouden het niet geweest zijn, eene dertig of veertig jaren vroeger; zij waren, zoo als Clausewitz teregt aanmerkt, „ontleend aan andere tijden, andere veldheeren en andere omstandigheden.” Dat geheel bijeenhouden van een leger, dat zoeken van eenen grooten veldslag om daardoor de beslissing van den oorlog te verkrijgen, dat beschouwen wij nu, en met reden, als de beste wijze om den oorlog te voeren; teregt rekenen wij die handelingen nu als de natuurlijke, als de eenige goede; — ja, maar tot die beschouwingen zijn wij gekomen door Napoleon's oorlogen; alleen door hem heeft zulk eene wijze van handelen het burgerregt verkregen; vroeger was het geheel anders. Frederik II is, ontegen-

zeggelijk, een der grootste legerhoofden van den nieuweren tijd geweest; welnu, de pruissische koning verrigt zijn' inval in Boheme, in 1757, op dezelfde gebrekkige wijze als Wellington onderstelde dat Napoleon, in 1815, in België zou vallen, met verdeelde legermagt, langs verschillende operatielijnen; even zoo gaan de fransche legerhoofden te werk, die in 1794 de Nederlanden vermeesteren; even zoo vallen, in 1796, Jourdan en Moreau in Duitschland. Naar de voorbeelden van zulke oorlogsvoering handelde Wellington. De fransche maarschalken, die in Spanje tegenover hem gestaan hadden, hadden hem aan geene andere oorlogsvoering gewend; en hoe Napoleon een veldtogt bestuurde, dit wist hij niet bij ondervinding. Maar hij had het moeten weten door de studie der veldtogten van den franschen keizer; — dit is zoo, en dit is in Wellington te verwijten, dat hij die studie verwaarloosd heeft, dat hij eenige jaren ten achteren was, op een oogenblik, dat de veldheerskunst zulk eene geheele ommekeer had ondergaan. Maar Wellington was meer de man der ondervinding dan der studie; zijne krijgskennis verkreeg hij dikwijls ten koste van tegenspoed en wederwaardigheden; en wel waarschijnlijk is het, dat, wanneer het zijn lot was geweest een tweede veldtogt tegen Napoleon te voeren, hij de misslagen van den eerste geheel zou hebben vermeden.

Müffling, die in 1815 zich bij het hoofdkwartier van Wellington bevond, heeft in zijn nagelaten werk „Aus meinem Leben," eene soort van verdediging van die kantonnementen der bondgenooten beproefd; hij zegt, onder anderen:

„De veldmaarschalk Blücher had van zijn voorganger in het opperbevel, de generaal von Kleist, onaangename verhoudingen tot de nederlandsche bewindhebbers overgenomen. Toen de tijding van Napoleon's landing in 's Hage aankwam, had de koning der Nederlanden, door de omstandigheden gedrongen, den generaal von Kleist uitgenoodigd om met het pruissische leger tot aan de Maas voort te rukken. De generaal von

Kleist antwoordde, dat hij met den besten wil aan die uitnoodiging niet kon voldoen, daar de verpleging van de pruissische troepen buiten het gouvernement van den beneden-Rhijn niet verzekerd was, en hij geen geld tot zijne beschikking had om aan de Maas levensmiddelen aan te koopen, of door middel van magazijnen te leven. De koning, die er belang bij had om alle zwarigheden zoo spoedig mogelijk uit den weg te ruimen, nam het op zich om voor de verpleging te zorgen, en later met de pruissische regering af te rekenen.

De generaal von Kleist rukte hierop, geheel volgens het verlangen van den koning der Nederlanden, naar de Maas voort. Maar toen de engelsche troepen, in aanmerkelijken getale, ontscheepten en tot dekking van Brussel aankwamen; toen het daardoor zeer twijfelachtig was geworden, of Napoleon zich tegen de Nederlanden zoude wenden, of tegen het groote leger, dat aan den boven-Rhijn bijeentrok, ontstond bij de nederlandsche regering het verlangen om de kosten der verpleging van zich af te werpen; en aan den veldmaarschalk Blücher werd voorgeslagen, om terug te keeren naar de pruissische provinciën van den beneden-Rhijn, of zijne levensmiddelen dadelijk met klinkende munt te betalen, zoo als de Engelschen dit deden. — Het laatste was niet mogelijk; en het eerste betrof niet meer het pruissische leger alleen, maar was eene zaak geworden, die de bondgenooten in het algemeen aanging.

De hertog van Wellington had vroeger den wensch geuit om, wanneer Napoleon de Nederlanden aanviel, de beide legers, het pruissische en het engelsche, zoodanig te plaatsen, dat Brussel, eerst na een door Napoleon gewonnen veldslag, in diens handen kon komen. Dit stemde met alle belangen overeen, en daarom was de veldmaarschalk voortgerukt tot Namen en de Sambre.

Volgens tijd en ruimte had ik berekend, dat, wanneer de veldmaarschalk gedwongen was tot Aken terug te gaan, men af moest zien van die vereeniging der beide legers tusschen de

fransche grenzen en Brussel, en die vereeniging dan slechts kon plaats hebben tusschen Brussel en Luik.

. . . .

De hertog van Wellington vond mijne berekeningen en de daaruit afgeleide gevolgen juist; en hij was de bemiddelaar bij den koning der Nederlanden, die zich naar den nood voegde en, bij wijze van voorschot, het pruissische leger van levensmiddelen bleef voorzien.

De hertog van Wellington, door mij onderrigt dat het spionnenstelsel bij vorst Blücher slecht ingerigt was, meende voor zich op dat punt ten vollen verzekerd te zijn, en dadelijk alles te zullen vernemen, wat in Parijs een oprukken naar de Nederlanden aanduidde. In dat vertrouwen was de kantonnering van het engelsch-nederlandsch-hanoversche leger geregeld en het uur berekend, waarop dat leger — van het oogenblik der afzending van ordonnansen te paard van Brussel — op de eene of andere der drie opgegevene verzamelplaatsen bijeen kon zijn.

Die berekeningen zelve waren mij niet bekend; zij waren echter, zoo als dat later bleek, in de onderstelling gemaakt, dat de bevelen tot zamentrekking van het leger, gedurende den dag en niet 's nachts, zouden worden afgezonden en uitgevoerd. Te dikwijls verliest men dit uit het oog bij zulke berekeningen. Gedurende de duisternis van den nacht kunnen de ordonnansen op de zijwegen niet zoo hard rijden; in de kantonnementen vinden zij alles in diepe rust; en eene latere aankomst op de algemeene verzamelplaats is het noodwendig gevolg van die voor den dag en niet voor den nacht gemaakte, berekening.

. . . .

Een aanval in het dal van de Maas hadden de bondgenooten niet te duchten: de onvruchtbare, boschachtige landstreek, het gebrek aan goede wegen en de tijdsverspilling door een oprukken aan die zijde gevorderd, lieten Napoleon zulk eene handeling niet toe. Hij moest de vruchtbare vlakten van België tot oorlogstooneel nemen; en de uitkomst hing daarvan af, of het

hem gelukken zoude de beide verbondene legers, ieder afzonderlijk, slag te leveren. Dit te vermijden werd door alle regelen voorgeschreven, en de vereeniging der engelsche en pruissische legers tot een verdedigende veldslag, waaruit men tot het offensieve konde overgaan, was door de omstandigheden en de plaatselijke gesteldheid zoo duidelijk aangewezen, dat daaromtrent volstrekt geen twijfel kon bestaan.

. . . .

Ten gevolge hiervan was het terrein tusschen Sombref en Charleroi voor het pruissische leger als verzamelplaats voorgeschreven, en voor het engelsche leger, als *laatste verzamelplaats*, het terrein tusschen Gosselies en Marchiennes.

De voorname verbindings- en handelsweg tusschen de hoofdsteden Parijs en Brussel, loopt over Mons. De kantonnementen van het engelsche leger moesten daarom zoodanig ingerigt zijn, dat dit leger zich tusschen Brussel en Mons konde vereenigen, en toch vrijheid behouden om zich, links, met het pruissische leger te vereenigen. Dit in acht nemende, had de hertog van Wellington, aan de grenzen bij Mons, ligte ruiterij geplaatst; ter halverwege van Brussel, de hoofdmagt (*corps de bataille*); in Brussel zelf en in de omstreken de reserve. Het hoofdkwartier behoorde, natuurlijk, in den zetel der regering, in de hoofdstad van België. De hertog is beschuldigd geworden, dat hij zijne kantonnementen slecht gekozen had. Die beschuldiging mist allen grond; maar het is waar, dat zijn leger later op de verzamelplaats aankwam, dan hij had beoogd en verwacht. Zijne hoofdmagt stond in den omtrek van Nivelles; en als hij den 14 Junij zijn hoofdkwartier daar had overgebragt, dan had hij den 15den, 's ochtends, berigten van de Sambre ontvangen, en om 9 uur het kanonvuur van Ziethen gehoord. Waren reeds den 14den de reserven tot Génappe voortgerukt, dan konden, den 15den 's avonds, alle korpsen van het engelsche leger in bivouac zijn in den driehoek gevormd door Frasnes, Quatre-Bras en Nivelles; en den 16den, 's ochtends,

het engelsche leger te Gosselies zijn, gereed tot den aanval. Het hing dus van die kleine, onbeduidende omstandigheid af, dat de hertog den 14den Brussel verliet, en Napoleon ware den 16den onder het caudijnsche juk doorgegaan."

(Müffling, „Aus meinem Leben", bl. 219—244).

In het reeds aangehaalde militaire tijdschrift, „de Nieuwe Spectator" (6de Jaarg. bl. 701—703), worden, op die verdediging van Müffling, onder anderen, de volgende aanmerkingen gemaakt:

....." Die verdediging heeft hier, in den mond van Müffling, bijna eene soort van officiëel karakter; afdoende is zij echter in geenen deele. Men kan daarop de volgende aanmerkingen maken:

„De onaangename verhoudingen met de nederlandsche bewindhebbers," zijn niet de oorzaak geweest van de groote uitbreiding der kantonnementen; dit blijkt ten duidelijkste uit de opgaven van Müffling. Want uit die opgaven zien wij, dat wel door de nederlandsche regering bezwaren werden gemaakt tegen het voorzien van het pruissische leger van levensmiddelen; maar dat die bezwaren door Wellington's bemiddeling uit den weg werden geruimd, en Blücher voortdurend door de nederlandsche regering van levensmiddelen werd voorzien.

Verder zien wij uit die opgaven, dat Wellington vooral de bescherming van Brussel beoogde; wat overeenstemt met alle opgaven over dezen veldtogt, maar wat ook sterk pleit tegen de juistheid van Wellington's krijgskundige inzigten. Want het verlies of behoud van Brussel, was iets, dat niets tot de zaak afdeed; de uitkomst van den oorlog hing geheel alleen af van de uitkomst van een' grooten veldslag, en die hing weêr geheel af van de vereeniging der engelsch-nederlandsche en pruissische legers. Dit wordt ook door Müffling erkend, wanneer hij zegt: „dat de uitkomst afhing daarvan, of het Napoleon gelukken zoude de beide verbondene legers, ieder afzonderlijk, slag te leveren." Flaauw is dan ook zijne verdediging van Wel-

lington's kantonnementen met de bewering, dat zij zóó moesten zijn dat het engelsche leger zich tusschen Mons en Brussel kon zamentrekken; „maar," wordt er bijgevoegd, „dat leger moest tevens de vrijheid behouden om, links, zich bij de Pruissen aan te sluiten." — Maar, voegen wij er bij, die twee zaken waren moeijelijk overeen te brengen; en alleen op de laatste zaak, de vereeniging met Blücher, kwam het aan.

. . . .

Bij de opgave van de kantonnementen van het engelsch-nederlandsche leger wordt gezegd: dat ligte ruiterij bij Mons was geplaatst, de hoofdmagt tusschen Mons en Brussel, de reserve te Brussel en in de omstreken. Men doet de zaak voorkomen, alsof dit het geheele leger van Wellington was; en men verzwijgt, dat de reserve-ruiterij van Uxbridge en het legercorps van Hill, veel meer westelijk waren geplaatst en zich tot in Vlaanderen uitbreidden. Waarom dat verzwegen? — Omdat het dan overtuigend zou blijken, dat de kantonnementen te uitgebreid waren. Eene zaak, die zóó verdedigd moet worden, is geene goede zaak.

Müffling zegt dan ook maar, dat de berekeningen, ten opzigte van den tijd, benoodigd tot zamentrekking van het engelsch-nederlandsche leger, hem „niet bekend waren;" — dit bespaart de erkenning, dat die berekeningen geheel valsch zijn geweest. Onnoodig is het om in ernst te antwoorden op die bedenking, dat het afzenden der bevelen gedurende den nacht vertraging te weeg brengt; want dat is toch iets, dat men wel voorzien moet; of meent men, dat het alleen bij helderlichten dag is, dat het berigt moet inkomen van den opmarsch des vijands? Maar die vertraging kan ook maar eenige uren doen verliezen; en het is uit de geschiedenis van den veldtogt van 1815 bewezen, dat, terwijl reeds den 15 Junij, 's ochtends, de Pruissen aan de Sambre werden aangevallen, twee dagen later, op den ochtend van den 17 Junij, Wellington's leger, op lange na, nog niet vereenigd was! Wij kunnen dus gerustelijk

besluiten, niet dat de beschuldiging tegen Wellington's beleid ingebragt, maar wel dat de verdediging, die Müffling van den engelschen veldheer geeft, allen grond mist."

BLADZ. 29. *Voorbeelden van snelle marschen bij Napoleon's vroegere veldtogten.*

De snelheid van beweging is, nog meer dan de dapperheid zijner soldaten, de oorzaak geweest van de door Napoleon behaalde overwinningen: door die snelheid had hij zijne legers spoediger vereenigd dan zijne tegenpartij, en kon hij daardoor met overmagt aanvallen op de nog gescheidene deelen van 's vijands heir. Onder de menigvuldige snelle marschen, door den franschen keizer verrigt, kan men aanhalen: de marschen in den veldtogt van 1796 in Italië, van 5 tot 11 September verrigt, ter vervolging van het oostenrijksche leger van Wurmser; de marschen tijdens en na den slag bij Rivoli, op den 14 Januarij 1797; de marsch van Landshut naar Eggmühl en van daar verder naar de zijde van Regensburg, op den 22 April 1809; de marsch van het slagveld van Vauchamp naar de Yères, op den 15 en 16 Februarij 1814; enz.

Alle die marschen, met nog andere uit Napoleon's vroegere veldtogten, waren grooter dan die, welke noodig was om op den 15 Junij 1815, de zamentrekking van het pruissische leger onmogelijk te maken; en werden verrigt onder omstandigheden, moeijelijker en ongunstiger dan die, waarin het fransche leger bij den veldtogt van 1815 verkeerde.

BLADZ. 30. *Byron over den slag van Waterloo; Childe Harold's „Pilgrimage," Canto III:*

XXI.

There was a sound of revelry by night
And Belgium's capital had gather'd then
Her beauty and her chivalry; and bright
The lamps shone o'er fair women and brave men;

A thousand hearts beat happily; and when
Music arose with its voluptuous swell,
Soft eyes look'd love to eyes which spake again,
And all went merry as a marriage - bell;
But hush! hark! a deep sound strikes like a rising knell!

XXII.

Did ye not hear it? — No, 't was but the wind,
Or the car rattling o'er the stony street;
On with the dance! let joy be unconfined;
No sleep till morn when youth and pleasure meet,
To chase the glowing hours with flying feet: —
But, hark! that heavy sound breaks in once more,
As if the clouds its echo would repeat;
And nearer, clearer, deadlier than before!
Arm! Arm! it is — it is — the cannon's opening roar!

XXIII.

Within a window'd niche of that high hall
Sate Brunswick's fated Chieftain; he did hear
That sound the first amidst the festival
And caught its tone with death's prophetic ear;
And when they smiled because he deem'd it near,
His heart more truly knew that peal too well
Which stretch'd his father on a bloody bier,
And roused the vengeance blood alone could quell:
He rush'd into the field, and, foremost fighting, fell.

XXIV.

Ah! then and there was hurrying to and fro,
And gathering tears, and tremblings of distress,
And cheeks all pale, which but an hour ago
Blush'd at the praise of their own loveliness;
And there were sudden partings, such as press
The life from out young hearts, and choking sighs
Which ne'er might be repeated: who could guess
If ever more should meet those mutual eyes,
Since upon nights so sweet such awful morn could rise!

XXV.

And there was mounting in hot haste; the steed,
The mustering squadron, and the clattering car,
Went pouring forward with impetuous speed,
And swiftly forming in the ranks of war;
And the deep thunder peal on peal afar;
And near, the beat of the alarming drum
Roused up the soldier ere the morning star;
While throng'd the citizens with terror dumb,
Or whispering, with withe lips — „the foe! they come! they come!"

XXVI.

And wild and high the „Cameron's gathering" rose!
The war - note of Lochiel . . . .
. . . .

Bladz. 32. *Over de zamentrekking van Wellington's leger den 15 en 16 Junij 1815.*

Bij de vermelding van de beschikkingen, die het derde legerhoofd, Wellington, voor de bewegingen van den 16 Junij nam, is de onpartijdige beoordeelaar in eene niet geringe verlegenheid; hij moet spreken over een veldheer, die zich bij meer dan ééne gelegenheid door uitstekende bekwaamheden heeft onderscheiden, en wiens handelingen dus, onmogelijk, kunnen worden voorgesteld als die van een onkundig, onbekwaam legerhoofd; en toch moet hij hier handelingen vermelden, die volstrekt niet getuigen van kunde of bekwaamheid, en waarvoor moeijelijk eene verstandige reden kan worden gevonden. Wij gelooven dat, in zulk een geval, de eerbied voor de personen plaats moet maken voor de eischen van waarheid en onpartijdigheid; dat men zich herinneren moet, dat ook Homerus somtijds een dutje houdt, en de verhevene dichter van den Cid ook de vervaardiger is van ellendige treurspelen, waarover Boileau, zoo teregt, het hola! en het hélas! heeft uitgesproken; dat

groote mannen zich meermalen aan handelingen hebben bezondigd, die alles behalven groot waren; en dat wij dus daarom nog geen bestrijders of ontkenners zijn van den veldheersroem van Wellington, wanneer wij van hem zeggen, dat zijne beschikkingen voor den 16 Junij jammerlijk zijn geweest.

Blücher begreep zeer goed, dat alles afhing van de vereeniging der beide groote legermagten van de bondgenooten; van daar zijn besluit om den 16den te Ligny stand te houden. Wellington had, volgens dezelfde inzigten, zich moeten haasten om het engelsch-nederlandsche leger te Quatre-Bras zamen te trekken. Haasten, daar kwam niets van in, dat lag dan ook volstrekt niet in het karakter van het engelsche legerhoofd; en, zoo als wij gezien hebben, ging de traagheid zóó ver, dat de geheele dag van den 15 Junij verliep, zonder dat er iets gedaan werd om het leger te vereenigen. Maar toen nu de bevelen werden uitgevaardigd, om dat leger den 16den te doen zamentrekken, schreven die bevelen als vereenigingspunt van het leger voor, niet Quatre-Bras, maar Nivelles; niet eene plaats die slechts twee uur van de stelling der Pruissen verwijderd was, en die dus de gelegenheid gaf om in verband met Blücher te handelen, en, indien men zich al niet met hem vereenigde, dan toch toeliet om een gedeelte van het fransche leger bezig te houden, en dus dat leger belette om zich met zijne geheele magt op Blücher te werpen, — maar eene plaats, die vier uur van Ligny verwijderd was, waar men niet in verband met Blücher zoude zijn, zelfs later met dat legerhoofd zich moeijelijk zou kunnen vereenigen, en niets kon doen om de Franschen te beletten, den 16den met hunne geheele magt op het pruissische leger aan te vallen, en dit daardoor geheel te vernielen.

Bijna ongeloofelijk is het, dat zulk eene beschikking genomen werd; en toch is dit feit te stellig bewezen om er aan te twijfelen. Voor de overtuiging onzer lezers laten wij hier volgen eene vertaling der engelsche order, door Wellington gegeven, en door de engelsche kapitein Russel, den 15 Junij, 's avonds

om 11 uren, te Braine-le-Comte, het hoofdkwartier des prinsen van Oranje, aangebragt:

„De prins van Oranje wordt uitgenoodigd, om de 2de en 3de nederlandsche divisiën te Nivelles te vereenigen; om 1 uur na middernacht moeten de troepen op marsch gaan."

„Al de nederlandsche ruiterij zal zich achter de Haine plaatsen, en vereenigd worden op de hoogten achter Haine S. Pierre; eene brigade met de noodige artillerie zal, aan die rivier, het overgangspunt bij Haine S. Paul bezetten."

Die order is niet onduidelijk, niet twijfelachtig; zij schrijft bepaaldelijk de vereeniging te Nivelles voor; zij sluit alle denkbeeld uit van eene vereeniging te Quatre-Bras. Nergens wordt eenig gewag gemaakt van eenig later bevel van Wellington, waardoor het bevel verandert om zich te Nivelles te vereenigen. Toch heeft die vereeniging plaats niet te Nivelles, maar te Quatre-Bras; waardoor ontstaat dit? — doordien de nederlandsche onderbevelhebbers van Wellington verstand en doorzigt genoeg hebben, om het verkeerde in te zien van de bevelen van het engelsche legerhoofd, en karakter genoeg om die bevelen n i e t te gehoorzamen. Aan dit verstandige besluit der nederlandsche bevelhebbers is het te danken, — volgens de getuigenis van Gneisenau, stellig een bevoegd beoordeelaar, — dat op den 16 Junij het pruissische leger niet „geheel vernietigd is geworden;" en het is eene der grootste verdiensten van het werk van den heer van Löben Sels, dat daarin, op eene zoo duidelijke, zoo onwederlegbare wijze, wordt aangetoond: dat het nederlandsche bevelhebbers waren, die de vereeniging van het engelsch-nederlandsche leger, den 16 Junij, bij Quatre-Bras bewerkten, en daardoor het pruissische leger hebben gered, daardoor Napoleon hebben doen vallen.

Om 1 uur na middernacht ontving de generaal Perponcher, te Nivelles, de hier boven vermelde bevelen van Wellington. Ingevolge die bevelen had dus de brigade Bylandt, die in en om Nivelles was, daar moeten blijven; en de andere brigade

(Saxen-Weimar), die te Quatre-Bras stond, op Nivelles moeten marcheeren. Maar, een groot uur te voren, had de generaal Constant Rebecque — toen chef van den staf bij den prins van Oranje — door den toenmaligen majoor van Limburg Stirum aan den generaal Perponcher doen voorstellen om de brigade Bylandt naar Quatre-Bras te doen oprukken, tot versterking van die van Saxen-Weimar. Dit, en de overtuiging dat het verlaten van Quatre-Bras geheel en al verkeerd was, deden Perponcher besluiten, om de ontvangene bevelen niet te gehoorzamen, en de divisie, niet te Nivelles, maar wel te Quatre-Bras zamen te trekken. Hij gaf kennis van dit besluit aan den prins van Oranje, die het dadelijk goedkeurde en daardoor tot het zijne maakte. Wellington schijnt dan ook, later, tot andere inzigten te zijn gekomen, en Quatre-Bras als vereenigingspunt voor zijn leger te hebben aangenomen; hoezeer men nergens de daartoe betrekking hebbende bevelen kan vinden.

Wat zou er gebeurd zijn wanneer, én de prins van Oranje, én de generaal Perponcher blindelings gehoorzaamd hadden, en Wellington's leger, den 16 Junij, bij Nivelles was bijeengetrokken? — Gneisenau geeft ons daarop het antwoord; „Blücher's leger zou dán geheel vernietigd zijn geworden." Dit is duidelijk: Ney had dan niets tegen over zich, en kon zich dan met zijne geheele magt op Blücher's regtervleugel werpen; Blücher zou dan verpletterd zijn geworden door de vijandelijke overmagt, en wat er overbleef van zijn leger zou zich haasten de Maas te bereiken. Wellington, van alle hulp der Pruissen verstoken, zou dan even stellig geslagen zijn geworden, — zoo als de toedragt van zaken te Waterloo overtuigend bewijst; — en Napoleon, overwinnaar bij dien veldtogt in de Nederlanden, had dan de grootste kansen om ook zijne andere vijanden het hoofd te bieden en te overwinnen. Het lot van Europa heeft van het besluit van den generaal Perponcher afgehangen; — wie dit bedenkt zal mét ons van gevoelen zijn, dat het dan toch zoo geheel onverschillig niet is, wie of er aan het hoofd eener divisie

staat; en dat men soms niet kwaad doet, daarvoor een man van verstand te nemen. Er zijn er bij ons die meenen, dat een generaal niets anders behoeft te zijn dan een groot, forsch man, die, met eene vervaarlijke bulderende stem, zich op eene parade doet gelden; — wij gelooven dat er nog iets meer toe vereischt wordt."

(„Nieuwe Spectator," 5de Jaargang, bl. 454—457).

Bladz. 40. *Over het* 5de *militie bataillon te Quatre-Bras.*

Onder de corpsen van het nederlandsche leger die, bij den veldtogt van 1815, door dapperheid en krijgsdeugd hebben geschitterd, bekleedt het 5de militie bataillon eene uitstekende plaats; zelfs door vreemde schrijvers, zelfs door die vreemde schrijvers, die anders met kleinachting hebben gesproken van de verrigtingen der Nederlanders in 1815, wordt het 5de militie bataillon met eere vermeld. Het is daarom niet onbelangrijk hier eenige bijzonderheden mede te deelen, aangaande dit corps en zijne verrigtingen in 1815; de kennis van die bijzonderheden danken wij aan de welwillende opgaven van een onzer vroegere hoofdofficieren, die te Quatre-Bras tot dat bataillon behoorde, en dáár, even als later op de Citadel van Antwerpen, bewijzen van dapperheid en pligtsbetrachting heeft gegeven, die zijn naam in vereerend aandenken doen blijven bij zijne vroegere wapenbroeders.

Het 5de militie bataillon was, zoo als men dit reeds uit den naam kan opmaken, niet uit oude soldaten zamengesteld. Het was in het begin van 1814 opgerigt, en bestond dus, tijdens den veldtogt van 1815, nog maar ruim een jaar. Zie hier, wat onze geëerde berigtgever daarvan zegt:

„Het bataillon is te Arnhem geformeerd — wanneer is mij niet bekend — en was op den 14 Augustus 1814, toen ik daarbij te Breda aankwam, nog niet ten volle geoefend. Maar toen wij bij de organisatie van tien op zes kompagniën" — die orga-

nisatie is van den 23 September 1814 — „een kundig chef" — de luitenant-kolonel Westenberg — „bekwamen, werd er met kracht aan de instructie gearbeid; zoo dat, in het voorjaar van 1815, het bataillon kon geacht worden, vrij goed in de exercitiën, manœuvres en velddienst onderwezen te zijn. Het kader was ook vrij goed; doch slechts een klein gedeelte der onderofficieren had eenige ondervinding toen wij te velde trokken. Maar de officieren waren bijna allen uit de fransche armée afkomstig; slechts twee uitgezonderd, de luitenants Boltjes en Klein, beiden in den veldtogt van 1815 gesneuveld."

Omtrent den tijd, waarop het 5de militie bataillon te Quatre-Bras is aangekomen, wordt het volgende gezegd:

„Aangaande de eerste vraag, namelijk het uur, waarop het 5de bataillon militie te Quatre-Bras is aangekomen, moet ik eenigzins wijdloopig zijn. In de eerste dagen van Junij (welken datum is mij ontgaan) marcheerde het bataillon van Nivelles naar Hautain-le-mont en Hautain-le-val, niet ver van Quatre-Bras; van daar naar Obay en, zoo ik meen, Villers, of een naam, die daarop gelijkt; twee dorpen van weinig beteekenis, regts voorwaarts van Quatre-Bras gelegen. Gedurende vijf of zes dagen voor dat de Franschen de rivier de Sambre overtrokken en op de Pruissen aanvielen, rukte het bataillon 's morgens vroeg uit, en nam positie meer voorwaarts, in de nabijheid en regts van Gosselies, bij een gehucht, waarvan ik mij den naam niet meer herinner; hier werd het eten voor de manschappen gekookt en, na den geheelen dag onder de wapens te zijn gebleven, trok het bataillon 's avonds weêr naar het kantonnement terug.

Den 15den in onze dagelijksche stelling met eenige officieren bij den bataillons-kommandant zijnde, werd er van onze voorposten gerapporteerd, dat er verscheidene landlieden met have en goed de vlugt namen. Om de reden daarvan te vernemen, gelastte de bataillons-chef aan den 1sten luitenant Barre en aan mij, om dit te gaan onderzoeken. Bij het bestijgen van

eene hoogte hoorden wij reeds het geweervuur; en bij een vrij gezigt zagen wij de Pruissen en Franschen tegen elkander ageeren, waarbij de eersten terug en de anderen voorwaarts trokken, en men voorbij ging zonder notitie van ons te nemen. Volstrekt zonder de minste ondersteuning op zich zelven staande, was het batalllon te zwak om iets tegen den vijand te ondernemen; en ook kon men, als daartoe door den vijand niet genoodzaakt, deze stelling zonder order niet verlaten. Daar het reeds laat in den avond was geworden en wij nog geene bevelen hadden bekomen, zoo werd de luitenant-adjudant Vos door den bataillons-kommandant naar den staf onzer brigade gezonden, om die te herinneren, waar wij ons bevonden. Genoemde adjudant kwam omstreeks 11 uur terug, met het bevel om op Quatre-Bras terug te trekken; wat plaats had over denzelfden omweg, als waarvan hij zich had bediend. Tusschen 1 en 2 uur des nachts werd het bataillon eene positie aangewezen, omtrent 4 à 500 pas regts voorwaarts van Quatre-Bras, hebbende links een regiment Nassau-Usingen, en op den steenweg naar Charleroi de batterij van onze divisie, kapitein Byleveld. De Franschen, doorgetrokken zijnde zonder veel tegenstand te ontmoeten, werden door de artillerie en door genoemde infanterie, die in linie stond zonder tirailleurs, met een welgevoed kanon- en twee gelederenvuur ontvangen en wel zoodanig, dat zij terugtrokken en wij rust kregen. Des morgens, omstreeks 4 uur, werd het bataillon vervangen door het 8ste militie, en plaatste zich achterwaarts bij Quatre-Bras."

Omtrent den strijd bij Germioncourt en de handelingen van het 5de bataillon, vinden wij het volgende:

„Het is bekend dat er, gedurende den voormiddag, weinig is voorgevallen. Maar tusschen 1 en 2 uur vielen de Franschen met hevigheid aan; en het 5de bataillon begaf zich, in kolonne, met de looppas voorwaarts, deploijerende regts van de hoeve Germioncourt, onder een niet gering schroot- en geweervuur, doch in de beste orde. Genoemde hoeve werd door de twee

flankkompagniën van het bataillon en twee kompagniën van het 27ste bataillon jagers verdedigd; de eersten voor, de anderen binnen de hoeve. De onzen leden veel door de hevige vijandelijke aanvallen en tirailleur, ondersteund door geduchte kolonnes; daarbij sneuvelde de luitenant Wynoldie, die door den vijand omsingeld was en zich wilde doorslaan.

Zoo lang het koorn, dat zeer hoog was en onze sterkte maskeerde, nog niet was vertreden, bepaalde de vijand zich tot aanvallen in kolonne en met tirailleurs, ondersteund door artillerievuur; dat op dezelfde wijze door ons werd beantwoord. Daarop volgden de aanvallen der vijandelijke kavalerie, om welke te wederstaan wij, na onze tirailleurs te hebben opgenomen, op den steenweg het bataillon in kolonne in massa formeerden, naar alle zijden front makende. Het gelukte ons om, tot viermalen toe, de vijandelijke ruiterij niet alleen af te wijzen, maar ook de noodige kogels op hare terugreis mede te geven; en het was bij een dezer gebeurtenissen, dat de prins van Oranje, niet alleen met luider stemme zijne tevredenheid over onze handelwijze te kennen gaf, maar ons ook in geslotene kolonne aanvoerde tegen eene infanterie kolonne, die ter ondersteuning der terugtrekkende kavallerie oprukte.

Wederom hadden wij de hoeve Germioncourt bereikt, en na gedeploijeerd te zijn, en het 7de bataillon van linie — dat tot hiertoe regts van ons en buiten het bosch had geägeerd — zich meer aan ons had gesloten, openden wij te zamen het twee gelederenvuur, en bragten daarna tirailleurs voor. Op die wijze hielden wij ons ruim een half uur staande, toen wij wederom door de kavallerie werden aangevallen. Hiertegen had het 7de bataillon het bosch tot beschutting; doch wij, van onze vorige manœuvre gebruik makende, waren daarbij minder gelukkig; vooral de 5de kompagnie, wier kommandant, de luitenant Boltjes, sneuvelde, leed veel bij dezen aanval. Hoewel het bataillon over het geheel hier vele manschappen verloor, bereikte het toch zijn oogmerk, daar het overblijvende gedeelte zich op

den steenweg in geslotene kolonne zamentrok. Maar hierop volgde een groot onheil; namelijk, na de niet gelukte charge der huzaren van Boreel, welke op dat oogenblik plaats had, deed het niet in behoorlijke orde terugtrekken dier huzaren, en het groot aantal officieren, die bij het 5de bataillon buiten gevecht waren geraakt, en waaronder zich v ij f kompagnies-kommandanten bevonden, wanorde bij dat bataillon ontstaan; de vijandelijke ruiterij maakte meesterlijk daarvan gebruik, en de overblijfselen van het bataillon kon men eerst bij Quatre-Bras herzamelen.

Deze uitslag was regt ongelukkig, te meer, daar zij voor het grootste gedeelte de schuld was van onze kavalerie. Alle bewegingen waren tot dat oogenblik toe met alle mogelijke kalmte en naauwkeurigheid uitgevoerd, zelfs zóó, dat ik mij op dit oogenblik nog herinner, dat, na ons in massa te hebben geformeerd, wij bespeurden, dat eenige manschappen van de eene kompagnie en pelotons in de anderen waren geraakt, en dit wilden herstellen, toen de luitenant-kolonel Westenberg ons zeide, dat wij niet zoo naauwgezet behoefden te zijn.

Het aanrukken der britsche troepen, welke ik aan onzen kant het eerst heb gezien, was des avonds omstreeks 6 en 7 ure; en daar zij de door ons verlatene stelling wilden innemen, zoo werd daardoor 's vijands vervolging belet, en wij, vooral de gewonden, in de gelegenheid gesteld Quatre-Bras te kunnen bereiken, wat ruim te 7 ure zal zijn geweest. Alstoen kwamen Engelschen, Hanoveranen en Brunswijkers druk opzetten."

Uit dit eenvoudig, onopgesmukt verhaal blijkt ten duidelijkste, met welk eene dapperheid een pas opgerigt bataillon, uit jonge soldaten bestaande, hier den kamp volhield tegen de geduchte overmagt van Napoleon's beproefde keurbenden. Het 5de militie bataillon, vóór den strijd 482 man sterk, verloor er 293 in het gevecht; van de kommandanten der z e s kompagniën waren er v i e r, de kapiteins Van Gorcum, Van Toll, Mollinger en Tröster, gewond, en één, de luitenant Boltjes, gesneuveld.

Onder de andere corpsen van het nederlandsche leger, die zich in den veldtogt van 1815 roemrijk hebben onderscheiden, verdienen vooral vermeld te worden, het bataillon jagers n°. 27, het 7de militie bataillon, het 4de regiment dragonders en verschillende batterijen artillerie.

Bladz. 46. *Over Ney's handelingen bij Quatre-Bras.*

Het nutteloos heen en weêrtrekken op den 16 Junij van d' Erlons legercorps; het niet deelnemen van 20,000 man, noch aan den slag van Ligny noch aan dien van Quatre-Bras, is een misslag, die niet aan Napoleon, maar aan zijne onderbevelhebbers moet worden geweten. 't Is waar, wanneer de fransche keizer van den beginne af aan, dat legercorps bij zijne magt had aangetrokken, dan was die misslag onmogelijk geweest; en, in zoo ver heeft hij zelf er deel aan. Maar later zijn de bevelen, aan Ney afgezonden, toch van een' zóó stelligen aard; zij houden zóó bepaald den last in aan dien maarschalk, om deel te nemen aan den slag van Ligny, dat wij niet begrijpen hoe de verdedigers van Ney zich op de onduidelijkheid of dubbelzinnigheid dier bevelen kunnen beroepen. Zie hier, wat in een bevel voorkomt, den 16 Junij, 's middags om 2 ure afgezonden. Soult, na gezegd te hebben, dat Napoleon bij Sombref „un corps de troupes," heeft ontmoet, laat daarop volgen:

> „L'intention de S. M. est que vous attaquiez aussi ce qui est devant vous, qu'après l'avoir vigoureusement poussé, vous rabattiez sur nous pour concourir à envelopper le corps dont je viens de vous parler."

Een later bevel, 's middags om 3¼ uur aan Ney afgezonden, is nog stelliger; daarin komt voor:

> „S. M. me charge de vous dire que vous devez manœuvrer sur le champ de manière à envelopper la droite de l'ennemi, et tomber à bras racourcis sur ses derrières. Cette armée est perdue si vous agissez vigoureusement.

Le sort de la France est dans vos mains. Ainsi n'hésitez pas un instant pour faire le mouvement que l'Empereur vous ordonne et dirigez vous sur les hauteurs de Bry et de St. Amand pour concourir à une victoire peut-être décisive."

Wanneer dit niet inhoudt het stellige bevel aan Ney om Blucher's regtervleugel aan te vallen — en oogenblikkelijk, zonder tijdverlies aan te vallen — dan verstaan wij geen fransch. En wanneer men let op den geringen afstand tusschen de beide slagvelden, dan is het duidelijk, dat dit bevel zeer goed was uit te voeren.

De overbrenger van dat laatste bevel ontmoet bij Frasnes het legercorps van d' Erlon, maakt dien generaal met dat bevel bekend, en haalt hem over om den marsch naar Quatre-Bras niet voort te zetten, maar naar het slagveld van Ligny op te rukken; maar Ney zendt later aan dat legercorps van d' Erlon bevel om naar Quatre-Bras terug te keeren; en die bevelhebber, wiens magt bijna aan den linkervleugel van Napoleon sloot, verlaat nu weer het slagveld van Ligny om naar dat van Quatre-Bras terug te gaan, waar hij aankomt toen alles reeds gedaan is. Meer dan twintig duizend man marcheeren dus nutteloos heen en weêr, zonder een schot te doen!

Wat heeft de onkunde toch een groot deel aan den loop der wereldsche zaken; en wat is het van een hoog belang, om het bestuur der legers alleen aan menschen toe te vertrouwen, die ten minste verstand en helder oordeel hebben! Wij lazen, kortelings, in een engelsch tijdschrift: „gedurig komt men voor den dag met die woorden van Nelson: Engeland verwacht, dat ieder zijn pligt zal doen; — Ja, maar het komt er eerst op aan, om te weten wat die pligt is." — Die aanmerking is ten volle van toepassing op de handelingen van Ney en d' Erlon bij deze gelegenheid: beide waren zeker mannen, die het wél met hun vaderland meenden, en tot de grootste opofferingen voor de zaak des keizers bereid waren; beide hebben echter hier tot

den val van Napoleon, tot de vernedering van hun vaderland medegewerkt; en dat, alleen door onbekwaamheid, door onkunde.

Had Ney den toestand van zaken goed ingezien, dan had hij begrepen dat alles afhing van den strijd bij Ligny, dat dus alles er op aankwam om dáár eene groote magt te hebben, en dus dáár eene beslissende overwinning te behalen; hij had dan begrepen, dat de strijd bij Quatre-Bras van een ondergeschikt belang was, dat het daar alleen op aankwam, om Wellington tegen te houden en te beletten Blücher ter hulp te komen, en dat daartoe de reeds aanwezige magt (20 à 25,000 man) voldoende sterk was; hij had dan zich gehaast om Napoleon's bevelen op te volgen, of zelfs die bevelen niet afgewacht, maar reeds vóór dien tijd d'Erlon naar het slagveld van Ligny doen trekken. d'Erlon, wanneer hij de bekwaamheid had gehad, die een bevelhebber van zoo hoogen rang moet bezitten, zou den last van Ney niet hebben opgevolgd, maar, in weerwil van dien last, zijne beweging naar Ligny hebben voortgezet en Blücher's regtervleugel hebben aangevallen; hij zou ingezien hebben, dat hij daar belangrijke voordeelen kon behalen, terwijl hij, door naar Quatre-Bras te trekken, niets geen nut met zijn legercorps zoude aanbrengen.

Maar het bevel van Ney was stellig, en d'Erlon moest gehoorzamen;.... O! dat is waar, dat hadden wij vergeten. Maar gij, die, om d'Erlon te verdedigen, u zoo op de militaire ondergeschiktheid beroept, zal die ondergeschiktheid bij u zóó ver gaan, dat wanneer een uwer bevelhebbers, in eene vlaag van krankzinnigheid, u beveelt een kruidmagazijn te doen springen, of eene weerlooze vrouw of kind te vermoorden, gij dat bevel zult uitvoeren? — stellig niet; uwe ondergeschiktheid zal zóó ver niet gaan; gij erkent dus, dat ook de regelen der militaire ondergeschiktheid hare uitzonderingen kunnen hebben; gij erkent dus, dat ook dit verstandig en heilzaam beginsel op eene verstandige wijze moet worden begrepen. Zonder ondergeschiktheid is geen leger bestaanbaar; gehoorzaamheid

is voor den krijgsman een eerste pligt; hij, die dien pligt vergeet of verzuimt, laadt eene zware verantwoordelijkheid op zijn hoofd, stelt zich aan de strenge straffen der krijgswetten bloot; dat is het beginsel, dat als vaste regel moet dienen; — maar, zeer goed zijn er uitzonderingen op dien regel denkbaar, gevallen waarin het voor den krijgsman goed en verdienstelijk is, niet te gehoorzamen aan de ontvangene bevelen. d'Erlon bevond zich hier in zulk eenen toestand; en dat hij dit niet inzag, dat hij de lijdelijke ondergeschiktheid van een' korporaal aan den dag legde, toen het zaak was de stoute zelfstandigheid eens veldheers te betoonen, dat bewijst, dat hij de bekwaamheid miste, door zijne hooge krijgsbetrekking gevorderd."

(„Nieuwe Spectator," 5de Jaarg., bl. 462—464).

Bladz. 50. *Over de voorschriften, den 17 Junij door Grouchy ontvangen.*

„Zonder in het minste beslissende te zijn, waren evenwel de gebeurtenissen van den 16 Junij niet nadeelig voor Napoleon; bij Quatre-Bras was een onbesliste strijd gevoerd, maar bij Ligny was de fransche keizer overwinnaar gebleven; de twee groote legers der bondgenooten waren niet vereenigd, en Napoleon in staat die vereeniging te verhinderen. Ook nog op den 17 Junij kon het fransche legerhoofd groote en gewigtige uitkomsten verkrijgen.

Gemakkelijk valt het in te zien, wat daartoe gedaan moest worden. Aan de eene zijde moest men het geslagen leger van Blücher niet ongehinderd laten weg gaan; maar partij trekken van de behaalde overwinning, de Pruissen krachtig vervolgen, de verwarring en ontmoediging vermeerderen, die gewoonlijk eene nederlaag vergezellen, den vijand afbreuk doen, en vooral hem in oostelijke rigting zoo ver terugdringen, dat hij onmogelijk in de eerste dagen weêr in verband met Wellington kon

komen. Aan de andere zijde moest men, met een sterk gedeelte van de magt, die te Ligny gestreden had, snel naar Quatre-Bras rukken, zich daar bij de legermagt van Ney aansluiten, en daarmede Wellington onverwijld slag leveren.

Een enkele blik op de kaart, eene herinnering aan den toestand der beide partijen en aan de latere gebeurtenissen zal genoegzaam zijn om de overtuiging te geven, dat daardoor de veldtogt nog geheel in het voordeel der Franschen kon beslist worden. Nemen wij aan, dat het fransche leger door de geleverde veldslagen en gevechten met eene 12 à 15,000 man verminderd was, en op den ochtend van den 17 Junij nog eene 105,000 man telde; dan konden daarvan eene 35,000 man aangewend worden om Blücher te vervolgen, en de 70,000 anderen om Wellington slag te leveren. Een leger van 35,000 man, wanneer het goed was gebruikt, kon Blücher in de eerste oogenblikken krachtig terugdringen en hem later in bedwang houden; de linker-oever van de Dijle gaf het middel om daar stelling te nemen, en zoo doende het Blücher onmogelijk te maken om zich weêr bij Wellington te voegen. Om laatstgenoemden veldheer slag te leveren was een leger van 70,000 man sterk genoeg, die slag had op den 17 Junij te Quatre-Bras kunnen plaats hebben; de hoofdmagt van Napoleon was maar een paar uur daarvan verwijderd, en zij behoefde dus den 17den nog niet zeer vroeg op marsch te gaan, om Wellington aan te vallen, die pas om 11 uur 's ochtends de terugtogt heeft begonnen. De beslissende slag, die nu den 18 Junij te Waterloo is geleverd, had dan den 17 Junij te Quatre-Bras plaats gehad.

En hoe geheel anders zouden dan de kansen op de overwinning geweest zijn: Napoleon's leger zou, bij dien veldslag op den 17 Junij, dezelfde sterkte gehad hebben, die het bij Waterloo heeft gehad; Wellington's leger zou niet sterker zijn geweest, mogelijk zwakker, omdat het dan onzeker was of de gedeelten, die bij Nivelles en meer westelijk waren, tijdig te Quatre-Bras zouden aankomen; maar, wat alles afdoet, Blü-

cher's leger zou dan van alle deel aan den strijd zijn uitgesloten. Het wordt tegenwoordig, gelooven wij, door niemand meer in twijfel getrokken, dat, zonder de komst der Pruissen, het engelsch-nederlandsche leger op den 18 Junij eene geheele nederlaag zoude hebben ondergaan; bij gevolg, uit wat gebeurd is op het slagveld van Waterloo, kunnen wij besluiten, wat op het slagveld van Quatre-Bras, op den 17 Junij gebeurd zou zijn; heeft te Waterloo, alleen de komst van Blücher's leger Wellington voor eene geheele nederlaag bewaard, dan is het duidelijk, dat te Quatre-Bras, waar Blücher's leger niet zou zijn verschenen, maar waar men voor het overige onder dezelfde omstandigheden zou hebben gestreden, Napoleon eene volkomene overwinning zoude behaald hebben. Nóg den 17 Junij was dus de beslissing van den oorlog in handen van den franschen keizer. — En niemand werpe ons hier tegen, dat het zeer gemakkelijk valt over gedane zaken te oordeelen; want wat wij hier zeggen, dat gedaan moest worden, volgde als het ware uit den toestand der wederzijdsche partijen, vloeide uit den aard der zaak voort; terwijl daarentegen, wat op den 17 Junij gedaan is, zoo zeer strijdt met alle regelen der veldheerskunst, met de eenvoudigste ingevingen van het gezond verstand, dat zelfs de onbepaaldste bewonderaars van Napoleon zijne handelingen op dien dag niet kunnen regtvaardigen of zelfs verklaren.

Het geslagene pruissische leger wordt niet vervolgd; men doet geene poging om het in zijn' terugtogt te belemmeren; men weet zelfs niet eens, waarheen dit leger gaat; en de geheele ochtend van den 17 Junij wordt in werkeloosheid doorgebragt. Zie wat Grouchy (in zijne „Observations sur la rélation de la campagne de 1815, publiée par le général Gourgaud, Paris 1839) over Napoleon's handelingen, in den voormiddag van den 17 Junij zegt, en vraag u dan af, of dat de held van Arcole en Austerlitz is geweest; gij zult er aan twijfelen. Om 7½ uur 's ochtends moet de keizer, volgens Grouchy's verhaal.

den maarschalk hebben laten weten, hem bij het rondgaan van het slagveld te vergezellen; tusschen 8 en 9 uur vertrok Napoleon in een rijtuig uit Fleurus naar het slagveld, wandelde daar rond en bragt uren door met de verschillende corpsen toe te spreken, naar bijzonderheden van den strijd te vernemen en zich met Grouchy en Gerard wijd en breed te onderhouden over de gezindheid van Parijs, over de wetgevende vergadering, de Jakobijnen en duizend zaken, die niets geene betrekking hadden tot de krijgsverrigtingen.

„J'entre dans ces détails, quelque minutieux qu'ils paraissent, parcequ'ils servent à faire voir, comment fût employée cette matinée dont la perte à eu de si funestes résultats. Ce ne fût que vers midi, après avoir reçu le rapport d'une reconnaissance qui avait été envoyée aux Quatre-Bras, que Napoléon commença à s'occuper des ordres relatifs aux dispositions qu'il se déterminait à adopter. Il fit d'abord mettre en mouvement et diriger sur la route de Quatre-Bras les corps d'infanterie et de cavalerie qu'il voulait emmener avec lui, et me donna ensuite l'ordre verbal de prendre le commandement des corps des généraux Van Damme et Gerard et de la cavalerie des généraux Pajol et Excelmans, et de me mettre à la poursuite du maréchal Blücher."

Grouchy maakt den keizer de aanmerking, dat de Pruissen reeds in den nacht den terugtogt hebben begonnen; dat de fransche troepen, waarover hij het bevel krijgt, over het slagveld verspreid zijn, hunne wapens schoonmaken, soep koken, niet verwachten dien dag te marcheeren, en er dus eenigen tijd zal verloopen alvorens zij in beweging kunnen zijn; dat men de Pruissen dus niet zal inhalen, te meer daar het niet duidelijk is, waarheen deze terugtrekken; en dat Grouchy, door op Namen te trekken, de verbinding met het fransche hoofdleger zal verliezen.

„Ces observations fûrent mal acceuillies; il me répéta

l'ordre qu'il m'avait donné, ajoutant que c'était à moi à découvrir la route prise par le maréchal Blücher, qu'il allait combattre les Anglais, que je devois compléter la défaite des Prussiens en les attaquant aussitôt que je les aurais joints, et que je corresponderais avec lui par la route pavée qui conduit du point peu distant de celui près duquel nous nous trouvions, aux Quatre-Bras......"

Dit verhaal wordt algemeen voor waar gehouden. Het kan wel zijn, dat Grouchy zich eenigzins in den tijd vergist, daar volgens andere opgaven het legercorps van Lobau reeds om tien uur 's ochtends den marsch naar Quatre-Bras begon, en volgens Grouchy eerst tegen den middag door Napoleon de bevelen daartoe werden gegeven; maar zooveel schijnt toch zeker, dat wanneer de ochtend van den 17 Junij door de Franschen werkeloos werd doorgebragt en Blucher's leger zoo ongehinderd wegtrok als of het geen vijand kende, dit niet de schuld van Grouchy, maar van Napoleon zelf is geweest.

Dat daarentegen Napoleon's bevelen en voorschriften aan Grouchy zeer algemeen waren, dat zij alleen inhielden om de Pruissen te vervolgen en hunne nederlaag te voltooijen, dat de keizer zeide, dat „Grouchy zelf den terugtogtsweg van Blücher maar moest opsporen," — daaraan had de keizer groot gelijk; en het eenige, wat men hem daarin kan ten laste leggen is, dat hij ongelukkig was in de keus van den man, aan wien hij die bevelen en voorschriften gaf. Grouchy, die op meer dan één slagveld heeft bewezen een dapper krijgsman te zijn, heeft hier, bij dien veldtogt van 1815 getoond, dat hij een onbekwaam legerhoofd was. Hij weet niet, waar heen hij marcheeren moet; hij trekt dus langzaam en onzeker voort, komt den 17den niet verder dan tot Gemblours, een paar uur van het slagveld, en is om 10 ure 's avonds nog geheel onkundig van de rigting, waarin het pruissische leger is teruggetrokken. Zie, dat zijn feiten, die Grouchy's ongeschiktheid als legeraanvoerder bewijzen: had hij den tijd, benoodigd om de troepen marschvaardig te maken,

gebruikt om ligte ruiterij in verschillende rigtingen uit te zenden, dan had hij stellig vernomen, waarheen de Pruissen teruggtrokken; want het is onmogelijk, dat een leger van 60 à 70,000 man zoo spoorloos en onbemerkt verdwijnt; en eenmaal dien terugtogtsweg des vijands kennende, dan had men gemakkelijk 's vijands inzigten daaruit kunnen opmaken, en gemakkelijk zijn toeleg kunnen verijdelen.

(„Nieuwe Spectator," 5de Jaargang, blz. 506—509).

Bladz. 55. *Over het achterlaten der afdeeling van prins Frederik te Halle.*

Dat achterlaten van die legerafdeeling van prins Frederik te Halle is eene zoo vreemde handeling geweest, dat men die niet anders weet te verklaren, dan door een verzuim van Wellington's zijde: aanvankelijk oordeelde de engelsche veldheer de aanwezigheid van die legerafdeeling te Halle noodig om Brussel te beschermen; later heeft hij, denkelijk, die geheele afdeeling — 12, 15 of 18,000 man — vergeten! Zelfs engelsche schrijvers hebben zich niet gewaagd aan eene verdediging of verklaring dier handeling van Wellington; alleen Müffling beproeft dit, maar op eene zeer ongelukkige wijze:

„De hertog van Wellington was in drie kolonnen, over drie wegen, van Quatre-Bras teruggegaan; den 17den, 's avonds, stond prins Frederik der Nederlanden bij Halle, lord Hill bij Braine la Leud en de prins van Oranje met de reserve bij Mont St. Jean. Die handeling was noodzakelijk; want Napoleon kon bij zijnen marsch op Brussel van die drie wegen gebruik maken. Napoleon was den 17den van Quatre-Bras over Génappe tot Rossomme vooruitgerukt, op de twee andere wegen had zich geen man des vijands vertoond.

Den 18den, om 9 ure 's ochtends, waren alle toebereidselen tot den aanval door Napoleon reeds gedaan,

waarbij echter zijne linkervleugel den steenweg van Nivelles niet overschreed. Die omstandigheden lieten het toe om prins Frederik bij het leger aan te trekken, wat onfeilbaar zou zijn gebeurd, wanneer niet de zaak weêr eene andere wending genomen had. De hertog had, vier en twintig uren vroeger, beloofd een veldslag bij Mont S. Jean aan te nemen, wanneer Blücher hem in die stelling ter hulp kwam met één legercorps, 25,000 man. Dit beloofd zijnde, regelt de hertog daarnaar zijne verdedigingsmiddelen, toen hij onverwachts verneemt dat, behalven het beloofde legercorps, Blücher reeds op marsch is met alles wat hij heeft, om, over Planchenois, Napoleon in de regterflank en rug aan te vallen. Drongen nu drie pruissische legercorpsen over het onverzekerde plateau tot Rossomme door, — wat niet onwaarschijnlijk was — dan zoude Napoleon zijn' terugtogt op Genappe verliezen, en het was zeer mogelijk dat hij ook den terugtogt over den weg van Nivelles kwijt raakte. In dat geval kon prins Frederik met zijne 18,000 man — die men in de stelling van Mont S. Jean toch als overtollig kon beschouwen — de gewigtigste diensten bewijzen."

(Aus meinen Leben, bl. 224, in eene noot).

De Nieuwe Spectator noemt dit, spottenderwijze, „een pronkstuk van redenering;" en maakt daarop de volgende aanmerkingen;

„Wat moeten wij zeggen van die verontschuldiging over Wellington's handeling, om, den 18 Junij, die legerafdeeling van prins Frederik te Halle achter te laten? Die verontschuldiging is wel even ongelukkig als de handeling zelve. Den 17 Junij, zegt Müffling, was de plaatsing van die magt te Halle noodzakelijk, „omdat Napoleon, ook van die zijde, Brussel konde naderen;" — wanneer een leek in de krijgskunst met zulk eene redenering aankwam, men zoude medelijdend de schouders ophalen; moet men

nu voor diezelfde redenering eerbied hebben, omdat zij van een generaal komt? — „Die 18,000 man van prins Frederik," zegt Müffling, „kon men in de stelling van Mont S. Jean als overtollig beschouwen;" het verhaal van den slag van Waterloo bewijst, hoe weinig waar die bewering is. — Maar nu, welk voordeel was er in die plaatsing van prins Frederik's legercorps, te Halle, gelegen? Wat Müffling daarover zegt grenst aan het ongerijmde: als Blücher Napoleon's regtervleugel aanviel, zouden de Franschen den terugtogtsweg op Génappe verliezen; mogelijk zouden zij ook den terugtogtsweg op Nivelles kwijt raken; en, in dat geval, kon prins Frederik te Halle „de gewigtigste diensten" bewijzen; denkelijk, door het meer westelijk uitwijken van het geslagen fransche leger te beletten, want waarin anders die „gewigtigste diensten" moesten bestaan, kunnen wij niet begrijpen. — Moeten wij nu in ernst aantoonen, dat wanneer het legercorps van prins Frederik onmiddelijk bij Wellington's regtervleugel was aangetrokken, dit het beste middel zoude geweest zijn, om dat uitwijken van Napoleon's leger in westelijke rigting te verhinderen? — wij zouden meenen het gezond verstand onzer lezers te beleedigen, met ons hier met dat betoog in te laten, of meer in bijzonderheden het ongerijmde van Müffling's redenering aan te wijzen. Die redenering is van iemand, die nooit iets van Napoleon's krijgskunst heeft begrepen."

(6de Jaargang, bl. 785—786).

Bladz. 60. *Over Grouchy's handelingen op den* 18 *Junij* 1815.

Grouchy's handelingen, tijdens den slag van Waterloo, bewijzen ten volle dat hij niet de geschiktheid had, die een legerhoofd hebben moet. Hij heeft zich aan geen verraad schuldig gemaakt, – die beschuldiging van verraad is zelfs te ongerijmd

om haar ernstig te wederleggen; hij heeft zich ook niet schuldig gemaakt aan het niet opvolgen van Napoleon's bevelen, want ten onregte wordt door Napoleon en door zijne blinde bewonderaars beweerd, dat Grouchy last had om naar Waterloo op te rukken; de fransche maarschalk had dien last niet, of ontving dien eerst, 's avonds, toen de uitvoering eene onmogelijkheid was geworden. Maar, zonder last, zonder bevel, had Grouchy toch anders moeten handelen dan hij gedaan heeft. In den nacht van 17—18 Junij, om 2 uur, krijgt de fransche bevelhebber de zekere tijding, dat Blücher op Wavre was teruggetrokken; dit had Grouchy dadelijk moeten doen inzien, dat het pruissische leger zich met dat van Wellington wilde vereenigen; het had hem dadelijk moeten doen begrijpen, welk een groot gevaar, daardoor, Napoleon bedreigde; het had hem dadelijk moeten doen overgaan tot handelingen om dat gevaar af te wenden of te verminderen, door, als het kon, de vereeniging van Blücher en Wellington nog te beletten, of, wanneer dit niet meer mogelijk was, zich met het eigen leger bij dat van Napoleon aan te sluiten. Den 17 Junij was er veel verzuimd door Grouchy, maar alles kon nóg hersteld worden: hij moest daartoe, den 18den 's morgens, zoo vroeg mogelijk, op marsch gaan; niet naar Wavre, maar naar het hoogere gedeelte der Dijle, naar de zijde van Moustier en Cour S. Etienne, en daar de rivier overtrekken waar er geene vijandelijke magt was om dien overtogt te betwisten. Dan was Grouchy misschien nog in staat, om zich tusschen Blücher en Wellington in te plaatsen, en eerstgenoemde te beletten zijn ambtgenoot ter hulp te komen; of wel, hij kon dan de pruissische magt, gedurende haren marsch naar het slagveld van Waterloo, in de linkerflank aanvallen; en, zoo veel was ten minsten zeker, hij kon dan zich bij Napoleon's regtervleugel aansluiten, en op het slagveld van Waterloo 35,000 man meer brengen, die daar, mogelijk, de uitkomst geheel anders zouden hebben doen zijn.

Zóó te handelen was voor Grouchy, ook zonder eenig bevel,

pligt; door zóó te handelen had, vijftien jaren vroeger, Désaix de slag bij Marengo beslist; — maar Désaix had het genie des veldheers, wat aan Grouchy geheel ontbrak.

Bladz. 62. *Over de stelling van Wellington te Waterloo.*

Verdienen Wellington's strategische handelingen, buiten het slagveld, dikwijls afkeuring, zijne handelingen op het slagveld zijn, meestal, meesterlijk. Vooral is het opvallend, met welk een talent hij, bij de door hem geleverde veldslagen, goede stellingen weet uit te kiezen, uitmuntend geschikt voor de bijzondere vechtwijze van het door hem aangevoerde leger. In dát opzigt, ten minsten, is hij een groot veldheer.

Bladz. 73. *Over het ontwaren van de eerste pruissische troepen op het slagveld.*

In Löben Sels, krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte, (4de deel bl. 618 en 619) wordt de bijzonderheid medegedeeld dat de generaal Bernard, adjudant des keizers, naar den uitersten regtervleugel van het fransche leger afgezonden, om te zien of daar nog niets van Grouchy was te bespeuren, daar het eerst de tirailleurs der Pruissen ontwaarde. De keizer ontving dit ongunstige berigt met zijne gewone zelfbeheersching:

„Le général Bernard se hâta de revenir près de l'empereur qu'il trouva ayant mis pied-à-terre et se promenant seul les mains derrière le dos, devant sa suite. Le général ôtant son chapeau, se mit à promener près de l'empereur, qui l'ayant aperçu lui demanda d'une voix basse, „quelles nouvelles, général?" — de mauvaises, sire. — N'est-ce pas que ce sont les pruissiens? — Oui sire, je les ai reconnus. — Je m'en doutais. „Hé bien messieurs." dit Napoleon, en se tournant vers sa suite, „ça va bien, voilà Grouchy qui nous arrive." Il appela pourtant un autre

aide-de-camp auquel il dit la vérité, et qu'il dépêcha vers le Comte de Lobau avec ordre d'opérer un changement de front avec son corps d'armée sur l'aile droite, afin d'opposer une vive résistance aux troupes ennemies, qui allaient déboucher."

In de Nieuwe Spectator (5de Jaargang bl. 517—518) komen de volgende aanmerkingen voor, over de late komst van de Pruissen:

„Wat het meeste opvalt bij de handelingen der Pruissen, is de late komst der legercorpsen van Blücher op het slagveld van Waterloo. Bulow gaat, den 18den 's ochtends vroeg op marsch van Dion le Mont, en eerst om 4 uur 's namiddags komen de twee voorste brigaden op het slagveld; Ziethen, die eerst na 7 uur zich bij Wellington's linkervleugel aansluit, is toch reeds om 12 uur van Bierge op marsch gegaan. Nu kunnen de wegen wel wat slecht zijn geworden door den regen, maar toch niet zóó om daardoor zulk eene traagheid te verklaren; en wanneer wij dan bij de pruissische schrijvers, dien marsch van den 18 Junij zien voorstellen als een bijna wonderdadig feit, dat alleen uitgevoerd werd door de persoonlijke aansporingen van den grijzen Blücher, dan is het onze schuld niet, wanneer wij daaraan geen geloof kunnen slaan; het is onze schuld niet, wanneer wij op de kaart zien, dat Dion le Mont maar eene groote drie uur gaans van het slagveld van Waterloo is verwijderd, en Bierge daar nog digter bij is.

Wij hebben van de engelsche zijde de meening geuit gevonden, dat Blücher, door zoo te laat te Waterloo te komen, eene soort van wraak heeft willen nemen over hetgeen den 16 Junij was gebeurd, toen hij bij Ligny streed zonder van Wellington's leger ondersteuning te krijgen; en dat hij nu, op den 18den, eens eene proef heeft willen nemen, hoe lang Wellington's leger, zonder hulp der Pruissen, het tegen Napoleon zoude uithouden. Zulk eene

wijze van handelen is wel niet zonder voorbeeld in de geschiedenis; bij bondgenooten heeft zij wel eens plaats gehad; maar, dat zij hier zoude hebben plaats gehad, dat kunnen wij niet gelooven; dit verbieden ons, én de goede verstandhouding die er tusschen de hoofden der bondgenooten bestond, én Blücher's stout en voortvarend karakter, én de overtuiging die iedereen toen had, dat het de vrijheid van Europa gold, en dat alles moest zwichten voor dit alles overwegende belang. Wij gelooven dat men dien langzamen opmarsch der Pruissen naar Waterloo alleen moet toeschrijven aan den indruk, welke, zelfs op een zeer goed leger, eene pas ondervondene nederlaag altijd maakt; en wij vinden die meening bevestigd door de omstandigheid, bij Müffling voorkomende, dat Ziethen's legercorps, niet ver van het slagveld van Waterloo gekomen, op het punt was weêr weg te trekken, op het ongegronde berigt van Wellington's geheele nederlaag."

BLADZ. 76. *Over den eersten grooten aanval van d'Erlon, op de stelling der bondgenooten.*

Het is nog een betwist punt, of, bij dien eersten grooten aanval, de kolonnen van d'Erlon, divisiesgewijze of brigadesgewijze geformeerd zijn geweest; het laatste is het waarschijnlijkste: vooreerst, omdat het verstandiger was, de kolonnen brigadesgewijze te formeeren, dan diepe, onhandelbare kolonnen van geheele divisiën — 8 bataillons — zamen te stellen; ten tweede, omdat de linkerdivisie van d'Erlon (de divisie Allix) de hoeve la Haie Sainte aanviel en tevens tot de hoofdstelling der bondgenooten doordrong, dus noodwendig zich verdeeld moet hebben, en dus denkelijk brigadesgewijze aanviel; en ten derde, omdat de fransche kolonne die tot in de stelling der bondgenooten doordrong, maar daar geslagen en geheel vernield werd, geschat word op eene sterkte van 2000 à 3000 man,

wat de sterkte was van eene brigade en niet van eene divisie.

Het teruggaan van de brigade Bylandt is, door enkele vreemde schrijvers, op de meest overdrevene en valsche wijze voorgesteld; het is echter niets anders geweest dan eene gewone gebeurtenis, niet in het minste krenkend voor de wapeneer van die nederlandsche troepen. De bataillons van Bylandt zijn toen teruggegaan, dat is waar; maar zij zijn niet zonder strijd teruggegaan, zij zijn niet ver teruggegaan, en zij hebben dadelijk weêr deel aan den strijd genomen en medegewerkt tot het verslaan van de fransche kolonne. De brigade Bylandt is toen geslagen geworden, — maar dat is ook alles; en daarin is niets bevreemdends, vooral wanneer men acht geeft op de groote verliezen, welke die brigade, twee dagen vroeger, te Quatre-Bras had geleden.

De waarheid van bovenstaande bewering kan bevestigd worden, zoo wel door berigten van onze officieren, als door opgaven van de engelsche zijde.

Onder dagteekening van den 28 December 1846, heeft de schrijver, over dit onderwerp, ontvangen eene brief van den thans overleden generaal Voet, — de verdediger van de Antwerpsche Citadel. De generaal meldt daarin, wat hij over dat teruggaan van de brigade Bylandt vernomen had van „een onzer achtingswaardige en braafste oude officieren, de gepensioneerde luitenant-kolonel van der Bruggen van Croy, die toenmaals kapitein bij het 7de bataillon nationale militie was, en daarmede, zoo wel de slag van Quatre-Bras als die van Waterloo, heeft bijgewoond:"

> „De overste zeide mij, dat te Waterloo, toen de brigade Bylandt week, waarbij dat bataillon behoorde, bij den bewusten aanval der fransche kolonne, de wijkende beweging, onmerkbaar, eerst aan den linkervleugel van het bataillon begon en zich toen langzaam aan den regtervleugel van hetzelve mededeelde; dat echter dit heele bataillon niet meer dan circa honderd passen uit de

linie is gekomen; dat Z. Ed. daarop eene peleton en tirailleur heeft aangevoerd om het bataillon te dekken, dat zich weêr herstelde; — het was daarbij dat de overste van der Bruggen zwaar gewond werd."

Bij dien aanval van d'Erlon zijn, behalven de brigade Bylandt, ook nog andere gedeelten van Wellington's leger, even zoo, teruggegaan. Men kan dit zien uit het volgende verhaal van dien aanval, zoo als het gegeven wordt door officieren van het 92ste regiment van het engelsche leger; dat regiment, uit bergschotten bestaande, maakte met het 42ste (ook bergschotten), het 3de bataillon Royal Scots en het 2de bataillon van het 44ste regiment, de brigade uit van den generaal Pack, die links van de nederlandsche brigade Bylandt stond. Het verhaal is te vinden in het engelsche militaire tijdschrift, „United Service Journal," van 1846, 3de deel bladz. 437—438, en luidt als volgt:

„Onder bescherming van zijne artillerie, deed Bonaparte de regter- en linkerkolonne vroeger vermeld, ondersteund door de derde kolonne, voorwaarts rukken en de hoogte aanvallen, waarop onze divisie stond. Met slaande trom, vliegende vaandels, en de adelaars prijkende boven de hooge hoofdtooisels, rukten de vijanden in eene sterke kolonne ten aanval voort. Hun voortrukken werd aanmerkelijk vertraagd door het vuur van onze artillerie, en door de salvo's van het musketvuur der belgische infanterie; tot dat de vijand, den top des heuvels bijna bereikt hebbende, onze bondgenooten gedeeltelijk de heg verlieten. Op de aanmaning van hunne officieren keerde het grootste gedeelte naar de eerste stelling terug, maar alleen uit nieuwsgierigheid, want zij trokken bijna oogenblikkelijk weêr terug, zonder een schot te doen. Hunne officieren spanden zich ten uitersten in om de soldaten tot hunnen pligt te houden; maar alle pogingen waren vruchteloos, en ten laatste nam het geheele corps de vlugt.

De post, op die wijze verlaten door les braves Belges, werd dadelijk weer bezet door het 3de bataillon Royal Scots en het 2de bataillon van het 44ste regiment. Deze twee zwakke bataillons openden een hevig musketvuur op de aanvallers; maar de laatsten bleven vooruitgaan met onbezweken moed, totdat zij onze vrienden even zoo dwongen van achter de heg weg te trekken.

Iedereen was nu overtuigd, dat de zaak tot een oogenblik van gewigtige crisis was gekomen en dat er dadelijk eene poging moest gedaan worden om den stroom te stuiten, of dat de hoogten, en daarmede de overwinning, aan den vijand zouden blijven. De Belgen hadden ons verlaten; de Royal Scots en het 44ste regiment waren even zoo achter ons teruggetrokken; en het 42ste regiment, op eenen aanmerkelijken afstand links van ons een gewigtig punt bezettende, van waar het niet weg kon, zoo bleef voor die hagchelijke poging alleen over, het 92ste regiment, toen omstreeks twee honderd en dertig man sterk.

Bij de heg komende, bood de in geslotene kolonne geschaarde vijand ons geen breeder front aan dan ons eigen; maar hij had tien dergelijke fronten, om het eerste wat wij zagen, te ondersteunen. Werkelijk was hij drie duizend man sterk, wij twee honderd en dertig. Dien gevaarlijken stand van zaken opmerkende, en overtuigd van de noodzakelijkheid om krachtig te werk te gaan, zeide sir Denis Pack op den nadrukkelijksten toon: „92ste regiment gij moet aanvallen! Alle de troepen, die vóór u stonden zijn teruggegaan!" Die niet zeer bemoedigende toespraak werd door het regiment met luide toejuichingen beantwoord, en het rukte toen vooruit om den vijand met de bajonet aan te vallen. Gedurende eenigen tijd scheen deze besloten om ons af te wachten; maar toen wij nog eene dertig pas van hem verwijderd waren, maakte

de geheele kolonne, door een panischen schrik bevangen, plotselings regtsom-keert, en trachtte in de uiterste verwarring te ontkomen. Maar het was toen te laat; want de wanorde ziende, waarin de fransche infanterie terugtrok, snelde sir William Ponsonby voorwaarts met het 1ste, het 2de (de Scots Greys), en het 6de regiment zware dragonders, sneed den vijand den terugtogt af door de vallei, doodde en wondde een groot aantal Franschen, veroverde twee adelaars, en maakte 2000 gevangenen. De Scots Greys, het middelste regiment zijnde, vielen regtstreeks op de fransche kolonne aan, en trokken ons ter zijde voorbij. Toen zij ons naderden, riepen de oude Greys als uit éénen mond: „hoera, 92ste regiment, Schotland boven!"

De geschiedenis van de regimenten bergschotten, uitgegeven door den generaal David Stewart, bevat van dit feit een soortgelijk verhaal, klaarblijkelijk uit dezelfde bron voortkomende.

Door andere engelsche schrijvers wordt dat verhaal echter niet als juist en naauwkeurig beschouwd; maar de voorname grond waarop zij dat doen, is: hier zijn andere opgaven, die niets inhouden van de bijzonderheden, in het verhaal van de officieren van het 92ste regiment voorkomende; — ja, maar die andere opgaven, spreken zij die bijzonderheden dan tegen? Neen, dat doen zij niet; en daarom is het ten volle geoorloofd dit verhaal aan te nemen als geloofwaardig en waarschijnlijk.

Er zijn echter aanmerkingen op te maken.

Het teruggaan van de brigade Bylandt wordt op eene onware en partijdige wijze, als eene geheele vlugt voorgesteld; terwijl er van datzelfde teruggaan der twee engelsche regimenten — de Royal Scots en het 44ste — eenvoudig wordt gezegd: „dat zij gedwongen werden van achter de heg weg te trekken." Dit herinnert aan dien hoogleeraar, die, bij het behandelen van de geschiedenis onzer oorlogen tegen Engeland, onze vijanden wanneer zij geslagen werden, altijd als in volslagene vlugt

voorstelde; maar, wanneer Tromp of de Ruyter het onderspit dolven, zeide: „dat de Hollanders eene eerlijke retirade maakten."

De getalsterkte van 230 man voor het 92ste regiment is misschien ook wel wat te laag gesteld; ten minste op eene sterkte staat van den 6 Junij 1815, komt het regiment voor met eene sterkte van 621 man. Evenwel, het had bij Quatre-Bras nog al veel verloren. Dat die kleine sterkte, in vergelijking van de veel grootere magt der Franschen, niets ter zake deed, valt gemakkelijk in te zien, daar de laatsten in kolonne stonden, en geen grooter front hadden dan het bataillon der Hooglanders. Alleen de voorste afdeeling van eene kolonne voert het gevecht; de achterstaande afdeelingen doen daar niets toe af, al stonden er honderd zulke afdeelingen achter elkander; dit is het groote nadeel der kolonnen.

Dat de fransche kolonne het niet eens tot op een gevecht met de blanke wapens liet aankomen, maar vóór dien tijd terug ging, — even zoo als de beide engelsche regimenten en even zoo als de bataillons van Bylandt dat hadden gedaan — dat heeft niets bevreemdends, dat gebeurt meestal zóó: het is eene uitzondering, wanneer twee afdeelingen infanterie tot het werkelijke bajonetgevecht overgaan; gewoonlijk gaat een van beide vóór dien tijd terug.

Dit zijn de aanmerkingen die men kan maken op dat verhaal der officieren van het 92ste regiment. Maar, twee feiten blijken ten duidelijkste uit dat verhaal; namelijk: dat de bataillons van Bylandt, door geweervuur, het voortrukken der fransche kolonne hebben willen stuiten, en eerst zijn teruggegaan, toen die kolonne, in weerwil van dat vuur, doordrong; en dat twee engelsche regimenten, op dezelfde wijze als de nederlandsche bataillons, voor die vijandelijke kolonne hebben moeten wijken.

De brigade Bylandt, zich herzameld hebbende, nam deel aan het verslaan van de fransche kolonne. Bij die gelegenheid sneuvelde, onder anderen, de luitenant Van Haren, een afstam-

meling van het vermaarde friesche geslacht; — een roemrijk uiteinde, waard de telg van een' roemrijken stam. Moet een oud geslacht te niet gaan, dan is het altijd te hopen, dat het zóó te niet gaat.

BLADZ. 86. *Over de verdediging van La Haie Sainte.*

„Zulke sterke punten als Hougomont, La Haie Sainte en de hoeven vóór den linkervleugel der bondgenooten, — vóór de slaglinie van een leger gelegen en slechts op eenen afstand van 500 à 1000 pas daarvan verwijderd, zijn altijd bijzonder voordeelig, wanneer zij tot hare bezetting slechts een betrekkelijk klein aantal troepen vereischen. De aanvaller is meestal verpligt, alvorens tot de eigenlijke stelling door te dringen, eerst die voorliggende punten te bemagtigen; want doet hij dit niet, dan lijden zijne voortrukkende kolonnen verliezen, door het vuur uit die punten, en zijne eigene artillerie kan de aanvallen niet genoeg voorbereiden door haar vuur, omdat zij, juist door die voorliggende sterke punten, de stelling des verdedigers niet nabij genoeg kan komen. De bemagtiging dier voorliggende punten, moet dus de aanvallen op de hoofdstelling voorafgaan; maar die bemagtiging is ten hoogste moeijelijk; want de verdediger kan aan de bezetting dier punten gedurig versterking toezenden, en achterwaarts en van ter zijden, door zijne artillerie de verdediging krachtig ondersteunen. De slag zal dus, langen tijd, een strijd om die voorliggende punten zijn; strijd, dien de verdediger volhoudt met een minder aantal troepen, die de kracht des aanvallers vermindert, die den tijd doet verloopen, en die eindelijk, wanneer zij al ten nadeele des verdedigers afloopt, nog niets beslist, dewijl eerst daarna de aanvallen op de eigenlijke stelling beginnen. Het is dan, even als of bij eene belegering een buitenfort is vermeesterd; de eigenlijke vesting is nog ongedeerd en in haar geheel.

Het voordeel dat het bezetten van zulke punten kan opleve-

ren, valt vooral op bij den slag van Waterloo. De voorliggende terreinpunten waren daar, op geen te grooten afstand van Wellington's stelling: de artillerie der bondgenooten kon, uit die stelling, door haar vuur tot de verdediging der voorliggende punten medewerken; die punten bleven steeds in gemeenschap met de stelling; de bezetting kon van daar ondersteund worden en, in het ergste geval, daarop terugtrekken. De troepenmagt, tot het bezetten dier voorliggende punten aangewend, maakte slechts een klein gedeelte uit van Wellington's leger, en was veel minder sterk dan de fransche magt die daarop aanviel. De punten vóór den linkervleugel, Papelotte, Frichermont, Smohain en La Haie, had Saxen-Weimar bezet met 4 bataillons van zijne brigade; van het fransche leger is, ten minsten de divisie Durutte, mogelijk ook de divisie Marcognet, daardoor beziggehouden, — stellig, grootere magt dan die der bondgenooten. — Bij Hougomont heeft van de bondgenooten gestreden: een bataillon Nassauërs van Saxen-Weimar's brigade, eenige brunswijksche en hanoversche infanterie, en het grootste gedeelte van de brigade Byng der engelsche garde, — te zamen eene magt uitmakende, die van Saxen-Weimar overtreffende; maar hier heeft, aan de fransche zijde, ook het grootste gedeelte der drie divisiën infanterie van Reille gestreden, die, na aftrek van de verliezen bij Quatre-Bras, nog wel eene 12000 man zullen hebben uitgemaakt. – In La Haie Sainte zijn, achtervolgelijk, gekomen het 2de en het 1ste bataillon ligte infanterie van het duitsche legioen, en een paar kompagniën der Nassauërs van Kruze, in alles eene 1000 à 1200 man, waarvan echter nooit meer dan de helft, gelijktijdig, in La Haie Sainte is geweest; die troepenmagt heeft hier den strijd volgehouden tegen een groot aantal der bataillons van d'Erlon en Reille, die, stellig, eene veel sterkere magt uitmaakten.

Met mindere magt hebben de bondgenooten dus, bij die punten, tegen sterkeren vijand gestreden, en de uitkomst van den strijd is in hun voordeel geweest. Napoleon, die eene doorbre-

king van het vijandelijke leger beoogde, wilde vooral zijne krachten inspannen tot de vermeestering van La Haie Sainte; en de aanvallen op Smohain en Hougomont hadden voornamelijk tot doel, beide vleugels der bondgenooten bezig te houden en te beletten het aangevallene centrum ter hulp te komen. Hougomont en de hoeven voor den linkervleugel, zijn voortdurend in het bezit der bondgenooten gebleven; maar, hoezeer dit tot roem verstrekt voor Saxen-Weimar's soldaten en voor de engelsche garde en andere troepen, die bij deze punten den strijd voerden, zoo moet men echter in het oog houden, dat het bezit dier punten niet volstrekt noodzakelijk was voor Napoleon, en daarom de aanvallen, daar, met minder hevigheid verrigt werden dan op La Haie Sainte; te verwonderen zelfs is het, dat Napoleon eene zoo groote magt tegen Hougomont heeft doen werkzaam zijn.

Om La Haie Sainte was het voornamelijk te doen; en beide partijen spanden zich in, de eene om het te behouden, de andere om het te vermeesteren. De fransche bevelhebbers deden gedurig hunne ruiterij op de hoofdstelling der bondgenooten aanvallen, niet met hoop van daardoor te overwinnen, maar om daardoor de bondgenooten te beletten om La Haie Sainte ter hulp te komen; en, om de aangevallene hoeve te ontzetten, deed Oranje gedurig bataillons uit de slaglinie derwaarts oprukken, wel wetende dat die bataillons daardoor groot gevaar liepen, maar te regt inziende, dat men dit moest wagen om eene post te redden, van welks behoud zoo veel afhing.

Wanneer is die hoeve in 's vijands handen gevallen? — Men kan kiezen tusschen Wellington's opgave, waarin voorkomt dat La Haie Sainte reeds om t w e e u u r door de Franschen is vermeesterd, en waarin aan de verdediging juist geen hoogen lof wordt toegezwaaid, en het verhaal in de „Geschiedenis van het duitsche legioen," dat de verdediging hemelhoog prijst, en zegt dat zij tot h a l f z e v e n of z e v e n u u r 's avonds heeft geduurd. In die geschiedenis van het duitsche legioen (van

Beamish) komen, zeker, wel overdrijvingen voor; wanneer, bij voorbeeld, daarin gezegd wordt, dat La Haie Sainte door drie fransche divisiën werd aangevallen, dan brengen wij dit op eene kleinere schaal terug en lezen wij dit zoo, dat aan drie verschillende zijden de hoeve door drie fransche kolonnen werd aangetast, die, mogelijk, ieder maar een of twee bataillons sterk waren; — maar, die overdrijving er afgerekend, gelooven wij toch dat men het nu als bewezen kan aannemen, dat de verdediging van La Haie Sainte voorbeeldig is geweest, en tot omstreeks zes uur 's avonds heeft geduurd. Gedurende zes of zeven uren tijds heeft dus de verdediging van die hoeve Napoleon belet, met nadruk aan te vallen op de eigenlijke stelling der bondgenooten. Dit is eene groote en gewigtige uitkomst geweest."

(„Nieuwe Spectator," 5de Jaargang, bl. 522—525).

BLADZ. 87. *Over de verzwakking van Wellington's leger.*

Dat, tegen 7 uur des avonds, kort voor den aanval door Napoleon's garde ondernomen, het leger van Wellington in een' toestand van zwakheid verkeerde, bijna aan ontbinding grenzende, wordt algemeen erkend; eene opgave zegt dat van Wellington's leger toen eene 18,000 man buiten gevecht waren gesteld, en misschien een gelijk getal het slagveld verlaten had.

Over het sneuvelen van den generaal van Merlen vindt men, in het engelsche militaire tijdschrift „United Service Journal," in het nummer van Mei 1852, bladz. 56, de volgende bijzonderheden, medegedeeld door een engelsch officier, deelgenoot aan den strijd bij Waterloo:

„Onder allen, wier dood het verbondene leger op het noodlottige slagveld van Waterloo had te betreuren, was geen moediger krijgsman dan de dappere generaal van Merlen, de bevelhebber der eerste brigade ligte ruiterij. Kort voor dat hij de noodlottige wonde ontving die een

einde aan zijn leven maakte, ontmoette hij, te midden van den strijd, een fransch generaal met wien hij onder de vroegere fransche regering op den vriendschappelijksten voet had verkeerd, en wien hij op dat oogenblik kon dooden of gevangen nemen; maar het denkbeeld versmadende om voordeel te doen met den toestand waarin het toeval hem had geplaatst, groette hij hem en zeide: „generaal, dit is mijn gedeelte van het slagveld — en dat het uwe; zorg voor uwe veiligheid; vaarwel."

Het schijnt dat die dappere krijgsman vervuld was met een voorgevoel van zijn naderend einde. Terwijl wij eenige ververschingen gebruikten met den generaal Ghigny (de bevelhebber van de tweede brigade ligte ruiterij), de slag reeds begonnen zijnde, merkte de laatste tegen mij aan, dat 's vijands geschutvuur in hevigheid toenam. „Ja," zeide de generaal van Merlen, „het zal een heete dag zijn, en voor mij de laatste." — „Spreek zoo niet, mijn vriend," riep hem de generaal Ghigny toe, „God geve dat gij nog menig anderen dag moogt beleven." — „Neen," antwoordde van Merlen op een neerslagtigen toon, „na dezen dag zal ik er geene meer beleven!" — Zijne woorden waren maar al te waar; korten tijd nadat hij ze had gesproken, viel hij doodelijk gewond, terugkeerende van eene charge waarop hij op eene uitstekende wijze (nobly) zijne brigade tegen den vijand had aangevoerd. Zijn adjudant steeg van het paard en wilde bij hem blijven; maar hij sloeg dit vriendelijk aanbod af, zeggende dat diens diensten nuttiger zouden zijn voor de brigade dan voor hem, daar hij voelde dat hij geen half uur levens meer had. Op zijne tafel vond men een brief aan zijne vrouw, waarin hij haar een hartelijk vaarwel zeide, en even zoo het voorgevoel uitte van zijn nabij zijnden dood als hij dit aan den generaal Ghigny had gedaan."

De generaal van Merlen is een van de kampvechters en

helden in den strijd bij Waterloo geweest; een van de martelaars, die, met hun leven, de vrijheid van ons vaderland gekocht hebben. Zijn naam blijft in welverdiende eer bij ons, en het doet ons goed, dat ook de vreemdeling dien naam hulde bewijst. De roem is het edelste loon waar de krijgsman naar kan streven; en de gedachtenis van wat uitstekend en heldhaftig was, mag bij het nakroost niet verloren gaan.

BLADZ. 92. *Over den laatsten aanval op de stelling der bondgenooten.*

Omtrent dien aanval is nog veel duisters:

„Het waarschijnlijkste is, dat de fransche garde, tegen de stelling van Wellington in twee massa's is opgerukt, waarvan de meest regts zijnde de andere eenige honderd pas voorafging; dat de aanval der eerste massa is afgeslagen geworden door de engelsche garde brigade Maitland en door een gedeelte van de, links daarvan staande, brigade van Colin Halkett; dat de bataillons van Maitland en van Colin Halkett de geslagene fransche garde toen hebben vervolgd, maar, op het zien oprukken van de tweede massa van Napoleon's garde, in de grootste wanorde naar hunne eerste stelling zijn geweken („vijftig kurassiers," zegt een officier van Colin Halkett's brigade, „hadden onze geheele brigade kunnen vernielen." „United Service Journal" van 1845, 1ste deel bl. 401); en dat de aanval van de tweede massa der fransche garde, hoofdzakelijk, is afgeslagen door artillerievuur, door den aanval der engelsche brigade Adam — die, regts van Maitland staande, door eene zwenkling links aanviel op de linkerzijde der vijandelijke massa – en door het, gelijktijdig, met den stormpas oprukken van de nederlandsche brigade Detmers, in geslotene kolonne geschaard en door Chassé zelf aangevoerd. — Bij het afslaan van dien aanval van Napoleon's garde, was

het engelsche voetvolk, op bevel van Wellington, in linie, op vier gelederen diepte geschaard. („Nieuwe Spectator," 5de Jaargang, bl. 529—530).

„Hoe is de formatie geweest van de fransche garde, toen zij ten aanval oprukte? — Die formatie is op verschillende wijze vermeld geworden; en, volgens Vaudoncourt, moet zij bestaan hebben in eene verbinding der linie- en der kolonneformatie, en eenige overeenkomst hebben gehad met de wijze waarop Napoleon's infanterie te Austerlitz ten aanval voortrukte. Zulk eene kunstige formatie is echter, onder de omstandigheden waaronder de slag van Waterloo eindigde, minder geloofbaar; te meer niet, omdat in geen der verhalen van de engelsche of nederlandsche zijde er van gesproken wordt, dat men gestreden heeft tegen in linie gedeploijeerde fransche infanterie, en er alleen wordt gewaagd van kolonnen. Wij houden het voor het waarschijnlijkste, dat de fransche garde per bataillon in geslotene kolonne is geweest, en dat die verschillende kolonnen naast en onmiddelijk bij elkander waren; — op de wijze zoo als, nu nog, in ons voorschrift voor de evolutiën van linie van onze infanterie, de formatie met geslotene bataillons is bepaald.

Zijn de bataillons van de fransche massa's bijeengebleven, toen zij de stelling der bondgenooten bereikten? — door sommigen wordt dit beweerd, door anderen ontkend. Wij houden het laatste voor het waarschijnlijkste, want dit alleen verklaart de omstandigheid, dat zooveel verschillende gedeelten van Wellington's leger aanspraak maken op de eer van het afslaan van dien aanval van Napoleon's garde; en dat, volgens sommige opgaven, de fransche troepenmagt die men terugdreef hoogstens maar eene duizend man sterk was „meer een sterk bataillon dan eene magt van 4000 à 5000 man," zegt een engelsch

officier, de majoor Macready, in het „United Service Journal" van 1845, 2de deel, bl. 257). De massa's der garde hebben zich dus, denkelijk, verdeeld; en de verschillende bataillons zijn aangevallen op verschillende gedeelten van Wellington's stelling; daarom kan de aanval, onmiddelijk ten noorden van La Haie Sainte, waarbij de prins van Oranje gewond werd en de Nassauërs van Kruze terug gingen, ook zeer goed door een gedeelte der garde zijn gedaan, hoezeer vele opgaven zeggen dat zij door de infanterie van d'Erlon werden verrigt.

Een ander betwist punt, is het deel dat de artillerie der bondgenooten aan het afslaan van den aanval der fransche garde heeft gehad. Een der laatste engelsche schrijvers over 1815 heeft dat aandeel zeer gewigtig genoemd, en een aantal engelsche batterijen opgesomd, die, gedurende het oprukken van Napoleon's garde, daarop met kogels en kartetsen gevuurd hebben; daardoor werden de gelederen dier garde zoodanig geteisterd, dat zij in den strijd tegen Wellington's infanterie moest bezwijken. — De majoor Macready is van een geheel tegenovergesteld gevoelen, en zegt, dat de fransche garde gedurende het oprukken bijna geene verliezen door artillerievuur leed, behalve op het laatst, toen, plotselings, regts van de brigade Colin Halkett, eenige vuurmonden — van Van der Smissen of van anderen — met kartetsen op de fransche garde vuurden, en daarin eene groote verwoesting aanrigteden; „wiens vuurmonden dit dan ook waren," voegt hij er bij, „zoo veel is zeker, dat zij op de roemrijkste wijze werden aangewend." („United Service Journal" van 1845, 1ste deel, bl. 396).

Wij gelooven dat de waarheid hier weêr in het midden is. Aan de eene zijde bewijst die optelling van alle die engelsche batterijen hoegenaamd niets; want in welk eenen toestand waren zij? Van sommige — Lloyd en Cleven —

vinden wij vermeld, dat zij geheel buiten gevecht waren gesteld, en de eerste zelfs bereikt werd door de aanvallende fransche garde; van eene andere — die van den majoor Rogers — wordt gezegd, dat zij maar drie vuurmonden meer had; van nog eene andere, — die van den luitenant-kolonel Smith — dat zij hare laatste schoten op het hoofd der fransche kolonnen rigtte; — alle, bijzonderheden, die men kan vinden in het „United Service Journal" van 1845, 1ste deel, bl. 576 en 577. Ook de opgaven van onze zijde gewagen daarvan, dat verschillende engelsche batterijen, door gebrek aan munitie, het vuur moesten staken. De weinige sterkte der artillerie van Wellington blijkt ook uit die omstandigheid, dat gedurende geruimen tijd eene sectie fransche artillerie op korten afstand van de carrés van Colin Halkett kwam, en daarop een moorddadig vuur volhield; zoo als men lezen kan in de verklaring van Macready in het „United Service Journal" van 1845, 1ste deel, bl. 395. Dit bewijst wel, dat toen Wellington's artillerie, ten minsten op dit gedeelte van het slagveld, geheel buiten gevecht moet zijn gesteld. — Maar daarentegen schijnt het, als een bewezen feit, te moeten worden aangenomen, dat, op het oogenblik van den aanval van Napoleon's garde, artillerie van den regtervleugel der bondgenooten tot hulp is opgerukt, en door haar moorddadig vuur veel heeft bijgebragt tot het afslaan van dien aanval; dat Van der Smissen, met de rijdende batterij van Krahmer, hier eene hoofdrol heeft vervuld, dat kan, even zoo, als eene ontegensprekelijke waarheid worden beschouwd.

Even zoo is het niet in het minste te betwijfelen, dat het afslaan van Napoleon's garde ook gedeeltelijk is te danken aan de brigade Detmers, die, in geslotene kolonne met den stormpas, die garde te gemoet ging, en daardoor medewerkte tot hare nederlaag. De verklaringen van

Chassé en van Hill — om van andere deelgenooten aan den strijd niet te gewagen — stellen dit wapenfeit buiten twijfel; dat vooral daarom roemvol is, omdat juist op dat zelfde oogenblik, bij sommigen van de beste britsche regimenten een hooge graad van wanorde en ontmoediging bestond."

(„Nieuwe Spectator," 5de Jaargang, blz. 530—532).

In het nommer van Mei 1852 van het „United Service Journal," geeft een engelsch officier, te Waterloo tot de 5de brigade behoorende, het volgende verhaal van den aanval der fransche garde; een verhaal, dat te meer waarde heeft, omdat die 5de brigade, aangevoerd door den generaal Colin Halkett, en zamengesteld uit het 30ste, 33ste, 69ste en 73ste regiment engelsche infanterie, tot de dapperste troepen van Wellington behoorde, en, na reeds den geheelen dag in het hevigste van den strijd gewikkeld te zijn geweest, op het laatst een krachtig deel heeft genomen aan het afslaan van den aanval van Napoleon's keurbende:

„In den namiddag van den 18 Junij, toen de keizerlijke garde met kolonnen in massa, den linkervleugel voor, voortuitging in de laagte, die zich uitbreidde voor onze stelling op het plateau van Mont S. Jean, verdeelde zij zich; en de verschillende kolonnen (de twee voorste zamengesteld uit de chasseurs de la garde en de twee laatste uit de grenadiers de la garde, ieder regiment van twee bataillons) naderden, échelonsgewijze, ons centrum; de voorste kolonne (de vierde) nam hare rigting op Napier's batterij en op de brigade van Adam; de derde kolonne naderde de britsche garde en de brunswijksche troepen; de tweede, schuins voorbij het 33ste en 69ste regiment gaande, viel Maitland's garde-brigade aan; terwijl de achterste kolonne, met hare artillerie voor zich en op hare flanken, regtstreeks Halkett's brigade te gemoet rukte. Men heeft gesproken van eene vijfde kolonne; maar, in-

dien zij zich met de vier genoemde kolonnen in beweging heeft gesteld, dan moet zij naar de zijde van Hougomont zijn getrokken, vóór dat de fransche garde nederdaalde in de laagte voor onze stelling, waaruit zij in vier gedeelten opprees, onder de aanvoering van den onverschrokken, maar diep rampzaligen maarschalk Ney.

Bij de nadering van de kolonne der keizerlijke garde, regtstreeks tegen ons front, werden onze vleugels iets vooruit gebragt om haren aanval te kunnen weêrstaan. De kolonne rukte vooruit onder bescherming van een vreesselijk geschutvuur, waarvan de uitwerking op de geduchtste wijze ondervonden werd door de troepen, wier taak het was den zegepalm te betwisten aan die wereldvermaarde soldaten, van wier dappere wapenfeiten menig bloedig en lang betwist slagveld getuige was geweest. Zij rukten vooruit in den stormpas, het geweer in den arm, voor zich en ter zijde geschut met kogels en kartetsen geladen. Op een tachtig pas van ons genaderd (den volgenden ochtend heb ik den afstand gemeten tusschen hunne dooden en de onze), hielden zij halt, en schenen een oogenblik als verwonderd, dat wij de stoutheid hadden hen in hun voortrukken te willen stuiten; toen openden zij hun vuur en begonnen die doodelijke, zoo dikwijls beschrevene worsteling; en onze gedunde gelederen bewezen maar al te duidelijk het moordadige van hun vuur.

Toen de generaal Halkett voor het eerst de donkere massa in beweging zag komen op de hoogten tegenover onze stelling, nam hij de voorzorg om het 33ste en 69ste regiment, regts van ons, een weinig vooruit te brengen, om de ruimte aan te vullen die er tusschen ons en de britsche garde was; en in een oogenblik zag men dien onversaagden en zich opofferenden bevelhebber die gewigtige beweging uitvoeren, in zijne hand eene der vaandels van het eerstgenoemde regiment zwaaijende.

Het krijgsgedruisch en de verwarring kondigden ons op dat oogenblik aan, dat niet wij alleen dus in een heeten strijd waren gewikkeld, maar dat onze wapenbroeders, regts van ons, evenzeer hevig kampten tegen andere aanvallende kolonnen. Even als wij blootgesteld aan het concentrische geschutvuur van de nabijzijnde hoogten, scheen het dat de aanval op hen zelfs geduchter was dan die op ons. Nooit kan ik de vreeselijke slagting vergeten die toen plaats had in de rijen van het 33ste en van het 69ste regiment, aangevuurd als zij waren door onzen beminden aanvoerder, die altijd het vaandel van het 33ste regiment in handen hield; noch de waarschuwende kreet, die zich bijna gelijktijdig bij onze soldaten deed hooren: „zie, waar de generaal is, tusschen twee vuren; hij kan niet ontkomen; hij zal zeker sneuvelen!"

Maar op dat hagchelijke oogenblik kwam de majoor Van der Smissen met zijne hollandsche batterij rijdende artillerie; en zich op onzen regtervleugel plaatsende, tusschen ons en het 33ste en 69ste regiment, die nu in een heet gevecht waren gewikkeld, vuurde hij op de kolonne voor ons front en maakte, in letterlijken zin, geheele opene vakken daarin (literally cut lanes through the column in our front). Daar stond toen de oude garde, onbezweken en onbevreesd, klaarblijkelijk onzeker wat zij zoude doen; geen beweging om vooruit te rukken, geen beweging om terug te gaan. Daar stond zij, mannelijk en krijgshaftig, toen de tegenspoeden van hare wapenbroebroeders, regts, die onversaagdheid en standvastigheid schokten, die tot hiertoe haar kenmerk waren geweest. De nederlaag van de vierde kolonne, die van de chasseurs de la garde, door de batterij van Napier en door de flankbeweging van het 52ste regiment, — dat den regtervleugel voortbragt en de linkerflank der fransche kolonne aanviel, terwijl, gelijktijdig het vuur van andere

troepen die kolonne in front tegen hield, — bragt verwarring in hare gelederen; die verwarring deelde zich mede aan de naburige kolonnen, de voorste op de volgende geworpen zijnde en deze weder op de grenadiers der garde, die toen in een hevig gevecht waren gewikkeld met onze garde onder den generaal Maitland; dit dwong allen tot den terugtogt, en bevrijdde ons van het geduchte gevaar, waarin wij verkeerden. De kreeten van „vive l'Empereur, vive Napoleon, en avant!" de klank der trommen, de zelfopoffering van sommigen, niets kon baten. Onverwacht voor ons, maar met eene onvergelijkelijke koelheid en bedaardheid, maakte de fransche garde regtsom-keert en trok terug voor ons, den weg inslaande, dien zij pas te voren was komen opdagen, toen, met eene houding, die geen voornemen tot terugtrekken scheen aan te duiden! Op denzelfden tijd gingen het 33ste en het 69ste regiment, die zoo lang aan een hevig vuur waren blootgesteld geweest, terug, onvermogend dat vuur langer door te staan; en mét hen gingen wij eenige passen terug. Hoe zeer wij ongeschokt waren gebleven bij de herhaalde charges van de kurassiers, waardoor wij zoo gedurig waren aangevallen en die wij telkens hadden teruggeslagen, hoe zeer wij bestookt waren geworden door de keur van Frankrijks beste en dapperste troepen, en op den korten afstand van tachtig passen blootgesteld aan het vuur van de artillerie der garde, — toch bleven wij stand houden, tot dat de tegenspoeden van onze eigene vrienden en wapenbroeders ons deden inzien, dat onze bajonetten niet bestemd waren om de borst van Britten te doorboren (?). Daardoor zijn wij teruggegaan, nooit door den vijand.

Die wanhopige verwarring was echter maar van korten duur. Plotseling deed zich de kreet hooren „de ruiterij nadert." En nadat er een klein aantal schoten waren gelost, herzamelden wij ons spoedig tot één corps, en bleven

in die stelling die de hertog van Wellington ons gelast had „te behouden zoolang er één man overbleef." Ten laatsten was, zwaar gewond, onze dappere en geestdriftvolle generaal gedwongen het slagveld te verlaten, de liefde en de bewondering van ieder soldaat der 5de brigade met zich nemende. Gelukkig bleek de wond, hoezeer gevaarlijk, toch niet doodelijk; dat hij zijn leven niet ten offer bragt aan het vreesselijke en vernielende vuur waaraan hij zich zoo zeer blootstelde, verbaasde ons allen. Maar hij streed in eene regtvaardige zaak, en hij streed onder de hoede van Hem, die „in den dag des strijds zijn hoofd bewaarde."

Zie ik terug op het gedrag mijner edele wapenbroeders, dan is het met een gevoel van trotsche zelfvoldoening dat ik beweer, zonder vrees van tegenspraak, dat het 30ste en 73ste regiment, ondersteund door het 33ste en het 69ste, en door de batterij van den majoor Van der Smissen, met goed gevolg weêrstand boden en den aanval afsloegen van de achterste en meest regts zijnde kolonne van de grenadiers der keizerlijke garde; en dát, zonder den bijstand van eenig ander corps, want ieder had, op dat oogenblik, in zijne eigene stelling genoeg te doen voor zich zelven; en stellig kan ik verklaren, dat beide flanken van de kolonne der fransche garde waartegen wij streden, ons duidelijk zigtbaar waren. Het schijnt dat het eerste voornemen om, in ééne massa, de britsche stelling aan te vallen, opgegeven werd, toen de maarschalk Ney de laagte voor het plateau van Mont S. Jean bereikte; en dat hij, zijn plan veranderende, van daar in verschillende kolonnen tot den aanval voortging. Dit verklaart eene aanmerking, nog dien dag, op het slagveld, herhaaldelijk gemaakt door een fransch officier: „had men één groote aanval gedaan op de stelling van sir Colin Halkett, in plaats van de vier kleine die mislukt zijn, dan

zou de uitkomst geheel anders zijn geweest. Nous sommes trahi, sacre!" — Het was klaarblijkelijk dat hij, bij vergissing, eene gemaskeerde batterij noemde, de krachtige hollandsche batterij van den majooor Van der Smissen, die zoo onverwachts op den vijand een vuur had geopend, dat vernielend en beslissend tevens was (a fire at once destructive and conclusive)."

(„United Service Journal," jaargang van 1852, 2de deel bl. 51—53).

De engelsche officier van Halkett's brigade, stelt, in het voorgaande verhaal, de laatste aanval der fransche garde weêr eenigzins anders voor, dan andere zijner landgenooten dit hebben gedaan. Hier en daar is in dit verhaal iets onduidelijks en gezwollens — bij voorbeeld in de wijze waarop de kortstondige verwarring van de 5de brigade vermeld wordt — maar toch, over het algemeen, kenmerkt het zich door waarschijnlijkheid. De hier voorkomende verzekering, dat Napoleon's garde in verschillende kolonnen heeft aangevallen, moet, denkelijk, als waar worden aangenomen; daardoor alleen is het te verklaren, dat zoo veel verschillende gedeelten van Wellington's leger aanspraak maken op de eer van het afslaan van dien aanval.

Wat ook als een stellig feit kan worden aangemerkt, dat is de verwarring die, hoewel zeer kortstondig, bij de brigade Halkett heeft bestaan, en volgens andere opgaven, ook bij de garde brigade van Maitland; — en de erkenning van dit feit ontneemt niets aan den roem van dapperheid, welke die brigaden op het slagveld van Waterloo hebben verworven; zij bewijst alleen, dat ook de uitstekendste troepen hunne oogenblikken van zwakheid kunnen hebben.

Even zoo kan men het ook als eene waarheid beschouwen, dat de meest links zijnde kolonne der fransche garde vooral teruggeslagen is door het artillerie vuur van Napier's batterij en door de brigade Adam, waarvan een regiment — dat van Col-

borne, het 52ste — door eene zwenkende beweging links, de fransche kolonne in de linkerflank viel. Volgens onze opgaven moet ook het in den stormpas oprukken der brigade Detmers tot de neêrlaag dier fransche kolonne hebben medegewerkt; en hoewel de hier aangehaalde engelsche berigtgever daarvan zwijgt, zoo bewijst dit niets, dewijl dat oprukken der hollandsche brigade zeer goed onopgemerkt kan zijn gebleven bij de linkerhelft van Halkett's brigade, die op eenen vrij grooten afstand van haar was.

Wat echter ten duidelijkste blijkt uit het aangehaalde verhaal, dat is het gewigtig deel door de batterij Van der Smissen aan het afslaan van den aanval van Napoleon's garde genomen; dat deel werd algemeen erkend door de fransche en duitsche schrijvers en door de onze; maar verschillende engelsche opgaven waren er op uit, om die zaak in twijfel te trekken, en het artillerievuur van Van der Smissen te doen voorkomen als een soort van sprookje, verzonnen om onze volksijdelheid te streelen. De hier medegedeelde opgave laat nu, echter, niet de minste onzekerheid daaromtrent over: het blijkt daaruit met zekerheid, niet alleen dat de batterij van Van der Smissen op de keizerlijke garde heeft gevuurd, maar ook, dat dit vuur de vernielendste en beslissendste uitwerking heeft gehad; zoodat men gerustelijk kan aannemen, dat, zonder den bijstand dier batterij, de heldhaftige maar geheel uitgeputte brigade van Halkett voor den aanval des vijands zou zijn bezweken.

Bladz. 94. *Over de laatste oogenblikken van den slag van Waterloo.*

Napoleon, voornemens om zich in het laatste carré zijner garde te plaatsen en dáár den dood te zoeken, is een onderwerp dat het penseel des schilders heeft bezig gehouden; toch zijn er opgaven, welke het ontkennen dat de fransche keizer immer dat voornemen geuit hebbe. Even zoo is het met dat bekende

antwoord der keizerlijke garde, toen zij opgeëischt werd om zich over te geven: het wordt betwijfeld of dat antwoord gegeven is. Waterloo is eene zoo grootsche, zoo buitengewone gebeurtenis geweest, dat daarbij de legende zich reeds met de geschiedenis verbindt.

Bladz. 94. *Over de verliezen der bondgenooten te Waterloo.*

De verliezen van de verschillende gedeelten van Wellington's leger in den slag van Waterloo, kunnen tot maatstaf dienen van het aandeel dat zij aan den daar gevoerden strijd gehad hebben. Bij eene geheele nederlaag kan het wel gebeuren, dat de vlugtenden, die door den vervolgenden vijand worden ingehaald, meer verliezen dan zij die moedig stand houden; maar bij eene overwinning als te Waterloo, moeten, natuurlijk, die afdeelingen die weinig deel aan den strijd hebben genomen, ook weinig verliezen hebben ondergaan. De grootte van het verlies van ieder gedeelte van Wellington's leger, wijst dus aan, de grootte van het deel dat het had aan de bij Waterloo behaalde overwinning.

Zie hier de verliezen, zoo als men die vermeld vindt, bij een engelsch, den Nederlanders vijandig, schrijver:

De engelsche troepen telden te Waterloo 23,991 man, en hebben daar verloren 6044 man; dus, een vierde van de geheele sterkte.

De nassausche troepen waren sterk 2880 man en hebben verloren 619; dus, tusschen een vierde en een vijfde van de geheele sterkte.

De troepen van het duitsche legioen, sterk 5824, hebben verloren 1381 man; tusschen een vierde en een vijfde van de geheele sterkte.

Het nederlandsche leger, sterk 17,784 man, heeft verloren 3200; dus, tusschen een vijfde en een zesde gedeelte van het geheel.

De hanoversche troepen, 11,220 man, hebben er verloren 1818; tusschen een zesde en een zevende van het geheel. — Onder die verliezen der Hanoveranen zijn ook begrepen, de verliezen op den 16 en 17 Junij geleden; het verlies te Waterloo, zal dus, denkelijk, maar een zevende van de sterkte geweest zijn, mogelijk minder.

De Brunswijkers, 5962 man sterk, verloren er 627; dus, een negende van het geheel.

Van de pruissische troepen die, 51,944 man sterk, te Waterloo 6296 man verloren, — nog geen achtste van het geheel — moet hier niet gesproken worden; omdat het natuurlijk is dat die troepen, later op het slagveld gekomen, ook minder verliezen hebben geleden. Maar de vergelijking van de verliezen der overige deelen van Wellington's leger, die, allen, van het begin van den veldslag tot het einde, te Waterloo zijn geweest, bewijst overtuigend dat de nederlandsche troepen even regtmatige aanspraak hebben op de glorie van Waterloo, als de troepen der andere verbondene natiën.

DE VERDEDIGING VAN NEDERLAND

IN

1672 EN 1673.

Onder de belangrijkste tijdperken in Neêrlands geschiedenis bekleedt ontegenzeggelijk het tijdperk van 1672 en 1673 eene eerste plaats; de worsteling van onze republiek tegen de vereenigde magt van Frankrijk en Engeland maakt met den tachtigjarigen oorlog onzen heldentijd uit, en verdient, evenzeer als die kamp tegen Filips II, de studie en bewondering van het nageslacht. Daarom is het voor ons een dure pligt, om alles wat tot die tijden betrekking heeft, zooveel mogelijk te onderzoeken en in een helder en waar daglicht te stellen; een prijzen op goed geloof, een onbepaald en blindelings bewonderen is een verstandig volk onwaardig en kan niets dan onheil stichten. Zulk eene handeling heeft twee groote nadeelen: hebben wij het tijdvak, waarmede wij zoo hoog wegloopen, niet bestudeerd en grondig leeren kennen, dan ontbreekt het ons ook aan wapenen om den voorvaderlijken roem te verdedigen tegen elke partijdige en vijandige aanranding; en *onderzoeken* wij de groote daden van het voorgeslacht niet, dan zullen wij al ligtelijk er toe gebragt worden, om die daden te beschouwen als onnavolgbaar, dat voorgeslacht als een ideaal van grootheid en volksdeugd, hetwelk wij onmogelijk kunnen bereiken. Daarentegen, het doordringen in den geest der vroegere tijden, de grondige studie onzer geschiedenis, zal ons doen inzien, aan de eene zijde hoe regtmatig de roem is, dien Nederland zich in het verledene heeft verworven, en hoeveel ware grootheid de geschiedenis van ons vaderland, in de zestiende en zeventiende eeuw, bevat; maar aan den anderen kant zal die studie

ons tot de erkentenis brengen, dat er toch ook veel zwaks, veel gebrekkigs bij dien vroegeren heldentijd is geweest; zoodat, wanneer wij, in onze dagen, bij ons volk dezelfde zwakheid opmerken, wij daarom nog niet moeten wanhopen om ons tot de hoogte der helden van de zeventiende eeuw te verheffen; want ook zij hebben met die zwakheid te worstelen gehad. En dit is eene opmerking, die men niet alleen bij de geschiedenis van ons vaderland, maar ook bij de geschiedenis van alle volkeren kan maken, dat de roemrijke tijdperken in die geschiedenis, bijna altijd, niet de vrucht zijn geweest van een heldengeest, die het geheele volk, onverdeeld, bezielde; maar veeleer de vrucht van de werking van groote mannen, die door hunne geestkracht en bekwaamheid dien heldengeest bij hunne landgenooten hebben doen ontvonken, en daarbij te dikwijls hebben te strijden gehad met de traagheid, zwakheid en zelfzucht van het algemeen.

Verdient Neêrlands geschiedenis gedurende de jaren 1672 en 1673, in alle opzigten, door ons onderzocht en bestudeerd te worden, vooral het krijgskundige gedeelte dier geschiedenis is zulk eene studie overwaardig; het bevat eene menigte zaken, wier juiste kennis voor het heden en voor de toekomst van Nederland van het hoogste belang is.

De krijgsverrigtingen in die merkwaardige jaren zijn door hunnen plotselingen ommekeer zoo verbazend geweest, dat zij aanleiding geven tot vragen, wier beantwoording ons de regelen kan aangeven, volgens welke, nu nog, ons vaderland tegen vreemde legers moet worden verdedigd. Van waar dat aanvankelijke krijgsgeluk van Lodewijk XIV; die plotselinge val van zoo vele vestingen; dat ongehinderd overtrekken van groote rivieren; dat dadelijk doordringen der fransche legermagt tot in het hart der republiek? Die vestingen, die rivieren, hadden toch vroeger aan de legers der Parma's en Spinola's geduchte slagboomen overgesteld; hadden een sterken tuin uitgemaakt, waarmede Maurits en Frederik Hendrik Holland hadden beschut; hoe kwam het, dat die verdedigingsmiddelen in 1672 zoo geheel zonder waarde bleken te zijn? Waarom hebben de talrijke en overwinnende legerscharen van den franschen koning toen de verovering van Holland niet voltooid; waarom drongen zij dat Amsterdam niet binnen, dat zich daar voor hunne blikken uitbreidde; waarom bleven zij werkeloos staan aan de westelijke grenzen van het Sticht, even als had de magtige bezwering

eens toovenaars hen tot onbeweeglijkheid gedoemd? Waarom is Friesland toen niet veroverd? Waarom Groningen niet bezweken? Welk deel heeft de hulp van vreemden, in 1672, aan de redding van Nederland gehad? Bewijst het voorbeeld van dat jaar de te dikwijls geuite meening, dat de winterkoude, die de velden en stroomen van Nederland met ijsschors overdekt, ook Neerland weêrloos maakt? Door wat middel wist Willem III, in zoo korten tijd, een sterk en goed leger daar te stellen; en hoe kwam het, dat, terwijl er vroeger tal van jaren moest gestreden worden, om, voor en na, het grondgebied der republiek van de spaansche overheersching te bevrijden, in 1673 in weinige maanden de geheele ontruiming der Vereenigde Nederlanden door de fransche legers plaats had?

Ziedaar levensvragen voor Nederland; want van de beantwoording daarvan hangt het af, of wij met vertrouwen de toekomst kunnen te gemoet gaan, of moeten verwachten ons volksbestaan door de eerste krachtige aanranding van een vreemden geweldenaar te zien vergaan; van de beantwoording dier vragen hangt het af, hoe Nederland verdedigd moet worden, en wat er van die verdediging is te hopen. Wij zijn ten volle overtuigd, dat de grondige studie van onze vroegere oorlogen tot de erkentenis moet leiden van de groote natuurlijke sterkte, die ons vaderland heeft; en ook daarom verdient die studie de hoogste aanbeveling; ook daarom is het goed de vruchten dier studie, zoo veel mogelijk, onder ons geheele volk te verbreiden en bekend te maken. De vergelijking van de weinige uitgestrektheid van ons land, en van den geringen omvang onzer strijdkrachten, met de talrijke legers van onze magtige naburen, doet somtijds het valsche denkbeeld ontstaan van onze zwakheid en weêrloosheid; van onzen wissen ondergang als natie, bij eenen oorlog met een dier naburen. Dit jammerlijke dwaalbegrip kan alleen uitgedelgd worden, wanneer wij onze wezenlijke kracht leeren kennen, door te zien, hoe bij vroegere oorlogen ons vaderland het hoofd heeft geboden aan Europa's magtigste vorsten. De sterkte van een land hangt minder af van de uitgestrektheid van zijn grondgebied, van de talrijkheid zijner bevolking en van de grootte zijner legers en vloten, als wel van de natuurlijke gesteldheid van den grond, van den geest des volks, van de bekwaamheid der regeerders. Al de magt van het duitsche rijk is, in onze dagen, niet vermogend geweest om het kleine Denemarken ten onder te brengen; wij, die veel meer

hulpmiddelen dan dat land bezitten, en een grond even gunstig voor de verdediging, kunnen ons even goed tegen een even sterken vijand verdedigen; onze vaderen hebben dit gedaan tegen veel sterker vijand.

Wil men zien, hoe veel er gedaan kan worden, zelfs met geringe, gebrekkige middelen, wanneer maar geestdrift en vaderlandsliefde en bekwaamheid van die middelen partij trekken, men leze het verhaal, dat de heeren van Sypestein en de Bordes van de verdediging van Nederland in 1672 en 1673 geven (1). Dat verhaal is geheel en al waarheid, tot in zijne minste deelen; en tot de daarstelling daarvan hebben die schrijvers, met onvermoeid geduld en met groote bekwaamheid, partij getrokken van de menigvuldige en belangrijke bouwstoffen, die hun ten dienste stonden; al hunne opgaven berusten op echte oorkonden, die niet den minsten twijfel overlaten aan de waarheid der door hen aangevoerde feiten; de kennis van een der gewigtigste tijdperken onzer vaderlandsche geschiedenis is door hun verdienstelijken arbeid een reuzenstap vooruitgegaan. — Welnu, wanneer men dat werk van de heeren van Sypenstein en de Bordes gelezen heeft, dan verdwijnt wel menige dichterlijke voorstelling, welke men soms gewoon is aan dien worstelstrijd tegen Lodewijk XIV te verbinden; dan ziet men, dat bij dien worstelstrijd niet alles groot en heldhaftig is geweest, en dat het niet alleen in onze dagen is, dat men aan het nederlandsche volk traagheid en zwakheid kan verwijten; maar aan den anderen kant ontdekt men dan zoo veel volharding, zoo veel volksdeugd, zoo veel ware grootheid, die het minder goede geheel en al overschaduwen, en den lezer de volle overtuiging geven, dat de roem, aan ons voorgeslacht toegezwaaid, niet de vrucht is van eene blinde vooringenomenheid, maar wel degelijk eene regtmatige hulde aan de waarheid.

Wij zullen trachten die overtuiging te verbreiden, door in de hier volgende bladen eene korte schets te geven van Neêrlands krijgsgeschiedenis te lande gedurende de jaren 1672 en 1673; wij zullen zeggen, wat ons voorgeslacht toen heeft gedaan, en wat wij nu nog kunnen en moeten doen. De taak, die wij ondernemen, heeft geene groote moeite of verdienste: zij

(1) De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, door de 1ste luitenants-ingenieur Jhr. J. W. van Sypestein en J. P. de Bordes. 's Gravenhage, Gebr. J. H. en G. van Langenhuysen. 1850.

bestaat enkel in het afschrijven en verbinden van wat anderen over dat onderwerp hebben geschreven. Maar is die taak daarom zonder nut? Verre vandaar; alles wat kan bijdragen om onze geschiedenis meer algemeen bekend te maken, is nuttig en goed, omdat daardoor onze volkskracht vermeerderd wordt; ons vaderland zal eene onverwinbare sterkte hebben, zoodra iedereen, tot de minste daglooner toe, weet, dat wij eertijds tegen Spanje's en tegen Frankrijk's reuzenmagt hebben geworsteld, en dit nu nog even goed kunnen doen. Hij, die tot bereiking van dit doel medewerkt, volbrengt een burgerpligt, en onze eerzucht kent geen hooger streven.

Overbodig is het hier de staatshandelingen te melden, waardoor Lodewijk XIV den val van de republiek der Vereenigde Nederlanden meende voor te bereiden, en uitvoerig te beschrijven, door welke listen, kuiperijen en omkoopingen hij die republiek van den steun van bondgenooten beroofde en zoo mogelijk weêrloos maakte. Overbodig is het te zeggen, hoe gekrenkte trots en zucht tot veroveringen den franschen monarch naar den ondergang van onzen staat deden streven, en welke schandelijke en onzedelijke middelen hij bezigde, om Karel II — een van de ellendigste vorsten, die ooit een troon hebben bekleed — aan zijne belangen te verbinden en met hem de wapenen tegen Nederland te doen opvatten. De oorzaken van den oorlog van 1672, de handelingen, welke dien oorlog vooraf gingen, zijn te dikwijls beschreven, te algemeen bekend, om hier herhaald te worden. Ieder onzer weet, dat, zoo ooit oorlog voor de regtbank der zedelijkheid te veroordeelen is geweest, dit wel de oorlog was, die in 1672 door Frankrijk, Groot-Brittanje, Keulen en Munster tegen ons werd begonnen. Het was een aanval zonder regt of reden, haast zonder voorwendsel; het was een verbond, even magtig, maar ook even schandelijk en misdadig, als dat, wat op het einde der vorige eeuw het rampzalige Polen deed vergaan. Ook op Neêrlands geheelen ondergang was het in 1672 toegelegd; maar, gelukkiger dan de landgenooten van Sóbiesky, vonden onze voorouders in de geestkracht en bekwaamheid van uitstekende opperhoofden, en in de natuurlijke sterkte van den grond hunner inwoning, het middel om hunne vijanden te wederstaan, en eenen storm te boven te komen, die met een wis verderf scheen te dreigen. Wel was het gevaar dreigend, de tij-

den bang, de nood bijna ten top geklommen; maar toch, er kwam uitkomst, en, even als in den kamp tegen Filips II, wist ook in 1672 het nederlandsche volk, onder 's Hemels zegen, „te worstelen en te ontworstelen" aan de dwingelandij der vreemden.

Voor ons onderwerp hebben wij alleen het krijgskundige gedeelte van dit merkwaardig tijdperk te beschouwen; en wij hebben dus alleen daaraan te herinneren, dat bij den aanvang des oorlogs Nederland zoo goed als zonder bondgenooten was; want Brandenburg kwam eerst in het laatste des jaars ter hulp opdagen; de keizer liet ons geheel zonder bijstand, en dadelijke hulp ontving de republiek alleen van het uitgeputte Spanje, dat wel een zwakke, maar volijverige bondgenoot was, waarvan de diensten door onze schrijvers soms te weinig zijn erkend. Het behoeft dus geen uitvoerig betoog, dat het verschil tusschen de sterkte der oorlogvoerende partijen zóó groot was, dat er geen oogenblik twijfel behoefde te bestaan, of de verdediging moest ons deel zijn, de aanval dat onzer vijanden. Eene korte opgave van de strijdkrachten, die de oorlogvoerende mogendheden in werking deden komen, zal dit duidelijk maken.

Ter zee alleen stonden de krachten der beide partijen nagenoeg gelijk; want de vloot der republiek moge in sterkte iets onder gedaan hebben voor de vereenigde vloten van Engeland en Frankrijk, die minderheid werd ruimschoots opgewogen door den naam van hem, die aan het hoofd der hollandsche vloot stond. De Ruyter voerde bij ons den admiraalstaf; De Ruyter, dat toonbeeld van ware en zuivere grootheid, dat echt hollandsche karakter, in den edelen zin des woords; dat karakter, zoo degelijk, zoo vroom eenvoudig, zoo vast, zoo onbezweken in voor- en tegenspoed, zoo diep doordrongen van het gevoel van pligt, dat het in de uitstekendste heldenfeiten, in de verhevenste zelfopoffering, niets anders dan gewone handelingen ziet. Ter zee kon Nederland den kamp tegen zijne vijanden goed volhouden; het kon zijne vlag op de Noordzee doen blijven wapperen, en de vijandelijke vloten beletten onze kusten te naderen en daar hunne legers aan wal te zetten. De landing van eene vijandelijke krijgsmagt op de hollandsche kusten werd in 1672 en 1673 door onze vloot verhinderd. Evenwel was de kans van zulk eene landing dikwijls zeer dreigend; die landing was altijd mogelijk en vereischte altijd maatregelen van voorzorg.

Het was echter te land, dat de vijand eene verpletterende

overmagt kon in werking brengen. De opgaven omtrent de sterkte der fransche legermagt, die Lodewijk XIV tot de verovering van Holland aanwendde, zijn zeer uiteenloopende; volgens de waarschijnlijkste, ten minste niet overdrevene opgave, moet die sterkte een groote honderdduizend man hebben bedragen. De heeren van Sypestein en De Bordes geven ook in het eerste gedeelte van hun werk die sterkte aan; in het tweede gedeelte willen zij berekenen, dat die sterkte niet zoo groot moet geweest zijn; wij gelooven echter, dat het niet moeijelijk valt aan te toonen, dat er vergissingen zijn bij die laatste berekening, en ook daaruit moet worden afgeleid, dat de sterkte der fransche legermagt op niet minder dan een honderdduizend man mag worden gesteld. Voegt men bij die magt de munstersche en keulensche troepen, dan kan men gerustelijk aannemen, dat in 1672 de republiek te lande werd aangevallen door eene magt van minstens honderd dertig duizend man.

Een leger van honderd en dertig duizend man zou, zelfs in onze dagen, een zeer sterk leger worden genoemd; hoeveel te meer moest dit het geval zijn in de zeventiende eeuw, toen de europesche legers eene zoo veel mindere getalsterkte hadden. Men weet, dat de wijze van aanvulling der legers, sedert de fransche omwenteling van 1789, geheel en al veranderd is; vóór dien tijd geschiedde dit enkel door werving, en vandaar dat het zooveel moeite, tijd en geld kostte, om de noodige troepen te vinden tot het oorlogvoeren; vandaar dat de legers zulk eene geringe sterkte hadden; vandaar dat de oorlogen op eene zoo weinig krachtige wijze werden gevoerd; vandaar dat zij zoo eindeloos lang duurden, en zoo veel jammer en ellende met zich medesleepten. De legers, die onze stadhouders bij de oorlogen tegen Spanje aanvoerden, hadden gewoonlijk eene sterkte van tien- tot twintig duizend man, zelden boven het hoogste, dikwijls beneden het laagste getal; en de legers, aan wier hoofd Willem III in de Nederlanden Frankrijk bestreed, en die uit de magt van eenige verbondene mogendheden waren zamengesteld, telden meestal maar eene zestig- of zeventig duizend man. Een leger van gelijke sterkte heeft het kleine Nederland alleen, in 1832, op de been gebragt, toen het stellig toch geene grootere magt bezat dan in de zeventiende eeuw; — zooveel invloed heeft, op de sterkte der legers, het hedendaagsche beginsel uitgeoefend, om die legers, niet door werving, maar door het militiestelsel aan te vullen. De legers hebben in onze dagen

eene veel grootere getalsterkte dan vroeger, en de oorlogen zijn daardoor korter, krachtiger, beslissender geworden.

Was de krijgsmagt, die in 1672 ons vaderland aanviel, reeds reusachtig door hare getalsterkte, zij was dit evenzeer door de militaire waarde van de troepen, die haar zamenstelden. Dat is eene omstandigheid, die men in de geschiedenis, bij het beoordeelen van de uitkomsten van oorlogen, te vaak uit het oog verliest. Men bewondert, bij voorbeeld, den heldenkamp der grieksche republieken tegen de perzische vorsten; en alleen op de getalsterkte der beide partijen lettende, vindt men dien kamp zóó grootsch, zóó buitengewoon, dat men dien onnavolgbaar noemt, dat men soms aan de waarheid daarvan twijfelt. Dat is onjuist en verkeerd. Sparta en Athene hebben zeker uitstekende voorbeelden van dapperheid en krijgsdeugd gegeven, en dwaas en onzinnig zou het zijn, den roem der overwinnaars van Marathon te ontkennen, of het groote der zelfopoffering van Leonidas in twijfel te trekken; — maar die voorbeelden waren uitstekend, — zij waren niet zóó buitengewoon als men dit voorstelt; niet fabelachtig, niet onnavolgbaar. Zeker, het klinkt verbazend, wanneer men leest, dat een grieksch leger de overwinning behaalt op een tienmaal sterker perzisch leger; maar wanneer men op de zamenstelling dier beide legers let; wanneer men ziet, dat de grieksche troepen eene uitmuntende krijgstucht, orde en oefening hadden, goed gewapend en goed uitgerust waren, en bezield werden door de hoogste geestdrift, omdat zij de wapenen voerden voor alles wat den mensch dierbaar is en heilig; wanneer men opmerkt, dat daarentegen de perzische legers bestonden uit een zaamgeraapten hoop van menschen, slecht gewapend, slecht uitgerust, zonder krijgskennis of ondervinding des oorlogs, zonder orde, zonder eenheid, in één woord, iets, dat eigenlijk den naam van leger niet verdiende, — dan verdwijnt die verbazing, en dan vindt men het zeer natuurlijk, dat Darius en Xerxes er niet in geslaagd zijn om Griekenland aan hun gezag te onderwerpen. Overwinningen, zoo als de oude grieksche staten op hunne vijanden behaalden, zoo behalen wij, zoo behalen de Britten er nog gedurig bij onze indische oorlogen; ook daar strijden wij dikwijls tegen eene zeer groote overmagt; en de wapenen en krijgskunst der indische volkeren zijn betrekkelijk niet slechter dan de wapenen en krijgskunst der legers, die door Miltiades en Cimon overwonnen werden.

Dát moet men bij het schatten van den krijgsroem onzer

voorvaderen wel in het oog houden, dat, toen zij tegen Spanje opstonden, zij niet – zoo als de oude grieksche staten – te strijden hadden tegen ordelooze, ongeoefende legers, door onbekwame hoofden aangevoerd, maar integendeel tegen een vijand, nog minder te duchten door zijne getalsterkte, dan door zijne dapperheid en oefening. De spaansche legers van den tachtigjarigen oorlog hadden eene welverdiende militaire vermaardheid; het waren toen verreweg de beste legers van Europa; en de mannen, die aan hun hoofd stonden, de Alva's, de Parma's, de Spinola's, waren uitstekende legerhoofden, die het genie van den oorlog bezaten. In de blinde bewondering, die men vooral vroeger voor de ouden koesterde, meende men soms aan ons voorgeslacht den hoogsten lof toe te zwaaijen, wanneer men den oorlog tegen Spanje in vergelijking bragt met den worstelstrijd van Griekenland tegen de perzische vorsten; men deed inderdaad aan Willem I en aan zijne medestanders groot onregt; er is in de geheele grieksche geschiedenis geen zoo wanhopig en tevens zoo glorievol tijdvak, als de weinige jaren, die er verliepen tusschen den aanvang van Haarlems beleg en den dood van Requesens.

Ook in 1672 had Nederland niet slechts tegen talrijke, maar ook tegen uitmuntende legers te strijden. De munstersche en keulensche krijgsmagt mogen in militaire waarde op lager trap hebben gestaan, het fransche leger, dat de voornaamste magt uitmaakte, was toen ontegenzeggelijk het beste leger van Europa. Een jong, naar veroveringen en krijgsroem strevend koning; eene natie, altijd bekend door haren militairen geest; een krijgshaftige adel, altijd genegen om avonturen en gevaren op te zoeken, en brandend van verlangen om zich te onderscheiden onder het oog eens vorsten, van wien men gunsten en eer had te wachten; langdurige vroegere oorlogen; bestuur van zeer bekwame mannen; ruime geldmiddelen, — dit alles moest natuurlijk een zeer goed leger doen ontstaan; en eenparig zijn dan ook alle opgaven omtrent de uitmuntendheid van dat leger, zoo in uitrusting als in oefening, gehardheid, dapperheid en kunde. Men leze onder anderen in Voltaire's „Siècle de Louis XIV" het schitterende tafereel, dat hij van het toenmalige fransche leger geeft.

Zeer veel, om niet te zeggen alles, hangt bij een oorlog van de mannen af, die aan het hoofd der legers staan; en ook in dat opzigt was het fransche leger goed bedeeld. Lodewijk XIV

wilde in persoon de krijgsmagt aanvoeren, die Holland zoude veroveren; — dit was echter niet als een voordeel aan te merken. De tegenwoordigheid van een koning bij een leger is dàn alleen goed en voordeelig, wanneer die koning ook werkelijk veldheer is, zoo als Gustaaf Adolf, Frederik II en Napoleon dit waren; mist de vorst die bekwaamheid als veldheer, dan is zijne tegenwoordigheid bij het leger gewoonlijk een nadeel, omdat zij aanleiding geeft tot allerlei belemmeringen, en de eenheid van handeling — in den oorlog zoo volstrekt noodzakelijk — daardoor gevaar loopt. Lodewijk XIV nu had niet de bekwaamheid van een legerhoofd; dat hij aan het hoofd van het fransche leger was, kan dus niet gerekend worden als een voordeel voor dat leger; — evenwel was het nadeel hier, in 1672, minder groot, omdat aan de eene zijde het bijzijn des konings de geestdrift zijner soldaten verhoogde, en aan de andere zijde die koning meestal verstandig genoeg was om den raad van uitstekende bevelhebbers op te volgen.

De namen dier bevelhebbers zijn — welke vorderingen of veranderingen de krijgskunst sinds ook moge gekend hebben — nog altijd in de hoogste achting bij allen, welke zich aan de studie hunner wapenfeiten hebben gewijd; twee eeuwen vroeger waren die namen voor den tijdgenoot nog veel indrukwekkender. Noemde men Condé, men stelde zich den man voor, die dadelijk bij zijn eerste optreden te Rocroy, door het slaan der oude spaansche keurbenden, zich op een hoogen trap van krijgsroem had verheven, en groot veldheer heette, toen hij nog jongelingsjaren had; dertig jaren waren sedert die eerste zege voorbijgegaan; dertig jaren bijna van onafgebroken strijd en veldheerschap; dertig jaren van gevechten en veldslagen, die niet alle overwinningen waren, maar alle roemvol, alle gekenmerkt door eene stoutheid, eene voortvarendheid en door eene persoonlijke dapperheid, die bijna aan het fabelachtige grensde en die zijne soldaten met bewondering, zijne vijanden met schrik vervulde. Turenne, minder schitterend, door den tijdgenoot mogelijk minder geschat dan Condé, overtrof echter zijn wapenbroeder in bekwaamheid en beleid; hij is een dier mannen, die gedurig winnen, naarmate men ze meer bestudeert; Napoleon zelf heeft Turenne's veldtogten onderzocht en beoordeeld, en herhaaldelijk den hoogsten lof toegezwaaid aan het genie diens veldheers, die zoo stout was bij het ontwerpen, zoo voorzigtig bij het uitvoeren. Luxembourg, door zijne wreed-

heid op eene zoo treurige wijze in onze geschiedenis vermaard, was echter als legerhoofd krachtig, stout en bekwaam; zoo ook waren Chamilly, Montal, en zoo vele anderen, die, beproefd door tal van oorlogen, in staat waren om in de moeijelijkste en gevaarlijkste omstandigheden het bestuur van een leger of het bevel over eene vesting op zich te nemen.

Ziedaar de geduchte middelen, die bij den oorlog in 1672 te lande Neêrlands vijanden ten dienste stonden. Wat had de republiek daartegen over te stellen? Wat waren hare legers, hare bevelhebbers, hare vestingen en andere verdedigingsmiddelen?

Volgens de waarschijnlijkste opgaven, bedroeg de sterkte van het leger der republiek, bij het begin des oorlogs, vijftig à zestig duizend man. Zulk eene krijgsmagt, goed zamengesteld, behoorlijk aangewend, en door het overige des volks ondersteund, is genoegzaam sterk, om de verdediging van ons land tegen den magtigsten vijand vol te houden. Maar in het eerste tijdperk van den oorlog deed zich die ondersteuning van de zijde der burgerij weinig of niet opmerken; het leger werd niet verstandig aangewend; en vooral, dat leger was zoo slecht, zoo ellendig zamengesteld, als dit maar zelden het geval is geweest.

Er was noch orde, noch oefening, noch militaire geest bij de toenmalige troepen; noch kennis, noch geestkracht bij de bevelhebbers; noch zorg voor uitrusting, wapening, voeding en onderhoud van den soldaat bij de bestuurders des lands. De officieren.... daar waren er zeker bij, die vaderlandsliefde en pligtgevoel en dapperheid en kunde bezaten; waar hebben die ooit geheel ontbroken?.... Maar toch, de groote meerderheid dier officieren stond op een zeer lagen trap. Het waren voor een gedeelte vreemdelingen, die, onbekend met de roemvolle geschiedenis van het land dat zij dienden, alleen om het goud, dat zij daarvoor kregen, de wapenen voerden, en er daarom dan ook geen gewetensbezwaar in vonden, om van de eene partij tot de andere over te gaan; fortuinzoekers, in dien tijd zoo menigvuldig, die van den edelsten stand, wordt hij uit vaderlandsliefde omhelsd, een ellendig en verachtelijk handwerk maakten. Voor een gedeelte waren die officieren gunstelingen van regeringspersonen, hun krijgsgezag dankende aan kuiperijen en de werking van persoonlijke belangen; maar ten eenemale voor dat gezag ongeschikt door gemis aan ondervinding, aan kennis en aan militairen geest. Daar, waar de officieren zóó zijn, is er van de sol-

daten niet veel goeds te verwachten; en het eerste tijdvak van den veldtogt van 1672 wordt dan ook herhaaldelijk ontluisterd door zwakheid en lafheid der troepen; verzet dier troepen tegen de bevelhebbers; onkunde, pligtverzuim, soms verraad dier bevelhebbers; in één woord, door schandelijke daden, die de ondeugdzaamheid van een leger bewijzen.

Aan wie was die slechte toestand van het nederlandsche leger te wijten? — Aan de regering, die zich schuldig had gemaakt aan eene verregaande verwaarloozing van dat leger, en die in het dwaalbegrip verkeerde, dat wij nooit gevaar zouden loopen te lande op eene ernstige wijze door een magtigen vijand te worden aangevallen, daar wij tot onmiddelijke naburen kleine duitsche vorsten hadden en het uitgeputte Spanje, waarvan de vijandschap niet zeer te vreezen was. Maar dat de zwakheid dier naburen ons ook niet zou beschermen tegen de magtige en zich steeds uitbreidende fransche monarchie, dat verloren de meesten uit het oog. Niet echter De Witt; die groote staatsman had reeds lang met onrust en wantrouwen de heerschzucht van Frankrijk gadegeslagen, en het oogenblik voorzien, waarop de republiek zich tegen dat rijk zoude moeten verdedigen. Daarom had hij, in 1669 en later, er herhaaldelijk op aangedrongen, om de strijdkrachten van den staat in beteren toestand te brengen; maar zijne voorstellen hadden niets uitgewerkt, en telkens schipbreuk geleden op allerlei kleingeestige bedenkingen, en op dat gebrek in ons volkskarakter, dat de groote raadpensionaris in een brief aan Pieter de Groot (30 October 1670) zelf dus aanduidt: „Want de aerdt der Hollanders is soodanigh, gelijk UEd. mede ten beste bekent is, dat haer als de noodt ende pereculen niet seer claer voor oogen comen, zy geensins gedisponeert connen worden, om naar behooren te vigeleren voor haer eigen securiteit."

Het is eene dwaling, bij ons te algemeen verbreid, dat de weerlooze toestand, waarin Holland zich in 1672 bevond, eene schuld is, die men op De Witt moet laden; het is lofwaardig in den arbeid der heeren Van Sypestein en De Bordes, dat daarin die dwaling met kracht bestreden en overtuigend aangetoond wordt, welke juiste inzigten De Witt had over Neêrlands verdediging, en hoe herhaaldelijk, maar vruchteloos, hij die inzigten ook door andere poogde te doen deelen. De Witt is een der edelste en grootste karakters, die onze geschiedenis oplevert, een genie, dat bijna onverdeelde bewondering verdient; en

daarom is het een heilige pligt voor ieder Nederlander, om naar waarheid en overtuiging dien roemvollen naam tegen elke aanranding te verdedigen; en daarom hebben wij nooit een gevoel van smart en verontwaardiging kunnen onderdrukken, wanneer wij Bilderdijk, in zijne „geschiedenis des vaderlands," met volle handen hoon en verguizing op dien naam zagen werpen. Men klaagt somtijds over de weinige populariteit, die Bilderdijk bij ons geniet; men noemt hem dan een door ons miskend genie, dat slechts in den vreemde naar verdienste gewaardeerd wordt; men beschuldigt dan onze natie van eene bijna bœotische stompzinnigheid, die haar onvatbaar maakt om de poëzij des grooten zangers te genieten, of zijne verbazende geleerdheid te erkennen; — valsche klagten, onware beschuldigingen! Er is niemand onder ons, die Bilderdijk niet huldigt als een man van grondige en uitgebreide geleerdheid; er is niemand onder ons, die niet dweept met zijne krachtige en verhevene poëzij, waarbij in onze letterkunde alleen Vondel's poëzij kan vergeleken worden; — maar, wat ons in Bilderdijk tegenstaat, wat het medegevoel voor hem vermindert, zoo niet uitdooft, wat altijd beletten zal, dat zijn naam een van die namen wordt, welke geheel een volk lieft en vereert, — dat is het misbruik, hetwelk hij van zijne groote geestvermogens heeft gemaakt; dat is het voorstaan van slaafsche en ongerijmde stellingen, den vrijen, verlichten Nederlander eene ergernis en een gruwel; dat is de roekelooze aanranding van die mannen, welke wij te regt bewonderen en vereeren, welke wij van onze vaderen geleerd hebben met eerbied te noemen, en welke wij aan onze kinderen als voorbeelden van volksdeugd en vaderlandsliefde voorstellen. Ziedaar wat het nederlandsche volk in Bilderdijk afkeurt en veroordeelt; is dat ten onregte? Het is een kenmerk van ons volkskarakter — en wij gelooven geen slecht kenmerk, — dat wij veel hooger prijs stellen op hem, die zijn leven aan het voorstaan van deugd en waarheid wijdt, dan op hem, die alleen door de gave van het genie schittert: de beperkte, maar eenvoudige en vrome Cats heeft in Holland eene populariteit bereikt, waartoe Bilderdijk met zijne buitengewone en scheppende geestvermogens nooit zal geraken.

Het is eene onloochenbare waarheid, dat De Witt een tegenstander is geweest van het huis van Oranje, en dat het zijn werk was, dat Willem III zoo lang uitgesloten bleef van de hooge betrekkingen, door de voorvaderen van den jongen vorst

bekleed. Maar, eerlijk, verstandig en vaderlievend, zoo als hij zich ten allen tijde heeft betoond, wilde De Witt, dat, wanneer eenmaal de stem des volks den jongen vorst aan het hoofd der regering bragt, die regering dan ten minste in bekwame handen zoude komen; en teregt heeft de schrijver van „Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen" het als een eeretitel van den raadpensionaris vermeld, dat, vooral door zijne zorg, Willem III die goede uitstekende opvoeding ontving, welke hem in staat stelde om, op mannelijken leeftijd, zoo roemrijk op het wereldtooneel op te treden.

Eene goede opvoeding, eene kindschheid en jongelingschap in tegenspoed doorgebragt, het indrukwekkende voorbeeld van voorouders, die als helden en groote mannen geschitterd hebben, dit alles moet natuurlijk krachtig werken op een jeugdig gemoed, en, bij eenigen aanleg, een uitstekend karakter vormen; hier, bij Willem III, bragt het een der grootste mannen voort, die de nieuwere geschiedenis oplevert.

Het is onnoodig hier uit te weiden in den lof van den grooten stadhouder, mét den grondlegger onzer vrijheid, den eersten Willem, stellig de uitstekendste van zijn roemrijk geslacht; het is te overbekend, dat hij een dier zeldzame mannen geweest is, waaraan volkeren zich hoopvol en met vertrouwen aansluiten, en die de ziel van een geheel tijdperk zijn en door hunnen magtigen geest en vast karakter de wereld van gedaante doen veranderen. Redder van Nederland in 1672, bevrijder van Engeland van het juk eens dweepzieken konings, heldhaftig en onvermoeid kampvechter voor de vrijheid van Europa, verlicht voorstander van verdraagzaamheid en gewetensvrijheid, dit alles omgeeft den naam van Willem III, voor Nederland, voor alles wat op vrijheid prijs stelt, met een onsterfelijken roem. Maar hoe groot onze vereering voor den oranjevorst ook zij, daarom zullen wij toch zijn roem niet vermeerderen ten koste der waarheid, of hem deugden toeschrijven, die hij niet heeft bezeten; en hoewel wij ons verheffen tegen de blinde partijzucht, die een Napier de spooksels van St. Denis en Glencoe doet oproepen, om den stadhouder „een moordenaar in koelen bloede" te noemen; zoo kunnen wij, aan den anderen kant, toch ook niet instemmen met Macaulay, die aan Willem III een zacht en gevoelig gemoed toeschrijft, zich grondende, bij dit oordeel, op de deelneming, die de vorst herhaaldelijk betoont in de minste aangelegenheden, zijne vrienden betreffende. Zoo iets bewijst, onzes inziens,

zeer weinig; en wij gelooven, dat het geheel ten onregte is, dat men van Willem III een ideaal wil maken, door de menschelijkheid als eene der voornaamste kenmerken van zijn karakter voor te stellen. Wij gelooven integendeel, naar de wijze, waarop Willem III in de geschiedenis voorkomt, dat er iets romeinsch was in het karakter van dien vorst; dat wil zeggen, iets strengs, hards en onverbiddelijks; iets, dat bijna eene noodzakelijke eigenschap is in die mannen, welke, in tijden van nood en gevaar, aan het hoofd van legers en staten zijn geplaatst; iets, dat Cezar had, toen hij de opgestane Galliërs tuchtigde, of Napoleon, toen hij in Syrië de dweepzieke Muzelmannen bestreed.

Wij roemen dus niet op de zachtheid en menschelijkheid van Willem III; maar, even als iedereen, roemen wij zijne schrandere onvermoeide staatkunde, zijn verlicht verstand, zijn moed, zijne volharding, zijne groote verdiensten als staatsman, en landsbestuurder, en hoofd van het tegen Lodewijk XIV verbondene Europa. Maar meer dan anderen roemen wij Willem III ook als legerhoofd. In dat opzigt wordt de stadhouder meestal miskend en verkeerd beoordeeld; het algemeen kent zijne veldheersdaden alleen door de verhalen der fransche schrijvers, — de eenige schrijvers, die de oorlogen van zijnen tijd op eene verstaanbare en duidelijke wijze hebben beschreven, en daarom de eenige militaire schrijvers, die men daarover leest. Natuurlijk, dat het oordeel dier schrijvers over Willem III eenzijdig en partijdig is, en dat zij, om de wapenfeiten der fransche natie meer te doen uitkomen, de verrigtingen van den stadhouder meer op den achtergrond plaatsen. Willem III wordt, als legerhoofd, door hen niet gunstig geschetst; „grand politique, mais général médiocre," zal Beaurain zeggen; en Voltaire geeft den stadhouder ook maar een halven lof met de woorden: „général à craindre, quoiqu'il eut perdu beaucoup de batailles;" — in één woord, bij hen schittert Willem III veel meer als staatsman dan als legerhoofd; hij heet bij hen een voorzigtig, maar geen gelukkig, geen uitstekend bevelhebber; een bevelhebber, wiens voorname verdienste er in bestaat, om de nederlagen, die hij telkens ondergaat, zoo veel mogelijk zonder nadeelige gevolgen te doen blijven. In bekwaamheid stellen zij de legerhoofden van Lodewijk XIV verre boven den stadhouder.

Doch wanneer men ook andere bronnen raadpleegt, en niet enkel bij de fransche schrijvers zoekt wat de wapenfeiten der Nederlanders zijn geweest, maar zich ook de moeite ge-

troost, om uit de onduidelijke, verwarde, slecht geschrevene verhalen onzer oude schrijvers de waarheid op te sporen, — dan zal men tot eene geheel andere uitkomst geraken, en een geheel ander oordeel over Willem III, als legerhoofd, vellen. Men zal dan inzien, dat, ook aan het hoofd van legers, de zoon van Willem II een der uitstekendste mannen van zijne eeuw is geweest. Men stelt hem voor als een veldheer, die altijd ongelukkig is geweest, die niets dan nederlagen heeft gekend; — dit is eene onjuiste voorstelling; wel degelijk heeft de stadhouder bij sommige zijner veldtogten voordeelen, en zeer groote voordeelen, behaald: wij noemen, als bewijs hiervan, de veldtogten van 1672 en 1673, die de fransche legers dwongen Holland te ontruimen; den veldtogt van 1689, die het opgestane Ierland weêr tot onderwerping bragt; den veldtogt van 1695, toen Namen, eene der sterkste vestingen van Europa, door Willem III belegerd en genomen werd, bijna in het gezigt van een groot fransch leger. Dikwijls daarentegen heeft de stadhouder, bij zijne veldtogten, nadeelen geleden; maar de oorzaak daarvan moet gezocht worden in de omstandigheid, dat hij bijna altijd de minderheid had in strijdkrachten: hij stond óf aan het hoofd van veel zwakker leger, óf aan het hoofd van bondgenooten, die hem niet naar eisch ondersteunden; die uit kleingeestige en beperkte inzigten zijne stoute oorlogsplannen niet ten uitvoer wilden brengen, en die hem, in het geheim of openlijk, wederstreefden, zoo als onder anderen in 1674 de veldtogt van Séneffe daarvan een treffend voorbeeld oplevert. Dat onder zulke omstandigheden de stadhouder zich meestal tot de verdediging moest bepalen en geen groote voordeelen kon behalen, lag in den aard der zaak; maar het pleit voor zijne groote bekwaamheid, dat hij die verdediging zoo goed wist te voeren, en den vijand wist te beletten, groote voordeelen te verwerven. De oorlogen van dien tijd werden op eene veel langzamer en onbeslissender wijze gevoerd dan in onze dagen; en Willem III, die meestal de zwakste partij, de verdediger, was, had er belang bij, om zoo weinig mogelijk eene beslissing te zoeken, en deed dus zeer goed met zich te houden aan die langzame wijze van oorlogen. Maar daar, waar de stadhouder zich sterk genoeg gevoelt om aan te vallen, handelt hij geheel anders; hij schudt dan de kluisters van het stelselmatige van zich af, en met eene bewonderenswaardige juistheid van inzigten gaat hij dan over tot stoute, beslissende ondernemingen,

die zijne eeuw ver vooruit waren, die soms aan Napoleon's veldtogten doen denken; — wij herinneren slechts aan de wijze, waarop Willem III in 1672 en 1673 te werk ging, om Holland door de fransche legers te doen ontruimen; zulke handelingen zoekt men te vergeefs bij de veldheeren van Lodewijk XIV.

Wat ook een groote verdienste in Willem III uitmaakt, is, dat hij, even als zijn voorzaat prins Maurits, zelf de schepper is geweest van de legers, waarmede hij oorloogde: in 1672, toen de stadhouder voor het eerst aan het krijgsbestuur kwam, was het hollandsche leger zoo ellendig, als een leger maar zijn kan; en door hem is het een uitmuntend heir geworden, dat in oefening en dapperheid op het slagveld voor geen ander onderdeed, en waarvan vooral de infanterie goed was, die toenmaals als de beste van Europa werd beschouwd. De groote voordeelen, door Marlborough en Eugenius in den spaanschen successieoorlog behaald, hebben medegewerkt, om de wapenfeiten van Willem III meer in het duister te plaatsen; maar wanneer men eerstgenoemde legerhoofden met den Oranjevorst in vergelijking brengt, dan moet men niet vergeten, dat zij met veel meer magt en onder veel gunstiger omstandigheden oorloogden; dat zij tot hunne beschikking hadden dat uitmuntende leger, door Willem III geschapen; en dat zij ondersteund werden door de Ginkels, de Slangenburgen, de Ouwerkerks, de Fagels, de Coehoorns, en al die bekwame onderbevelhebbers, in de school des grooten stadhouders gevormd.

De studie der oorlogen van Willem III brengt tot het besluit, dat die stadhouder, als veldheer, de groote legerhoofden van Lodewijk XIV evenaarde, zoo niet overtrof. Maar die bekwaamheid van het hollandsche legerhoofd kon, bij het begin van den veldtogt van 1672, nog geen gewigt in de schaal leggen, wanneer men de krachten der beide partijen wilde vergelijken: het krijgsgezag van Willem III was toen nog te beperkt; hij kon eigenlijk nog niet beschouwd worden als opperbevelhebber. Bovendien de grootheid, die hij later heeft ontwikkeld, was toen nog verborgen; zijn pas twintigjarige ouderdom boezemde nog geen vertrouwen in; men rekende hem volstrekt niet in staat, om tegen beproefde veldheeren, als Condé en Turenne, op te treden. Klein, bleek, ziekelijk, had hij in zijn uiterlijk niets, dat indruk kon maken; en zijne gewone stilzwijgendheid kon evenzeer het gevolg zijn van beperkte geestvermogens, als van een vast karakter en van eene ziel, die zich met groote ontwer-

pen bezig houdt. Dat men een held, een groot man aan het hoofd had, dit kon men in 1672 wenschen; maar niemand had nog regt om dat te gelooven.

De groote minderheid, die Holland had, wat de legermagt betreft, werd niet opgewogen door de andere verdedigingsmiddelen van dat land. De republiek had toen een overgroot aantal vestingen; bijna kon men rekenen, dat elke stad bevestigd was; en, volgens het toen en later heerschende dwaalbegrip, meende men, dat de kracht van een land toenam met het getal der versterkte steden. Evenwel, reeds in dien tijd waren er mannen die het dwaze en verderfelijke van zulk een uitgebreid vestingstelsel inzagen; en men vindt bij sommige onzer oudere schrijvers vermeld, dat Frederik Hendrik, in den laatsten tijd van den tachtigjarigen oorlog, reeds had aangedrongen op het verlaten van een aantal sterkten, die geen nut of voordeel opleverden en een aanmerkelijk gedeelte der strijdkrachten tot zich trokken. Die aansporing van den schranderen stadhouder was echter zonder gevolg gebleven; het aantal vestingen bleef even groot; en, niet tevreden met die op ons grondgebied, matigde men zich ook het regt aan, in verschillende tijden en onder verschillende voorwendsels, om in duitsche steden aan den Rijn bezetting te leggen.

Natuurlijk, dat de hulpmiddelen der republiek niet toereikende waren, om die ontelbare menigte van sterkten goed te onderhouden, genoegzaam te bezetten en uit te rusten; en de bijzonderheden, die bij oudere schrijvers daaromtrent voorkomen, grenzen bijna aan het ongeloofelijke, en toonen aan, hoe weinig wederstand men van zulke sterkten had te wachten. Gedurig, bij het verhaal der verschillende belegeringen, die in 1672 voorkomen, verwijzen die schrijvers op het ongenoegzame en ellendige der verdedigingsmiddelen: bolwerken, die men tot tuinen had laten inrigten; wallen en borstweringen, die men had laten vervallen en instorten; natte grachten, die doorwaadbaar waren, omdat men ze nooit uitdiepte; heggen en palissaderingen, die men uit zuinigheid verkocht; geschut, weinig in getal en zoo slecht en gebrekkig, dat meestal na eenige schoten de affuiten instorten; magazijnen, bijna van alles onvoorzien; zwakke en moedelooze bezettingen; onkundige bevelhebbers; — ziedaar het beeld van vele vestingen der republiek bij het begin van den oorlog. Dat zulke sterkten volstrekt geene waarde hadden; dat zij voor den krachtigen aanval der fransche legers

als kaartenhuizen moesten ineenstorten, — heeft niets dat verwonderen moet. Men was dan ook, in het eerste tijdvak van den veldtogt, zoo gewoon aan dien rassen overgang der vestingen, dat men dit als eene natuurlijke zaak beschouwde; zoodat, toen de bevelhebber van Coevorden om meerderen krijgsvoorraad voor zijne bedreigde vesting vroeg, hij het onbeschaamde antwoord kreeg: dat dit niet noodig was, daar de belegeringen, door de Franschen verrigt, zelden zoo lang duurden.

Meer nog dan van zijne vestingen, ontleent Nederland eene groote sterkte van zijne natuurlijke verdedigingsmiddelen, van zijne rivieren en onderwaterzettingen. Maar ook die verdedigingsmiddelen moeten voorbereid worden, wil men er met vrucht gebruik van maken; en dit was in 1672 niet of weinig gedaan. De dusgenaamde utrechtsche linie, die in onze dagen aan het eigenlijke Holland eene schier onneembare sterkte bijzet, bestond in 1672 niet; en hoezeer De Witt bij herhaling had aangedrongen op het versterken der oostelijke grenzen van dat gewest, zoo waren echter de onderwaterzettingen, die Lodewijk XIV moesten tegenhouden, nog niet gesteld, toen die vorst reeds Rijn en IJssel overtrok; en op dat oogenblik was de weg naar 's Gravenhage en Amsterdam nog geheel open voor den vijand.

Maar meer dan eens heeft een land, dat even zwakke verdedigingsmiddelen had als de hier beschrevene, zijn behoud gevonden in de geestkracht en dapperheid van een geheel volk, dat in de ure des gevaars als één man opstond, om de wapenen op te vatten tot bestrijding van den vreemden aanvaller: Frankrijk in 1793; Spanje en Tyrol bij hunne worstelingen tegen Napoléon; Pruissen, toen het in 1813 voor zijn volksbestaan streed; Polen, toen het in 1830 het juk der russische dwingelandij wilde afschudden; Hongarije, in zijn laatsten kamp tegen het huis van Oostenrijk, hebben het bewijs gegeven, welk eene geduchte verdediging zulk eene volkswapening zelfs aan de talrijkste en beste legers kan overstellen. Maar op zulk eene plotselinge en oogenblikkelijke volkswapening kon men in 1672 niet rekenen; en, wil men verstandig doen, dan moet men in Nederland daar n o o i t op rekenen.

Hoe! hebben wij dan minder liefde voor het vaderland, minder heldenmoed dan andere volken?... Volstrekt niet; maar ieder volk heeft zijne eigenaardigheid, en onze vaderlandsliefde en heldenmoed maken zich op eene andere wijze kenbaar; zij

zijn mogelijk oneindig duurzamer en sterker dan bij andere volkeren, maar zij ontwikkelen zich veel langzamer en moeijelijker. Wanneer een verstandig en krachtig bestuur de maatregelen ter verdediging zoo goed heeft genomen, dat bij een oorlog de vijandelijke legermagten niet dadelijk tot het hart des lands kunnen doordringen, en wanneer dan dat bestuur aan het nederlandsche volk de overtuiging weet te geven, dat de nood gebiedend vordert om alle krachten in te spannen tot het volhouden van een eerlijken strijd, — dan zal de stem der regeerders weerklank vinden bij het volk; het zal de wapenen opvatten tot verdediging van zijn geboortegrond; en, wanneer het maar eene genoegzame oefening en oorlogsondervinding heeft verkregen, dan zal het eene volhardende dapperheid betoonen, dan zal het eene veerkracht, eene zelfopoffering aan den dag leggen, die meer dan eens de bewondering van Europa hebben opgewekt. Maar tot dat alles is tijd noodig; het hollandsche volk moet tot den oorlog voorbereid worden, want van natuur is het daar niet toe geschikt; en hij, die zich dat volk als zóó krijgshaftig en ligt ontvlambaar voorstelt, dat men, om de woorden van den romeinschen veldheer te gebruiken, „maar met den voet op den vaderlandschen grond behoeft te stampen om daaruit legers te doen oprijzen," hij is met ons, Hollanders, geheel en al onbekend. Zóó zijn wij nu niet; zoo waren wij het evenmin in 1672.

Eene eeuw vroeger had de burgerij der hollandsche steden onsterfelijke dapperheid betoond in den strijd tegen Alva's legerbenden; maar toen was het ook een kamp, niet alleen voor de regten en onafhankelijkheid van het vaderland, niet alleen voor de overdierbare vrijheid van geweten, maar het was een strijd op leven en dood, tegen een vijand, die door het moordtooneel van Naarden getoond had, hoe weinig genade van hem viel te wachten. En toch, zelfs onder den invloed van die magtige drijfveeren, zelfs onder de leiding van den onvolprezen Willem I en van de Ripperda's, de Van der Werven, de Boisots en andere uitstekende mannen, die hem op zijde stonden, kostte het nog moeite om Holland te weêrhouden van tot onderwerping te komen; en men kan bij onze schrijvers lezen, hoe weinig het verschilde, of Haarlem had zich zonder slag of stoot aan den Spanjaard overgegeven, — dat Haarlem, dat zeven maanden lang 's vijands leger voor zijne muren staande hield, en alleen voor den wreeden hongersnood bezweek! In 1672 bestonden er niet zulke krachtige drijfveeren voor het geheele hollandsche

volk, om aan den oorlog deel te nemen; en te lande was het voeren van den krijg aan dat volk vreemd geworden. Drie en veertig jaren waren verloopen sedert de dagen, toen keizerlijke en spaansche legers in de Veluwe doordrongen, en de schutterijen der hollandsche steden tot verdediging van het bedreigde Sticht oprukten; mannen van jaren mogten zich die gebeurtenis nog herinneren, de laatste, waarbij het eigenlijke Holland ernstig bedreigd was geworden door vijandelijke heirscharen; maar voor het grootste gedeelte van het in 1672 levende geslacht, was die inval van Montecuculi en Van den Berge een feit uit de oude geschiedenis; en dat geslacht, hetwelk te lande niets anders gekend had dan eenen voortdurenden vrede, had er nooit aan gedacht, om eenmaal zijn grond tegen eene vreemde legermagt te moeten verdedigen. In 1672 viel dus, in den eersten tijd van den oorlog, volstrekt niet te rekenen op eene krachtige medewerking van de zijde van het volk; en men kan het als zeker aannemen, dat wanneer de legers van Lodewijk XIV dadelijk tot voor de muren der hollandsche steden waren doorgedrongen, weinige van die steden er aan zouden gedacht hebben om weêrstand te bieden.

Ziedaar den toestand van de Republiek in 1672, van haar leger, hare vestingen, verdedigingslijnen, van den geest haars volks; ziedaar het beeld van hare zwakheid en weerloosheid te lande. Die zwakheid en weerloosheid werden volstrekt niet opgewogen door de hulp van bondgenooten: de eenige bondgenoot, die onzen Staat bij het begin des oorlogs had, was Spanje. Vreemd was toen de verhouding van dat land ten opzigte van Frankrijk; het was geen oorlog, want die werd eerst twee jaren later verklaard; maar vrede was het ook niet, want de fransche krijgsmagt vond er niet het minste bezwaar in, om over het spaansche grondgebied der zuidelijke Nederlanden te marcheren; en spaansche troepen stonden in onze vestingen en liniën, om, met de troepen van de Republiek, Frankrijk te bestrijden. Veel was de Republiek in die dagen verpligt aan de hulp van den spaanschen landvoogd der Nederlanden, Monterey, een man van bekwaamheid en geestkracht; maar de spaansche monarchie was toen een zoo uitgeput ligchaam, dat de uiterste inspanningen van Monterey het niet verder bragten dan tot het afzenden van vier à vijf duizend man tot verdediging van Holland. — De duitsche vorsten kwamen eerst later tot bijstand der Republiek opdagen.

Vergelijkt men zoo de sterkte der oorlogvoerende partijen, dan lijdt het niet den minsten twijfel, of onze vijanden moesten in 1672 niet alleen den oorlog aanvallend voeren, maar zelfs dien aanval niet verrigten op de in die tijden gewone wijze, waarbij men zich bepaalde tot het vermeesteren van eene of twee sterke steden, hoogstens van een geheel gewest; neen, de overmagt van Lodewijk XIV en van zijne bondgenooten was zoo groot, dat zij gerustelijk er naar konden streven, om in éénen veldtogt de geheele Republiek te veroveren en tot onderwerping te brengen.

De kennis, die men van ons land had — en waartoe ook de berigten van menigvuldige geheime zendelingen en van omgekochte inwoners des lands de regeerders van Frankrijk hadden gebragt, — wees van zelve de wijze aan, waarop men den oorlog tegen de republiek moest voeren. Men moest niet aanvallen aan de zuidzijde, aan den kant van Noord-Braband, waar men verschillende sterke vestingen zoude ontmoeten en daarna Maas, Waal en Rijn, rivieren, wier overtogt zoo gemakkelijk was te betwisten; de aanval van die zijde was te meer onraadzaam, omdat men dan ook, voorzigtigheidshalve, zich eerst meester moest maken van eenige der sterke steden in de Spaansche Nederlanden, wat weêr tijd zou doen verliezen. De aanval moest geschieden meer aan de oostelijke grenzen der republiek, waar de verdedigingsmiddelen veel minder waren dan in het zuiden, en waar men dien kon beginnen, zonder zich om de Spaansche Nederlanden te bekommeren. Het fransche leger moest voortrukken in de landstreek tusschen Maas en Rijn; zich niet bezig houden met de belegering van Maastricht of van de vestingen aan den Rijn, maar eene kleine magt achterlaten om de bezettingen dier vestingen in bedwang te houden; de hoofdmagt moest op den regteroever van den Rijn overgaan, zich in gemeenschap stellen met de krijgsmagt van Keulen en Munster, en uit die beide staten toevoer van levensmiddelen ontvangen; dan moest men naar den IJssel rukken, dien stroom overtrekken, snel naar Holland voortgaan', en door het veroveren van dat gewest de kracht der republiek breken, den oorlog ten einde brengen. Daar het fransche leger zoo sterk was, kon het geen kwaad, om een gedeelte af te zonderen, ten einde daarmede Overijssel, Friesland en Groningen te veroveren; strikt genomen was dit echter niet noodig, daar alles van het eigenlijke Holland afhing, en met den val van dat gewest de onder-

gang der republiek verzekerd was. Bij dien aanval was het eene hoofdzaak, geen tijd te verliezen, maar met de meeste snelheid vooruit te rukken, met de meeste voortvarendheid te handelen. Tijdverlies, altijd een groot nadeel voor den aanvaller, was het vooral voor den aanvaller bij den oorlog van 1672. Want met elken dag, dien de oorlog langer duurde, had de republiek meer kans om bondgenooten ter hulp te zien opdagen; met elken dag konden de verdedigingsmiddelen, de vestingen, de onderwaterzettingen, aan sterkte en omvang winnen; met elken dag kon het leger talrijker en beter worden, en bij het volk het zelfvertrouwen toenemen, de vrees voor den vijand verdwijnen; met elken dag zouden dus de kansen van den oorlog voor Frankrijk minder gunstig zijn.

Aan de fransche zijde is, ten minste bij het begin des oorlogs, het hier vermelde oorlogsplan gevolgd. Het voorname punt, waarin men van dat plan is afgeweken, bestaat daarin, dat men zich bezig heeft gehouden met de belegering van de vestingen, die de republiek aan den Rijn had; maar daar de wederstand van die vestingen maar korte dagen duurde, zoo heeft die afwijking den aanvaller weinig nadeel gedaan.

De verdediger, van zijnen kant, had moeten inzien, dat, bij de verbazende overmagt des vijands, er niet aan te denken viel, om dien vijand onmiddellijk aan de grenzen tegen te houden; maar dat men, integendeel, er op moest rekenen, om spoedig de fransche legers in het hart des lands te zien doordringen. Daarom hadden er al aanstonds krachtdadige toebereidselen moeten gemaakt worden voor de verdediging van het eigenlijke Holland; de onderwaterzettingen hadden al dadelijk moeten worden gesteld, de toegangen tusschen die onderwaterzettingen al dadelijk verschanst. Het hollandsche leger moest wel, zoo lang dit mogelijk was, den vijand bij den IJssel tegenhouden; maar men moest begrijpen, dat dit niet lang mogelijk zoude zijn, en dat men dus tijdig alle maatregelen moest nemen, om den terugtogt naar Holland te verzekeren. Vooral moest men het leger zoo sterk mogelijk maken, door geene onnutte vestingen bezet te houden, en door in de vestingen, die men bezet hield, niet meer troepen te plaatsen dan noodig was. Wezel, Rijnberg en die andere vestingen aan den Rijn waren volstrekt zonder waarde, omdat zij te ver verwijderd waren om te worden ondersteund; die vestingen had men dus geheel moeten ontruimen. Maastricht kon men behouden, omdat men daar mogelijk op spaansche

hulp kon hopen; maar ook de bezetting van die stad moest tot het strikt noodzakelijke worden bepaald. De noord-brabandsche vestingen konden met zwakke bezettingen volstaan, omdat het niet denkelijk was, dat de vijand zich derwaarts zoude wenden, en omdat, wanneer hij dit deed, men altijd nog middel had om die vestingen van meerdere magt te voorzien. Wanneer men zoo te werk ging, dan kon men eene legermagt van groote dertig duizend man bijeenbrengen, om den IJssel te verdedigen, en bovendien eene kleine afdeeling afzonderen, om Friesland en Groningen te bezetten. Zelfs met een leger van die sterkte was het nog alles behalve zeker, dat men den vijand aan den IJssel zoude tegenhouden; het was zeer goed mogelijk, dat het fransche leger die rivier overtrok; — maar de krijgsmagt der republiek kon in dat geval altijd haren terugtogt doen op Holland, en dáár eene goed voorbereide verdediging voortzetten, totdat de hulp van bondgenooten kwam opdagen, of totdat andere omstandigheden aan den oorlog eene voor de republiek meer gunstige wending kwamen geven. Door zóó te handelen werd de aanvaller verhinderd den oorlog tot eene beslissing te brengen; er werd tijd gewonnen, en dat is voor den verdediger de hoofdzaak.

Ziedaar de maatregelen, die de republiek had m o e t e n nemen; het waren niet de maatregelen, die zij n a m. Integendeel, deze waren geheel en al daarmede in strijd.

Zich de vroegere oorlogen voor den geest stellende, die zoo weinig beslissende waren geweest en meestal in de grensgewesten waren gevoerd, kon men zich, ook nu, niet verbeelden, dat het eigenlijke Holland spoedig door de vijandelijke legers zou worden bedreigd; en geene middelen werden in het werk gesteld, om dat belangrijke gewest ter verdediging in te rigten. Men verkeerde in de vaste meening, dat altijd de belegering en inneming van Maastricht het doordringen van Lodewijk XIV op het grondgebied der vereenigde Nederlanden moest voorafgaan; en daarom voorzag men die vesting van eene talrijke bezetting, uit de beste troepen zamengesteld, volgens onze oudere schrijvers in alles eene sterkte van elf duizend man uitmakende, eene sterkte, die echter door de opgaven der heeren Van Sypestein en De Bordes op slechts acht à negen duizend man wordt teruggebragt. Geene van de vestingen aan den Rhijn werd ontruimd, hoezeer het aan middelen ontbrak om ze genoegzaam te bezetten en uit te rusten; zelfs niet tevreden met het bezetten

van die in Duitschland vooruitspringende sterke punten, schijnt men er ernstig aan gedacht te hebben om Keulen door verrassing te nemen, en in die stad troepen te plaatsen, welke men spoedig zoo dringend noodig zou hebben voor de verdediging van Amsterdam. Gelukkig voor ons land, kwam dat dwaze voornemen echter niet tot eene uitvoering; men had al vestingen te veel, en hoewel de meeste van die vaste punten slechts van eene zwakke en onvoldoende bezetting werden voorzien, zoo was toch, door het groot aantal van die bezettingen, een zoo sterk gedeelte van de krijgsmagt der republiek weggenomen, dat het leger, door Willem III aan den IJssel vereenigd, niet meer dan twintig duizend man telde, en dat Groningen en Friesland bijna geheel onbezet bleven. Het dwaalbegrip, dat men met vestingen een vijandelijk leger kan tegenhouden en de grens van een land afsluiten, deed zich in 1672 in volle kracht gelden, en oefende den verderfelijksten invloed uit.

En toch was, in dien tijd, zulk een begrip niet geheel als dwaas en ongerijmd te beschouwen. Wil men met billijkheid over de gebeurtenissen van een vroeger tijdvak oordeelen, dan moet men zich geheel en al in den geest van dat tijdvak verplaatsen, en niet de begrippen en denkbeelden van den hedendaagschen tijd als maatstaf nemen om het verledene te beoordeelen. In de zeventiende eeuw nu hechtte men algemeen eene zeer groote waarde aan vestingen, en zelfs aan de menigte der vestingen; de bestuurders van Nederland volgden in 1672 dus niets anders dan een algemeen heerschend denkbeeld, en een denkbeeld, dat in die tijden op goede gronden berustte; omdat, door de zamenstelling der legers en door de wijze van oorlogen, een aanvaller meestal die vestingen niet voorbij kon trekken, maar gedwongen was ze te belegeren en te nemen, alvorens verder te gaan. Zelfs dat men in Maastricht een zoo sterk gedeelte van de krijgsmagt der republiek plaatste, is zeer goed te verklaren en te verdedigen. Maastricht was toch eene hoofdvesting, die in vorige tijden Parma en Frederik Hendrik maanden lang het hoofd had geboden, en nu evenzeer Lodewijk XIV maanden lang kon tegenhouden; dat de vijand die vesting zoude belegeren, alvorens naar Holland op te rukken, nam men als zeker aan; en zoo geheel ongegrond was die meening niet, daar werkelijk het bij den franschen koning een punt van overweging heeft uitgemaakt, of hij al dan niet den veldtogt zoude aanvangen met het beleg van Maastricht, en Condé dat beleg aanraadde.

Verplaatst men zich in de militaire begrippen van de 17de eeuw, dan was dus dat verdedigingsplan nog niet zoo geheel slecht. Dwaas en ongerijmd zou het zijn in onze dagen zóó te willen handelen; het leger te versnipperen in eene menigte nuttelooze vestingen, en eenige duizend man zonder vrucht op te offeren aan het behoud van Maastricht. Een bestuur, dat in onze dagen zóó te werk ging, zou daardoor het bewijs geven van zijne volslagene onbekwaamheid; — maar dat oordeel kan men niet toepassen op de handelingen onzer voorouders, die gewoon waren aan geheel andere oorlogen dan die van onzen tijd. Het eenige, dat men op de handelingen van die voorouders kan aanmerken, is, dat de legermagt van de republiek te zwak was, om dat groot aantal vestingen genoegzaam te bezetten; en dat de buitengewone sterkte van het fransche leger ligtelijk aanleiding kon geven, dat de vijand, de gewone wijze van oorlogen ter zijde stellende, de vestingen voorbij zoude trekken en dadelijk in het binnenste des lands doordringen. De voornaamste misslag bij het verdedigingsplan, door onze voorouders in 1672 gevolgd, was, dat dit plan zich grondde op de regels van gewone oorlogen, en dat men hier een buitengewonen oorlog had te voeren.

In het voorjaar van 1672 verzamelt zich het fransche leger te Charleroi, eene vesting, toenmaals in het bezit van Frankrijk. Den 5 Mei komt Lodewijk XIV daar aan, en, na zijne heirmagt in oogenschouw te hebben genomen, doet hij den togt beginnen. De marsch wordt verrigt gedeeltelijk over Luikerland, gedeeltelijk over het grondgebied der Spaansche Nederlanden; eene enkele kennisgeving van de zijde des franschen konings aan Monterey rekende men eene genoegzame regtvaardiging voor die schennis van onzijdig grondgebied. Lodewijk XIV en Turenne trokken, met het grootste gedeelte van het fransche leger, langs den linkeroever van de Maas voort; Condé volgde met zijn legercorps den regteroever van dien stroom. In de omstreken van Maastricht had de vereeniging van die beide legermagten plaats door middel van eene brug, die men te Visé over de Maas liet slaan. Toen werd de vraag geopperd, of men Maastricht al dan niet zoude belegeren; de fransche koning volgde den raad van Turenne, die er op aandrong, om zich niet bij die vesting op te houden, maar onverwijld naar Holland voort te

rukken. Eene kleine troepenmagt, onder Chamilly, werd bij Maastricht achtergelaten, verdeelde zich in de steden Tongeren, St. Truijen, Maaseyck, Valkenburg en andere plaatsen, die ter verdediging werden ingerigt, en hield op die wijze de hollandsche bezetting van Maastricht bijna ingesloten.

Het fransche leger ging toen geheel op den regteroever van de Maas over, en trok naar den Rijn; een gedeelte, onder Condé, ging ook op den regteroever van den laatstgenoemden stroom over, en nu rukten de fransche heirscharen langs de beide oevers voort, en sloegen, geheel in het begin van Junij, bijna gelijktijdig het beleg voor de vestingen Orsoy, Burik, Wezel, Rijnberk en Rees.

Die belegeringen verdienen geene vermelding; en men kan naauwelijks het woord belegering gebruiken, daar, waar bijna geen weêrstand is, en de vesting zich overgeeft, een paar dagen nadat de vijand voor hare muren verschijnt. Zeker, uit alle opgaven, die men omtrent dit gedeelte van den veldtogt heeft, kan men ten duidelijkste opmerken, dat die vestingen te zwak bezet, te slecht voorzien, te gebrekkig versterkt waren, om lang te kunnen worden verdedigd; maar toch, eene zoo spoedige overgave, eene overgave bijna zonder strijd, dat was niet te verwachten, dat bewijst een verregaand pligtverzuim van de bevelhebbers. Een enkele van die bevelhebbers moge zijn pligt betracht en eene eervolle uitzondering gemaakt hebben; bij verreweg de meesten ontmoet men niets dan zwakheid, onkunde, lafheid en verraad. Die eerste gebeurtenissen van 1672 maken eene schandelijke bladzijde uit in onze krijgsgeschiedenis; het is een van die ongelukkige tijdperken, welke gewoonlijk plaats hebben, wanneer eene onbekwame regering hare taak geheel heeft verwaarloosd en allen militairen geest heeft laten uitdooven; tijdperken van oneer, die het eene volk niet aan het andere moet verwijten, want zij komen zelfs in de geschiedenis van de krijgshaftigste volken voor. Zie, onder anderen, welk eene ellendige rol Frankrijk in den zevenjarigen oorlog speelt, toen zijne talrijke, maar verwijfde legers door een handvol soldaten van Frederik II werden geslagen; zie wat een slecht bestuur in 1806 van het pruissische leger heeft gemaakt: na zijne eerste nederlagen te Jena en Auerstadt, houdt het nergens meer stand; geduchte van alles voorziene vestingen openen hare poorten voor zwakke vijandelijke ruiterbenden, en sterke troepenafdeelingen leggen, in hunne blinde vrees,

de wapenen neêr voor een vijand, die nog niet eens bij hen is, dien zij eerst nog moeten laten opzoeken! Wij willen, door die schandelijke feiten aan te halen, niet in het minste het gemis aan dapperheid der Nederlanders, bij het begin van 1672, verdedigen of verontschuldigen; maar wij willen alleen daaraan herinneren, dat zulke feiten in de krijgsgeschiedenis van bijna ieder volk kunnen gevonden worden, en meestal zijn te wijten aan den verderfelijken invloed van een slecht bestuur.

Na den spoedigen val van zoo vele vestingen, ging Lodewijk XIV met zijn leger, den 9 Junij, te Wezel den Rijn over, en trok, langs den regteroever van dien stroom, naar Gelderlands oostelijk gedeelte. Luxembourg, aan het hoofd van eene fransche en keulensche krijgsmagt, was reeds vroeger vooruitgegaan om zich bij het leger van den bisschop van Munster aan te sluiten. Die krijgshaftige kerkvoogd was in Overijssel en Gelderland gevallen, en had Oldenzaal, Almelo, Grol, Breevoort en andere kleine steden bemagtigd. Alles naderde nu den IJssel.

Aan dien stroom, den laatsten slagboom tusschen den vijand en Holland, was het leger van Willem III geplaatst, en hier zou dus de verdediging krachtdadig kunnen aanvangen. Het nederlandsche leger had tot dien tijd toe niets verrigt, een strooptogt uitgenomen, dien graaf Maurits van Nassau, in het laatst van April, op kleefsch grondgebied had uitgevoerd, maar die hoegenaamd geene uitkomsten gaf. Bij den IJssel, rekende men, zou dat leger den vijand goed het hoofd kunnen bieden, begunstigd als het was door eene aaneengeschakelde linie van verschansingen, die, bij IJsseloort beginnende, zich tot voorbij Deventer uitstrekte, en aanvankelijk bestemd was om tot Kampen te worden voortgezet.

Maar verschillende omstandigheden maakten van die verdediging van den IJssel eene moeijelijke en ten hoogste onzekere onderneming. In het voorjaar, toen de rivier veel water had, had men daarvan gebruik gemaakt, om eene aanmerkelijke uitgestrektheid van den regteroever onder water te doen loopen, en daardoor voor den vijand ontoegankelijk te maken; maar door een moeijelijk te begrijpen misslag van den bevelhebber van Doesburg, had men de sluizen in de nabijheid dier vesting opengelaten, toen de waterstand in de rivier aanmerkelijk daalde, en natuurlijk dat dit de inundatiën weêr had doen afloopen. De regteroever van den IJssel was dus overal genaakbaar voor de vijandelijke legers, en maakte daardoor de verde-

diging van de rivier veel moeijelijker en onzekerder. De waterstand van den IJssel, toenmaals nog minder hoog dan in onze dagen, moet in den zomer van 1672, door de langdurige droogte, bijzonder laag zijn geworden, zoodat die rivier op een aantal plaatsen zonder moeite was te doorwaden; die stroom had dus opgehouden een beletsel te zijn voor de vijandelijke legers; en de verschanste linie, op den linkeroever aangelegd, had op zich zelve ook te weinig sterkte om het fransche leger tegen te houden. Zulk eene linie, wil zij met voordeel verdedigd worden, moet eene uitbreiding hebben, eenigzins in verhouding staande tot de sterkte van het leger, dat haar bezet; en die linie aan den IJssel, vijftien à twintig uren lang, kon onmogelijk goed verdedigd worden door het slechts twintig duizend man sterke leger van Willem III; te meer niet, wanneer men in aanmerking neemt de slechte zamenstelling van dat leger, en de ontmoediging, welke 's vijands eerste voorspoed daarbij had doen ontstaan. Bovendien had die linie aan den IJssel het groote nadeel, dat zij omtrokken kon worden; aan de eene zijde, bij het lagere gedeelte der rivier, tusschen Deventer en Zwolle; aan de andere zijde door, tusschen Schenkenschans en IJsseloort, den Rijn over te trekken en in de Betuwe door te dringen.

Lodewijk XIV besloot de stelling van het hollandsche leger achter den IJssel niet regtstreeks aan te vallen, maar, door in de Betuwe door te dringen, die stelling te omtrekken, en daardoor de tegenpartij te dwingen haar te verlaten. Terwijl een gedeelte van het fransche leger naar de zijde van Doesburg en Zutphen voortrukte, om Willem III in front bezig te houden, trok de hoofdmagt naar de zijde van Elten, om dáár den Rijn over te gaan. Ter verdediging van dit gedeelte der rivier waren in de Overbetuwe geplaatst twee regimenten voetvolk en twee regimenten ruiterij, te zamen hoogstens twee à drie duizend man uitmakende; eene magt, klaarblijkelijk te gering, om den rivierovertogt goed te betwisten. De generaal De Montbas, de aanvoerder dier magt, vroeg dan ook versterking; en toen die versterking niet opdaagde, wendde hij zich tot een der afgevaardigden van de Staten, die bij het leger waren, en schijnt van dezen de volmagt te hebben ontvangen, om zijne stelling aan den Rijn te verlaten. De Montbas, op die volmagt bouwend, trok met zijne krijgsmagt weg; zoodat, op het oogenblik, toen het fransche leger aan den Rijn verscheen, daar geene hollandsche krijgsmagt aanwezig was om den overtogt te beletten.

Die handeling van De Montbas is ten sterkste veroordeeld geworden, en voorgesteld als een verraad. Er is waarheid en onwaarheid in dat oordeel. Dat De Montbas zijn pligt niet gedaan heeft, stellen wij buiten twijfel: hoe gering de kans ook was, om aan Lodewijk XIV het overtrekken van den Rijn te beletten, toch had De Montbas, zonder duidelijken en stelligen last, den hem toebetrouwden post niet mogen verlaten; er is niet een officier, die, geroepen om in een krijgsraad over zulk eene handeling te oordeelen, niet het doodvonnis zou uitspreken over hem, die haar pleegde; niet een, die De Montbas niet schuldig zou verklaren, — maar schuldig aan onkunde of lafheid, niet schuldig aan verraad. Er is volstrekt geen bewijs, dat De Montbas, toen hij den Rijn verliet, in verstandhouding stond met de fransche bevelhebbers; en er zijn vele omstandigheden, welke, ook zonder verraad, zijn gedrag verklaren. De Montbas, Franschman van geboorte, aanhanger van de De Witten, en door aanhuwelijking verwant aan Pieter de Groot, bevond zich in eene moeijelijke stelling te midden van de vrienden en voorstanders des prinsen van Oranje, die hem argwaanden en die hij wederkeerig ook niet vertrouwde. Hij schijnt gevreesd te hebben, dat zijne vijanden hem met zoo kleine magt ter verdediging van de Betuwe hadden geplaatst, alleen om hem op te offeren; of dat de jonge veldheer, nog volstrekt zonder ondervinding, hierin op eene weinig beleidvolle wijze te werk ging. In zijne onrust hierover, wendt hij zich tot een der afgevaardigden, en verkrijgt van dezen volmagt om den Rijn te verlaten; en alle beradenheid verliezende, niet bedenkende, dat het de eerste pligt des krijgsmans is, om, in geval van onzekerheid, altijd tot die handeling over te gaan, welke den meesten moed vordert, gaat De Montbas terug. Nog eens, wij verdedigen zijne handeling niet in het minste; wij veroordeelen die ten sterkste, maar wij kunnen den naam van verrader niet op hem toepassen; — want dat hij, om zijn leven te redden, de vlugt nam naar het fransche leger, en later, uit wraakzucht, de wapenen voerde tegen de republiek, dit zijn feiten, zoo natuurlijk, dat zij nog niet wettigen tot de beschuldiging van verraad.

Misschien zijn er bij onze lezers, die zich niet kunnen voorstellen, dat het zoo veel belang heeft, om te onderzoeken, of De Montbas al dan niet een verrader is geweest; welk belang inderdaad heeft voor ons de naam van een man, die voor bijna twee eeuwen leefde, van een vreemdeling, van een Fransch-

man? — Maar — behalve dat de geschiedenis, die de magt en de majesteit der geregtigheid bezit, ook, even als die geregtigheid, haar oordeel niet anders dan op deugdelijke gronden mag uitspreken, en vooral geen onverdienden smet op een naam mag werpen, — zoo is er nog eene andere reden, waarom het goed is, hier de ware oorzaken van het pligtverzuim des bevelhebbers aan te wijzen. Zwakke, ontzenuwde volkeren zijn al ligt geneigd, om de rampen en tegenspoeden, die zij in den oorlog ondervinden, aan verraad toe te schrijven; dit bespaart hun de erkentenis, dat die wederwaardigheden aan eigen misslagen en wanbestuur waren te wijten. Zoo zal men bij enkele onzer schrijvers vinden, dat, wanneer in 1747 Bergen op Zoom door den vijand stormenderhand is genomen, dit aan verraad was toe te schrijven; terwijl het, integendeel, alleen de slechte maatregelen der verdediging waren, die ons toen die krijgsramp deden ondervinden. Een verstandig, krachtig volk, daarentegen, zal, wanneer het tegenspoeden lijdt, naauwlettend onderzoeken, wat de ware oorzaken daarvan zijn geweest, en onvermoeid er naar streven, om die oorzaken voor de toekomst weg te nemen; dat is zeker moeijelijker, maar ook oneindig verdienstelijker taak, dan zich maar lucht te geven in verontwaardiging over een voorgewend verraad, en, daarmede tevreden, alle misbruiken en verkeerdheden onveranderd en onverbeterd te laten. Daarom gelooven wij, dat het goed is geweest, om hier duidelijk te maken, wat de ware oorzaken waren van den weinigen weêrstand, dien Lodewijk XIV bij den Rijn ondervond; en door dit, even als door andere voorbeelden, aan te toonen, dat onze ergste verraders meestal eigen onverstand en eigen zwakheid zijn geweest.

Willem III was te Dieren, toen hij de tijding ontving, dat De Montbas de stelling in de Overbetuwe had verlaten. Den vijand den overtogt van den Rijn nog willende betwisten, gaf de prins oogenblikkelijk bevel aan den veldmaarschalk Wirtz, om met een paar regimenten ruiterij derwaarts te trekken; een gedeelte van het voetvolk, dat vroeger daar gestaan had, moet ook zijn teruggekeerd. Men kan echter aannemen, dat, toen het fransche leger den overtogt van den Rijn verrigtte, er niet meer dan een paar duizend man ruiterij en voetvolk, zonder geschut, bij dat overgangspunt stonden. Die troepen waren eerst den avond te voren daar aangekomen, en hadden geen tijd om zich te verschansen; de rivier, honderd vijftig ellen breed, was zeer laag, zoodat zij bijna overal doorwaadbaar was, behalve in het

midden bij eene kil van twintig passen breedte; aan de fransche zijde was men begonnen met het slaan eener pontonbrug, en een gedeelte daarvan was reeds voltooid; een twaalftal stukken geschut, op den regteroever van den Rijn in batterij gebragt, openden een krachtig vuur op de hollandsche troepen, die men op den anderen oever zag staan. Onder zulke omstandigheden moest de overtogt van den Rijn niet zeer moeijelijk vallen.

Die overtogt heeft plaats in den ochtend van den 12 Junij. Een boer uit de omstreken heeft aan de fransche bevelhebbers de plaats aangewezen, waar met zeer geringe moeite de stroom kon worden doorgewaad; en Guiche vangt die onderneming aan, twee duizend kurassiers geleidende. Aanvankelijk ondervinden de Franschen moeijelijkheden, omdat de overtogt in het eerst bij kleine gedeelten geschiedt, die, niet gesloten blijvende, door de kracht van den stroom worden weggedreven; een aantal Franschen verdrinkt, en de golven van den Rijn stuwen de ruiters en paarden en vaandels des vijands met zich voort. De kurassiers, die den anderen oever bereiken, worden daar aangevallen door de ruiterij van Wirtz en tot in de ondiepe bedding der rivier teruggedrongen; hier herzamelen zij zich, en er ontstaat een onbeduidend vuurgevecht, waarbij de hollandsche ruiterij door de kanonschoten des vijands gedwongen wordt eenigzins van den oever terug te gaan. Onafgebroken zet intusschen de fransche ruiterij den overtogt van de rivier voort, en nu, meer in groote, geslotene afdeelingen, zoodat daardoor de kracht van den stroom wordt gebroken en verliezen worden vermeden; de overgetrokkene troepen scharen zich tot escadrons, nog in de bedding der rivier, en, genoegzame overmagt hebbende, vallen zij aan op de ruiterij van Wirtz, die na een kort gevecht het slagveld ruimt. In wapenrustingen, schitterende van goud en zilver, trekt nu de Maison du Roi, de uitgelezenste ruiterbende van het fransche leger, met hare digte rijen den stroom door. Condé en andere bevelhebbers doen zich in schuiten overzetten, en de fransche koning zelf is op den oever verschenen, om door zijne tegenwoordigheid zijne soldaten met dapperheid te bezielen.

Reeds zes duizend fransche ruiters zijn op den linkeroever van den Rijn gekomen, en Condé, zich aan hun hoofd stellende, rukt daarmede vooruit, om aan te vallen op het hollandsche voetvolk; verlaten door zijne ruiterij, stond dat voetvolk bij het

Tolhuis, een gebouw, omstreeks duizend pas verwijderd van de plaats, waar de fransche magt den Rijn was doorgetrokken. Weinig in getal, zwak en slecht zamengesteld, en geheel ontmoedigd, ziet die hollandsche afdeeling geen middel om den vijand langer het hoofd te bieden, of om door een terugtogt aan dien vijand te ontkomen; en zij is op het punt de wapenen neder te leggen, toen Condé zelf, op forsch gebiedenden toon, haar dit toeriep. Maar een jong, fransch edelman, de hertog De Longueville, komt juist op dat oogenblik aanrennen; en verhit door den wijn, stort hij zich op het hollandsche voetvolk, pistoolschoten daarop lossende, en roepende, dat er geen mensch gespaard zal worden. De noodzakelijkheid deed toen, wat pligtgevoel had moeten uitwerken; de hollandsche infanterie vat de wapenen weêr op, en opent plotseling haar vuur op den vijand: Longueville en een aantal franschen sneuvelen daardoor, en Condé zelf, door een hollandsch officier aangevallen – Ossenbroek of Hasebroek, de naam is verschillend opgegeven, – wordt door een pistoolschot gewond. Maar niet lang duurt de tegenstand; het hollandsche voetvolk wordt door de woedende aanvallen der overmagtige fransche ruiterij doorgebroken en geheel uiteengeslagen; wat niet wordt nedergesabeld, wordt gevangen gemaakt; niets ontkomt van dit voetvolk; en wel op vijftien honderd man kan men het verlies begrooten, dat de hollandsche krijgsmagt bij dien overtogt van den Rijn leed, die aan het leger van Lodewijk XIV drie honderd man heeft gekost.

De vleijers van Lodewijk XIV hebben dien overtogt van den Rijn hemelhoog geprezen, en als een grootsch en buitengewoon wapenfeit voorgesteld; Boileau bezong dien in hoogdravende verzen, maar waaraan de waarheid even vreemd is gebleven als de poëzij. Eene naauwlettende beschouwing van deze gebeurtenis doet echter zien, hoe weinig gegrond het is, wanneer men dien rivier-overtogt zoo uitbundig prijst, en hoeveel meer Napoleon gelijk heeft, wanneer hij dien noemt: „une opération militaire du quatrième ordre.” Zeker, het overtrekken van eene groote rivier, die door een geheel vijandelijk leger verdedigd wordt, is altijd en te regt als eene schitterende krijgsverrigting beschouwd, die hem, welke haar volbrengt, de kransen van den roem doet verwerven: Hannibal, de Rhône overtrekkende; Gustaaf Adolf, aan den Lech den tegenstand van Tilly's leger overwinnende; Napoleon, den breeden Donaustroom overschrijdende, in weêrwil van het sterke oostenrijksche leger van den

aartshertog Karel; die legerhoofden, en allen, die handelden zoo als zij, hebben daardoor het bewijs gegeven van hunnen uitstekenden moed. Maar wie, dien het niet aan oordeel of onpartijdigheid ontbreekt, zal ooit dien overtogt van den Rijn in 1672 bij een dier andere overtogten vergelijken! Eene rivier, die bijna geheel doorwaadbaar is; die noch door geschut, noch door verschansingen verzekerd wordt; die alleen bezet is door eene kleine troepenafdeeling, eerst aangekomen, toen reeds een gedeelte eener brug is voltooid; die door die troepenafdeeling niet of slechts flaauw verdedigd wordt; — zulk eene rivier zal voor een leger slechts een gering beletsel opleveren, en gemakkelijk over te trekken zijn. Den Rijn overtrekken, in het aangezigt van den vijand,.... dat klinkt grootsch, omdat men zich, onder den Rijn, „de hoofdvorst van Europa's stroomen" voorstelt, en de onbepaalde bewoording van „vijand" ligtelijk tot een geheel leger kan worden uitgebreid. Doch wanneer men zich door die woorden niet laat misleiden, maar ziet, dat die verdedigende magt geheel en al onbeteekenend was, en die stroom, op andere punten en op andere tijden zoo onstuimig en geducht, toen tot zulk een graad van onbeduidendheid was vervallen, dat de herder zijne gehoornde kudde veilig van den eenen oever tot den anderen konde drijven, — dan zal men tot de overtuiging komen, dat er niets groots, niets buitengewoons in die handeling is geweest.

Nog den 12 Junij werd de schipbrug over den Rijn voltooid; den volgenden dag was het geheele leger van Condé op den linkeroever van die rivier; en de fransche wapenmagt, zich toen als een alles overweldigende stroom over de Betuwe uitbreidende, maakte het voor Willem III onmogelijk langer aan den IJssel stand te houden, daar hij, dit doende, van Holland zou worden afgesneden, en dat gewest dan zonder verdediging was. De prins gaat dan ook over tot een onverwijlden terugtogt; hij plaatst bezettingen in de steden aan den IJssel, en met zijne tot op negen duizend man verminderde magt verlaat hij dien stroom, en bereikt den 15den 's avonds, Utrecht. Hier is Willem III een oogenblik voornemens stand te houden, en de verdediging dier stad te ondernemen; maar hij ontmoet daarbij tegenkanting van de zijde der regering van dat gewest; en ernstig schijnt de prins de verdediging van Utrecht toch ook niet beoogd te hebben, maar integendeel er meer voordeel in te hebben gezien, om zich te bepalen tot de verdediging van het eigenlijke

Holland. Reeds den 18 Junij breekt het leger des prinsen van nabij Utrecht op, en verdeelt zich op de voornaamste toegangen tot de provincie Holland.

Men beweert, op het gezag van fransche schrijvers, dat het Condé's voornemen was, om, dadelijk na den verrigten overtogt van den Rijn, met twintig duizend ruiters, ieder met een infanterist achter zich op het paard, voort te rukken naar Holland, en zich meester te maken van Amsterdam. Alleen de verwonding van het fransche legerhoofd, zegt men, belette de uitvoering van dit voornemen, en redde daardoor ons vaderland. Voor wie met de fransche militaire schrijvers bekend is, en weet, dat zij er altijd op uit zijn, om, wanneer eene onderneming hunnen landgenooten mislukt, dit aan eene toevallige en onbeduidende omstandigheid te wijten, zal die bewering twijfelachtig voorkomen. Zulke stoute, beslissende handelingen, zulke napoleontische marschen, waren niet in den geest van dien tijd; en het luidt onwaarschijnlijk, het voornemen tot zulk eene handeling toe te schrijven aan Condé, die, bij het begin van den veldtogt, niet eens Maastricht onbelegerd wilde laten, en die dus later er ook wel tegen zoude hebben opgezien, om verder door te dringen, voor dat de geldersche vestingen bemagtigd waren. Het behoud van Holland in 1672, de latere grootheid van Willem III, hebben afgehangen, zegt men, van een gelukkig pistoolschot; — zoo iets maakt indruk, zoo iets treft, evenzeer bijna als het *petit grain de sable*, dat, volgens Pascal, aan Cromwell's leven een einde maakte. Maar de waarheid van de geschiedenis mag niet opgeofferd worden aan de zucht om haar indrukwekkend te maken, en die waarheid is meestal meer eenvoudig, minder dramatisch.

Maar dât is toch zeker, dat, wanneer de fransche legerhoofden, dadelijk na den gelukten overtogt van den Rijn, terwijl een gedeelte hunner magt zich met de belegering der geldersche vestingen bezig hield, met het andere gedeelte eene krachtige vervolging hadden verrigt van het leger des stadhouders en naar Holland waren voortgerukt, dat leger onmogelijk weêrstand had kunnen bieden, dat gewest vermeesterd zou zijn geworden. De onverklaarbare traagheid van onze vijanden heeft ons toen van onzen ondergang gered; want hoe groot ook de natuurlijke sterkte der hollandsche grenzen zij, hoe hoog men het genie van Willem III ook schatte, beide vereenigd zouden in de eerste dagen van verwarring en weêrloosheid nog niet

vermogend geweest zijn, om den overwinnenden vijand tegen te houden, en hem te beletten tot in de muren der Amstelstad door te dringen. Er was tijd noodig, om de verdediging van Holland mogelijk te maken; en het is een groote misslag geweest van de zijde onzer vijanden, dat zij ons toen dien tijd schonken. Terwijl die vijanden de gunstige oogenblikken verspilden met de belegering der vestingen aan den IJssel, bepaalden zij zich slechts bij het afzenden eener afdeeling van vier duizend ruiters, onder Rochefort, naar Utrecht en Holland. Zonder eenige moeite maakte die bevelhebber zich van het Sticht meester, en trok den 21 Junij de oude bisschopstad binnen; vier zijner ruiters drongen zelfs tot binnen Muiden door, waar niemand aan weêrstand dacht; zij verlieten echter die stad weêr, die toen door graaf Maurits van Nassau van eene hollandsche bezetting werd voorzien. Niets ernstigs werd in de eerste dagen tegen het eigenlijke Holland ondernomen; een paar weken tijds verliepen er, voor dat de hoofdmagt van Lodewijk XIV derwaarts rukte, en toen was dat gewest reeds in een geduchten staat van verdediging.

Het moet verwondering baren, dat in dit eerste tijdperk van den veldtogt de IJssel eene zoo onbeduidende rol als verdedigingslijn heeft gespeeld, en zoo weinig heeft gediend om Frankrijks krijgsscharen tegen te houden. Een onzer kundigste militaire schrijvers, die onder den naam van „Oud-Soldaat" herhaaldelijk de vruchten van eene grondige studie en van de helderste inzigten aan het algemeen heeft kenbaar gemaakt, heeft de meening geuit, dat in 1672 Willem III de verdediging van den IJssel n i e t h e e f t g e w i l d. Hij grondt die meening daarop: dat de verdediging van den IJssel, in 1672, zeer goed had kunnen plaats hebben, daar in vroegere jaren Prins Maurits, met veel kleinere magt, die verdediging met goed gevolg heeft gevoerd; dat echter moedwillig de aanwending der middelen verzuimd werd, die de IJssellinie sterker konden maken; dat in April 1672, op den regteroever van den IJssel, uitgestrekte inundatiën waren, die een groot gedeelte van de rivier onaanvalbaar maakten, en waardoor de Lijmers, de landstreek tusschen den regteroever van den Rijn en den Ouden IJssel, geheel onder water stond; maar dat men door het openlaten van de sluizen bij Doesburg die onderwaterzetting weêr liet afloopen, terwijl de dader van dit feit, waarop zelfs onze hedendaagsche krijgswetten nog de doodstraf stellen, niet in het min-

ste werd vervolgd! „Onwillekeurig," zegt de „Oud-Soldaat" *) „denkt men dan aan de beschuldiging, die De Montbas tegen Willem III inbragt: dat deze, namelijk, nimmer de verdediging des IJssels zoude gewild hebben; dat hij vast besloten was naar het hart van Holland terug te trekken, om zoo doende de bevolking op de been en zijne tegenstanders van 't kussen te krijgen."

Wij gelooven niet, dat die beschuldiging van De Montbas gegrond is; wij kunnen niet, op losse gronden, aannemen, dat een man als Willem III een zoo gevaarlijk en misdadig spel zoude gewaagd hebben, en, om zelf tot het hoog gezag te geraken, zijn vaderland aan een dreigenden ondergang zou hebben blootgesteld; het geheele leven van den Oranjevorst is daar, om die aantijging te wederleggen. Wij gelooven dus volstrekt niet, dat de IJssellinie in 1672 met opzet slecht verdedigd is geworden; maar wij gelooven wel, dat dit geschied is uit onkunde, uit gebrek aan bekwaamheid in de hoofden van het hollandsche leger. Willem III kan toen, in naam, aan het hoofd van dat leger hebben gestaan, in derdaad was dit nog niet het geval; en aan den prins, die toen nog maar eene zeer beperkte magt bezat en die door zijne jeugd nog zeer weinig invloed uitoefende, kunnen de krijgskundige misslagen van dit eerste gedeelte van den veldtogt niet geweten worden. Maar dát stemmen wij volkomen in met de heeren Sypestein en De Bordes, dat het voorbeeld van 1672 niets voor of tegen de waarde van den IJssel als verdedigingslijn bewijst, en dat men, ten onregte, zich op de gebeurtenissen van dat jaar beroept, tot schraging der uiteenloopende meeningen, die men heden ten dage over die rivier koestert: de IJssel is thans eene andere rivier dan in 1672, en de IJssel is in 1672 niet ernstig, ten minste niet goed verdedigd geworden.

Wat bij het krijgsbestuur aan de hollandsche zijde een groote misslag is geweest, is, dat men bij het verlaten van den IJssel de aan of bij die rivier liggende sterke steden Arnhem, Doesburg, Zutphen, Deventer en Zwolle bleef bezetten, en daardoor het leger met ongeveer dertien duizend man verzwakte; zoodat dit leger op minder dan de helft zijner aanvankelijke sterkte was teruggebragt, toen het Holland bereikte. Die ves-

*) Over de verdediging van Nederland in 1672, naar aanleiding van het werk der heeren Sypestein en De Bordes („Nieuwe Spectator, 5de Jaargang).

tingen, geheel afgesneden van Holland, zonder hoop op ontzet, bovendien slecht versterkt, niet genoegzaam uitgerust, en toevertrouwd aan geheel ontmoedigde verdedigers, zouden niet lang den vijand weêrstand bieden, en die dertien duizend man, welke zij bevatteden, zonder eenig nut verloren gaan; terwijl het gemis van die magt ook misschien Holland zou doen vallen, van welks behoud het behoud van de geheele republiek afhing. Die dertien duizend man werden opgeofferd aan dat dwaze vertrouwen op de kracht der vestingen. Had een pligtvergeten aanvoerder die dertien duizend man, aan handen en voeten gebonden, den vijand overgeleverd, hij zou ontegenzeggelijk met den naam van verrader zijn gebrandmerkt geworden; maar door die dertien duizend man in de IJsselvestingen achter te laten, deed men volkomen hetzelfde; alleen met dit onderscheid, dat men het niet uit verraad, maar uit onkunde verrigtte.

Aan wien die grove misslag moet worden geweten, welke doodelijk had kunnen zijn voor het vaderland, is moeijelijk te zeggen. Niet aan Willem III, die, dit herhalen wij, toen nog te weinig gezag en invloed uitoefende, om als legerhoofd te worden beschouwd; niet aan De Witt, die eene geheel tegenovergestelde handeling had aangeraden, en nog den 12 Junij aan Van Beverningh schreef: „maar het hoofdpoinct is, dat het gros van het leger met de chefs in Holland mogen geraecken.” Het waarschijnlijkste gelooven wij, is, dat men dien misslag moet toeschrijven aan den noodlottigen invloed, toenmaals door de gedeputeerden te velde uitgeoefend.

Wij deelen volstrekt niet in die dwaze declamatiën, waartoe die vertegenwoordigers der Souvereine Provinciën bij de legers der republiek de stof hebben geleverd; die aanmerkingen missen meestal billijkheid en waarheid. Wanneer Marlborough bij den veldtogt van 1703 uitroept: „had Cezar gedeputeerden te velde gehad, hij zou zulke veroveringen niet hebben gemaakt,” dan zien wij daarin niets anders dan de uitdrukking van den eigenwaan eens mans, die niets van den geest van Cezar had, maar die gaarne door een dergelijk verwijt de verantwoordelijkheid zijner eigene misslagen op anderen wilde overbrengen; en wij gelooven, dat men meestal te onbillijk is ten aanzien dier gedeputeerden te velde, en te veel vergeet, dat zich daarbij meermalen mannen van groote geestkracht en bekwaamheid bevonden, die dikwijls de gewigtigste diensten aan het vaderland hebben bewezen.

Maar in het algemeen is het altijd verkeerd, wanneer het beheer over een leger aan velen wordt opgedragen; er moet slechts één veldheer zijn, die, geheel vrij in zijne handelingen, alleen later die handelingen verantwoordt. Het veelhoofdige bestuur in oorlogszaken is een ongelukkige, jammerlijke toestand; en wanneer, zoo als in 1672, dat bestuur waargenomen wordt door mannen, die, uit den aard der zaak, verschillende en strijdige inzigten hebben, en die, vertegenwoordigers eener provincie, vol zorg voor de belangen en hoogheid van dat gewest, vol naijver op de andere gewesten, daardoor te dikwijls het algemeen belang geheel uit het oog verliezen, dan wordt die toestand zoo ellendig en slecht als dit maar zijn kan. Aan dien ongelukkigen geest van provincialismus is, denkelijk, dat achterlaten van die sterke magt in de IJsselvestingen toe te schrijven; want die magt bestond juist uit de overijsselsche, geldersche, groningsche en friesche regimenten; terwijl de magt, die met den stadhouder naar Holland terugkeerde, uit de hollandsche, utrechtsche en zeeuwsche regimenten was zamengesteld. De zoogenaamde landprovinciën hebben zeker geoordeeld, dat het krijgsvolk, dat zij betaalden, dan toch niet behoefde te dienen tot verdediging van Holland; en hunne kleingeestigheid zag niet in, dat die verdediging van Holland in hun eigen voordeel was, en het behoud van dat gewest ook hun eigen behoud zoude zijn.

Maar laat ons niet langer stilstaan bij de misslagen onzer voorvaderen; laat ons alleen daaruit leeren, om ons van die misslagen vrij te houden; de studie der geschiedenis moet ten minste ons dát voordeel geven. Hoe, wanneer in onze dagen een vijandelijk leger op ons grondgebied doordringt en den IJsselstroom overtrekt, zullen wij dan nog, even als onze voorvaderen in 1672, een groot gedeelte van een niet sterk leger in de vestingen aan dien stroom achterlaten, om daar zonder nut den vijand in handen te vallen, terwijl het, door zijn gemis, Holland zelf in gevaar stelt? — Hoe gaarne wij die vraag ook ontkennend zouden beantwoorden, wij kunnen dit niet doen: wij zijn niet verzekerd, dat men, heden ten dage, bij een oorlog, niet denzelfden misslag zal begaan als in 1672. Zeker, men zal dien misslag nu niet meer begaan uit onverstandig provincialismus; wij hebben thans geene regimenten meer van Groningen of van Gelderland; wij hebben een nederlandsch leger, dat niet meer aan gewestelijke overheden, maar aan de algemeene regering

des lands gehoorzaamt; in dát opzigt ten minste zijn wij een reuzenstap vooruitgegaan. — Maar men zal dien misslag mogelijk begaan, omdat men nog altijd vestingen wil behouden aan den IJssel; omdat men nog altijd in den waan verkeert, door die vestingen den inval van een vijandelijk leger te beletten; omdat men nog altijd in het verlaten of sloopen eener vesting eene vermindering van 's lands strijdkrachten ziet. Zoo lang dat onzinnige vooroordeel bij ons zoo diep ingeworteld blijft, vreezen wij met reden, dat de eerste oorlog, die eene vijandelijke heirmagt op ons grondgebied voert, den misslag van 1672 zal zien herhalen; en, ook om ons vaderland voor zulk eene ramp te hoeden, is het, dat wij in deze bladeren aan de gebeurtenissen van dat jaar herinneren.

De buitengewone voorspoed van de fransche wapenen, de spoedige val van zoo veel vestingen, de ongehinderde overtogt der rivieren, en het rassche doordringen van sterke en overwinnende vijandelijke legers in het hart van ons land, dit alles had, in Junij 1672, de gemoederen met schrik en ontzetting vervuld, en een oogenblik aan het behoud der republiek doen wanhopen. Wél had De Ruyter op de Noordzee, den 7 Junij, de vereenigde koningsvloten voor de zeemagt der republiek doen zwichten; maar die gewonnen zeeslag scheen het gevaar niet te kunnen afwenden, dat te lande dreigde; het scheen gedaan met Nederland; en de regenten, met blinde vrees geslagen, zagen geene andere uitkomst dan het inroepen van de goedertierenheid des overwinnaars, dan het afsmeeken van den vrede.

De geschiedenis heeft het opgeteekend, aan welke harde en vernederende voorwaarden de fransche koning dien vrede verbond; voorwaarden, gelijkstaande met de ontbinding en vernietiging van den Staat, en onaannemelijk voor een volk, dat nog het minste gevoel van eigenwaarde bezat. Het overdrevene der eischen van Lodewijk XIV deed in onze voorvaderen den moed herleven; en hoe wanhopig de kansen ook waren, besloten zij toch hunne toevlugt te nemen tot de wapenen, om, zoo als de afgevaardigde van eene der hollandsche steden het uitdrukte, „liever met den degen in de hand te sterven, dan in slavernij te vervallen."

Er is een romeinsche geest in de mannen van dat tijdvak.

Tegenover veel zwaks, veel slechts, staat veel, dat, met het volste regt, groot en verheven mag genoemd worden; en wanneer wij De Witt den raad hooren geven, om, „onder Godes genaede, den vijandt het landt tot de uijtterste man toe, met eene batavische constantie te disputeren;" wanneer wij die fiere afgevaardigden van Amsterdam met mannentaal hunne landgenooten hooren aansporen, om onderhandelingen af te breken, die tot niets goeds leidden, maar om alleen in het voortzetten van den oorlog hun behoud te zoeken; wanneer wij Willem III, met bezielende woorden, de kansen op redding hooren aanwijzen van dat vaderland, waarmede hij zweert te zullen staan of vallen; – dan worden wij met eerbied en bewondering voor die mannen en voor dat tijdvak vervuld; en die stoute standvastigheid doet ons onwillekeurig denken aan Rome, dat met hoogheid den vrede afwees, zelfs toen de overwinnende Karthager zijne legertenten voor hare muren opsloeg. De onbekwaamheid en lafheid, die de eerste krijgsverrigtingen onzer voorouders in 1672 bevlekken, worden schier bedekt door den onbezweken moed, later aan den dag gelegd; en het genie en de heldengrootheid van Willem III wisschen bijna de herinnering uit aan dat verfoeijelijke moordtooneel dat de Haagsche Vijverberg bezoedelde, toen daar een edel en uitstekend broederpaar door eene dolzinnige volksmenigte met tijgerwoede werd gemarteld en verscheurd.

De omwenteling van 1672 had Willem III tot het stadhouderschap verheven, en hem, voor het oogenblik, met eene bijna dictatoriale magt bekleed. Eerst van dien tijd af aan kan men den stadhouder als het wezenlijke hoofd van de krijgsmagt der republiek beschouwen; eerst van dien tijd af aan spreidden zich zijne gansche geestkracht en zijne groote bekwaamheden ten toon.

Het kwam er allereerst op aan, om het fransche leger tegen te houden, en Holland te redden. Daarvan hing alles af; want drong de vijand tot in Holland door, dan was de republiek zoo goed als verloren; en het was dwaasheid zich voor te stellen, dat dán nog stad voor stad zich hardnekkig tegen de scharen van Lodewijk XIV zouden verdedigen, zoo als zij dit, eene eeuw vroeger, tegen Alva's heermagt hadden gedaan. Die tijden waren voorbij; men moest toen niet op de verdediging van elke stad in het bijzonder rekenen, maar men moest den vijand den weg tot die steden afsluiten. Het afsluiten van Holland's oos-

telijke grenzen geschiedt in onze dagen door die linie van verschansingen en onderwaterzettingen, die ook een gedeelte der provincie Utrecht met de stad van dien naam omgeeft, en die, naar het algemeene gevoelen, eene zeer groote sterkte bezit; die linie bestond in 1672 niet. Het genie van De Witt had wel op hare daarstelling gepeinsd, en zelfs had hij met nadruk daarop aangedrongen; maar eerst bijna twee eeuwen later, in onze dagen, is het denkbeeld van den grooten staatsman verwezenlijkt geworden; — eene der honderde bewijzen, die men aan kan voeren, om onze traagheid aan te toonen, wanneer het er op aankomt om iets nieuws daar te stellen, — hoe overtuigd ieder ook zij van het wenschelijke en noodzakelijke der uitvoering.

Maar de natuurlijke gesteldheid van den grond maakte het gemakkelijk, Holland's oostelijke grens te verdedigen; en spoedig was die grens verzekerd door eene linie van onderwaterzettingen, die, bij Gorinchem beginnende, zich over Schoonhoven, de Goejan-Verwelle Sluis, Nieuwerbrug, het Woerdensche Verlaat, den Uithoorn, Ouderkerk, Abcoude, Hinderdam en Uitermeer naar Weesp en Muiden uitbreidde, en zóó de ruimte tusschen de Merwede en de Zuiderzee geheel afsloot. Het zwakke leger des stadhouders werd op de verschillende toegangen van die waterlinie geplaatst; hij zelf kwam, met het grootste gedeelte zijner magt te Nieuwerbrug bij Bodegrave, het waarschijnlijkste aanvalspunt; te Muiden stond graaf Maurits van Nassau, met een regiment voetvolk en twee regimenten ruiterij; aan de Goejan-Verwelle Sluis en te Schoonhoven de graaf Van Hoorne en de markies De Louvignies, ieder met eene even sterke magt als graaf Maurits; eindelijk, te Gorinchem, de veldmaarschalk Paulus Wirtz, met twee regimenten ruiterij. Ieder dier bevelhebbers kreeg last, door het stellen der onderwaterzettingen en door het verschansen der wegen en toegangen, met den meesten spoed het gedeelte der linie, dat hij bezette, tegen een aanval te vrijwaren.

Wil iemand in bijzonderheden den toestand dier waterlinie van 1672 kennen, hij leze de beschrijving daarvan, zoo als die voorkomt in het tweede gedeelte van het werk der heeren Sypestein en De Bordes *); die beschrijving is zoo uitvoerig en volledig, met zoo veel zorg en zaakkennis zamengesteld, dat

*) Bladz. 18 tot 104.

reeds alleen daardoor dat werk eene zeer groote waarde verkrijgt. Wij kunnen die beschrijving hier niet overnemen; maar wij merken hier alleen aan, dat daaruit ten duidelijkste blijkt, hoe gering en gebrekkig, ten minsten in den eersten tijd, de verdedigingsmiddelen van het toenmalige Holland waren. Verzuim, onkunde, kwade wil, openlijke tegenstand, bij het stellen der onderwaterzettingen; de krijgsmagt van den staat dikwijls evenzeer benoodigd om de wederstreving van den landzaat te boven te komen, als om den vreemden vijand het hoofd te bieden; verschansingen, uitermate zwak en onvolledig, in haast aangelegd, soms met weinig bekwaamheid; gebrek aan geschut, aan krijgsbehoeften, aan wapenen, aan de eerste noodwendigheden om een gevecht te voeren; jammerlijke verwaarloozing van de zorg voor de voeding, verpleging en betaling van den soldaat; wanorde, ontmoediging, verzwakking door ziekten of desertiën; vermindering der krijgstucht, de gewone gevolgen van zulk eene verwaarloozing; — ziedaar wat men op bijna elke bladzijde van die beschrijving der hollandsche waterlinie kan lezen; toch heeft die linie het leger van Lodewijk XIV tegengehouden; duidelijk bewijs, dat men in den oorlog, ook met gebrekkige middelen, goede uitkomsten kan verkrijgen.

Zeker, het is de eerste pligt der regering om, bij eenen oorlog, te zorgen, dat de middelen, om dien oorlog te voeren, zoo veel mogelijk voorhanden zijn; dit te verzuimen is eene misdaad, die haar verantwoordelijk maakt voor alle de rampen, die leger en staat in dien oorlog kunnen treffen. Maar, aan den anderen kant, is het dwaasheid zich voor te stellen, dat, indien de middelen tot het voeren van den oorlog onvolledig zijn gebleven, daarom geen goede uitkomst van dien oorlog is te wachten; de geschiedenis heeft honderdmaal het tegendeel bewezen. Wanneer de krijgskunst ons opsomt, welke middelen men vereenigen moet, om de eene of andere handeling van den oorlog uit te voeren, dan wil zij daarmede zeggen, dat men die middelen zoo veel mogelijk moet trachten bijeen te brengen; maar zij wil niet daarmede zeggen, dat, bij het ontbreken van sommigen dier middelen, die oorlogshandeling onuitvoerbaar is. Integendeel, men moet altijd in het oog houden, dat bekwaamheid, dapperheid en geestdrift in staat zijn, om het gemis aan stoffelijke krachten op te wegen; dat de vijand met dat gemis niet altijd bekend is, en er dus minder voordeel uit trekt; en dat bovendien, bij dien vijand, in de inrigting zijns legers en in

de daarstelling zijner krijgsmiddelen, ook wel leemten en gebreken zullen zijn gebleven. Zoo had, om een voorbeeld uit duizend te nemen, bij het begin van den veldtogt van 1815, Saxen Weimar's brigade eene gebrekkige bewapening en onvolledige uitrusting: die infanterie had geweren van vier verschillende kalibers, en, terwijl gewoonlijk een soldaat van een vijftigtal patronen moet voorzien zijn, waren er sommige gedeelten van de brigade, waar de manschappen ieder maar tien patronen hadden; toch is die troepenafdeeling met goed gevolg tegen Napoleon's legers opgetreden, en heeft met roem den strijd gevoerd. Even zoo wist de nederlandsche krijgsmagt, in den zomer van 1672, met de gebrekkige middelen, die haar ten dienste stonden, toch Holland tegen den vijand te beschermen.

Veel, zoo niet alles, hangt in zulk eenen toestand af van het legerhoofd; en ontegenzeggelijk is het, dat de goede verdediging des lands in 1672 hoofdzakelijk te danken is geweest aan Willem III.

De stadhouder, op zoo jeugdigen leeftijd en in zoo gevaarlijke oogenblikken aan het hoofd van den Staat geplaatst, toonde zich die grootsche, roemvolle taak ten volle waardig; en zijn eerste optreden verkondigde al dadelijk aan de wereld een der grootste, uitstekendste mannen van zijnen tijd. Het is te over bekend, hoe Willem III de hem vijandige staatspartij deed vallen, door op haar de schuld te werpen van de rampen, die de oorlog had aangebragt; hoe hij, tot het stadhouderschap verheven, daarna rusteloos bezig was met het veranderen der regeringen van de hollandsche steden en het op het kussen brengen van zijne aanhangers; hoe hij overal werkzaam moest zijn om orde en rust te bewaren, en bij het neêrgeslagene volk weêr moed en zelfvertrouwen op te wekken; hoe zijn tijd weggenomen werd door de handelingen over oorlog en vrede, en door die onvergetelijke zittingen in 's lands raadzaal, waar de mannelijke welsprekendheid des jongen vorsten zwakheid en vrees uit aller gemoederen verdreef, en die voor de hoogste geestdrift deed wijken. Maar, behalve die zware pligten als staatsman en als landbestuurder, die tot hare goede volbrenging alleen reeds een genie vorderden, zoo als er slechts zeldzaam een op het wereldtooneel voorkomt, rustte op Willem III ook de pligt, om het krijgswezen van den Staat uit dien toestand van nietigheid te verheffen, waarin het op dat oogenblik verzonken was; en ook

aan dien arbeid sloeg hij eene krachtige hand; en ook die taak volbragt hij op eene meesterlijke wijze.

Er werden, volgens de gewoonte van de oorlogen dier tijden, nieuwe regimenten in Duitschland aangeworven ten behoeve der republiek; maar die troepen kwamen eerst later aan, toen het grootste gevaar voor Holland reeds was geweken. In de eerste oogenblikken nam de stadhouder andere middelen te baat om het leger te versterken; zes en zestig kompagniën landlieden en vele vrijwillige burgers werden daarbij gevoegd; troepen, die zeker in het open veld weinig waarde zouden gehad hebben, maar die tot de verdediging van de verschanste posten der hollandsche waterlinie zeer goed geschikt waren. Wat vooral het leger des stadhouders kracht bijzette, was de toevoeging van een vijftigtal kompagniën matrozen en zeesoldaten; die dapperen, die op den Oceaan met roem tegen Neêrlands vijanden hadden gekampt, bewezen ook te lande hun vaderland de gewigtigste diensten; en de lauweren, die zij voor Woerden, voor Naarden, in den bloedigen slag van Séneffe en in een aantal andere gevechten plukten, bewijzen, hoe voordeelig, hoe noodzakelijk zelfs, het voor Nederland is, zijne zee- en landmagt naauw verbonden te houden; en hoe verderfelijk en dwaas het zoude zijn, die beide deelen zijner strijdkrachten van elkander te scheiden.

Behalve die vermeerdering van het leger door de aan de vloot ontleende versterking, en door de schutterijen en vrijwillige burgers, bragt een onverstandige maatregel der fransche legerhoofden er ook toe bij, om het heir des stadhouders in sterkte te doen toenemen: een groot aantal der hollandsche krijgsgevangenen — een vijf en twintig duizend man, volgens sommige opgaven — werden tegen een gering losgeld ontslagen, en voegden zich dadelijk weêr bij de regimenten des stadhouders. Dag aan dag werd, op die wijze, het hollandsche leger talrijker; en de stadhouder, onvermoeid werkzaam om zijne troepen uit te rusten en te oefenen, aan krijgstucht te gewennen en zelfvertrouwen en militairen geest daarbij op te wekken, had, in weinige weken tijds, een leger geschapen, talrijk, krachtig en goed, in niets gelijkende op die ellendige krijgsmagt, die, bij het begin van den veldtogt, zich zoo zeer door pligtverzuim en lafheid had gekenmerkt.

Als een voornaam middel om tot die uitkomst te geraken, gebruikte Willem III de bestraffing van de bevelhebbers, die

op eene zoo schandelijke wijze de hun toevertrouwde vestingen aan den vijand hadden overgegeven; sommige dier rampzaligen verloren het leven door het zwaard des beuls; anderen werden tot onteerende kerkerstraffen veroordeeld. Die onverbiddelijke gestrengheid, die, zonder aanzien des persoons, straft alles wat slecht en misdadig is, en, doof voor smeekingen en gebeden, met ijzeren hand het zwaard der geregtigheid zwaait, is altijd een karaktertrek van Willem III geweest; en niet ten onregte gelooven wij van hem gezegd te hebben, dat er, ook in dat opzigt, iets romeinsch in hem was. Die strengheid oefende in 1672 den gunstigsten invloed uit, herinnerde allen aan hunne pligten, verspreidde een heilzamen schrik onder de zwakken, en deed een ieder inzien, dat, voor den pligtvergeten lafaard, de havens en legerkampen van den staat nog gevaarlijker wijkplaatsen waren, dan het slagveld of de zee, waar hij door zijne vlugt den vijand had ontgaan.

Wie ooit die strengheid in krijgszaken moge laken of misprijzen, wij niet; wij vinden haar, in een legerhoofd, in eene regering, eene noodzakelijke hoedanigheid; eene deugd, — te hooger te vereeren, naarmate hare uitoefening moeijelijker en pijnlijker is, en meer onderdrukking vordert van aangeborene zachtaardige menschelijkheid. De laauwheid in het straffen is de vruchtbare bron van het kwade; de oorzaak van verslapping der krijgstucht, van zwakheid, van pligtverzuim, van lafheid; de aanleiding tot tegenspoeden en nederlagen. Wilt gij, dat een leger de heldendeugd der Romeinen evenare, weet dan ook te beloonen en te straffen, zoo als die wereldveroveraars dit deden. Maar handelt gij geheel anders; weet gij, wat verdienstelijk en groot en uitstekend is, niet met eer en onderscheiding te beloonen; weet gij niet te straffen, wat kwaad en slecht is; sluit gij willens de oogen voor daden van klaarblijkelijke lafheid of verraad; doet gij, niet zoo als Willem III in 1672, maar zoo als dat jammerlijke bestuur, waaraan — veel meer dan aan de wapenmagt onzer vijanden, of aan de trouwloosheid onzer bondgenooten — in 1795 de val van Nederland was te wijten; stelt gij een ingenieur, die het eene jaar Breda niet wist te verdedigen, toch het volgende jaar in dezelfde betrekking te 's Hertogenbosch; laat gij een bevelhebber, die eene eerste maal Geertruidenberg schandelijk overgeeft, toch ten tweedenmale bevelhebber van dezelfde vesting blijven; zijt gij, in één woord, onverschillig omtrent kwaad en goed; verwacht dan ook vrij

van uw misdadig onverstand dezelfde wrange vruchten te plukken, als Nederland in 1795; verwacht dan, dat uwe vestingen schier zonder wederstand zullen vallen, uw leger bijna zonder slag of stoot zal uiteengaan, uw land door den vijand spoedig zal worden overheerd, en uw naam de verachting en vervloeking van den nakomeling zal blijven, die niet dan met een schaamteblos op het voorhoofd, zulk een tijd van vernedering en schande zal kunnen herdenken.

Zeker, er zijn menschen, zoo edel en uitstekend van natuur, dat zij, om wel te handelen, om hunne pligten in de volste uitgestrektheid en ten allen tijde na te komen, niet behoeven aangespoord te worden, noch door de hoop op belooning, noch door de vrees voor straf. Maar wie zich de groote meerderheid der menschen naar die toonbeelden voorstelt, die bewijst alleen daardoor, dat zijn oordeel niet op ondervinding en wereldkennis berust, maar op de droombeelden van een onervaren, niet met het kwaad bekend gemoed. Strengheid is eene noodzakelijke eigenschap in hem, die door zijne handelingen het lot van duizenden regelt. Wij verachten den onwaardigen gebieder, die zijne magt misbruikt tot het plegen van onregt, of tot het voldoen eener onedele wraakzucht; maar wij hebben eerbied voor den man, die, aan het hoofd van leger of staat geplaatst, door billijke, maar onverbiddelijke bestraffing, een ieder bij de volbrenging zijner pligten weet te houden.

Plaats een held aan het hoofd van een volk, en dat volk zal heldenmoed ten toon spreiden; die algemeene waarheid werd weêr ten volle bevestigd door het voorbeeld van Holland in 1672. Naauwelijks had men gezien, welk eene krachtige hand het roer van het staatsvaartuig bestuurde, of het volk legde dien geest van zwakheid en moedeloosheid af, die, bij het begin van den oorlog, een zoo krachtig bondgenoot des franschen konings was geweest; de moed herleefde; het vertrouwen keerde terug; hoopvol en met geestdrift schaarde men zich om dien stadhouder, die zich zóó met dat vaderland vereenzelvigde, dat hij, alle eigenbelang ter zijde stellende en alleen op het algemeen welzijn bedacht, met verontwaardiging de persoonlijke voordeelen van de hand wees, die de listige vijand hem bij de onderhandelingen deed aanbieden. Men begon te begrijpen, dat Holland, aan de eene zijde beschermd door de Noordzee en door de vloot van De Ruijter, aan de andere zijde door de onderwaterzettingen en door het leger des stadhouders, eene groo-

te, bijna onverwinnelijke sterkte had; zoodat het, bij genoegzame inspanning van krachten, niet vergaan zou in dien staatsstorm, die zich aanvankelijk zoo vreesselijk voordeed, maar bestemd was dien te boven te komen, en nog eene grootsche, roemrijke toekomst te gemoet te gaan.

Die overtuiging spoorde allen aan, om, zonder op opofferingen te letten, alles aan te wenden wat dienen kon tot bestrijding van den vreemden vijand en tot verdediging van 's lands vrijheid. De dagen van den strijd tegen Spanje herleefden; de oorlog werd een volksoorlog, en de volharding — die uitmuntende hoedanigheid, welke in het hollandsche volkskarakter zoo veel gebrekkigs opweegt — deed gewillig, maanden lang, de lasten, inspanningen en gevaren van het ongewone krijgsmansleven verduren.

Vooral Amsterdam leverde in die dagen een schitterend schouwspel op, en was de sterkste steun van den stadhouder in diens worsteling tegen Frankrijk. Het waren de afgevaardigden dier stad, die het meeste hadden aangedrongen op het afbreken van de onderhandelingen met den vijand; die hunne medeleden het krachtigste tot moed en vaderlandsliefde hadden aangespoord; die de zwakken en vreesachtigen hulp en bijstand hadden toegezegd, en zich aangeboden, om, in persoon, de bedreigde posten te gaan verdedigen. — Want dàt moet men altijd in het oog houden bij de beoordeeling der krijgshandelingen van ons voorgeslacht, dat, toen, de hoofden onzes volks op verre na niet zoo vreemd en onbedreven waren in krijgszaken, als in onze dagen; maar dat, integendeel, dezelfde man, die als regent zijne stad bestuurde, die in de Staten-Vergadering deel had aan de regering der republiek, die als gezant aan vreemde hoven soms wetten voorschreef, ook de man was, die geestkracht, kennis en moed genoeg bezat, om, bij leger of vloot, zijne stem, raadgevend en soms zelfs bevelend, te doen hooren.

Geene ijdele woorden waren het, die de hoofden der Amsterdamsche burgerij hadden gesproken; de daden bevestigden die. Reeds van den beginne des oorlogs af aan, had De Witt het voornemen opgevat, om partij te trekken van de gelukkige ligging van Amsterdam, ten einde dáár, wanneer al het andere overheerd mogt zijn, de verdediging nog voort te zetten; ten einde dáár eene laatste en sterke wijkplaats voor de belaagde vrijheid te vinden. Dat voornemen werd ten uitvoer gebragt; en den 14 Junij, op de eerste tijding dat de vijand in de Betuwe

was doorgedrongen, begon men de onderwaterzettingen rondom Amsterdam te stellen. Op alle toegangen werden de bruggen afgebroken; de wegen afgesloten door sterke dwarswallen en batterijen, en, op verschillende punten, forten aangelegd. Als steunpunt, te midden dier waterlinie, was de groote stad, wier bolwerken werden opgemaakt, van beddingen voor geschut voorzien en met een paar honderd vuurmonden bewapend; terwijl het uitdiepen der grachten, en het omgeven van Amsterdam door oorlogschepen en gewapende uitleggers, elken gewelddadigen aanval of overrompeling te keer ging. Behalve door de geregelde troepenmagt en door de matrozen en zeesoldaten, te Amsterdam in bezetting, werd die stad verzekerd door niet minder dan zestig vendelen schutterij, meer dan tienduizend man uitmakende; de jongelingen uit de aanzienlijkste geslachten hadden zich tot twee kompagniën ruiterij gevormd; en onder de hoofden der gewapende burgermagt vindt men de namen van Tulp, Hasselaer, Witsen, Hooft, Bicker, en zoo vele andere, die ons oud-hollandsche geslachten in herinnering brengen, uitmuntende in burgerdeugd, beroemd door groote daden; namen, even goed klinkende in de ooren van den Nederlander, als de namen der roemrijke patriciërs van het oude Rome of die van Venetië's en Genua's edelen dit deden bij de zonen dier republieken.

Wat het genie van Kraijenhof in 1810 beraamde, werd door het voorgeslacht, reeds in 1672, op eenigzins andere wijze ten uitvoer gebragt; en in dit laatste jaar had Amsterdam weldra eene zoo geduchte sterkte verkregen, dat Beverning in een brief aan De Witt met het volste regt van die stad zeide, dat zij was „bijkans onnemelijck, indien sij niet en vervalt door wanorde off flaauwhertigheyt." — Maar noch wanorde, noch lafheid, bezoedelden in die dagen de Amstelstad; en de uitmuntende wijze, waarop zij in hare verdediging voorzag, het verhevene voorbeeld dat zij gaf door hare krachtvolle inspanningen, diende niet weinig om den heldenmoed van het overige des lands op te wekken, en was mede eene der voorname oorzaken, waaraan het mislukken der onderneming van den franschen koning moet worden toegeschreven.

Altijd verwijlen wij gaarne bij die daden van roem en grootheid van ons volk; en wij zouden geen Hollander moeten zijn, om koel en onbewogen te blijven bij het vermelden van de glorie onzer voorvaderen. Maar laat die glorie ons tevens ten prik-

kel strekken, om dat voorgeslacht na te volgen; laat die stad, die zulk eene grootsche rol in onze geschiedenis speelt, die zoo dikwijls het palladium onzer vrijheid is geweest, en de heerschzucht van vorsten paal en perken heeft gesteld, zich altijd herinneren, dat, juist daardoor, zware pligten op haar rusten, en dat, vooral voor haar, zwakheid en kleinmoedigheid onvergeeflijk zouden zijn. Amsterdam kan nóg, even als in de zeventiende eeuw, de sterkste vijandelijke heerscharen voor hare muren staande houden; zij is, even als toen, het hart van ons vaderland, de kracht en steun van geheel Nederland, dat, met haar, staat of valt; en de groote en gewigtige bestemming, welke voor die stad is bewaard, moet ieder harer burgers met meer fierheid en zelfgevoel vervullen, en doordringen van de overtuiging, dat het vaderland van hem zwaardere pligten vordert. In oorlog en in vrede, altijd moet Amsterdam aan het hoofd staan, waar het de volbrenging geldt van alles wat goed en nuttig en groot is. *Noblesse oblige*, is eene spreuk, die op de steden en staten evenzeer toepasselijk is, als op de geslachten en bijzondere personen.

Er is tijd en inspanning noodig om, bij ons volk, het vuur van geestdrift en vaderlandsliefde te doen ontbranden; maar, eenmaal ontstoken, brandt het met krachtige, bestendige vlam; het is geen stroovuur, dat voor het oogenblik schittert, maar spoedig uitdooft. Wanneer een groot man, — zoo als Willem I in de worsteling tegen Spanje, zoo als Willem III in 1672 — er in slaagt om zijne landgenooten te overtuigen, dat de nood van het oogenblik en het behoud van vrijheid en volksbestaan de grootste inspanningen en opofferingen vorderen, dan kan hij zich verzekerd houden, dat het aan die inspanningen en opofferingen niet zal ontbreken; dat de drukkendste lasten en bezwaren, zonder morren, zullen worden verduurd; en dat de eenmaal aangevangen kamp zal worden volgehouden met eene verhevene volharding, die van afmatting noch ontmoediging zal weten. Zóó deden zich onze voorvaderen, bij het begin des tachtigjarigen oorlogs, kennen: hoe dreigend het gevaar, hoe hoog de nood ook geklommen was, hoe wanhopig zich de toekomst ook vertoonde, toch wist de Zwijger den kamp te doen voortzetten, en de harten der Nederlanders met moed te bezielen. 1672 biedt ons hetzelfde schouwspel aan; zeker, het gevaar bleef toen niet zoo lange jaren dreigend voor het vader- [illegible]d, als bij de krijg tegen Spanje; maar in dat tweetal jaren,

dat het boven ons vaderland zweefde, was het even geducht als toen Alva's benden voor Haarlem en Alkmaar stonden; en toch, toen in 1672 de eerste oogenblikken van verwarring en schrik voorbij waren en Holland den tijd had gehad om zich te wapenen, was er niemand in dat gewest, die aan de zaak des vaderlands wanhoopte; niemand die, door een schandelijke vrede, den aftogt der vijandelijke legerscharen had willen koopen.

Die legerscharen des vijands lieten zich zoo zeer in ontzag houden door de geduchte verdedigingsmiddelen van Holland, dat zij die onaanvalbaar rekenden, en zelfs geene enkele ernstige poging deden om in dat gewest door te dringen. Dit feit heeft sommige onzer schrijvers zoo zeer bevreemd en verbaasd, dat zij die werkeloosheid des vijands aan bijzondere oorzaken hebben toegeschreven; aan den naijver van Engeland, dat Lodewijk XIV geen meester wilde zien van de geheele republiek, en daarom niet wilde toelaten, dat hij tot in het eigenlijke Holland doordrong; of aan de vrees voor het oprukken der duitsche legers, die tot hulp der republiek naderden. Het valt gemakkelijk aan te toonen, dat geen van die beide omstandigheden de oorzaak kan geweest zijn van de werkeloosheid der fransche legermagt.

Wat Engelands naijver betreft, de verhouding tusschen Lodewijk XIV en Karel II was toen van dien aard, dat laatstgenoemde geheel afhankelijk was van den franschen koning, die hem bezoldigde en betaalde, zoodat Frankrijks veroveringszucht, van de zijde van den gebieder van Groot-Brittanië, geene ernstige tegenwerking kon ondervinden. Bovendien, het was pas den 4 Julij, dat Buckingham en Arlington, de engelsche gezanten, te 's Gravenhage kwamen; en eerst daarna vertrokken zij naar het legerkamp van Lodewijk XIV te Zeist. Herinnert men zich, dat reeds op den 12 Junij het fransche leger den Rijn overtrok, dan zal men duidelijk inzien, dat Holland veroverd kon zijn, voordat de britsche gezanten daartegen eenig vertoog hadden kunnen inbrengen.

Even duidelijk is het, dat geene hulp der duitsche legers in 1672 ons land heeft gered; want wél was reeds op den 6 Mei door onzen staat een verbond met den keurvorst van Brandenburg gesloten, waarbij deze beloofde, met een leger tot onzen bijstand op te rukken: maar eerst in de maanden September en October naderde dat leger den Rijn, en trok toen daardoor een

gedeelte der fransche krijgsmagt in Holland tot zich; voor dien tijd had Holland geheel onderworpen kunnen zijn, had het zich zelf niet gered. Dit is iets, dat men, bij de medewerking van bondgenooten, altijd moet in het oog houden: die medewerking kan groot voordeel opleveren; maar dikwijls komt zij eerst laat; men moet beginnen met zich zelven te beschermen; de staat, die dit niet doen kan, is zijn ondergang nabij.

De werkeloosheid der fransche bevelhebbers is waarschijnlijk alleen toe te schrijven aan hunne verkeerde strategische inzigten, aan het te hoog denkbeeld, dat zij zich vormden van de sterkte der hollandsche waterlinie. Niet dat die linie, later, geene zeer groote sterkte verkreeg, zoodat toen daarop aan te vallen tot niets goeds konde leiden; maar dit was eerst later; in de eerste dagen, toen de onderwaterzettingen nog gebrekkig waren gesteld, de toegangen niet genoegzaam versterkt, de steden onbevestigd en van alles onvoorzien, de troepen moedeloos, en het geheele land vol verwarring en vrees, — in die eerste dagen was die sterkte der waterlinie niet groot; en het is zeer waarschijnlijk, dat, wanneer dadelijk na den overtogt van den Rijn het fransche leger op Holland was aangevallen, dat gewest zou zijn veroverd en daarmede het vaderland verloren.

Maar de fransche legerhoofden stelden zich de verdedigingsmiddelen van Holland als te geducht voor; zij lieten daarom het gunstige oogenblik tot den aanval onbenuttigd voorbijgaan; later was die aanval onuitvoerbaar. Van den beginne af aan schijnen de raadslieden van Lodewijk XIV de verovering van Holland, gedurende den zomer, als eene onmogelijkheid te hebben beschouwd, en die verovering te hebben uitgesteld tot den winter, wanneer de onderwaterzettingen door den vorst begaanbaar zouden zijn geworden. Dit blijkt ten duidelijkste uit plaatsen uit een paar brieven van Louvois; in eene, nog in de eerste dagen van Julij geschreven, komt voor: „le roy ayant réconnu, „que toutes les avenues de la Hollande sont présentement „inondées, et que jusqu'au temps des glaces, il n'est pas possible „d'y pénétrer.....;" en in de andere wordt, op het einde van Augustus, aan den maarschalk De Luxembourg dit voorschrift gegeven: „ne songez qu'à bien conserver les troupes, qui sont sous „votre commandement, pour donner une bataille à la Suédoise, „entre Noël et la Chandeleur." — Dat wij in 1672 de hollandsche waterlinie niet tijdig ter verdediging hadden ingerigt, was bijna de oorzaak van onzen ondergang geweest; maar

de misslag der fransche legerhoofden, welke aan die linie eene sterkte toekenden, die zij in de eerste dage niet had, heeft ons toen behouden.

Afziende van de verovering van Holland, bepaalden de fransche legerhoofden zich tot het bemagtigen van vestingen, om daardoor in Gelderland en Noord-Braband meer vasten voet te verkrijgen. Die bemagtiging kostte hun weinig tijds, daar de weêrstand zoo luttel en onbeduidend was; lafhartigheid en onkunde van troepen en bevelhebbers, evenzeer als de gebrekkige uitrusting en versterking dier vestingen, benevens het gemis van alle hoop op ontzet, deden hier duizende soldaten nutteloos verloren gaan, die met vrucht hadden kunnen medewerken tot de verdediging van Holland.

Eene enkele optelling van de toen door Lodewijk XIV veroverde sterke steden is voldoende; de belegering — indien men daaraan dien naam mag geven — is het niet waardig, uitvoerig vermeld te worden. Daar, waar het oneer en schande geldt, moet men kort zijn.

Arnhem, door een paar duizend man bezet, geeft zich, schier zonder slag of stoot, den 16 Junij over aan Turenne, die pas den dag te voren zich voor die vesting had vertoond.

Het fort Knodsenburg, tegenover Nijmegen, scheen door den kapitein Verschoor met kracht te zullen worden verdedigd; maar de bezetting, eer en pligt met voeten trappende, wierp de wapenen weg, en dwong den moedigen bevelhebber de verdediging niet langer dan één dag voort te zetten (16 Junij).

Schenkenschans, toen door zijne gunstige ligging aan de scheiding van Waal en Rijn eene sterke vesting, en die Frederik Hendrik in 1636 negen maanden lang had opgehouden, viel nu in vier dagen tijds (18—21 Junij) den vijand in handen. Maar had in vroegere tijden de stedenwinnaar daar te kampen gehad tegen een oud, beproefd spaansch krijgsoverste, Turenne vond, als bevelhebber van Schenkenschans, een twintigjarig jongeling, zonder de minste bekwaamheid of geschiktheid voor die betrekking, maar zijn bevelhebberschap alleen daaraan dankende, dat zijn vader burgemeester van Nijmegen was. Bij vorstelijke geslachten bestaat wel eens de dwaze meening, dat de zonen van die geslachten van zelf uitstekend moeten zijn als krijgslieden en legeraanvoerders; maar veel dwazer nog was het, om in eene republiek die meening tot burgemeesterszoons uit te breiden.

De schansen van Voorne en van St. Andries werden bij de nadering des vijands ontruimd (22 Junij).

Doesburg, van eene sterke bezetting voorzien, en van alles, wat tot eene langdurige verdediging noodig is, geeft zich over, na een beleg van slechts vier of vijf dagen (17—21 Junij); eene handeling, te meer schandelijk, wanneer men daarbij voegt, dat de bevelhebber dier vesting, de hoofdofficieren en de leden van den stedelijken raad bij het begin van het beleg den eed hadden gedaan; „de stad tot den laatsten droppel bloeds te zullen verdedigen." — Was dan voor die menschen een eed niets anders dan woorden zonder zin en zonder waarde?

Zutphen valt even zoo; mogelijk met iets minder schande, omdat het zich acht dagen verdedigde (17 tot 25 Junij).

De verdediging van Nijmegen (3-9 Julij) wordt door vele onzer schrijvers zeer geprezen; en werkelijk kan men hier dapperheid opmerken; bij Van Welderen, die het bevel in de vesting voerde; bij Van Gent, die hier met evenveel roem sneuvelde, als zijn broeder, de dappere vlootvoogd, in den zeestrijd van Solebay; en bij verschillende andere bevelhebbers en gedeelten der hollandsche bezetting. Het is echter, alleen in vergelijking met de verdediging der andere vestingen, dat men de verdediging van Nijmegen goed kan noemen; zij heeft niet de minste aanspraak op dien naam, wanneer men in aanmerking neemt, dat die goed versterkte stad van alles voorzien was, verdedigd werd door meer dan vier duizend man goede troepen, en dat zij toch Turenne's leger slechts zes dagen tijds tegenhield. Is dit eene goede verdediging, wat zal dan eene slechte zijn!

Grave, door een misverstand ontruimd, wordt zonder moeite door de fransche troepen in bezit genomen (3 Julij).

Voornemens ook 's Hertogenbosch aan te tasten, besloten de fransche legerhoofden zich alvorens meester te maken van het fort Crèvecoeur, ten einde daardoor elke ondersteuning van de zijde van Holland tegen te houden. Crèvecoeur was toen zeer gebrekkig bewapend, of, beter gezegd, het was zoo goed als niet bewapend; want de affuiten, waarop de vuurmonden stonden, waren „zoo oud, dat zij het geschut naauwelijks konden dragen, veel min geweld van schieten uitstaan." Crèvecoeur was slechts voor weinige dagen van levensmiddelen voorzien; en toen om aanvoer daarvan gevraagd werd aan de gedeputeerden te Gorinchem, gaven deze ten antwoord: „wij hopen, dat God u zal helpen, wij kunnen u nu niet helpen;" — eene

verwijzing op de Voorzienigheid, verheven in den mond van hem, die alles gedaan heeft, wat menschelijke krachten vermogen; maar godslasterlijke taal, wanneer zij dienen moet tot dekking van traagheid en onbekwaamheid. Crèvecoeur eindelijk had, wat alles afdeed, eene lafhartige bezetting, die, toen het fransche leger toebereidselen maakte tot eenen storm, de wapenen wegwierp, en den bevelhebber dwong tot de overgave. Geen wonder dan ook, dat de belegering dier sterkte maar drie dagen duurde (16—19 Julij).

De schans te Engelen, door de Hollanders verlaten, werd door de Franschen in bezit genomen, en daarna Bommel door hen aangevallen. Die stad, slechts door eenige honderd man bezet, en zoo gebrekkig versterkt, dat, volgens de uitdrukking van een onzer oude schrijvers, door de ondiepe natte gracht „de ooijevaars gemakkelijk wandelden," hield slechts een paar dagen (20—22 Julij) den vijand tegen en gaf zich toen over.

Welk nut of voordeel hebben in 1672 die vestingen Nederland aangebragt? — Volstrekt geen; maar zij hebben integendeel eene sterke troepenmagt, vele duizenden, nutteloos verloren doen gaan; terwijl diezelfde troepenmagt, bij de hollandsche waterlinie geplaatst, Holland van elke vrees voor een aanval zou ontheven hebben, en het middel verschaft, om spoedig weêr aanvallenderwijze te handelen. Moet de erkenning van dien misslag onzer voorouders ons niet tot les verstrekken, om anders dan zij te handelen; en zou diezelfde handeling in ons nog niet veel grootere dwaasheid zijn dan bij hen, daar bij de oorlogen van onzen tijd de vestingen een veel geringeren invloed uitoefenen dan voor twee eeuwen?

Ten onregte werpt men ons hier tegen, dat het voorbeeld van 1672 niets ter zake afdoet, omdat de vestingen, die toen zoo spoedig vielen, slecht uitgerust en zwak bezet waren en ellendig verdedigd werden. Wij spreken die omstandigheden niet tegen; wij erkennen het: van die vestingen in 1672 waren sommige slecht versterkt, onvolledig uitgerust, ellendig bewapend, en bij de meeste maakte de bezetting zich schuldig aan pligtverzuim en schandelijke lafheid. Die omstandigheden, wij erkennen het, hebben den val dier vestingen verhaast, — maar ook alleen verhaast; want ook zonder die omstandigheden zouden die vestingen, die geheel ingesloten konden worden, die geen toevoer of ondersteuning uit Holland konden krijgen, die van alle hoop op ontzet verstoken waren, toch gevallen zijn.



Bovendien, dát moet men ook wel in het oog houden, dat juist wanneer men zoo veel vestingen heeft, het moeijelijk is, alle die vestingen in behoorlijken staat van verdediging te brengen, voldoende uit te rusten en te bewapenen, en te voorzien van eene genoegzame sterke bezetting, en vooral van een bekwaam bevelhebber. Want dwaasheid is het zich voor te stellen, dat de eerste de beste in staat is, de verdediging te leiden van eene met kracht aangevallene vesting, die, geheel ingesloten, van nergens toevoer en ondersteuning kan verwachten en de hoop mist op ontzet; tot zulk eene moeijelijke taak zijn slechts weinigen geschikt; zij vordert eene vereeniging van stoute dapperheid en van beleid, die zeldzaam is. Een groot aantal vestingen is dus ook daarom een nadeel, omdat het de kansen vermeerdert, dat die vestingen aan onbekwame handen zullen worden toevertrouwd.

Met weêrzin hebben wij de spoedige en schandelijke overgave van zoo vele sterkten opgeteekend; met blijdschap wisselen wij dit af door het verhaal van een wapenfeit, zóó schitterend, dat het veel zwakheid uitwischt, en overtuigend aantoont, welke dapperheid er bij ons volk kan bestaan, wanneer men maar die dapperheid weet op te wekken. De verdediging van Aardenburg maakt eene roemrijke bladzijde van de geschiedenis van het jaar 1672 uit, en herinnert aan de glorievolste daden uit den tachtigjarigen oorlog.

Bij den opmarsch van Lodewijk XIV was, nabij Ath, eene fransche troepenafdeeling achtergelaten, om daarmede de Spanjaarden in de zuidelijke Nederlanden in bedwang te houden, en te beletten tot hulp der republiek op te rukken. De Nancré, de bevelhebber van die fransche magt, onderrigt van den voortgang der wapenen zijns konings in Holland, werd daardoor aangeprikkeld, om van zijne zijde ook mede te werken tot de geheele tenonderbrenging des vijands. Zonder last hiertoe te hebben ontvangen, besloot hij de verovering van Staats-Vlaanderen te verrigten, hopende daardoor zoo veel verslagenheid in geheel Zeeland te weeg te brengen, dat men daar aan geene verdediging meer zoude denken, maar tot onderwerping komen. Met eene vijf of zes duizend man over het spaansche grondgebied voortrukkende, verscheen De Nancré, in den nacht van den 25 Junij, voor het kleine Aardenburg, dat men gemakkelijk meende te bemagtigen, daar het gebrekkig versterkt en bijna niet bezet was.

De zanger van „de Geuzen" heeft de Zeeuwen vergeleken bij de wateren, die de zeeuwsche eilanden omgeven, en die bij het liefelijk schijnsel der zomerzon niets dan spelevaart schijnen te kennen, maar, door den storm opgezweept, eene kracht ontwikkelen, verderfelijk voor den roekeloozen, die zich met zijn vaartuig op Hont of Ooster-Schelde waagt. Die vergelijking van Van Haren schildert met juistheid het zeeuwsche volkskarakter: rustig en schijnbaar hartstogteloos in gewone tijden, is er mogelijk geen gedeelte van ons volk, dat, in de ure des gevaars, zulk eene vurige vaderlandsliefde en zulk eene ontembare geestkracht ten toon spreidt. Zóó hadden de Zeeuwen zich betoond in den opstand tegen Spanje, toen hunne zwakke vaartuigen de gallioenen van Medina vernielden, en de Vlissingers en Veerenaars, door hunne wreede dapperheid, de schrik der Kastilianen waren geworden; zóó waren de Zeeuwen gebleven, onveranderd en onverbasterd; helden overal, maar vooral ter zee; in de verste werelddeelen Neêrlands roem verspreidende; in onze worstelingen tegen Engeland een aantal uitstekende vlootvoogden opleverende; en in dat noodlottige jaar 1672 door hunne stoute kapers den handel onzer vijanden de gevoeligste slagen toebrengende, en schatten tot ons doende toevloeijen. Ook te lande toonden de inwoners van Aardenburg, dat zij dien heldenstam waardig waren.

Uitermate gering waren de verdedigingsmiddelen van die kleine stad. Reeds een jaar vóór het uitbreken des oorlogs was het sloopen der vestingwerken van Aardenburg voorgeslagen; en hoewel die voorslag niet aangenomen was, had men echter ook niets gedaan om de vestingwerken te onderhouden. Die werken bestonden uit eenen vrij regelmatig gebastionneerden hoofdwal, met eenige kleine ravelijnen; maar palissadering was er niet; de grachten waren op vele plaatsen doorwaadbaar; krijgsbehoeften had men zeer weinig: n e g e n kleine stukken geschut op den hoofdwal, maar slechts é é n kanonnier; en de geheele bezetting, door den vaandrig Elias Beekman aangevoerd, bestond uit z e s o f a c h t e n d e r t i g soldaten. In één woord, het was volstrekt geene vesting, die de eer van een geregeld beleg verdiende; maar een post van zoo weinig beduidenis, dat wanneer de stormaanval van eene kompagnie voetvolk, na een uur strijdens, dien post had doen bezwijken, men in deze uitkomst hoegenaamd niets vreemds of verwonderlijks had kunnen vinden. — Maar ook hier bleek het weêr, dat het

niet de hoogte der wallen of de diepte der grachten is, die eene vesting sterk maakt; maar dat alles afhangt van de dapperheid des verdedigers.

Een brief uit Gent, op den avond van den 25 Junij ontvangen, meldt aan den Aardenburgers, dat eene sterke vijandelijke magt hunne muren nadert, en binnen weinige oogenblikken daarvóór zal verschijnen. De stedelijke raad komt in haast bijeen, om met den bevelhebber der troepen te beramen, wat er in dien hagchelijken toestand valt te doen. Die toestand schijnt zoo hopeloos, dat ééne stem zich voor de overgave doet hooren; maar dadelijk verzet Beekman zich met kracht daartegen, en zegt, dat hij, aan eer en eed getrouw, tot den laatsten man toe wil vechten. De taal van den held vindt weêrklank bij een der schepenen, Pieter Rooman van Haarlem; en ras is de vergadering nu ook eensgezind om zich te verdedigen. Zonder een oogenblik te dralen, wapenen zich de burgers, honderd vijf en zestig in getal, voegen zich bij de kleine afdeeling van Beekman, en bezetten met deze alleen den hoofdwal, daar de geringe sterkte niet toelaat om ook de buitenwerken te bezetten. Zoo wacht men de nadering des vijands af, terwijl vrouwen en kinderen druk bezig zijn met het aandragen van lonten, kruid en lood, en van gekapt ijzer, waarmede men, bij gebrek aan kogels, de kanonnen laadt.

De Nancré heeft een grooten marsch verrigt, zoodat hij alleen met de voorste troepen, meest ruiterij, in den nacht van den 25 op den 26 Junij voor Aardenburg komt. Toch doet de fransche veldheer dadelijk tot den storm overgaan, hopende, in de eerste oogenblikken van verwarring, gemakkelijk de zwakke stad te bemagtigen. Zijne ruiters stijgen af, en met den sabel in de hand, met fachinen, tot demping der grachten, in de andere, snellen zij naar de vesting heen. Maar hier wachten Beekman en zijne strijdmakkers den vijand af, die al zijne aanvallen ziet afslaan, en na een paar uur strijdens, bij den aanbrekenden dag, het gevecht staakt, dat hem gevoelige verliezen heeft gekost.

Dat eerste voordeel der Hollanders is slechts het voorspel voor de gewigtiger zege, die zij op den 26sten behalen. De Nancré wacht met den nieuwen aanval totdat al zijne troepen zijn aangekomen, wat in den loop van den dag plaats heeft. Ook de verdedigers ontvangen eene versterking van veertig man, van het cadsandsche retranchement opgerukt; twee hon-

derd veertig man is nu de geheele sterkte, burgers en soldaten, van de bezetting; en die kleine schare moet het hoofd bieden aan de duizenden des vijands, die de velden rondom Aardenburg overdekken en de vege stad met een wis verderf schijnen te bedreigen. Maar, hoe ongelijk de kamp ook is, niemand denkt er aan om dien op te geven; die trouwe, moedige harten kennen geene vrees; onbezweken staan de strijders op den hoofdwal het oogenblik af te wachten, waarop nogmaals hun vijand zal opdagen; zware boomstammen zijn op de borstwering gelegd, om naar beneden op de bestormers te laten rollen; de kanonnen zijn geladen, het vuurroer gereed, — en houden deze den vijand niet tegen, dan zwaait de Zeeuw den blanken sabel, om Frankrijks lelievaan van Aardenburgs wallen af te weren.

De dag verloopt zonder strijd; de avond is reeds gevallen; daar verheft zich een vuurpijl bij de tent des franschen veldheers en geeft aan vier sterke kolonnes het sein om te stormen. Ras, onstuimig, met die onweêrstaanbare drift, hun kenmerk in den oorlog, storten zich Frankrijks zonen op de aan te vallen vesting; zij dringen voornamelijk door tot een onbezet ravelijn tusschen het zuidelijk bastion en het bastion Oranje, vullen met de fachinen de reeds ondiepe gracht, en snellen over dien dam tegen den hoofdwal op. Maar geschut- en geweervuur der verdedigers doen een aantal vijanden vallen, de neêrstortende boomstammen houden anderen tegen, slechts weinigen bereiken den hoofdwal, en die weinigen vinden daar dood of gevangenschap. De eerste storm mislukt, en de Franschen deinzen in verwarring af. Maar De Nancré, verwoed over den tegenstand dien hij ondervindt, doet door zijne ruiters het voetvolk telkens tot een nieuwen storm opdrijven; met grond hopende, dat de kracht zijns vijands in die lang voortgezette worsteling tegen zoo groot eene overmagt eindelijk zal bezwijken. Maar, ijdel is die hoop, en onbezweken blijft de kracht der verdedigers. In de duisternis en verwarring van den nacht vermengen zich de aanvalskolonnes der Franschen; en, in stede van op vier verschillende punten te stormen, wendt alles zich daar heen, waar het reeds bezette ravelijn een gemakkelijken toegang tot de stad schijnt te belooven. Vandaar tracht men herhaaldelijk den hoofdwal te bestormen; maar telkens worden die pogingen verijdeld; en de verdediger met kanon en vuurroer onafgebroken schietende op de digt opeengehoopte massa, die het ravelijn overdekt, brengt daar geduchte verliezen te

weeg, en maakt voor de Franschen den strijd ieder oogenblik wanhopiger. Te middernacht komt de kolonel Spindler, met eene versterking van honderd en tien man, uit Sluis, te Aardenburg aan; en nu is de uitkomst niet langer onzeker. De aanbrekende dag ziet De Nancré den storm staken, en in verwarring op Ath terugtrekken; — maar een groot aantal zijner dapperen zijn gevallen, een grooter aantal wordt gewond medegevoerd, en vijf honderd fransche soldaten, op het ravelijn achtergebleven en door het geschutvuur der Nederlanders van terugtogt beroofd, leggen de wapenen neder voor eene bezetting, die op lange na niet zoo sterk in getal is als zij.

Ziedaar hoe Aardenburg (25 en 26 Junij 1672) den aanval eener fransche legermagt afsloeg. Het is onnoodig dit wapen uitbundig te prijzen of te verheffen; het eenvoudige, onopgesmukte verhaal van het gebeurde is genoegzaam om te doen zien, dat die verdediging van Aardenburg eene van die daden is geweest, die een volk met hoogmoed in zijne jaarboeken opteekent, en die het aan de roemrijkste daden van Grieken en Romeinen kan overstellen.

Zeg dus ook nooit, dat het ons volk aan dapperheid en krijgsgeest ontbreekt; het heeft die wel degelijk, en wel in hooge mate; men moet ze maar weten op te wekken, en op de juiste wijze en het juiste oogenblik aan te wenden. Men moet maar de taal kennen, die weerklank vindt in het hollandsche hart, en zijne minste zenuw doet trillen van vaderlandsch gevoel.

Zeg ook nooit, dat de krijgsstand bij ons een ondankbare stand is, die in vergetelheid doet wegkwijnen, en geene toekomst van roem en eer belooft; — dat is eene onware klagt; want juist door den aard der oorlogen, die wij te voeren hebben, is zelfs de officier van minderen rang in staat gesteld om — even als Beekman te Aardenburg — zich een onvergankelijken naam te verwerven, die, eeuw in eeuw uit, in de geheugenis van een geheel volk blijft voortleven. Benijden wij dus die hooge militaire rangen niet, die men bij de legers van de oostelijke staten van ons werelddeel zoo spoedig bereikt. Zij, welke die rangen bekleeden, hebben niet meer waarde, zijn niet hooger geplaatst, kunnen niet meer aanspraak maken op algemeene achting, hebben niet meer kans om zich door krijgsroem onsterfelijk te maken, dan, bij ons leger of bij onze vloot, de officier, die den rang van Beekman of van Van Speyk bekleedt. Laat ons altijd herdenken, dat er oneindig meer eer in

gelegen is, om de wapenen te voeren voor het welzijn van een vrij en verlicht vaderland, dan om als werktuig te dienen tot handhaving van onderdrukking en barbaarschheid. Vergeten wij niet, dat een zuivere roem het deel is van den Nederlandschen krijgsman, die op Antwerpens citadel zijn bloed vergoot voor de regten van zijn vaderland, terwijl daarentegen de wereld zich met regtmatigen afschuwt afkeert van de aanvoerders dier teugellooze horden, die Brescia hebben verwoest en Hongarije met moord vervuld.

Op hetzelfde oogenblik, dat Lodewijk XIV met de hoofdmagt van het fransche leger aan den Rijn verscheen, was het munstersche leger in het oostelijk gedeelte van Overijssel en Gelderland gevallen. Verschillend wordt de sterkte van dat leger opgegeven; maar de waarschijnlijkste opgave is, dat het versterkt door keulensche en eenige fransche troepen, ongeveer dertig duizend man uitmaakte; soms wordt die sterkte tot veertig duizend man verhoogd. De werkelijke aanvoerder van dit leger was de bisschop van Munster, de beruchte Barend van Galen, een man, die niets geestelijks had als zijnen titel, en die in woeste en gewetenlooze wreedheid niets onderdeed voor de ruwste aanvoerders van „den zwarten hoop"; een kerkvoogd, die meer vloekte dan zegende; een vorst, die zijne onderdanen met eene ijzeren roede regeerde, en meer schrik dan liefde inboezemde; een krijgsman, die, als veile huurling, de wapenen voerde, en roofde en stroopte en moordde voor wie hem betaalde en onverschillig voor welke zaak, zoodat Voltaire hem dan ook, met het volste regt, „un brigand à gages" noemt. — Van de zijde des franschen konings was Luxembourg afgezonden, om met zijne krijgskennis den munsterschen bisschop bij te staan; spoedig echter schijnt er tusschen die beiden zulk eene kwade verstandhouding te hebben plaats gehad, dat Lodewijk XIV het raadzaam oordeelde, Luxembourg terug te roepen en te vervangen door den markies De Renel.

De oostelijke grens van onzen Staat, de landstreek op den regteroever van den IJssel, levert geen middel op om haar, tegen een overmagtig vijand, te verdedigen; die verdediging kan eerst aan den IJssel beginnen. Het is dus niet te verwonderen, dat, in 1672, die landstreek spoedig verloren ging; zóó zoude het, in onze dagen, bij den inval van een overmagtig

vijand, nóg gaan; alleen met dit onderscheid, dat wij nú verstandig genoeg zouden zijn, om geene verdediging te beproeven, die tot niets goeds kan leiden, en daaraan geene nuttelooze opoffering van troepen te doen.

Maar, behalve door die voor den verdediger ongunstige gesteldheid van het oorlogstooneel, werd de aanvaller ook nog begunstigd door zwakheid en pligtverzuim, of, meer dan dit, door klaarblijkelijk verraad van de zijde des verdedigers. In Overijssel was, toenmaals, zeer weinig volkszin en vaderlandsliefde; verre vandaar: in dat gewest was eene sterke faktie, die met den vijand heulde en bijna openlijk er naar streefde om Overijssel van de republiek af te scheuren en onder het gezag des munsterschen bisschops te brengen. — Wanneer men, in onze dagen, somtijds met onrust en vrees op eene inwendige verdeeldheid verwijst — die echter, Goddank, meer denkbeeldig dan werkelijk is — en in die verdeeldheid een oorzaak van zwakheid ziet, die ons land, bij een oorlog, in gevaar van ondergang moet brengen, — dan vergeet men, dat in vroegere tijden, met name in 1672, die verdeeldheid oneindig grooter was, en ons met oneindig meer moeijelijkheden en gevaren bedreigde.

De eerste krijgsverrigtingen der Munsterschen zijn dan ook niets dan voordeelen. Zij maken zich, zonder wederstand, meester van Lingen, Oldenzaal, Ootmarsum, Enschedé, Almelo, Delden, Goor en Borkulo; slaan den 1 Junij het beleg voor Grol, en dwingen die vesting, die van alles goed voorzien was, behalve van bezetting en krijgsvoorraad — de noodigste zaken! — den 9 Junij tot de overgave; daarna wordt ook Breevoort bemagtigd. Daar het fransche leger intusschen Gelderland binnenrukte, zoo wendde zich de munstersche krijgsmagt daarop naar de zijde van Overijssel. Deventer, bezet door ongeveer vier à vijf duizend man troepen en door omstreeks twee duizend gewapende burgers, en voorzien van alles wat tot eene langdurige verdediging noodig was, werd op de schandelijkste wijze, na eenen weêrstand van slechts zes dagen (16 tot 22 Junij), aan den vijand overgegeven. Hier is het bewezen, dat er verraad heeft plaats gehad; niet alleen van de zijde van de hoofden der burgerij, maar zelfs van sommige der krijgsbevelhebbers, waarvan er een, de kolonel Broersma, openlijk tot de Munsterschen overging, nadat de bezetting de wapenen had nedergelegd.

Gedurende die korte insluiting van Deventer, hadden andere afdeelingen van het munstersche leger zich meester gemaakt van Elburg, Harderwijk en Hattem; de twee eerstgenoemde plaatsen gaven zich zonder slag of stoot over; in het kleine Hattem verdedigden zich een paar honderd man, burgers en soldaten, vier dagen lang (18—22 Junij), met groote dapperheid tegen eenige duizende Munsterschen.

Het leger van den bisschop, in noordelijke rigting verder rukkende, maakte zich, zonder slag of stoot, meester van Zwolle, Kampen, Zwartsluis en Steenwijk; een oproer der bezetting deed de Ommerschans (24 Junij) in handen der Munsterschen vallen; en de geheele verovering van Overijssel werd, als het ware, bekrachtigd en bezegeld door eene kapitulatie, door de ridderschap van dat gewest, den 5 Julij, met den bisschop van Munster gesloten. Men ziet het, niet alles was bij ons vaderlandsliefde in 1672; en, in dat opzigt, zouden wij in de negentiende eeuw een oorlog met meer gerustheid kunnen afwachten dan onze voorvaderen; want, er moge zwakheid bij ons bestaan, zulke daden van verraad, als het jaar 1672 ons oplevert, achten wij, in onze dagen, onmogelijk. Onze geestkracht moge kleiner zijn, onze eensgezindheid is grooter.

De beslissing van den oorlog was in 1672, — zoo als dit ook nu nog zoude zijn — alleen in Holland te zoeken; maar daar het fransche leger meer dan sterk genoeg was om de verovering van dat gewest te verrigten, zoo behoefde de munstersche en keulensche krijgsmagt niet derwaarts te trekken, en was het veel beter die krijgsmagt aan te wenden tot de verovering van de noord-oostelijke gewesten der republiek, tot de verovering van Friesland en Groningen. Beide gewesten waren, op dat oogenblik, in een zwakken en bijna weerloozen toestand.

Ongeveer dertien- of veertien honderd man, waarmede de generaal Aylva Overijssel had verlaten, was al de krijgsmagt, in de eerste tijden in Friesland aanwezig. Die bevelhebber nam daarmede stelling bij Heerenveen, en werd daar later door schutterijen versterkt; zoodat, tegen het einde van Augustus, zijne magt reeds op omstreeks acht duizend man aan troepen, behalve nog vijf duizend gewapende boeren werd geschat; eene schatting, die echter waarschijnlijk overdreven hoog was. Aylva nam dadelijk alle mogelijke maatregelen om Friesland voor een inval des vijands te vrijwaren: sluizen werden opengezet, polders en bedijkte landen geïnundeerd, en veldverschan-

singen opgeworpen, die de zoogenaamde Friesche linie uitmaakten. Die linie sloot bij de Kuinder aan de Zuiderzee; volgde het riviertje de Linde tot aan de Blesbrug; ging vandaar, in noordelijke rigting, naar het riviertje de Kuinder, naar de verschanste Schooterbrug, en wendde zich vervolgens over de Bunsterschans op Gorredijk, en vandaar eindelijk, over de schansen bij Breeberg en den Zwartendijk, naar het groningsche.

Die linie werd in 1672 daargesteld, en het volgende jaar verbeterd en uitgebreid; zij heeft, in die jaren, Friesland voor een inval des vijands bewaard. Ten onregte zou men echter daaruit besluiten, dat, ook nog in onze dagen, Friesland op dezelfde wijze tegen een vijandelijk leger kan worden verdedigd. Het is zeer goed mogelijk, dat, met eenigen arbeid en inspanning, die verdediging kan plaats hebben; maar men mag zich daarbij niet beroepen op het voorbeeld van 1672; want in dien tijd is die zoogenaamde Friesche linie nooit ernstig aangevallen geworden, en het is dus geheel onzeker, of hare sterkte van dien aard was, dat zij zulk een aanval zou hebben kunnen weêrstaan. Friesland is in 1672 behouden gebleven, minder door zijne linie van verschansingen en onderwaterzettingen, als wel door de bekwaamheid van Aylva en door de geestkracht der bevolking, die, vaardig de wapenen opvattende, spoedig eene magt uitmaakte, welke den vijand ontzag inboezemde en van elken aanval op Friesland deed afzien.

Die vijand meende in Groningen beter te zullen slagen, en wendde, na de verovering van Overijssel, daarheen zijne magt. De Bellingwolder- en de Langakkerschansen, de Beijlerschans en het huis ter Wedde werden door de Nederlanders ontruimd, en dus gemakkelijk in bezit genomen door het munstersche leger. De brave bevelhebber van de Bourtange, de kapitein Prot, bleef met eene zeer kleine bezetting zijne vesting behouden, en wees met versmading de voorstellen af des vijands, die hem door het aanbod eener som van tweemaal honderd duizend gulden wilde omkoopen. Coevorden, den 29 Junij door den vijand ingesloten, gaf zich, na een kort beleg, den 11 Julij aan den vijand over, minder door de schuld van den bevelhebber, die volstandig weigerde in eene overgave toe te stemmen, dan door het wangedrag der bezetting en vooral van de leden van den krijgsraad, die, zonder toestemming en zelfs zonder voorkennis van den bevelhebber, de poorten der vesting voor den vijand openden. Het schijnt, dat toen, bij vele gedeelten van het hol-

landsche leger, alle denkbeelden van eer en krijgspligt verdwenen waren.

Toen ging het munstersche en keulensche leger over tot het beleg der stad Groningen, en vond in dat beleg het keerpunt van zijn krijgsgeluk.

Groningen was, even weinig als Friesland, van krijgsmagt voorzien; maar de stad Groningen had het voordeel van eene zeer gelukkige, sterke ligging, en van verdedigd te worden door een bekwaam aanvoerder.

De staten van Groningen hadden tot luitenant-generaal van de provincie en tot gouverneur der stad benoemd Rabenhaupt, een oud, ervaren en krachtvol bevelhebber. De latere belegering van Grave (1674) heeft aan den krijgsroem van Rabenhaupt geen voordeel gedaan; en hij is daar gelaakt geworden, omdat het hem niet is gelukt die vesting te doen vallen. Maar men moet in het oog houden, dat hij dáár te kampen had tegen Chamilly, — en nooit is mogelijk eene vesting door uitstekender aanvoerder verdedigd, als Grave door dien Franschman; de misslagen, die Rabenhaupt bij die belegering kan hebben begaan, moeten niet doen vergeten, dat het vooral aan zijne geestkracht en aan zijne bekwaamheid was, dat men Groningen's behoud in 1672 moet danken. De naam van Rabenhaupt is een der heldennamen van ons land; — en men werpe ons niet tegen, dat ons land geen regt op zijn roem heeft, dat hij een vreemdeling was, dat hij zijn geboortegrond, Duitschland, toebehoort: — dit is, in ons oog, eene geheel valsche bewering. Het toeval bepaalt h e t l a n d o n z e r g e b o o r t e; maar de keus, de gezindheid, bepaalt het v a d e r l a n d. Wij ijveren, even krachtig als anderen, tegen de indringing van vreemdelingen in onze staats- of krijgsambten; maar wij noemen hem geen vreemdeling, die Nederland als zijn vaderland aanneemt, die zich met hart en ziel aan de belangen van dat vaderland sluit, die daaraan de krachten van zijn geest en ligchaam wijdt, die daarvoor zijn leven in de waagschaal stelt. Zulk een man is onze landgenoot, onverschillig welk eenen grond hem zag geboren worden; het is bekrompenheid, hem vreemdeling te noemen.

Groningen's sterke ligging hebben wij als een ander voordeel opgenoemd, dat die stad, in 1672, aan de verdediging opleverde. Een enkele blik op de kaart zal het gunstige dier ligging doen inzien. Men ziet dan, dat het noordelijke gedeelte der provincie Groningen ingesloten is tusschen de Wadden, de Lauwerzee,

den Mond van den Eems, en twee kleine rivieren, het Hoornsche Diep en het Schuitendiep, die uit de Drentsche Veenen ontspringende, in noordelijke bijna evenwijdige rigting naar de stad Groningen stroomen, en daar van naam en van rigting veranderen; het Schuitendiep, zich in oostelijke rigting ombuigende, stroomt, onder den naam van Damsterdiep of Fivel, over Appingadam naar Delfzijl, waar het zich in den mond van den Eems werpt; en het Hoornsche Diep, eene westelijke rigting nemende, stort zich, onder den naam van Reitdiep, in de Lauwerzee. Door middel van die twee rivieren kan men onderwaterzettingen daarstellen, die de stad Groningen aan de eene zijde met de Lauwerzee, aan de andere zijde met den mond van den Eems verbinden. Daardoor behoudt die stad, over zee, altijd hare gemeenschap met Holland; het is onmogelijk, haar geheel in te sluiten; en zij kan alleen aangevallen worden op het hooge terrein, dat zich aan hare zuidzijde bevindt tusschen het Hoornsche en het Schuitendiep.

Eene vesting, die zich in zulk een toestand bevindt, is in de gunstigste omstandigheden, om, tot in het oneindige toe, verdedigd te kunnen worden. Meestal is de val eener vesting niet daaraan toe te schrijven, dat het laatste, het allerlaatste bolwerk den vijand is in handen gevallen, en er dan geen slagboom meer bestaat om dien vijand tegen te houden; — zoo iets kan wel eens gebeuren; maar zoo iets behoort tot de uitzonderingen. Integendeel, de val eener vesting is, gewoonlijk, aan andere oorzaken toe te schrijven: aan volslagen gebrek aan levensmiddelen of aan krijgsbehoeften, aan geheele uitputting en ontmoediging der bezetting, aan het geheel versmelten dier bezetting door ziekten of door de verliezen van een herhaalden strijd; — ziedaar, gewoonlijk, wat eene vesting doet bezwijken. Maar het is duidelijk, dat die oorzaken alleen kunnen bestaan bij eene vesting, die geheel ingesloten is: bij eene vesting, die niet ingesloten is, kan men telkens nieuwe levensmiddelen, nieuwe krijgsvoorraad, aanbrengen; men kan de bezetting, wanneer zij door verliezen verzwakt is, met nieuwe troepen versterken; men kan haar, wanneer zij te veel uitgeput of ontmoedigd is, aflossen door andere corpsen, die nog niets hebben geleden; men kan daardoor de verdediging altijd met de eerste kracht blijven volhouden, elk gedeelte der vesting met de uiterste hardnekkigheid betwisten, achter elken in puin geschoten wal een nieuwen wal doen verrijzen, en op die wijze het beleg

eenen duur geven, waarvan het einde niet is te berekenen. Oostende, bij het begin van den zeventiende eeuw, is een overtuigend bewijs voor de waarheid dier stelling: meer dan drie jaren verdedigt zich die vesting tegen de Spanjaarden, omdat zij, over zee, altijd toevoer uit Holland krijgt; en het einde van het beleg wordt hier niet te weeg gebragt door de onmogelijkheid om zich langer te verdedigen, maar wel doordien de bestuurders der republiek geen voordeel meer zien in het voortzetten der verdediging. Vestingen van dien aard, die moeijelijk of niet geheel ingesloten kunnen worden, hebben eene zeer groote waarde; zulke vestingen hebben wij er vele in Nederland; en omdat wij die hebben, is het zulk eene onvergeeflijke dwaasheid, de krachten en hulpmiddelen onzes lands zonder nut of voordeel te verspillen aan vestingen, die niet het voordeel van zulk eene sterke ligging hebben.

Behalve eene sterke ligging, en een bekwaam, stout bevelhebber, vereenigde Groningen nog andere elementen, gunstig voor de verdediging. De bezetting, aanvankelijk slechts twaalfhonderd man bedragende, klom spoedig, door versterkingen uit Holland, tot bij de drieduizend man geregelde troepen. Daaraan sloot zich de schutterij, achttien vaandels uitmakende; en zoo groot was de geestdrift en vaderlandsliefde der Groningers, dat van de burgers, die vrij van schutterlijke dienst waren, een groot aantal vrijwillig de wapenen opnam en vier nieuwe vaandels vormde. Ongeveer honderd vijftig studenten vormden eene gewijde schaar, overal tegenwoordig, waar het gevaar het grootst was, overal door dapperheid uitblinkende; en een aantal gewapende boeren, door groningsche edelen aangevoerd, hield het Damsterdiep en het Reitdiep bezet, om elke poging des vijands tot een overtogt dier wateren tegen te gaan. Voeg daarbij, dat Groningen rijkelijk voorzien was van geschut en krijgsbehoeften en niet in het minste gebrek aan levensmiddelen ondervond, dan is het duidelijk, dat hare verdediging geene groote moeijelijkheden opleverde, en hare belegering als eene gewaagde onderneming moest worden beschouwd.

In de zes weken tijds, dat het beleg van Groningen duurt (18 Julij tot 28 Augustus), is dan ook geen oogenblik de uitkomst onzeker; geen oogenblik behoeft de verdediger ernstig te vreezen voor het behoud der stad. De munstersche bisschop schijnt voor het gelukken dier onderneming veel gerekend te hebben op de verwarring en ontmoediging, toenmaals in Nederland te

weeg gebragt door het krijgsgeluk des vijands, en op de verstandhoudingen, die een Groninger balling, Schuilenburg, meende nog in Groningen te hebben. Schuilenburg had vroeger in die stad de hoogste betrekking bekleed; maar eene dier onlusten, welke in de geschiedenis onzer republiek zoo veelvuldig voorkomen, had hem van den zetel des gezags gestooten; zijne zegevierende vijanden hadden een doodvonnis tegen hem uitgesproken, en alleen door de vlugt was hij aan de voltrekking van dat vonnis ontkomen. De balling, die reeds sedert den tweeden Engelschen oorlog zich aan het munstersche hof ophield, had het vertrouwen des bisschops weten te winnen; en brandend van verlangen, om zich op zijne vijanden te wreken, en in zegepraal terug te keeren in de stad, waar hij zoo wreede vervolging had verduurd, is het waarschijnlijk aan zijne aansporing en raad te wijten geweest, dat het beleg van Groningen werd ondernomen.

Maar de snoode verwachting van Schuilenburg wordt verijdeld; de listige brieven, die hij ter stad inzendt, vinden nergens ingang; de opeischingen van de zijde des bisschops worden met versmading afgewezen; enkele rampzaligen in Groningen, van verstandhouding met den vijand overtuigd, worden zonder genade ter dood gebragt, en dezelfde straf bij trommelslag en trompetgeschal uitgesproken tegen den voortvlugtigen verrader Broersma, om daardoor in toom te houden, wie zijn voorbeeld zou willen volgen. Van het eerste oogenblik af aan weet Rabenhaupt bij dit beleg zulke krachtige maatregelen te nemen, dat er bij de belegerden geen zweem van ontmoediging is te bespeuren, dat niemand aan overgave of onderhandeling denkt, en niemand zelfs twijfel voedt aangaande de uitkomst van het beleg. De fiere toon, dien de hollandsche veldheer tegen den vijand aanneemt, wekt moed en geestdrift op bij de burgerij, die in het beleg eene zelfopoffering en liefde tot het vaderland aan den dag legt, de schoonste dagen van den vrijheidskamp tegen Spanje waardig.

De belegeraar wendde allereerst pogingen aan, om het Damsterdiep of het Reitdiep over te trekken, en zoo doende aan de noordzijde van Groningen te komen en die stad geheel in te sluiten; slaagde hij in die pogingen, dan was er een groote stap gedaan; dewijl dan Groningen, van de gemeenschap met Holland beroofd, aan zijne eigene hulpmiddelen overgelaten bleef, en met hoop op goed gevolg kon belegerd worden. Rabenhaupt,

de noodzakelijkheid inziende om die insluiting van Groningen te beletten, had de beste maatregelen genomen, om den vijand de overtogt van het Damsterdiep en Reitdiep te verhinderen. Daartoe waren de Hoogerbrug en Ruisscherbrug, bij eerstgenoemde rivier, versterkt; de schans te Aduarderzijl, bij laatstgenoemden stroom, sterk bezet door troepen en gewapende boeren; en, op verschillende punten bij beide wateren, afdeelingen geregelde troepen of volkswapeningen met geschut geplaatst. Die voorzorgen hadden dat gelukkig gevolg, dat de Munsterschen en Keulenaars er niet in slaagden, om de riviertjes over te trekken, maar hunne herhaalde aanvallen, aan de eene zijde op de Hoogerbrug en Ruisscherbrug, en aan de andere zijde op Aduarderzijl ondernomen, met groot verlies voor de aanvallers werden afgeslagen. De onderwaterzettingen, steeds in uitgebreidheid toenemende, en de al meer en meer aangroeijende troepenmagt der Nederlanders, maakten de verdediging der beide rivieren hoe langer hoe gunstiger, en verzekerden voor Groningen het ontvangen van toevoer en versterking uit Holland.

Onder zulke omstandigheden was de vermeestering van Groningen door een beleg weinig waarschijnlijk; zij was echter mogelijk; en het beleg werd ondernomen. Op den hoogen grond ten zuiden van Groningen, daar, waar later het genie van Coehoorn de verschanste linie van Helpen heeft opgeworpen, gingen de Munsterschen en Keulenaars in twee nadernissen naar Groningen vooruit. Tegelijk met dien arbeid aan de loopgraven werden verschillende batterijen aangelegd en bewapend, en eene sterke artillerie aangewend, om Groningen te doen vallen. Twee misslagen worden hierbij echter opgemerkt: vooreerst, dat men die batterijen niet gelijktijdig in werking bragt, maar de eene voor, de andere na, en ze daardoor ieder afzonderlijk blootstelde aan het overmagtige vuur der vesting; en ten tweede, dat men het geschut — meest worpgeschut — minder bezigde om de vestingwerken te vernielen en het geschut des verdedigers tot zwijgen te brengen, dan wel om het inwendige der stad te verwoesten. Het bombardement eener stad is een aanvalsmiddel, dat meestal iets wreeds en onmenschelijks heeft, maar somtijds geregtvaardigd kan worden door de bedenking, dat men op die wijze eene vijandige bevolking, wier ten onderbrenging anders stroomen bloeds zoude kosten, dadelijk met schrik vervult en haar de wapenen uit de handen doet vallen; maar

wanneer men te doen heeft met een verdediger, die zich door het bombardement niet laat ontmoedigen, dan is het eene wreedheid, niet alleen nutteloos, maar ook nadeelig; omdat natuurlijk, de middelen, die men aanwendt om de stad te verwoesten, dan ook niet kunnen aangewend worden tot vernieling van hare vestingwerken en van haar geschut, — waar het voornamelijk op aankomt.

De Groningers lieten zich door het verwoesten hunner woningen niet in het minste ontmoedigen, maar hielden den weêrstand vol met eene volharding, die allen lof verdient. De geschikste maatregelen werden genomen, om het ontstaan van brand tegen te gaan; en daar de zuidelijkste wijken der stad het meeste te lijden hadden van 's vijand geschutvuur, trok de burgerij meer in het noordelijke gedeelte terug. De batterijen van de vesting beantwoordden op de krachtdadigste wijze het vuur der aanvallers; en de hollandsche artillerie was hier zoo sterk en werd hier met zoo veel bekwaamheid in werking gebragt, dat ieder oogenblik batterijen des aanvallers het vuur moesten staken, of zelfs geheel vernield werden. Het geschut der vesting bleef voortdurend overmagtig en bragt den aanvaller geduchte verliezen toe. — Behalve tot die krachtdadige aanwending der artillerie nam de verdediging ook hare toevlugt tot het doen van herhaalde uitvallen; meest wel door slechts kleine afdeelingen verrigt, maar die, onverwachts en met onversaagdheid ondernomen op slecht bewaakte gedeelten der loopgraven, tal van vijanden deden vallen, de aanvalswerken vertraagden, en ontmoediging en vrees onder de Munsterschen deden ontstaan.

Reeds op het einde van Julij waren de loopgraven der Munsterschen tot nabij de breede en diepe natte gracht voor den hoofdwal van Groningen gekomen. Maar daarmede was men weinig of niets gevorderd; want men zag geen kans om die gracht over te trekken, en den hoofdwal te beklimmen, of door eene nog te maken bres binnen te dringen, terwijl de verdediger nog eene zoo groote hoeveelheid geschut kon aanwenden, om die werkzaamheden te beletten. Om het bestormen eener vesting te doen gelukken, is het bijna eene volstrekte voorwaarde, dat men het geschut dier vesting — zoo niet geheel tot zwijgen heeft gebragt — ten minste belet de bres, die men binnen wil dringen, met zijn vuur te verdedigen. Is aan die voorwaarde voldaan, dan kunnen de stormkolonnes, zonder te

groote verliezen, de bres bereiken en beklimmen, en de vermeestering der vesting door dapperheid verkrijgen; nóg hebben een aantal voorbeelden bewezen, dat men zelfs dan, wanneer men te doen heeft met eene dappere en niet geheel uitgeputte bezetting, een kamp moet verwachten, moeijelijk, bloedig en hoogst onzeker. Maar kan de bres verdedigd worden door het krachtdadige vuur van eenige stukken geschut der vesting, dan is de bestorming een roekeloos waagstuk, dat wel eens kan gelukken, maar dat meestal eene geduchte nederlaag ten gevolge heeft, en niets anders is dan eene niet te verantwoorden opoffering van troepen. — Te Groningen, waar geene bres hoegenaamd bestond, waar men nog geen middel had om de natte gracht over te trekken, en waar — volgens de verzekering van den Franschen Generaal De Renel — de verdediger nog ongeveer zestig vuurmonden op het aangevallene gedeelte der vesting had, kon het munstersche leger onmogelijk aan eene bestorming denken.

De overtuiging hiervan deed bij de hoofden der belegeraars onzekerheid en weifeling ontstaan, zich duidelijk uitsprekende in al hunne handelingen en verrigtingen. Men ziet het, dat zij wanhopen aan de vermeestering der aangevallene vesting; en, niet wetende welke pogingen tot bereiking van dat doel kunnen leiden, van de eene onderneming tot de andere overgaan, zonder dat er bij de eene meer reden is om op eene goede uitkomst te hopen dan bij de andere. Het opbreken van het beleg was te veel de erkentenis eener nederlaag, en daarom werd dat beleg voortgezet; daarom bleef men voortgaan met hopelooze aanvallen op verschillende posten aan het Damsterdiep en Reitdiep, met het gedurig opwerpen van nieuwe batterijen, met het verwoesten der aangevallene stad door geschutvuur. Maar toen al die aanvallen op de posten bij Groningen telkens afgeslagen werden en telkens wanhopiger bleeken; toen men bespeurde, dat men in Groningen huizen kon vernielen, maar geene harten kon versagen; toen van de wallen der vesting de donder van het geschut onafgebroken bleef weêrgalmen, en de sterke en goed bediende artillerie der Hollanders telkens batterijen des vijands vernielde, het geschutvuur der aanvallers al meer en meer deed verflaauwen, en soms geheel deed zwijgen; toen de toenemende sterkte en het zelfvertrouwen der belegerden duidelijk bleken uit de telkens herhaalde en door het geluk bekroonde uitvallen; toen dag aan dag het heir der Munster-

schen in getalsterkte verminderde, door het staal en vuur des vijands, door ziekten, vermoeijenissen, en vooral door de desertie, welke de ontmoediging, door den tegenspoed des oorlogs te weeg gebragt, in de rijen van dat leger deed ontstaan; toen men berigten kreeg, dat niet alleen Rabenhaupt's strijdkrachten met ieder oogenblik in omvang wonnen, maar ook aan Frieslands grenzen de magt van Aylva zich als een dreigend onweder zamenpakte; toen oordeelden de hoofden des vijands het eindelijk te onraadzaam om langer voort te gaan met een beleg, dat geen hoop op goed gevolg opleverde, maar ligtelijk den geheelen ondergang van hun leger kon zijn.

Den 28 Augustus wordt het beleg opgebroken, dat, volgens de opgave van onze schrijvers, den vijand aan dooden, gewonden, gevangenen en overloopers een verlies van tien à twaalf duizend man heeft gekost. Er moge overdrijving in die opgave zijn, en het is ook vrij onverschillig, of dat verlies een paar duizend man meer of minder heeft bedragen; maar zoo veel is zeker, dat door dit mislukte beleg de kracht der Munsterschen en Keulenaars geheel en al gebroken werd, en Rabenhaupt van dat oogenblik af aan met voordeel als aanvaller optreedt; zoo veel is zeker, dat, wat de gevolgen betreft, die roemrijke verdediging van Groningen gelijk moet gesteld worden met het behalen eener groote, schitterende overwinning.

Aan het beleid des veldheers, aan den standvastigen moed der aangevallene stad, is die uitkomst voor een gedeelte te danken. Beide verdienen eerbied en bewondering. Rabenhaupt heeft zich hier een glorievollen naam gemaakt; Groningen mag zich met fierheid verheffen op de dapperheid en vaderlandsliefde, toen door zijne burgers ten toon gespreid. Maar was die verdediging roemrijk, zij was niet buitengewoon, niet wonderdadig; het was eene verdediging, zoo als men regt heeft die te verwachten van een hollandsch bevelhebber, van eene hollandsche vesting; het was eene verdediging, zoo als wij die in onze dagen nóg zoo zouden verrigten, en nóg met dezelfde uitkomst. Want de voorname oorzaak van het mislukken der belegering is te zoeken in de gunstige ligging van Groningen, die geene insluiting toeliet, den aanvaller in zijne handelingen geheel beperkte, en den verdediger in staat stelde om den vijand zoo krachtig het hoofd te bieden, dat er niet eens sprake is van bressen of van bestorming. Bij een hedendaagsch beleg van Groningen zou hetzelfde kunnen gebeuren als in 1672; wij zouden even

zeer daar de sterkste vijandelijke legermagt het hoofd kunnen bieden, en die, verzwakt en verbroken, van voor de muren der stad doen afdeinzen. Wat onze vaderen toen gedaan hebben, zouden wij nu nog doen; dat vordert niets buitengewoons; dat vordert niets dan bekwaamheid en geestkracht bij het krijgshoofd, pligtsbetrachting bij den soldaat; en ongelukkig zal het met Nederland gesteld zijn, wanneer eenmaal de dag aanbreekt, waarop men d i e hoedanigheden iets buitengewoons zal noemen.

Het voorbeeld van 1672 bewijst ons het belang en de hooge waarde van Groningen als vesting. Nu nog is die stad, met het noordelijke gedeelte van het gewest van dien naam, eene sterke wapenplaats, die, bij een inval van een duitsch leger in ons vaderland, de gewigtigste diensten kan bewijzen, en de redding van Nederland kan ten gevolge hebben. Groningen als vesting te behouden en te verbeteren, is voor ons noodzakelijk.

Reeds eene maand voordat in de oostelijke gewesten van ons vaderland het krijgsgeluk zich dus aan de zijde der hollandsche wapenen begon te wenden, had de fransche koning, wanhopende aan de verovering der republiek, zijn leger verlaten, en zijne hofplaats St. Germain weêr opgezocht. Gelderland, Overijssel en Utrecht waren onderworpen; een aantal vestingen was gevallen; de fransche legers stonden aan de grenzen van Holland; — maar ook daartoe bepaalden zich de voordeelen, door Lodewijk XIV behaald. Hij had het gunstige oogenblik voorbij laten gaan, om Holland zelf te onderwerpen; hij zag in, dat dit gewest nu onaanvalbaar was geworden; eene onderneming, half Julij begonnen, om 's Hertogenbosch te bemagtigen, werd spoedig opgegeven, toen men de groote sterkte opmerkte van die door moerassen omgevene vesting; de tijd der gemakkelijke overwinningen was voor de Franschen voorbij; en Lodewijk, dit inziende, verliet daarop een oorlogstooneel, dat hem geen roem meer te behalen gaf. Door eenige duizend man vergezeld, vertrok de fransche koning met zijn broeder Orleans den 26 Julij van Boxtel, nam zijnen weg dwars door de spaansche Nederlanden, en kwam op den avond van den 1 Augustus te St. Germain. Triomfbogen waren voor „den franschen sultan" opgerigt, om te vieren, wat zijne vleijers de verovering van Holland noemden; — maar juist op dat oogenblik was die verovering zoo goed als onmogelijk; en de heldengeest van Willem III peinsde reeds op middelen, om 's vijands

legerscharen uit Holland te verdrijven, het vuur des oorlogs op Frankrijks bodem te doen woeden, en een kamp aan te vangen, die de magtige monarchie eenmaal op den rand van den ondergang zoude brengen.

Het voorjaar van 1672 had Neêrland zwak en weêrloos gezien, en op het punt om geheel overweldigd te worden door 's vijands heirscharen; de nazomer van datzelfde jaar zag de republiek krachtig en sterk, beschut door hare linie van onderwaterzettingen, hare legermagt en hare vloot, rustig en onbevreesd den strijd voortzetten, die weldra voor hare vijanden noodlottiger zou zijn dan voor haar. In drie maanden tijds was de kans des oorlogs geheel gekeerd; en terwijl in Junij, toen Lodewijk XIV den Rijnstroom overging, de ondergang der republiek door iedereen werd verwacht, kon men, in de Septembermaand, het als zeker aannemen, dat aan Frankrijk's veroveringen paal en perk gesteld, en het grootste gevaar voor Nederland afgewend was.

Het grootste, maar niet alle gevaar. Want hoezeer de fransche legermagt in de Nederlanden aanmerkelijk verminderd was; hoezeer Lodewijk, bij zijnen terugkeer naar Frankrijk, eenige duizend man met zich had medegenomen; hoezeer Turenne om het naderende brandenburgsche leger het hoofd te bieden, in September met eene heirmagt van zestien duizend man naar de zijde van Westphalen was getrokken; hoezeer de gevoerde belegeringen en de vermoeijenissen van den veldtogt ook niet onbelangrijke verliezen hadden te weeg gebragt, en er nog veel meer werd weggenomen door het dwaasselijk bezet houden van alle vermeesterde vestingen, zoo bleef er, desniettemin, nog altijd eene sterke legermagt over, die, onder Luxembourg's aanvoering, rondom Utrecht vereenigd was, en als een dreigend onweder Holland's grens nabij bleef.

Voor het oogenblik, beschermd door eene sterke linie van onderwaterzettingen en verschansingen en door het steeds aangroeijende leger des stadhouders, had Holland van die magt van Luxembourg weinig of niets te vreezen. Maar het was toch onraadzaam en gevaarlijk, die vijandelijke magt voortdurend zoo aan de grenzen te hebben; dit hield Holland in gestadige onzekerheid en onrust; dit dwong tot onafgebrokene inspanningen, die misschien, eindelijk, het geduld of de krachten des

volks zouden uitputten; dit stelde onophoudelijk aan het gevaar bloot, dat eene verflaauwing bij die inspanningen, eene vermindering der verdedingsmiddelen, een onvoorzien toeval, het pligtverzuim van een bevelhebber, binnenlandsche onlusten, eene strenge winterkoude, die Holland toegankelijker maakt, den vijand den weg tot dat gewest kon banen, en de republiek ten ondergang kon brengen. Dat gevaar was altijd dreigend, zoo lang er eene fransche legermagt te Utrecht stond; en daarom, ten einde dat gevaar af te keeren, was het noodzakelijk, zoo spoedig mogelijk pogingen aan te wenden, om die legermagt terug te doen gaan.

Zóó zoude men in onze dagen nog moeten doen. Welke groote, schier onwinbare sterkte de waterlinie ook heeft, die Holland beschermt, zoo moet men daarop echter niet te veel, niet te blindelings, vertrouwen; men moet een vijandelijk leger niet lang in de onmiddellijke nabijheid dier linie laten; maar integendeel, zoodra mogelijk, door aanvallende bewegingen dat vijandelijke leger tot den terugtogt noodzaken. Hoe groot de verdedigingsmiddelen van een land ook zijn, zoo is het toch altijd een zeer bedenkelijke en gevaarlijke toestand, wanneer dat land voortdurend met een vijandelijken inval bedreigd wordt; toen Napoleon, bij het begin dezer eeuw, zich toebereidde tot eene landing in Engeland, had dat magtige rijk middelen genoeg om die landing tegen te gaan, of, gelukte zij, op het britsche grondgebied den oorlog nog voort te zetten; maar toch oordeelde Pitt de voortdurende aanwezigheid der fransche legers aan het kanaal zoo dreigend en gevaarlijk voor zijn vaderland, dat hij de schatten van Engeland aanwendde om Oostenrijk de wapenen te doen opvatten tegen den franschen keizer, en daardoor het eilandrijk te bevrijden van de dreigende nabijheid der vijandelijke heirscharen.

Zoo ook was Willem III, in 1672, er op bedacht, om zoo spoedig mogelijk de fransche legermagt te dwingen het grondgebied der republiek te ontruimen, en daardoor Holland te bevrijden van de vrees voor eenen inval; en de wijze, waarop de stadhouder dit wilde verrigten, de wijze, waarop hij wilde aanvallen, bewijst zijne uitstekende bekwaamheid als legerhoofd.

Menige veldslag wordt geleverd, menige overwinning behaald, zonder dat daardoor de uitkomst van den oorlog wordt verkregen; terwijl, daarentegen, soms een enkele strijd voldoende is om den vijand de wapenen uit de handen te doen val-

len, en het verder voortzetten van den oorlog onmogelijk te maken. De groote kunst des veldheers bestaat niet alleen daarin, om te weten hoe een veldslag moet geleverd worden, maar vooral ook, waar en wanneer die moet plaats hebben. Dit is een gedeelte der oorlogskunst, waarin Napoleon een onovertroffen meester is geweest: zijn adelaarsblik ziet dadelijk, naar welk gedeelte van het oorlogstooneel hij zijne legerscharen moet voortstuwen, om zijn vijand doodelijke slagen toe te brengen; hij levert geene onnutte veldslagen; elke strijd is bij hem van beslissende gevolgen; overwint hij bij Marengo, dan is Italië veroverd; zegeviert hij bij Jena, dan ligt Pruissen overwonnen en magteloos aan zijne voeten.

Dat stoute en geniale, dat men in de handelingen van het grootste legerhoofd van den nieuweren tijd met bewondering gadeslaat, blinkt hier ook door in de oorlogsplannen van Willem III, en moet te meer eerbied voor dien stadhouder inboezemen, omdat zijn tijd de tijd was der langgerekte onbeslissende oorlogen, der langzame onbeduidende handelingen, der onnutte gevechten en veldslagen. Een gewoon veldheer, in den toestand van Willem III geplaatst, zou, om den vijand van het grondgebied der republiek te verdrijven, er niets beters op geweten hebben, dan dien vijand regtstreeks aan te vallen, en hem, gewest voor gewest, stad voor stad, weêr te ontnemen; maar, dit doende, wikkelde men zich in een moeijelijken, onzekeren kamp, die, ten gunstigste afloopende, toch altijd langdurige en zware inspanningen zoude vorderen, tal van gevechten en belegeringen, groote opofferingen van menschenlevens, en vooral een strijd van eenige jaren; zoo doende was er kans, dat men, om Luxembourg's heirscharen uit de Nederlanden te verdrijven, eene even langdurige worsteling zoude moeten voeren als vroeger Maurits en Frederik Hendrik, om het grondgebied der republiek van de spaansche krijgsbenden te zuiveren.

Willem III besloot den aanval te doen op eene veel krachtiger en beslissender wijze: hij wilde in Holland eene genoegzame magt achterlaten, ten einde dat gewest te beveiligen tegen de aanslagen van Luxembourg; maar met het overige zijns legers zuidwaarts trekken, om, in verband met de spaansche en duitsche krijgsscharen, den oorlog te voeren in de zuidelijke Nederlanden en in de duitsche gewesten tusschen Maas en Rijn. Het behalen van overwinningen was, misschien op dat oorlogstooneel niet zekerder dan in Holland zelve; maar behaalde men

die overwinningen, dan waren zij dáár van oneindig beslissender gevolgen.

In Holland door den stadhouder aangevallen, konden de fransche legerhoofden den wederstand rustig blijven voortzetten, zeker als zij waren, van steeds ondersteuning uit Frankrijk te kunnen krijgen, van steeds op Frankrijk te kunnen terugtrekken. Maar wanneer in de zuidelijke Nederlanden, of naar den kant van den Rijn, het krijgsgeluk zich ten voordeele van den stadhouder verklaarde, dan was de gemeenschap van Luxembourg's legermagt met Frankrijk geheel verbroken; die legermagt was dan geheel afgesneden, en liep het dreigendste gevaar van geheel verloren te gaan. De vrees voor zulk een gevaar zou de fransche bevelhebbers spoedig bewegen, om het grondgebied der republiek te verlaten; en het was te voorzien, dat, wanneer Willem III maar eenige voordeelen behaalde en, door het nemen van de eene of andere fransche vesting in de Nederlanden, of door het overheeren der Staten van den keurvorst van Keulen, de gemeenschap van Luxembourg met Frankrijk bedreigde, die fransche veldheer onverwijld bevel zou ontvangen, om de Vereenigde Nederlanden te ontruimen; zoo dat dán de stadhouder, oogenblikkelijk en met weinige opofferingen, tot eene uitkomst zou zijn geraakt, die men, bij een regtstreekschen aanval, alleen ten koste van stroomen bloeds en van jaren tijds, zou hebben verkregen. De gemeenschapslijnen van het fransche leger te bedreigen, dat was de handeling, waardoor Willem III den vijand beslissende slagen kon toebrengen; en dit zijn juist inzigt bewijst, dat de stadhouder, in strategische bekwaamheid, zijne eeuw ver vooruit was. Handelingen, zoo als hij in 1672 en 1673 beraamde en uitvoerde, komen bij de oorlogen der zeventiende eeuw zelden of niet voor.

Maar de langzame opmarsch van de duitsche legers, die, om de republiek te ondersteunen, den Rijn naderden, doch eerst in de laatste maanden van het jaar aan dien stroom zouden verschijnen, was oorzaak, dat de stadhouder niet dadelijk tot zijn voorgenomen aanval kon overgaan. Het hollandsche legerhoofd besloot dien tijd, die hem vrijbleef, te gebruiken tot het ondernemen van aanvallen, die het groote voordeel zouden opleveren van de kracht van zijn leger te beproeven, voor dat men het ondernam, om met dat leger in ver verwijderde gewesten te oorlogen. De hollandsche krijgsmagt was door Willem III aanmerkelijk versterkt en verbeterd, zij was in niets

meer gelijkend op die krijgsmagt, die bij het begin van den veldtogt zich zoo zwak gedragen had; maar de indruk dier eerste gebeurtenissen was nog geenszins uitgewischt; en daarom oordeelde Willem III het noodig, om, alvorens tot uitgestrekter ondernemingen over te gaan, eerst door een gevecht in de nabijheid van Holland den moed zijner troepen te beproeven, en die troepen te bezielen met vertrouwen op hunne eigene kracht. — De aanval op Woerden moest daartoe dienen.

Die stad, in de eerste tijden van verwarring door de Hollanders ontruimd, daarna weêr in bezit genomen, later weêr verlaten, zonder dat het duidelijk is waarom, — was, sedert den 18 September, van eene fransche bezetting voorzien, volgens sommige opgaven een paar duizend man sterk, onder den graaf De la Mark. De fransche bevelhebbers, het gewigt van Woerden inziende, dat als eene soort van vooruitgeschoven post konde dienen, om het voortrukken der Hollanders van de zijde van Bodegraven te verhinderen, hadden de vestingwerken dier stad vermeerderd; zij was echter, op het oogenblik dat Willem III haar aanviel, weinig van geschut voorzien. Behalve die omstandigheid, had de aanvaller er nog eene andere in zijn voordeel: de landstreek rondom Woerden is eene lage, met slooten doorsneden grond, waar alleen op en nabij de dijken troepen zich kunnen bewegen en strijden; in weinig tijds was, door het opwerpen van eenige verschansingen, daar eene bijna onaanvalbare stelling te nemen, die elke poging tot ontzet zou doen mislukken. Het kwam er maar op aan, om door schijnbewegingen Luxembourg's leger zoo ver van Woerden te verwijderen, dat de Hollanders den tijd hadden, zich rondom die vesting neder te slaan, en zich daar genoegzaam te verschansen.

Om de aandacht van het fransche legerhoofd van Woerden af te leiden, doet Willem III aan de eene zijde door Louvignies het versterkte Vreeswijk aan de Vaart aanvallen, aan de andere zijde Naarden bedreigen door troepen bij Muiden en Weesp. Luxembourg, voor Naarden vreezende, trekt met het grootste gedeelte zijner magt derwaarts, en is daarmede den 10 October te 's Graveland, een uur ten zuiden van Naarden. Dien dag begint de hollandsche legermagt hare onderneming tegen Woerden.

Eene afdeeling, sterk twaalf à vijftien honderd man voetvolk, met eenig geschut, trekt, onder het bevel van Zuylestein, van Nieuwerbrug op, gaat Woerden voorbij, en plaatst zich

bij de Groëvenbrug, op den weg naar Utrecht; Zuylestein, 's nachts bij die brug gekomen, begint dadelijk zich daar te verschansen. Eene tweede afdeeling, bijna van gelijke sterkte, onder Hoorne, rukt op van Oudewater, om Woerden aan de oostzijde aan te vallen; acht compagniën voetvolk, onder Libergen, zijn te Montfoort geplaatst, om, in geval van tegenspoed, den terugtogt der afdeeling van Hoorne op Oudewater te verzekeren. Willem III zelf geleidt vier regimenten voetvolk, die, van de zijde van Bodegraven oprukkende, Woerden aan de westzijde zullen aanvallen. — Waarschijnlijk is het geheele bedrag dier hollandsche krijgsmagt omstreeks zes à acht duizend man geweest; juist vindt men dit nergens opgegeven; maar dit is ook vrij onverschillig, daar, bij de gesteldheid van de landstreek, die Woerden omgeeft, de meerdere of mindere sterkte van eene legermagt weinig invloed heeft; het is een terrein, waar overmagt geen voordeel aanbrengt en onnut is.

Woerden wordt dadelijk door de Hollanders met kracht aangevallen, geschutvuur op die stad en op haar kasteel geopend, en een uitval afgeslagen door De la Mark, naar de zijde van Leiden ondernomen. Maar de fransche bevelhebber heeft vuren op den stadstoren ontstoken, en daardoor te Utrecht het gevaar kenbaar gemaakt, waarin zijne vesting verkeert; Luxembourg wordt te 's Graveland daarvan onderrigt; en nog in den nacht van den 10den op den 11 October vertrekt die maarschalk in persoon naar Utrecht, aan De Genlis, een zijner onderbevelhebbers, last gevende, onverwijld met de troepen ook daarheen te trekken. Den 11 October is Luxembourg te Utrecht, maar zijne troepen zijn nog ver achter; door zijn ongeduld aangespoord, en teregt inziende, dat, bij langer verwijl, de Hollanders zich zoodanig zullen verschansen, dat daardoor het ontzet van Woerden onmogelijk wordt, gaat de fransche veldheer op marsch met de te Utrecht aanwezige magt, — volgens de waarschijnlijkste opgaven ongeveer drie duizend man voetvolk en eenige ruiterij. Lichten op den toren te Harmelen moeten De la Mark de nadering aankondigen van Luxembourg, die nog op den avond van den 11 October de door Zuylestein bezette post bereikt, onverwijld daarop aanvalt, maar door de Hollanders dapper wordt teruggeslagen.

Eene dijkstelling, zoo als die door Zuylestein op den weg van Woerden naar Utrecht bezet, kan gemakkelijk en in weinig tijds eene zoodanige sterkte verkrijgen, dat zij door een front-

aanval moeijelijk te vermeesteren is; maar juist daarom moet men, vooral bij zulke stellingen, tegen omtrekkingen waken; te meer, daar men meestal slechts langs enkele wegen kan teruggaan, en dus zulk een omtrekking den geheelen ondergang van de verdedigende magt kan te weeg brengen. Die voorzorg nu was door Zuylestein niet genomen. Van Utrecht komende, en Harmelen voorbij, geleidde een weg regts over Houtdijken naar Kamerijk, en van laatstgenoemd dorp voerde een pad, over half verdronken land, tot in den rug van de door Zuylestein bezette stelling. Die weg was door den hollandschen bevelhebber verwaarloosd, op de verzekering, hem gegeven, dat het daarop staande water dien toegang zoo goed als onbruikbaar maakte; alleen was er een kleine post geplaatst bij de 's Gravenslootermolen, het punt, waar de weg van Kamerijk, in den rug van Zuylestein's stelling, op den dijk van Woerden naar Utrecht uitkwam.

Luxembourg, naar wegen vernemende, om de stelling der Hollanders te omtrekken, wordt door De Melac, — een ridmeester, die te Woerden in bezetting was geweest, en daardoor de omliggende landstreek goed kende, — den weg naar Kamerijk aangewezen; hoe slecht en moeijelijk die weg ook is, besluit de fransche maarschalk toch daarvan gebruik te maken, als het eenige middel, om den val van Woerden te voorkomen. Hij laat een klein gedeelte zijner magt, waaronder de ruiterij, voor Zuylestein's stelling, met last, den vijand door frontaanvallen bezig te houden; en met de hoofdmagt gaat hij, nog 's nachts, op marsch, en bereikt, met veel moeite en inspanning, Kamerijk. Om van dit dorp weêr op den weg van Utrecht naar Woerden te komen, schijnt onmogelijk zonder hulp van gidsen, en om die te verkrijgen bezigt Luxembourg eene krijgslist: hij geeft zich uit voor den graaf Van Hoorne, die, met spaansche hulptroepen, deel komt nemen aan het beleg van Woerden, en vraagt de bewoners van Kamerijk, hem den naasten weg naar het leger des stadhouders aan te wijzen. De landlieden, daardoor misleid, staan Luxembourg volijverig bij, en in hun' blinden waan smeeken zij hem, geknield, hen van het vreemde geweld te verlossen, en vooral geen Franschman in het leven te sparen; — want de volkshaat was reeds tot die hoogte geklommen, dat zij het gevoel van menschelijkheid verdoofde, en die gezindheid onzer landgenooten verklaart eenigzins — zonder ze daarom in het minste te regtvaardigen of te verschoonen —

de latere wreedheden en gruwelen, die den Franschen naam toen bij ons tot een voorwerp van verfoeijing hebben gemaakt.

De dag is nog niet aangebroken; het is nog maanlicht, toen Luxembourg met zijne bataillons bij de 's Gravenslootermolen komt, en dadelijk den post der Hollanders aantast; gelijktijdig wordt Zuylestein ook in front aangevallen; en nu vangt een strijd aan, die vijf uren lang wordt voortgezet, en aan weêrszijden de grootste dapperheid doet blijken. Aanvankelijk lijden de fransche troepen groote verliezen, daar zij, langzaam vooruitgaande over een moeijelijken grond, onophoudelijk zijn blootgesteld aan het geschut- en geweervuur der Hollanders; een bataillon van Navarre's regiment — de keur des franschen legers — verliest niet minder dan een en twintig officieren aan dooden en gewonden; en, bij minder koenen aanvoerder, zouden mogelijk de fransche krijgsbenden de poging hebben opgegeven. Maar Luxembourg zelf, met den blanken degen in de vuist, aan het hoofd zijner soldaten strijdende, spoort hen tot buitengewone dapperheid aan; hunne onstuimige aanvallen zegevieren eindelijk over den tegenstand der Hollanders; de friesche ruiter, die den post van Zuylestein aan de zijde van Woerden afsluit, wordt doorgebroken; en de hollandsche afdeeling, door de overmagt verpletterd, en zonder middel om terug te trekken, gaat nu geheel verloren. Zuylestein zelf, — een basterd van Frederik Hendrik, — bewijst door zijne dapperheid, dat het bloed der Nassau's door zijn aderen stroomt; hij valt, met achttien wonden overdekt; volgens sommige opgaven, gedood door een fransch soldaat; volgens andere, door het staal van De Montbas, die in de rijen van het fransche leger streed, en, door wraakzucht gedreven, den man opzocht, die een onteerend doodvonnis over hem had uitgesproken.

De weg naar Woerden is nu voor Luxembourg gebaand; maar nog belet de dapperheid der Hollanders hem, dadelijk, tot die stad door te dringen; een aanval, op Hoorne's afdeeling gedaan, en ondersteund door een uitval der bezetting, wordt door dien hollandschen bevelhebber afgeslagen. Hoorne doet daarop de mariniers van Palm tot den aanval vooruitgaan, te laat om Zuylestein te redden, niet te laat om hem te wreken: Palm en zijne dappere zeesoldaten storten zich met de sabel in de vuist op den vijand, werpen dien terug, dringen door tot de plaats, waar Zuylestein gestreden heeft, bevrijden een aantal gevangen genomen Nederlanders, doen een aantal Franschen vallen her-

nemen een verloren vaandel en veroveren er een op den vijand. De schrik slaat den Franschen om het hart; zij wijken; en Luxembourg, stampvoetende van drift en ongeduld, slechts met een klein aantal officieren stand houdende, en vruchteloos uitziende naar de verwachte troepen van De Genlis, vreest, dat de zege in nederlaag zal verkeeren. — Maar Willem III, overtuigd, dat, na het verslaan van Zuylestein, het onmogelijk is, den vijand langer den toegang tot Woerden te beletten, ziet af van de verdere belegering dier vesting en geeft het bevel tot den terugtogt, die in de grootste orde en zonder eenig verlies wordt uitgevoerd.

Dus eindigde dat gevecht bij Woerden op den 12 October 1672, dat aan elk der beide partijen een verlies van een groote duizend man zal gekost hebben; een verlies, dat, neemt men de geringe sterkte dier partijen in aanmerking, bovenmatig groot moet genoemd worden, en aantoont, hoe bloedig de hier gevoerde strijd is geweest. Die strijd, dit valt niet te ontkennen, was eene nederlaag voor het hollandsche leger, eene overwinning voor het fransche; maar eene roemvolle nederlaag, maar eene duurgekochte overwinning. De poging van den stadhouder, om Woerden te vermeesteren, was mislukt; hoofdzakelijk door een misslag van Zuylestein en door de voortvarendheid en buitengewone stoutheid van Luxembourg. Maar de vermeestering van Woerden was niet het eenige, zelfs niet het voornaamste doel, dat de stadhouder met zijne onderneming beoogde; die onderneming geschiedde hoofdzakelijk met inzigt om moed en zelfvertrouwen aan zijne troepen te geven; en dát doel werd ten volle bereikt. De Hollanders hadden in dat gevecht bij Woerden eene schitterende dapperheid betoond, die hunne vijanden met ontzag en vrees vervulde, en die den stadhouder de overtuiging gaf, dat hij met zulke legerscharen gerustelijk op ver verwijderde oorlogstooneelen Frankrijk's legers kon opzoeken. Niet vruchteloos heeft het hollandsche bloed op de dijken bij Woerden gestroomd; want dat bloed heeft helden gekweekt en de latere overwinningen van Willem III voorbereid.

Twee duitsche legers naderden, op het einde van October 1672, den Rijn, en beloofden der republiek bevrijding van de fransche overheersching; het eene leger was dat van den keurvorst van Brandenburg, en telde ruim dertig duizend man; het andere, het keizerlijke, slechts zestien duizend man bedragende,

vergoedde zijne mindere sterkte door de groote bekwaamheid van hem, die het aanvoerde, Montecuculi, den waardigen tegenstander van een Turenne. Willem III, zich met die legers willende vereenigen, besluit met een gedeelte zijner krijgsmagt naar de spaansche Nederlanden te trekken, en daar het tooneel des oorlogs over te brengen.

Alle maatregelen werden genomen om, gedurende de afwezigheid des stadhouders, de verdediging van Holland te verzekeren; een krijgsraad, den 17 October te Alphen gehouden, en waaraan ook De Ruyter deel nam, diende om die maatregelen vast te stellen. De stadhouder laat daarop zijne legermagt met haar geschut, krijgsvoorraad en levensmiddelen, voor en na, uit Holland naar Noord-Braband overbrengen; en den 7 November is die magt, wier sterkte eene twintig duizend man bedroeg, waaronder veel ruiterij, vereenigd bij Wouw en Roozendaal. Den 8sten vangt de stadhouder den togt aan; en, met eene snelheid te werk gaande, aan de oorlogen van die tijden vreemd, is hij reeds den 11 November met zijne ruiterij te Maastricht, en heeft de fransche krijgsbenden gedwongen zich van voor die vesting te verwijderen, die zij sedert een half jaar zoo goed als ingesloten hielden.

Het is verkeerd, in den oorlog uitsluitend acht te geven op de materiële uitkomsten, en alleen in rekening te brengen de stoffelijke verliezen of voordeelen, door een gevecht of veldslag veroorzaakt; veeleer moet men den blik vestigen op den zedelijken indruk, dien eene krijgshandeling maakt; eene overwinning is niet dáárom beslissend, omdat men er 's vijands leger met zooveel duizend man door verzwakt, maar omdat men er den vijand geheel door ontmoedigt en met schrik vervult. Daarom, hoezeer Willem III zonder strijd tot Maastricht was doorgedrongen, zoo was dat enkele doordringen en het ontzetten van die lang bedreigde vesting reeds een gewigtig zedelijk voordeel, dat diepen indruk moest maken. Die republiek, die men geheel vermand waande, had nog kracht om in het buitenland aanvallend op te treden; op hetzelfde oogenblik, dat de fransche krijgsscharen voor de muren van Amsterdam stonden, wapperden de oranjevaandels op de heidevlakten van Limburg; en nog stond de zegeboog overeind, voor den Franschen koning opgerigt, om de „verovering" van Holland te vieren, toen reeds een sterk hollandsch leger in aantogt was om den oorlog aan Frankrijk's grenzen over te brengen. Slechts hij kan het gewigt

van zulk eene uitkomst miskennen, die vergeet, hoe de openbare meening een goed deel der sterkte uitmaakt van staten en regeringen.

De magt van Willem III, zelfs vereenigd met eene spaansche troepenafdeeling die hare sterkte tot op dertig duizend man bragt, was, alleen, te gering, om beslissende voordeelen op den vijand te behalen; daartoe werd de medewerking vereischt van de duitsche legers. Maar voor die legers werd de toegang tot de Nederlanden afgesloten door den Rijn, en, nog meer dan door dien stroom, door de krijgsmagt, waarmede Condé en Turenne daarbij waren geplaatst, om hunnen overtogt te betwisten. Willem III, om zijne bondgenooten den overtogt van den Rijn gemakkelijk te maken, ging over tot verschillende bewegingen en ondernemingen, die voornamelijk ten doel hadden, de fransche legermagt tot zich te lokken en van den Rijn te verwijderen; dan eens begon men het beleg van Tongeren, dat echter niet voortgezet werd (25—29 November); dan weêr zocht men de legermagt op, die, onder Duras, vroeger, Maastricht had ingesloten en later naar de Roer was teruggegaan; dan weêr viel men het kasteel van Valkenburg aan, dat men na een tweedaagsch beleg (6—7 December) innam. Maar niets van dat alles baatte: Condé, die bij den Elzas stond, en Turenne, die aan het lagere gedeelte des Rijns was geplaatst, verlieten dien stroom niet, hielden de duitsche legers in bedwang, en maakten de vereeniging van die legers met dat des stadhouders ondoenlijk.

De groote bekwaamheid, door de beide fransche legerhoofden, vooral door Turenne hier ten toon gespreid, werd bijzonder begunstigd door de verkeerde en slechte handelingen van de aanvoerders der duitsche legers. Eenheid van inzigten ontbreekt veelal bij bondgenooten: en daaraan heeft Frankrijk, bij menigen oorlog, zijn overwigt op zijne vijanden te danken gehad, en zal het die mogelijk nog dikwijls te danken hebben. Maar in 1672 schijnt er meer geweest te zijn, dan gebrek aan eenheid van inzigten; er schijnt, bij sommige der bondgenooten, kwade trouw te hebben bestaan; niet bij den keurvorst van Brandenburg, maar wel bij den keizer, wiens staatsdienaars noode den oorlog voerden, zich daarvoor geene opofferingen wilden getroosten, en Montecuculi tot voorschrift hadden gegeven: „zoo weinig mogelijk te verrigten." Dat voorschrift werd trouw nagekomen; de duitsche legers deden, in 1672, in den letterlijken

zin des woords, niets; en, na op den regteroever van den Rijn, zonder nut en zonder doel, te zijn heen en weêr getrokken, en niet ééne ernstige poging te hebben beproefd, om dien stroom over te gaan, gaan in December die legers uit een, en laten den stadhouder aan zijne eigene krachten over.

Oranje, door zijne bondgenooten verlaten, wil toch eene kans beproeven, die, gelukkende, Neêrlands krijgsroem zal verhoogen en den vijand een geduchten slag toebrengen. Hij besluit, Charleroi aan te vallen, de vesting, waaruit het fransche leger in Holland voornamelijk zijnen toevoer ontving, en wier val ligtelijk de oogenblikkelijke ontruiming van Holland door den vijand kon te weeg brengen. Het vertrek der duitsche legers, de groote overmagt des vijands en het vergevorderde jaargetijde maakten, zeker, de vermeestering van Charleroi zeer twijfelachtig; maar twee zaken deden op de bemagtiging dier vesting hopen: hare bezetting was niet talrijk en telde slechts ongeveer achthonderd man; en Montal, de dappere en bekwame bevelhebber dier sterkte, was afwezig, daar men hem misleid en naar Tongeren gelokt had, door het bedreigen van laatstgenoemde stad.

Den 15 December trekt eene ruiterafdeeling des stadhouders naar Charleroi, en berent plotselings die vesting; den 17den komt de hoofdmagt daar voor, en voltooit de insluiting; het dertig duizend man sterke leger slaat zich rondom de stad neêr, en maakt toebereidselen tot het beleg; geschut zal daartoe aangevoerd worden van Maastricht. Maar Montal, wanhopig van zich verwijderd te hebben uit de hem toevertrouwde vesting, wil alles beproeven om daar weêr binnen te geraken, en neemt daartoe de list te baat: met een honderdtal ruiters van Tongeren vertrokken, met oranje-sjerpen versierd, en zich uitgevende voor troepen des stadhouders, is de fransche bevelhebber ongemoeid langs twee veldwachten der Spanjaarden voorbijgereden; bij eene laatste veldwacht wordt hij voor vijand herkend; maar Montal, toen het masker afwerpende, stort zich, onder den kreet van „Vive le roi de France," met zijne ruiters op de Spanjaarden, slaat zich daar door heen, en bereikt Charleroi. Van stonden af aan wordt de verdediging dier vesting met den meesten nadruk gevoerd en het hevige geschutvuur der Franschen brengt de bondgenooten zware verliezen toe: Louvignies wordt door een kanonkogel zwaar gewond, en een Bijlandt sterft hier den heldendood.

Het was evenzeer de krachtige wederstand, dien Charleroi bood, als de nadering van fransche legers, en de invallende vorst, welke den aanvoer van het belegeringsgeschut van Maastricht verhinderde, het openen der loopgraven belette en de troepen des stadhouders veel deed lijden, — die den hollandschen veldheer bewogen van zijne onderneming af te zien. Het beleg van Charleroi wordt opgebroken, en het leger des stadhouders keert ongehinderd naar Holland terug. Den 30 December is Willem III weêr te Alphen.

Te dikwijls begaat men, bij het oordeel over oorlogshandelingen, de onbillijkheid, van daarbij alleen de uitkomst tot maatstaf te nemen; en dit is dan ook de reden, dat die aanvallende beweging des stadhouders in de laatste maanden van 1672 niet naar waarde is geschat geworden. De kansen van den oorlog zijn onzeker; en dáár, even als in alle wereldsche zaken, heeft het geluk een groot deel aan het niet- of welslagen. Maar wanneer een legerhoofd al zijne maatregelen zóó heeft genomen, dat voor hem de mogelijkheid, en zelfs de waarschijnlijkheid, bestaat van te overwinnen; en wanneer die overwinning, wordt zij behaald, noodwendig groote en beslissende uitkomsten moet te weeg brengen, dan verdient het beleid van dat legerhoofd hoogen lof en bewondering, onverschillig of het geluk al dan niet dat beleid heeft bekroond.

Dit nu was het geval met dien veldtogt, door Willem III in 1672 in de spaansche Nederlanden gevoerd: de mogelijkheid, de waarschijnlijkheid bestond, om daar schitterende voordeelen te verwerven, die nog dat jaar de republiek konden bevrijden van de aanwezigheid der fransche heirscharen; dat die voordeelen niet behaald zijn, is enkel te wijten aan de jammerlijke werkeloosheid der duitsche legers en aan den onverwachten tegenstand bij Charleroi ondervonden, — omstandigheden, geheel en al onafhankelijk van het beleid des stadhouders. Onbillijk en dwaas is het dus, enkel op de uitkomst te letten, en daardoor het meesterlijke, het napoleontische dier handeling van het hollandsche legerhoofd te miskennen; — nu zelfs boezemde die handeling zijnen vijanden ontzag in voor eene stoutheid, die, terwijl Frankrijks legers nog in het hart der republiek stonden, de legermagt der republiek Charleroi deed belegeren en Frankrijks grenzen bedreigen. En vermetel was daarom die handeling toch niet; Holland zelf werd daardoor niet in gevaar gebragt; genoegzame middelen waren ver-

eenigd om dat gewest te verdedigen; en wanneer, zoo als wij zien zullen, een oogenblik daar gevaar heeft gedreigd, dan moet dit alleen geweten worden aan zwakheid en pligtverzuim van enkele der onderbevelhebbers van Willem III.

Na het vertrek van Willem III naar de Spaansche Nederlanden, hadden er aan de oostelijke grenzen van Holland verschillende kleine gevechten plaats, waarvan het voornaamste voorviel bij Ameide; die post werd in den nacht van 26—27 November door de Franschen overvallen en vermeesterd, maar door Wirtz hernomen. Luxembourg ving toen ter tijd aan met die stelselmatige wreedheden, welke zijn naam, als dien van een anderen Alva, eene treurige vermaardheid in onze geschiedenis hebben verworven; plundering, roof, brandstichting, moord van weerlooze landlieden, zelfs van grijsaards, van vrouwen en kinderen, hadden dag aan dag plaats, en werden door het fransche legerhoofd, in zijne brieven aan Louvois, vermeld op een koelen, onverschilligen toon, alsof dit gewone handelingen van den oorlog waren, geoorloofde middelen, om een tegenstander met schrik te vervullen, en door de jammeren, die men zijn volk doet treffen, de wapenen uit de handen te doen vallen. Die brieven zijn onwedersprekelijke bewijzen van de afschuwelijke wreedheden, door de veldheeren van Lodewijk XIV tegen de vijanden van Frankrijk gepleegd; zij doen de latere verwoesting van den Paltz begrijpen.

Wij hebben soms hooren beweren, dat de oorlog zulke handelingen medebrengt, en dat dit geoorloofde middelen zijn om tot de overwinning te geraken. Dat is eene onwaarheid; dat is eene bewering, waartegen wij ons met al de kracht der verontwaardiging verheffen. Zeker, de oorlog kan niet met zachte middelen gevoerd worden; de menschelijkheid moet soms zwijgen voor de harde stem der noodzakelijkheid; — maar ook alleen de noodzakelijkheid kan die afwijking van de menschelijke gevoelens verschoonen; elke onnoodige wreedheid is schandelijk. Niet alle middelen mogen gebezigd worden, om tot de overwinning te komen; alleen de eerlijke middelen, alleen de eerlijke wapenen mogen daartoe brengen. Oorlog voert men tegen gewapende vijanden; maar oorlog voeren is geen plunderen, oorlog voeren is geen brand stichten, oorlog voeren is geen vermoorden van weerloozen; wie dát beweert, lastert den krijgs-

stand. Dat een ruw, barbaarsch volk, om zich tegen zijne vijanden te verdedigen, de wetten der menschelijkheid met voeten trapt, — wij begrijpen het; maar dat het leger van eene beschaafde, christelijke natie zóó handelt, dat is afschuwelijk. Te regt roept Vondel uit, wanneer hij zulke wandaden schildert:

„Die tiranny past Turcken en Maranen."

En nóg, wanneer de woeste horden van Tilly en Pappenheim het rampzalige Maagdenburg uitmoorden, dan kan men mogelijk eenige verontschuldiging voor de aanvoerders vinden, en Vondels verguizende verzen, ten hunnen aanzien, overdreven streng noemen. Want er zijn oogenblikken, waarin een legerhoofd zijne heirscharen niet meer in zijne magt heeft, en dus niet meer verantwoordelijk kan worden gesteld voor hunne daden; en die oogenblikken hebben vooral dán plaats, wanneer eene lang verdedigde stad stormenderhand wordt vermeesterd, en de soldaat, verhit door den strijd, verbitterd door den langdurigen wederstand en door het vergoten bloed, zich teugeloos aan zijne woeste driften overgeeft, en waant, dat de duurgekochte overwinning alles geoorloofd maakt. Dán, in die oogenblikken van verschrikking, wanneer eenmaal „de dolle krijg ontketend is," en geen menschelijke magt het vermag om haar dadelijk weêr aan banden te leggen, is ook het krachtigste legerhoofd soms niet in staat, de gruwelen te verhinderen, die hij het meeste afkeurt; en de wreedheden, onder zulke omstandigheden gepleegd, bewijzen niet altijd tegen den aanvoerder van het leger, dat ze pleegde. Maar wreedheden, bepaaldelijk door het legerhoofd bevolen en voorgeschreven; niet in de hitte van den kamp, in de woede van den strijd, maar bedaard, in koelen bloede, met overleg; gebezigd als middelen om tot de zege te geraken, en een vijand ten onder te brengen, dien men anders geen kans ziet te overwinnen; — dat is het, wat vooral de verontwaardiging en afschuw moet opwekken van ieder eerlijk, regtschapen mensch. Waar en wanneer die wandaden ook gepleegd zijn, zij verdienen de strengste veroordeeling; en wanneer Alva, na de overgave van Haarlem, de dappere verdedigers dier stad in koelen bloede laat vermoorden; wanneer de legerhoofden van Lodewijk XIV Holland en den Paltz met brandstichting en moord vervullen; wanneer de Britten, om vroegere nederlagen te wreken, het rampzalige Kaboel te vuur en te

zwaard verwoesten; wanneer een fransche wreedaard, om een arabischen volksstam ten onder te brengen, geen ander middel weet, dan om dien stam met vrouwen en kinderen in de bergholen van Dahra door rook te doen stikken; wanneer Oostenrijk de heldhaftige legerhoofden der Hongaren door beulshanden laat sterven; — dan verdienen zij, en allen die zich aan zulke vergrijpen tegen de menschelijkheid schuldig maakten, door de laatste nageslachten met verfoeijing te worden herdacht.

De wreedheden van Luxembourg hadden haat, maar ook schrik in Holland te weeg gebragt; en met onrust zag men den naderenden winter te gemoet, die, bij de afwezigheid van het leger van Willem III, den Franschen mogelijk gelegenheid zoude geven, om over de vastgevrozene inundatiën in het binnenste des lands door te dringen. Krachtige en verstandige maatregelen werden er genomen, om dien inval tegen te gaan; en in het werk der heeren Van Sypestein en De Bordes vindt men uitvoerig de middelen opgenoemd, die men toen aanwendde, om de hollandsche grenzen gedurende den winter niet in sterkte te doen verminderen: het levendig houden der inundatiën door het water in en uit te laten, hetzij door de sluizen, hetzij door de watermolens; het openbijten van verschillende vaarten en weteringen, een arbeid, die wel veel inspanning en veel menschenhanden vordert, maar bij niet te lang aanhoudende vorst goed uitvoerbaar is; het vermeerderen der schansen en versterkingen; het daarstellen van seinposten, om 's vijands bewegingen dadelijk overal kenbaar te maken; het zamentrekken der troepen, van een aantal matrozen, van gewapende burgers en boeren, om daarmede de posten sterker te bezetten; het oprigten van kompagniën schaatsenrijders, die, met geweren gewapend, bovendien op ijssleden kleine stukken geschut met zich voerden; de meerdere zorg voor de gezondheid en het onderhoud van den soldaat gedurende den winter; — deze en meer andere maatregelen toonen aan, met hoeveel beleid en geestkracht toen voor de verdediging van Holland werd gewaakt; en hoe, daarop vertrouwende, Willem III ten volle geregtigd was, om dat gewest kortstondig te verlaten.

Luxembourg had reeds in November het ontwerp gesmeed tot een inval in Holland; dat ontwerp kwam toen echter niet tot uitvoering, voornamelijk door het ongegronde berigt, dat Willem III uit Braband was terug gekeerd. Maar toen, eenige dagen vóór Kersdag, een felle vorst invalt, besluit de fransche

veldheer daarvan partij te trekken; hij verzamelt in en om Utrecht eene magt van ongeveer twintig duizend man; en met de grootste helft dier magt gaat hij, in den ochtend van den 27 December, op marsch naar Woerden. Het voornemen van Luxembourg is, om van Woerden over de vastgevrozene inundatiën, ten noorden van den Rijn, over de dorpen Zegveld, Nieuwkoop en Aarlanderveen op Alphen te trekken, zóó in den rug te komen van de schansen der Hollanders te Nieuwerbrug, op deze wijze die schansen met minder moeite te bemagtigen, daardoor een weg te banen voor zijne ruiterij en geschut, en dan met de geheele magt op Leiden en 's Gravenhage te rukken, en door het nemen, plunderen en verbranden van die steden, de republiek tot onderwerping te dwingen. — Onmogelijk was de uitvoering van dit ontwerp niet, maar zij was onzeker, de onderneming vol gevaar; de minste verandering in het weder en de minste ernstige tegenstand, dien men ondervond, kon niet alleen die onderneming volkomen doen mislukken, maar zelfs de fransche legermagt geheel doen verloren gaan. Wat Luxembourg hier ondernam, was dus veel meer dan stout, het was roekeloos.

Reeds toen men Woerden bereikt, zijn er kenteekenen te bespeuren van aanstaanden dooi; er valt sneeuw bij een noordoostenwind. Maar niets is in staat het fransche legerhoofd af te brengen van het eenmaal opgevatte voornemen; en toen zijne uitgezondene ruiterij hem berigt, dat het ijs sterk genoeg is om het leger te dragen, doet hij om 10 uur des avonds den togt voortzetten. Hij zelf is aan het hoofd; en dit is de eenige verschooning voor zijn vermetel ondernemen, dat hij daarbij zijn eigen leven even weinig ontziet als dat van den minsten zijner soldaten.

Over het ijs bereikt men Zegveld. In den vroegen ochtend van den 28 December komt men aan eene wetering, die niet digt is gevrozen en waarover eene brug moet geslagen worden; om 10 uren 's ochtends komt men aan de Slimme wetering, ook open, en dus ook het slaan eener brug vorderende. Dat niettegenstaande den strengen vorst die wateren niet digt waren gevrozen, omdat men er door het telkens openen en sluiten van verschillende sluizen een sterken stroom in had gehouden, bewijst, dat er middelen kunnen worden aangewend, om zelfs gedurende den winter onze onderwaterzettingen niets van hare kracht te doen verliezen.

De brug over de Slimme wetering, in haast gemaakt met

planken en balken uit de huizen van Zegveld, bezwijkt, nadat een gedeelte van het fransche leger daarover is, dat nu alleen den marsch voortzet; of het daarbij later door het andere gedeelte al dan niet gevolgd is, is onzeker. De fransche magt bereikt de Mijdrecht, eene vaart, die ook open was gehouden; het geschutvuur van een daar aanwezigen uitlegger, en de wederstand van gewapende boeren van het dorp Nieuwkoop, dwingen de Franschen om voort te gaan in minder noordelijke rigting; zij wenden zich nu, langs de oostelijke kade van de Mijdrecht, naar het dorp Zwammerdam; eene opene vaart voor dat dorp en eene opgehaalde brug houden Luxembourg's troepen eene korte poos tegen; maar toen eenige fransche soldaten met schuiten de vaart overgaan en de brug nederlaten, komt Luxembourg ongehinderd te Zwammerdam en op den dijk, die langs den Rijn naar Leiden voert. Een handvol hollandsche soldaten, te Zwammerdam aanwezig, hadden, zonder iets te verrigten, bij de nadering des vijands dat dorp ontruimd.

Wanneer men leest, op welke wijze Luxembourg, op den 28 December 1672, dien marsch over de onderwaterzettingen verrigtte, en opmerkt, dat de zwarigheden, die hij daarbij ontmoette, bijna alleen ontstonden uit de natuurlijke hindernissen en niet uit den tegenstand des verdedigers, — dan komt men misschien op het denkbeeld, dat dit gedeelte der hollandsche linie toen van troepenmagt geheel en al ontbloot was. Het tegendeel was echter waar: het is ten stelligste bewezen, dat zich toen te Bodegraven en Nieuwerbrug eene magt bevond van minstens vier duizend man; eene magt, sterk genoeg om op zulk een grond het sterkste leger van de wereld tegen te houden; maar eene magt, die hier te kort schoot voor hare taak, omdat zij toevertrouwd was aan een onkundig, onbekwaam bevelhebber.

De graaf Van Koningsmarck was die bevelhebber, die ons vaderland bijna ten val had gebragt. Hij was een vreemdeling, van zweedsche afkomst, uit een voornaam geslacht gesproten, waarvan de leden — gelukzoekers op eene groote schaal — in verschillende landen en aan verschillende hoven, naar rang en aanzien streefden, en waarvan velen eene romantische vermaardheid hebben verkregen, zoowel door hunne dapperheid en hunne oorlogsdaden, als door hunne liefdesavonturen en door het tragische einde van een hunner, wien de minnenijd eens vorsten door de dolken van gehuurde moordenaars deed

vallen. De Koningsmarck uit onze geschiedenis was zijne diensten der republiek komen aanbieden; en Willem III had hem het bevel toevertrouwd over de magt bij Bodegraven, eene der gewigtigste en meest bedreigde gedeelten der linie. Ditmaal had de stadhouder eene slechte keus gedaan; niet dat Koningsmarck een lafaard kan genoemd worden, — zijn latere dood bij het beleg van Bonn heeft het tegendeel bewezen; maar hij was een dier menschen, die, mogelijk goed zoo lang hunne handelingen door anderen regtstreeks bestuurd worden, alle verstand en overleg verliezen, zoodra zij op zich zelven staan; geheel en al ongeschikt zijn om te bevelen, en door hunne onbekwaamheid de zaak, die zij voorstaan, soms evenveel kwaad berokkenende, als het ergste verraad vermogend is dit te doen.

Koningsmarck had het stellige en herhaalde voorschrift ontvangen, om zoo lang mogelijk den vijand bij Bodegraven en Nieuwerbrug het hoofd te bieden, en alleen in den uitersten nood op Leiden terug te gaan. Niets was gemakkelijker — bij eenige waakzaamheid en bij eenige geestkracht — dan de opvolging van dit voorschrift; nog bij Zwammerdam had men zeer goed Luxembourg's magt het doordringen kunnen beletten; en had men dit gedaan, dan was die magt reddeloos verloren. Maar in stede daarvan, gaat Koningsmarck, zoodra hij berigt krijgt van de nadering des vijands, van Zwammerdam en Bodegraven terug op Alphen, in eerstgenoemd dorp alleen eene kleine afdeeling achterlatende, die, haren bevelhebber met de hoofdmagt ziende wegtrekken, dit voorbeeld volgt, en Luxembourg geen weêrstand biedt; daar, waar het legerhoofd zijn pligt verzaakt, is dit ook van anderen te wachten. Koningsmarck, vernemende dat de vijand Zwammerdam heeft bezet, acht zich zelfs te Alphen niet veilig; hij trekt op Leiden terug. — Maar gelukkig voor Holland, dat er toen bij andere mannen meer geestkracht was dan bij dien bevelhebber. De stad Leiden weigert de troepen binnen hare muren te laten; en Hop, en andere gedeputeerden te velde, ziende aan welke ongeschikte handen het bestuur der krijgsmagt was toevertrouwd, nemen zelve het gezag op zich, en geven bevel aan Koningsmarck, om onverwijld naar Alphen en de Gouwsche Sluis terug te keeren, en zich daar tot het uiterste te verdedigen. Dit geschiedt, de hollandsche magt neemt stelling bij de Gouwsche Sluis, en de Kromme Gouwe, de Aar en Drecht maken nu eene nieuwe ver-

dedigingslijn uit, die, goed versterkt en bezet, Luxembourg het verder doordringen in Holland onmogelijk maakt.

De fransche veldheer was te Bodegraven en Zwammerdam gekomen, maar juist daardoor was hij toen in den hagchelijksten toestand gebragt; het verder voortrukken op Leiden was hem verhinderd door de goede maatregelen van verdediging bij de Gouwe; teruggaan over den weg, langs welken men gekomen was, was door den ingevallen dooi eene onmogelijkheid; en de eenige weg, die naar Utrecht geleidde, werd afgesloten door de schansen bij de Nieuwerbrug. Hielden die schansen zich maar een paar dagen, dan was de fransche legermagt, onvoorzien van levensmiddelen en krijgsvoorraad, stellig verloren; het gebrek zou haar de wapenen uit de handen hebben doen vallen, en de gevangenschap van een maarschalk van Frankrijk en van eenige duizenden zijner soldaten zou de roekeloosheid der onderneming van Luxembourg bewezen hebben. — Het fransche legerhoofd, met zijn paard door het ijs gezakt, was juist bezig zich te Zwammerdam bij een vuur te droogen, en vol onrust en kommer over het gevaar, waarin hij verkeerde, toen men hem kwam berigten, dat ook dit gevaar was afgewend, dat de schansen bij Nieuwerbrug waren verlaten, en dat ten tweeden male het pligtverzuim van een hollandsch bevelhebber het fransche leger van eenen wissen ondergang had gered.

De kolonel Pain et Vin, de bevelhebber der schansen te Nieuwerbrug, was bij Koningsmarck te Zwammerdam geweest, toen het berigt was ingekomen van de nadering der fransche legermagt; op last van Koningsmarck keerde de kolonel naar Nieuwerbrug terug, om vandaar versterking van troepen naar Zwammerdam te geleiden. Maar op het oogenblik dat Pain et Vin met die versterking Zwammerdam nadert, verneemt hij, dat dit dorp reeds in bezit is genomen door den vijand, en Koningsmarck naar Leiden is geweken. Dat onverwachte berigt doet Pain et Vin alle beradenheid verliezen, en op het gezigt des vijands geeft de rampzalige alleen aan zijne blinde vrees gehoor, laat zijne soldaten aan hun lot over, en neemt spoorslags de vlugt naar Gouda. In den avond van den 28 December bereikt de vlugteling die stad, stelt alles daar voor als geheel verloren, en vordert gidsen, om de regimenten, die de schansen bij de Nieuwerbrug nog bezet houden, op te zoeken en binnen Gouda te brengen. Die gidsen worden aan

Pain et Vin gegeven; — maar ten stelligste heeft de regering van Gouda de latere bewering van dien bevelhebber tegengesproken, dat zij de ontruiming der schansen te Nieuwerbrug zou hebben aangeraden. Pain et Vin vertrekt met de gidsen naar die schansen, komt te middernacht aan de Driebrugge, nog op een uur afstands daarvan, en zendt een bode met zijn zegelring en het uitdrukkelijk bevel aan de troepen te Nieuwerbrug, om onverwijld dien post te verlaten, en zich aan de Driebrugge bij hem te voegen; dat bevel wordt uitgevoerd, de regimenten ontruimen de schansen, en komen met Pain et Vin binnen Gouda's muren.

Zoo werd aan Luxembourg de weg geopend om naar Utrecht terug te keeren, wat op den 30 December plaats had, nadat eerst het ongelukkige Bodegraven en Zwammerdam aan de vlammen waren prijs gegeven, en daar gruwelen bedreven, die den Franschen naam met eene onuitwischbare schande hebben overladen. — Dweepende voorstanders van het onbepaalde koninklijke gezag, haalt toch nooit, om de uitmuntendheid van zulk een gezag te bewijzen, de regering van Lodewijk XIV aan; want onder die regering zijn, zoo binnen- als buitenslands, meer gruwelen gepleegd, is meer onschuldig bloed vergoten, dan in de onrustigste, woeligste tijden van een vrij volk.

Men weet, dat Pain et Vin zijne lafheid met den dood boette, en den 23 Januarij 1673 in het leger te Alphen door beulshanden het leven verloor; twee vroegere vonnissen van den krijgsraad, die Pain et Vin tot eene mindere straf dan den dood hadden veroordeeld, waren door Willem III vernietigd, als in strijd met de stellige bepalingen in de krijgswetten voorkomende. Door zóó te handelen, bewees de stadhouder evenzeer zijne vastheid van wil als zijne onverbiddelijke gestrengheid: hij, jong en pas verkoren hoofd der republiek, vernietigde hier, in weêrwil en in strijd met het gevoelen van bevelhebbers van jaren en ondervinding, tot tweemalen toe een uitgesproken vonnis, en stelde de doodstraf voor de uitgesprokene straffen in plaats; hij oordeelde, en te regt, dat een hooge rang, verre van aanspraak op straffeloosheid te geven, integendeel te zwaardere verantwoordelijkheid oplegt, en dat het algemeene welzijn gebiedend vorderde, om eene daad van klaarblijkelijke lafheid, waaraan alleen de redding van het fransche leger moest worden geweten, op de meest indrukwekkende wijze te straffen. Men zoude niets dan lof kunnen toezwaaijen aan die ten aan-

zien van Pain et Vin uitgeoefende gestrengheid, wanneer niet een krijtend contrast daarmede werd gemaakt door de straffeloosheid, die Koningsmarck ten deel viel; straffeloosheid, die geheel onbegrijpelijk is, want het pligtverzuim is bij beiden hetzelfde geweest.

Dezelfde winterkoude, die Willem III in het beleg van Charleroi verhinderde en die Luxembourg tot een inval in Holland aanleiding gaf, verschafte in de oostelijke gewesten aan de wapenen der republiek een gewigtig voordeel, door de verrassing van het sterke Coevorden. Onze laag gelegene vestingen, met hare natte grachten en de moerassen of onderwaterzettingen, waardoor zij zijn omgeven, hebben daardoor veeltijds eene geduchte sterkte, die de belegering en openlijken aanval dikwijls moeijelijk of ondoenlijk maakt; maar juist daardoor zijn die vestingen, gedurende eenen strengen winter, meer aan overvallingen onderhevig, — zoo als dit ook bewezen wordt door een aantal voorbeelden uit onze geschiedenis. Zulk eene overvalling was het, die Rabenhaupt, in de laatste dagen van het jaar 1672, tegen Coevorden ondernam; door Mijndert van Thijnen, die vroeger in Coevorden had gewoond, had hij eene naauwkeurige schets van de werken dier vesting en van de gesteldheid der omliggende landstreek verkregen, en daardoor de overtuiging erlangd, dat eene verrassing, bij winterdag beproefd, veel kans had van te zullen gelukken.

Die verrassing wordt ondernomen. Ongeveer duizend man gaan daartoe, in den namiddag van den 27 December, van Groningen op marsch; de luitenant-kolonel Eybergen is de bevelhebber, en onder hem wordt de ruiterij door den majoor Sickinghe en het voetvolk door den overste Wijlers aangevoerd. Op wagens voert men biesbruggen met zich mede, ijssporen, koevoeten, petarden, handgrenaten, en alles wat men bij den storm meent noodig te hebben.

Kleine marschen verrigtende, om de troepen niet te vermoeijen, komt men eerst den 29sten te Erme, een groote twee uur ten noordoosten van Coevorden; de vooruitgezondene ruiterij is reeds den dag te voren op slechts een uur afstands van de vesting gekomen, te Dalem, en heeft de verschillende toegangen tot Coevorden bezet, om te verhinderen, dat de Munsterschen berigt zouden krijgen van den opmarsch der Hollan-

ders. Maar die voorzorg baat ziet: een overlooper heeft dat berigt reeds binnen de vesting gebragt. Die omstandigheid, welke schijnbaar den toeleg moest doen mislukken, begunstigde haar integendeel: de munstersche bezetting, den aanval spoedig verwachtende, bleef den 28 en 29 December bijna onafgebroken onder de wapenen, maar daar er geen vijand opdaagde, verliet die bezetting de wallen; en toen later werkelijk de aanval plaats had, veroorzaakte de vroeger ondervondene vermoeijenis, dat de verdedigers niet zoo spoedig onder de wapenen kwamen als zij anders zouden gedaan hebben.

In den nacht van den 29 December, terwijl een digte nevel de landstreek overdekt, trekken de Hollanders in drie verschillende afdeelingen naar Coevorden; eene dier afdeelingen wordt door Van Thijnen geleid. In den vroegen ochtend van den 30sten heeft op drie verschillende punten der vesting de bestorming plaats; de digtgevrozene voorgracht wordt overgetrokken, de palissadering van den bedekten weg omvergehouwen, biesbruggen over het opengehouden gedeelte van de hoofdgracht gelegd, en toen de hoofdwal bestormd. Maar de munstersche schildwachten hebben intusschen door hunne alarmkreten en musketschoten de nadering des vijands aangekondigd; de bezetting komt in overijling onder de wapenen, en verdedigt met groote dapperheid den hoofdwal, die door de vorst glad is en moeijelijk te beklimmen, en aan haren voet eene doornenheg heeft, waardoor de bestorming aanmerkelijk belemmerd wordt. Er ontstaat een hevige strijd, waarbij eindelijk de zege aan de Hollanders blijft; hetzij nu, dat zij die zege aan hunnen heldenmoed alleen hadden te danken; hetzij aan eene door de overlevering bewaarde krijgslist, daarin bestaande, dat een hollandsche tamboer, onbemerkt op een onbewaakt punt den wal beklommen hebbende, binnen de stad den prinsenmarsch sloeg, en daardoor den verdediger in den waan bragt, dat elke verdere wederstand onnut was. Eybergen bemagtigt het kasteel, nadat de munstersche aanvoerder, dapper strijdende aan het hoofd der zijnen, den dood heeft gevonden; Sickinghe beklimt het bastion Overijssel, en sabelt een vijandelijk kanonnier neder, op het oogenblik dat deze een stuk geschut op de Hollanders wil afschieten; eene der poorten wordt bemagtigd en geopend, en de hollandsche ruiterij, daardoor binnendringende, maakt aan elken verderen wederstand een einde. Van de munstersche bezetting, ongeveer acht honderd man sterk, —

eene sterkte, weinig minder dan die der bestormers, — redt zich slechts een paar honderd man; het overige wordt gedood of gevangen, en de vesting zelve, met haren aanzienlijken voorraad aan geschut en andere wapenen, is de prijs der zege. Met vromen ootmoed wezen de overwinnaars de verdienste dier zege van zich af, uitroepende: „dit is niet anders dan Gods hand!" Maar de nakomeling moet juist daarom roem toezwaaijen aan die krachtvolle, heldhaftige mannen, welke in Gods hand het werktuig zijn geweest tot het behalen van zoo schitterend een voordeel; een voordeel, dat, de wapenen der republiek in onze oostelijke gewesten een groot overwigt gevende, een nieuwe waarborg was voor de eindelijke zege onzer vrijheid in haren kamp tegen de overweldiging en dwingelandij der vreemden.

De laatste dagen van het jaar 1672 waren dus gunstig geweest voor de zaak onzes vaderlands: Coevorden was den vijand ontwrongen, Luxembourg's inval in Holland verijdeld; en de terugkomst van het leger des stadhouders in dat gewest had elke vrees voor eene herhaling van dien inval doen verdwijnen.

Dikwijls is het gevoelen geuit, dat, welke groote sterkte ons land ook oplevert voor de verdediging, zoo lang de winter niet daar is, die sterkte ophoudt, zoodra de winterkonde onze rivieren en onderwaterzettingen met ijs bevloert en den vijand dus het middel geeft, om daarover te trekken, zoo als Luxembourg dit in December 1672 ondernam, zoo als de legers van Pichegru en Moreau dit, in den winter van 1794—1795, uitvoerden. Wij gelooven, dat dit gevoelen op geene goede gronden berust, en zijn integendeel van meening, dat ook gedurende den winter Holland met goed gevolg tegen de overmagt eens vijands kan verdedigd worden.

Wij gaan bij die meening van de onderstelling uit, dat het volk ernstig en nadrukkelijk de verdediging wil, en eene krachtige, bekwame regering de maatregelen dier verdediging bestuurt. Dat zijn noodzakelijke voorwaarden voor eene goede verdediging; ontbreken die; is alles slapheid, verwarring, onwil en onkunde; zijn er geene hoofden, die weten te bevelen; heeft de vrees aller harten getroffen, aller armen verlamd; wanhoopt ieder aan het behoud des vaderlands, terwijl hij juist door dat wanhopen tot den val van zijn vaderland medewerkt, — o, verwacht dan niets goeds, zelfs niet van sterkere verdedigingsmiddelen dan Holland heeft. Het steile Alpengebergte en de groote

wereldzee zelve zijn nog maar zwakke waarborgen voor de onafhankelijkheid eens volks, dat zoo geheel ontzenuwd en verbasterd is. Zulk een volk waren wij op het einde van de achttiende eeuw; zoo zijn wij geweest in 1795; daaraan was toen de verovering van ons land door Frankrijk te wijten. Het kan niet genoeg herhaald worden: Neêrland is toen niet gevallen door de overmagt zijner vijanden, door het verraad zijner bondgenooten, of door de strenge winterkoude; maar Neêrland is toen gevallen geheel door eigen schuld; het is gevallen, omdat het eene onbekwame, ellendige regering had, en een volk, waaruit verstand, eensgezindheid en geestkracht geheel en al verdwenen waren.

Maar zonder te groote verwachting van de toekomst te koesteren, mag men toch wel aannemen, dat de rampen van vroegere jaren ons geleerd zullen hebben, de misslagen van die jaren te vermijden; en dat, bij eene latere verdediging van ons vaderland tegen vreemd geweld, wij op eene geheel andere wijze te werk zullen gaan dan onze vaderen bij hunnen kamp tegen Frankrijk, in de laatste jaren der achttiende eeuw. En doen wij dit; betreden wij niet het voetspoor der mannen van 1795, maar het voetspoor van Willem III in 1672, dan kunnen wij bij de verdediging van Holland op even goede uitkomst hopen; en wij hebben dan niet te vreezen, dat eene strenge wintervorst ons weerloos zal maken en aan den vijand prijs geven.

Dat de invallende vorst de verdediging van ons land moeijelijker en meer onzeker maakt, dit valt niet te ontkennen; maar met inspanning van krachten kan die verdediging toch altijd goed gevoerd worden. Men moet in zulk een geval zoo lang mogelijk trachten de rivieren, moerassen of onderwaterzettingen, die ons beschutten, open te houden en daardoor den vijand het doordringen beletten; — dat vereischt zwaren arbeid, inspanning van alle krachten; maar onmogelijk is dat niet, zoo als dat dan ook aangetoond wordt door het voorbeeld van 1672; en waarlijk, wanneer het geldt het zijn of het niet zijn van het vaderland, dan mag men zich wel den zwaarsten arbeid, de hoogste krachtsinspanning getroosten, vooral daar het maar voor korten tijd is. Bij die gedeelten, welke, in weêrwil dier voorzorgen, nog aan een aanval blootstaan, moet men de hulp der versterkingskunst inroepen, alle mogelijke strijdkrachten bijeenbrengen, al wat weerbaar is onder de wapenen doen komen, onafgebroken waken tegen elke onderneming des vijands, en met

de uiterste hardnekkigheid de aanvallen van dien vijand weêrstaan. Dat weêrstaan kan zeer goed geschieden; want al heeft het ijs de rivieren en onderwaterzettingen overdekt, toch is altijd de stelling des verdedigers veel gunstiger dan die des aanvallers; en die verdediger moet zich niet laten ontmoedigen door het denkbeeld, dat hij op den duur in den strijd tegen 's vijands overmagt moet bezwijken: hij behoeft niet voortdurend den strijd te voeren; het is slechts korten tijd, dat hij den kamp moet volhouden. Daartoe kunnen en moeten voor het oogenblik de uiterste krachten worden aangewend; even als men, bij eene dreigende dijkbreuk, zijn heil vindt in arbeid en krachtsinspanningen, die mogelijk zijn, omdat zij maar kort behoeven te duren. Zoo is het ook met de verdediging van Holland gedurende het winterjaargetijde; en beschouwt men haar uit dát oogpunt, dan ziet men, dat zij zeer goed uitvoerbaar is, omdat zij niet lang behoeft te worden voortgezet.

Wij spreken nog niet daarvan, dat de tijd van het invallen der winterkoude zeer onzeker is, en er jaren voorkomen, waarin geen ijs onze rivieren doet vastzetten; dat de vijand dus op zulk eene onzekere kans zijne ondernemingen en krijgsbewegingen niet kan bouwen; dat voor hem het overtrekken van eene digtgevrozene rivier of onderwaterzetting altijd eene hagchelijke, ten hoogste gevaarlijke onderneming is; dat het niet zeker is, of hij, aan de andere zijde gekomen, daar geene sterke magt zal ontmoeten, die hem terugdrijft, of geen beletsel, dat het hem onmogelijk maakt verder voort te gaan; en dat het niet zeker is, of hij terugkeeren kan, vanwaar hij is gekomen, want dat eene plotselinge dooi die vaste ijsvlakte, waarover hij met zijne heirscharen is getrokken, in water verkeert, hetwelk zijn marsch stuit en hem een wissen ondergang bereidt. Ook hier kunnen wij ons weêr beroepen op het voorbeeld van 1672, en op het dreigend gevaar, waarin een geheel fransch leger door Luxembourg's roekeloosheid werd gebragt, en waaruit het alleen werd gered door het slechte gedrag van twee hollandsche bevelhebbers.

Gerustelijk kunnen wij uit die redenering besluiten, dat het eene dwaling is, wanneer men beweert, dat gedurende den winter de verdedigingssterkte van Holland te niet gaat. Die verdediging wordt dan wel meer moeijelijk, meer onzeker; maar bij verstandige inspanning van krachten is zij zeer goed mogelijk, en heeft alle gunstige kansen voor zich. Want het

meerdere moeijelijke en onzekere der verdediging duurt slechts korten tijd; en een voorzigtig vijand zal in dien tijd tegen een aanval opzien, die, mislukkende, ligtelijk het geheele leger des aanvallers onder het caudijnsche juk kan doen doorgaan.

De krijgsgebeurtenissen van het jaar 1673 zullen wij hier slechts kort en vlugtig vermelden, omdat zij meer op verwijderde oorlogstooneelen, minder op onzen eigen grond, zijn voorgevallen.

De kansen van den oorlog zijn in 1673 voor de republiek oneindig gunstiger geworden dan het jaar te voren; hare sterkte is grooter, die van hare vijanden minder. Wel werd zij nog altijd aangevallen door dezelfde staten, maar de kracht dier staten was niet meer dezelfde.

Frankrijk moge weinig verminderd geworden zijn door den veldtogt van het vorige jaar, en de geest des volks moge daar nog geheel en al gezind zijn geweest om zijn koning bij te staan in een kamp, waarin volkstrots en ijver voor de koninklijke magt niets dan billijks deden zien; toch had het niet meer de kracht van het vorige jaar; en vooral het vooruitzigt, dat de oorlog langdurig kon worden en drukkende voor Frankrijks geldmiddelen, deed de toekomst donkerder inzien en werkte daardoor nadeelig.

De staatsdienaars van Karel II wisten de hartstogten van het britsche volk nog levendig te houden tegen eene natie, wier ondergang men voor Engeland even noodzakelijk rekende als Karthago's ondergang voor de Romeinen; en ook nog dit jaar zou de republiek ter zee een geduchten kamp te voeren hebben. Maar het was wel te voorzien, dat die kamp niet lang meer zou duren, en dat, wanneer De Ruijter nog maar dit jaar 's vijands vloten het hoofd wist te bieden, spoedig alle gevaar aan die zijde zou geweken zijn. Want hoezeer er bij de Britten naijver en zelfs vijandschap ten opzigte van Nederland bestond, zoo deed het gezond verstand — der britsche natie zoo bijzonder eigen — haar toch inzien, dat de ondergang der republiek ook voor Groot-Brittannië verderfelijk kon worden. Met weêrzin zag het engelsche volk, hoe zijn jammerlijke koning het geheel en al aan den leiband der fransche staatkunde deed loopen; de godsdienstige begrippen van dat volk werden gekwetst door dien oorlog tegen het Protestantsche Nederland, en ten behoeve

van een vorst, die het een eeretitel rekende, als den oudsten zoon der kerk van Rome te worden genoemd; luider en luider deden zich stemmen hooren tegen dien oorlog; en gemakkelijk was het te voorzien, dat de steeds krachtiger zich openbarende meening eindelijk Karel II zoude dwingen tot het sluiten van den vrede.

Wat Munster en Keulen betreft, de oorlog werd ook in 1673 door die beide staten voortgezet; maar, verzwakt door de verliezen en tegenspoeden van het vorige jaar, waren de munstersche en keulensche legers volstrekt niet meer te duchten voor de republiek, en zouden weldra met moeite het eigen grondgebied kunnen verdedigen.

In 1673 werd de republiek verlaten door een van hare bondgenooten, den keurvorst van Brandenburg, die den 10 April 1673 met Frankrijk vrede sloot; de duitsche vorst, die in 1672 de eerste was om tot onze hulp op te rukken, was dus ook de eerste, die de wapenen nederlegde; en wanneer, eenige jaren later, de republiek op hare beurt te Nijmegen vrede sloot met Frankrijk, in weêrwil dat Brandenburg weigerde toe te treden tot dien vrede, dan ziet men, dat zij in het vroeger voorgevallene genoegzame verontschuldiging voor zulk een handeling kon vinden. Maar niettegenstaande die ééne vorst dus afgevallen was van de zaak der bondgenooten, zoo was de sterkte dier bondgenooten toch grooter dan het vorige jaar: Spanje bleef den krijg tegen Frankrijk voortzetten, en ging zelfs, den 19 October 1673, tot eene vrij overtollige oorlogsverklaring aan Lodewijk XIV over; de keizer volgde in 1673 niet meer de laffe en trouwelooze staatkunde van het vorige jaar, maar wilde ernstig den strijd aanvangen; en de republiek zelve had eene zoodanige ontwikkeling aan hare strijdkrachten gegeven, dat zij in 1673, behalve de schutterijen, eene legermagt onderhield, waarvan de sterkte door sommige onzer schrijvers op ongeveer negentig duizend man wordt begroot. Holland, met zorg en inspanning versterkt, door zee en onderwaterzettingen ingesloten, op alle toegangen krachtige verschansingen hebbende en eene talrijke troepenmagt, die eene geheele bevolking tot ruggesteun had, en beschermd door het beleid van Willem III en van De Ruijter, had in 1673 weinig te vreezen voor zijne onafhankelijkheid; rustig kon het de pogingen zijner vijanden afwachten; het kon dien vijand zelf aanvallen.

De stadhouder besluit echter dien aanval vooreerst uit te

stellen; en het laat optreden der duitsche legers, de vrees, dat de vijandelijke vloten De Ruijter's vloot zullen slaan en eene landing op de hollandsche kust mogelijk maken, en de onzekerheid, wat de sterke fransche legermagt zal uitvoeren, die Lodewijk XIV in het voorjaar van 1673 aan Frankrijks noordelijke grenzen vereenigt, zijn oorzaak, dat gedurende de eerste helft van dat jaar Willem III zich tot de verdediging blijft bepalen.

Alleen in de noordoostelijke gewesten trad de krijgsmagt der republiek aanvallend op. Graaf Maurits van Nassau, aan wien hier het opperbevel was opgedragen, behaalde met Aylva (2 Julij 1673), bij Staphorst, eene overwinning op de munstersche ruiterij, waarvan de bevelhebber, de generaal Post, zwaar gewond in handen der Nederlanders viel; daarentegen werd eene poging, door den graaf ondernomen (20 Julij), om Zwartsluis te vermeesteren, met een niet onaanzienlijk verlies door den vijand verijdeld. Rabenhaupt, na de Boonerschans te hebben bemagtigd, sloeg het beleg voor de Langakkerschans; die sterkte werd den 22 Julij door de Nederlanders stormenderhand vermeesterd, nadat vroeger eene munstersche legerafdeeling, die onder den generaal Nagel de schans wilde ontzetten, met verlies van eenige honderd man door Rabenhaupt was teruggeslagen. De munstersche bisschop, Coevorden willende hernemen, had bij Gramsbergen een dam laten leggen in de Vecht, ten einde door het steeds wassende water van dien stroom Coevorden met een wissen ondergang te bedreigen, wanneer het zich niet wilde overgeven. In die vesting was de nood reeds zeer hoog gestegen, en graaf Maurits maakte zich gereed tot haar ontzet op te rukken, toen dit onnoodig werd gemaakt, doordien een sterke oostenwind, geruimen tijd aanhoudende, het water tegen den dam opstuwde, die op drie plaatsen doorbrak, eenige honderde Munsterschen in de golven deed omkomen, en Coevorden van alle gevaar bevrijdde (1 October). Van de zijde des vijands hadden toen geene verdere ondernemingen tegen die vesting plaats; en voor dat jaar werden de krijgsverrigtingen gestaakt. — De voordeelen, die Rabenhaupt in de eerste maanden van 1674 op de troepen van den munsterschen bisschop behaalde, hebben toen dien vorst tot den vrede met de republiek gedwongen.

Terwijl zoo aan de noordoostelijke grenzen de wapenen der republiek voordeelen behaalden, en, den vijand van lieverlede

het reeds veroverde weêr ontrukkende, weldra dien vijand op zijn eigen grondgebied zouden bestoken, was de stadhouder onafgebroken waakzaam voor de veiligheid van Holland. Dat gewest werd aan twee zijden bedreigd, te land door de fransche legermagt bij Utrecht, waarover Condé weêr het bevel had verkregen; ter zee door de vereenigde fransche en engelsche vloten, die ongeveer acht duizend man troepen aan boord hadden, bestemd om op het een of ander gedeelte der hollandsche kust te landen. Willem III had de beste maatregelen genomen om eene landing tegen te gaan, of onschadelijk te maken: Wirtz, met zes regimenten voetvolk en ruiterij naar Zeeland gezonden, moest, met de daar reeds aanwezige magt, dat gewest tegen eene landing des vijands beveiligen; de hoofdmagt stond in Holland op verschillende punten der kust vereenigd; en het landvolk was gewapend en gereed om zich bij het leger aan te sluiten, wanneer de vijand op die kust zijne troepen aan wal wilde zetten. De linie van onderwaterzettingen sterker willende maken, deed de stadhouder Nieuwersluis bezetten (14 Mei) en daar eene schans opwerpen; te vergeefs poogden Condé en Luxembourg, met eene vier duizend man naar dat punt opgerukt, dien arbeid te verhinderen en de Hollanders te verdrijven; na verschillende kleine gevechten bleven de troepen van den stadhouder meester van Nieuwersluis, en werd daardoor meer sterkte gegeven aan de waterlinie, die Holland beschermde.

Soms, wanneer men de hedendaagsche verdedigings-middelen van ons land vergelijkt met die van vroegere eeuwen, verwijst men op de geringe sterkte, welke onze vloot thans heeft, en waardoor het haar onmogelijk wordt gemaakt, om, bij eenen oorlog tegen eene zeemogendheid, meester van de noordzee te blijven en ons tegen eene landing te beschermen; men vindt daarin eene reden, om niet hetzelfde te verwachten van de ver dediging van Nederland in onze dagen, als van die verdediging in 1672, toen de vloot van De Ruijter ons aan de zeezijde beschermde. Die reden is meer schijnbaar dan wezenlijk.

In 1672 en 1673 heeft de vloot van De Ruijter ons aan de zeezijde beschermd, en er heeft geene landing van eene vijandelijke magt op onze kusten plaats gehad; maar ook het tegendeel had kunnen gebeuren. Zeer goed had De Ruijter eene nederlaag kunnen ondervinden; en zeer goed hadden dan de zegevierende koningsvloten het kunnen beproeven, om op de hollandsche of zeeuwsche kusten eene legermagt aan wal te

zetten. Ook dát geval was voorzien, ook daartegen waren maatregelen genomen; en die maatregelen waren van dien aard, dat het als zeker kan worden aangenomen — zooveel als zich daarover iets met zekerheid laat zeggen — dat die vijandelijke landing geheel en al zou zijn mislukt, of, wat meer waarschijnlijk is, uit vrees voor eene nederlaag, niet eens zou zijn ondernomen. De Ruijter's vloot heeft ons vaderland, in die jaren, zeer groote diensten bewezen; maar men moet de zaak niet zóó voorstellen, alsof die vloot het vaderland heeft gered, en alsof, zonder haar, Nederland verloren zou zijn geweest. Stel, dat de Noordzee toen getuige was geweest van eene bloedige nederlaag onzer zeemagt; dat de helft onzer oorlogsvaartuigen door 's vijands vuur vernield, door de golven verzwolgen, of de buit der overwinnaars was geworden; dat de andere helft, vlugtende en ontredderd, 's lands havens had opgezocht; dan nóg was Nederland niet verloren geweest: dan nóg waren er kansen om de vijandelijke legers van onze kusten af te weren. — In onze dagen, nu, door de verbetering van het artilleriewezen, de verdediging zooveel meer gunstige kansen oplevert, zou men even goed, ook zonder vloot, eene landing des vijands kunnen tegengaan.

Maar is in 1673 de redding des lands niet aan de vloot te wijten geweest, zoo is het toch zeker, dat de uitkomst van den strijd ter zee toen eenen gewigtigen invloed op den loop des oorlogs moest hebben: de nederlaag van De Ruijter zou den moed van het hollandsche volk hebben nedergeslagen, onze havens aan 's vijands vernielende aanslagen blootgesteld, onzen handel eene hartewond toegebragt, en ons gedwongen tot voortdurende inspanningen ter verzekering onzer kusten; de zege, door den grooten vlootvoogd behaald, zou daarentegen al die onrust en jammer op den vijand doen nederkomen, de geestdrift der Nederlanders ten hoogsten top verheffen, en Europa het blijk geven van onze sterkte en grootheid.

Willem III, overtuigd van het hooge belang van den op de Noordzee te verwachten kamp, wilde tot den minsten schepeling toe in die overtuiging doen deelen; en in eenen brief, den 22 Mei 1673 aan De Ruijter geschreven, maant de stadhouder, in krachtige, bezielende woorden, iedereen aan tot dapperheid en pligtsbetrachting. Die brief is een merkwaardig gedenkstuk van het heldenkarakter des vorsten: hij begint met daarin zijn leedwezen te kennen te geven, dat „de zaken de lands" hem

den tijd niet gelaten hebben om zich naar de vloot te begeven, en „daar bijeen te zien, zoo veel eerlijke patriotten, die cor„datelijk de hand aan het werk slaan, om het vaderland tegen „vijandelijk geweld te helpen dekken;" hij herinnert verder daaraan, dat De Ruijter's magtige vloot eene van de hechtste steunen des vaderlands is: „de oogen en de harten van alle „ingezetenen van het land, ja van de gansche christenwereld, „zijn daarheen gewend.... en ware het, over zulks, van de „uiterste infamie, dat iemand aan zijn pligt zou ontbreken op „zoo doorluchtig een tooneel." De stadhouder uit dan ook zijn vertrouwen, dat „door het voorzigtig en kloek beleid van uwe" (De Ruijter), „en van diegenen, die bij hem zijn, in deze ge„vaarlijke conjoncture, een nieuwe luister aan de eer bij onze „natie ter zee bevochten, onder Gods zegen, zal worden toe„gebragt; en dat zij oorzaak zullen hebben van haar te ver„blijden, en wij met haar van gezegende instrumenten te zijn „geweest tot het bewerken van eene goede uitkomst in onze „goede zaak." Ten slotte zegt de stadhouder lof en eer toe aan de dapperen, schande en straf aan den pligtvergeten lafaard; en hier is zijne taal zoo streng en indrukwekkend, als ooit een romeinsch veldheer die gebezigd heeft: „Monsr. gelieve alle, „die onder de vlagge zijn, van de meeste tot de minste, des te „verzekeren en te gelijk een ieder in te scherpen, dat geen „hoop van ongestraftheid overig zal zijn aan diegenen, die, „buiten verwachting, haar aan eenige wandevoiren zouden „schuldig maken;.... zoodat aan diegenen, die zich lafhartig „en anders dan als een braaf soldaat en zeeman voor den vijand „zal dragen, niets zoo gevaarlijk is als de havenen van den „Staat, daar hij niet zal kunnen ontgaan, noch de straffe hand „van de justitie, noch de vloek en haat van zijne medeburgers, „die op hem zal vallen en blijven."...

Wanneer wij van Willem III hoegenaamd niets anders kenden dan dezen brief, dan zou die enkele brief genoegzaam zijn, om het groote, het heldhaftige van zijn karakter te doen blijken! Die brief is een voorbeeld van militaire welsprekendheid, van h o l l a n d s c h e militaire welsprekendheid, waarbij niet enkel hoogklinkende woorden gebezigd worden, om een ligt ontvlambaar gemoed op te winden, maar waarbij, in ernstige, krachtige taal, verwezen wordt op wat pligt en eer eischen, op wat de nood des vaderlands gebiedend vordert, en waarbij, aan de eene zijde, de lof en roem wordt voorgespiegeld, die der

dapperheid toekomt; maar tevens, aan de andere zijde, de lafaard bedreigd wordt met „de straffe van de justitie," en met „den vloek en haat van zijne medeburgers, die op hem zal vallen en blijven." Het is eene oude waarheid, dat de welsprekendheid zich wijzigen moet naar het gehalte der menschen, waartegen men spreekt. Wanneer Napoleon, in Egypte, zijne dapperen toeroept: „Soldats, du haut des Pyramides quarante siècles vous contemplent!" dan is dit, ten opzigte van een fransch leger, en vooral van het toenmalige fransche leger, een indrukwekkend, grootsch gezegde geweest, dat op de verbeelding moest werken, dat op moest winden. Maar dwaas zoude het zijn, tegen Britten of tegen Nederlanders zulk eene taal te bezigen; die moet men op eenvoudiger, ernstiger wijze toespreken, en meer degelijke beweeggronden aanvoeren; die moet men, met Nelson, toeroepen: „Engeland verwacht, dat ieder zijn pligt zal doen;" of, met Willem III, daaraan herinneren, dat op den kamp, die zal plaats hebben, „de oogen en de harten van alle ingezetenen van het land, ja van de gansche christenheid, zijn gewend," en dat het dus „van de uiterste infamie zoude zijn, dat iemand aan zijnen pligt zou ontbreken op zoo doorluchtig een tooneel!" Dat is, bij ons, de taal die treft en bezielt, die in geestdrift ontvlamt, die helden kweekt; en dat moet een groot en heldhaftig gemoed zijn, dat moet een man zijn, diė wėl zijn volk kent, die tot dat volk zulk eene taal weet te spreken. — En bekrompenheid alleen kan het, in den aanvoerder eens legers, iets onverschilligs noemen, dat hij welsprekend is; de bekrompenheid, die niet begrijpt, dat men den oorlog niet voert met doode, onbezielde werktuigen, die altijd dezelfde onveranderlijke waarde en sterkte hebben, maar, integendeel, met legers, die, door den geest, welken men hun weet in te boezemen, in kracht, tot in het oneindige, kunnen toenemen. De geestdriftvolle, verhevene taal, waarmede Napoleon, in zijne legerorders, de fransche krijgsscharen toesprak, heeft niet weinig toegebragt tot de uitmuntendheid van die krijgsscharen, en geen gering aandeel gehad aan de overwinningen des grooten veldheers.

Door een Willem III tot dapperheid aangemaand, door een De Ruijter ten strijde gevoerd, kon het niet anders, of Neêrlands vlotelingen moesten zich door uitstekende daden kenmerken; tot driemalen toe (7 Junij, 14 Junij en 21 Augustus 1673) kwam de vloot der republiek in gevecht met de vereenigde konings-

vloten; tot driemalen toe versloeg zij den overmagtigen vijand, en keerde zegevierend in 's lands havens terug. Het ontwerp tot eene landing werd, na dien driemaal herhaalden strijd, door onze vijanden voor goed opgegeven; en op die wijze werd een der gevaren afgewend, die Holland bedreigden, en die Willem III zich nog tot de verdediging deden bepalen.

Het andere gevaar, de zamentrekking van een sterk fransch leger aan de noordelijke grenzen van Frankrijk, ging ook voorbij zonder groot nadeel voor Holland. Lodewijk XIV, zich den 1 Mei aan het hoofd gesteld hebbende van dat veertig duizend man sterke leger, trok daarmede Vlaanderen in, den loop van de Lijs volgende. Den 15 Mei was de fransche heirmagt te Kortrijk; den 24sten tusschen Deinze en Gent. Bruggen werden er geslagen over de breede vaart tusschen Gent en Brugge; Staats-Vlaanderen scheen ten doel te zullen staan aan het geweld van 's vijands wapenmagt. Werkelijk trok Orleans met eene troepenafdeeling van eenige duizend man derwaarts, voornemens Sas van Gent te bemagtigen, waarbinnen hij meende verstandhouding te hebben. Maar de toeleg op die vesting mislukte. Het fransche leger ging toen weêr geheel terug achter de Gentsche Vaart; en, den 29 Mei opbrekende, ging het Lijs en Schelde over, en verscheen den 2 Junij voor Brussel; maar, zich niet ophoudende met het beleg dier stad, zette het den marsch naar Maastricht voort, en verrigtte, den 6 Junij, de insluiting dier vesting.

Toen heeft de belegering van Maastricht plaats, eene belegering, die wij hier niet in bijzonderheden kunnen vermelden, maar waarvan de uitkomst ten volle bewijst, hoe weinig voordeel het bezit van zulk eene vesting oplevert. Dat beleg, in den nacht van den 13 Junij begonnen, eindigt den 1 Julij met de overgave; het heeft dus nog geene drie weken geduurd; toen reeds viel de vesting, en men rekende zich nog gelukkig, dat de bezetting een vrijen uittogt verkreeg. Ware die bezetting in Groningen, of in eene andere vesting geplaatst geweest, waar zij telkens toevoer en ondersteuning had kunnen ontvangen, dan had zij de verdediging oneindig langer kunnen voortzetten, en mogelijk den vijand tot den aftogt kunnen dwingen. De waarde van eene vesting hangt veel minder af van de wijze waarop zij versterkt is, dan van de ligging dier vesting.

Men kan den spoedigen val van Maastricht niet toeschrijven aan de oorzaken, die, in het voorjaar van 1672, zoo menige

vesting deden vallen: gebrekkige verdedigingsmiddelen en pligtverzuim der verdedigers. Maastricht was, in 1673, van alles voorzien, wat tot eene goede verdediging behoorde; en hoewel de bezetting niet de groote sterkte van het vorige jaar had, zoo telde zij toch ongeveer vijfduizend man, eene genoegzame sterkte voor eene vesting, die toen minder omvang had dan in onze dagen. De aanvoerder, Fariaux, was niet uitstekend, wat bekwaamheid en volharding aangaat; maar de meer dan gewone dapperheid, waarmede hij zijne soldaten voorging, maakt het toch onmogelijk hem een slecht bevelhebber te noemen. De bezetting moge in het laatste gedeelte van het beleg eenige zwakheid hebben betoond, maar in het begin niet; en vooral bij den storm, in den nacht van den 24—25 Junij, heeft zij gestreden met een heldenmoed, die den hoogsten lof verdient. Onbillijk zou het zijn te zeggen dat Maastricht gevallen is door pligtverzuim der bezetting.

Maar Maastricht is, in 1673, gevallen, omdat het aangetast werd op eene nieuwe, veel krachtiger en meer afdoende wijze, die dan ook bij de latere belegeringen als regel is gevolgd, en den aanval een erkend overwigt heeft gegeven op de verdediging; Vauban wendde hier het eerst stelselmatig de parallellen en artillerie in groote hoeveelheid aan, — het wapen, dat bij eene belegering het hoofdwapen is. Maastricht is gevallen door den onwil der burgerij, die, door godsdienstige en staatkundige inzigten van de regering der republiek vervreemd, naar de overgave van hare stad haakte, en, geheel verschillende van die heldhaftige burgerij, die in 1579 Parma het hoofd had geboden, thans de bezetting niet tot steun, maar tot vijand was, en, door haar dreigende houding schier tot opstand overslaande, Fariaux verschrikte en het einde van het beleg verhaastte. Maar meer nog dan door dit alles is Maastricht in 1673 gevallen, omdat men de zekerheid had, dat die vesting geen ontzet, geene ondersteuning, geen toevoer had te wachten; omdat men de zekerheid had, dat die vesting, vroeg of laat, vallen moest; dat zelfs de dapperste wederstand dien val niet kon voorkomen; en dat, bij eene langer voortgezette verdediging, ligtelijk de geheele bezetting verloren kon gaan.

De meeste van die oorzaken, die in 1673 Maastricht deden vallen, bestaan in onze dagen ook; en daarom kan, bij een hedendaagschen oorlog, van het verdedigen van Maastricht geen betere uitkomst verwacht worden dan toen; en daarom

zou het zulk eene verderfelijke handeling zijn zich met de verdediging dier stad in te laten en Maastricht als vesting te behouden.

Terwijl de fransche koning met zijne sterke legermagt de Nederlanden binnenrukte, had Condé, die het bevel voerde over de krijgsmagt in Holland, vruchtelooze pogingen aangewend om de inundatiën der hollandsche linie te doen afloopen; in Junij begon hij aan eene soort van belegering van Muiden, eene belegering, die tot niets leidde, maar alleen diende om de onaanvalbare sterkte aan te toonen, die de verschanste toegangen der hollandsche waterlinie hebben.

Het was te vreezen, dat, na de inneming van Maastricht, de hoofdmagt van het fransche leger zich noordwaarts zouden wenden, om, in verband met de verwachte landingstroepen, Holland aan te vallen, of het beleg te slaan voor de noord-brabandsche vestingen. Die laatste handeling verkreeg waarschijnlijkheid, toen, half Julij, Condé met een gedeelte zijner magt Utrecht verliet, stelling nam tusschen Grave en 's Bosch, en daar versterkt werd door een gedeelte der troepen, die Maastricht belegerd hadden. Willem III, om 's Bosch en Breda te beschermen, trok toen te Geertruidenberg een leger bijeen van omstreeks achttien duizend man, waarbij de Spanjaarden beloofden, indien het noodig was, eene magt van vijftien duizend man te zullen voegen: vereenigd wilde men dan het fransche leger opzoeken en slag leveren, wanneer dit het beleg sloeg voor een der noord-brabandsche vestingen.

Maar daartoe kwam het niet; Condé ondernam geen beleg; en Lodewijk XIV, als het ware tevreden met den roem, door de inneming van Maastricht verworven, en niet eens de uitkomst van de worsteling op zee afwachtende, deed zijn sterk leger, zonder iets te verrigten, weêr uiteengaan; — eene handeling, die, met reden, als verkeerd en onverstandig is veroordeeld geworden. De koning zelf ging, met een gedeelte zijner krijgsmagt, naar Lotharingen en den Elzas, om daar eenige onlusten te stillen; een ander gedeelte, onder Rochefort, sloeg het beleg voor Trier, waarvan de keurvorst zich tegen Frankrijk had verklaard; andere afdeelingen gingen het leger van Turenne in Duitschland versterken, of voegden zich bij de magt van Condé in Noord-Braband; en laatstgenoemde veldheer zelf verliet, in Augustus, met eene acht duizend man, het grondgebied der republiek en trok naar Vlaanderen om daar

de Spanjaarden in bedwang te houden. Zoo ging die sterke legermagt uiteen, die, als een dreigend onweder, zich aan de zuidelijke grens onzes lands had zamengepakt; het weinige beleid onzer vijanden was oorzaak, dat die legermagt ons geen ander kwaad aanbragt, dan het niets afdoende verlies van Maastricht.

Willem III heeft nu de handen vrij; en, niets meer voor Holland te vreezen hebbende, is voor hem het oogenblik gekomen om de verdediging met den aanval te verwisselen. Daar het keizerlijke leger echter eerst in September Bohemen verlaat, om naar den Rijn op te rukken, zoo moet de stadhouder de krijgsverrigtingen bij dien stroom nog uitstellen; en hij wil nu, in Holland, den vijand de eerste slagen toebrengen; hij besluit tot het beleg van Naarden.

Er waren gewigtige redenen, om, bij dat beleg, zich niet aan den geregelden, maar langzamen gang van zaken te houden, dien de wetenschap voorschrijft; maar, integendeel, den duur van het beleg te verkorten, al ware het ten koste van eenige opofferingen aan troepen. Naarden, hoewel van eene bezetting van drie duizend man voorzien, had evenwel geen zeer groote sterkte, daar het aanwezige geschut gering in hoeveelheid was en de vestingwerken gebreken hadden. Daarom was er veel kans, om die vesting in weinig tijds te bemagtigen. Aan den anderen kant was er noodzakelijkheid om de belegering in weinig tijds ten einde te brengen, daar men anders te vreezen had, dat de vijand de vesting zou kunnen ontzetten. De landstreek rondom Naarden is volstrekt niet van dien aard, dat een leger zich daar — even als in de omstreken van Woerden — door verschansingen bijna onaanvalbaar kan maken; integendeel, die landstreek, open en toegankelijk, maakt het bijna ondoenbaar, wanneer een sterk vijandelijk leger tot ontzet oprukte, het beleg voort te zetten; dat beleg moest dus met zooveel spoed worden ten einde gebragt, dat de vijand den tijd niet had om een leger tot ontzet te doen opdagen. Het was een dier toestanden, waarin het verstandig is de regels op zijde te zetten, en waarin een dag tijdverlies meer kwaad kan, dan eenige opoffering aan troepen.

Met juistheid beoordeelde Willem III dien toestand, en krachtig en meesterlijk regelde hij daarnaar zijne handelingen. Hij doet aan de eene zijde Grave, aan de andere zijde Bommel bedreigen: even alsof het zijn voornemen was eene dier beide

vestingen te belegeren. Luxembourg, daardoor misleid, trekt met een gedeelte zijner magt in die rigting, en plaatst zich bij Tiel. Het leger des stadhouders verlaat in stilte Noord-Braband, gaat de rivieren over, en trekt met de meeste snelheid door Holland naar Naarden heen; den 6 September sluit de ruiterij des stadhouders die vesting in, en nog in den loop van dien dag komt het geheele leger daarvoor, vijf en twintig duizend man sterk, waaronder zes duizend Spanjaarden. Oogenblikkelijk heeft de belegering plaats, en wordt krachtvol aangevangen; reeds den 7den wordt het vuur van verschillende batterijen op de vesting gerigt; in den nacht van 8 op 9 September worden de loopgraven geopend, die twee dagen later reeds gevorderd zijn tot op honderd vijftig passen afstands van den bedekten weg.

Luxembourg is intusschen te Utrecht teruggekomen, en heeft daar eene magt van dertien à veertien duizend man vereenigd; maar nog onder den indruk van den strijd bij Woerden, acht de fransche veldheer die magt niet genoegzaam om de Hollanders aan te vallen; hij wil eerst nog versterking afwachten. Vóór dien tijd is Naarden reeds gevallen.

In den nacht van den 11 September doet Willem III den bedekten weg bestormen; uitstekende dapperheid wordt daarbij betoond, zoowel door de Spanjaarden van d'Aguerto, als door Palm's zeesoldaten; die moedige hollandsche aanvoerder, gewond, en twee zijner zonen door het lood des vijands naast zich ziende vallen, blijft even onbezweken zijne dapperen aanvoeren, en verdrijft den verschrikten vijand uit den bedekten weg. Met den aanbrekenden dag ziet de ontmoedigde fransche bezetting de troepen des stadhouders alle toebereidselen maken om den hoofdwal te bestormen en de overwinning te voltooijen; die bezetting acht, in weêrwil van hare sterkte, den weêrstand niet langer mogelijk; zij treedt in onderhandeling en geeft, nog den 12 September, de vesting over.

Zoo, door een stouten en beleidvollen aanval, viel Naarden in de magt des stadhouders, na een beleg van slechts vier of vijf dagen, en ten koste van betrekkelijk geringe verliezen. Behalve de meerdere zekerheid, welke de vermeestering dier vesting aan Amsterdam verschafte, zoo gaf zij ook nog het veel grootere voordeel van duidelijk te bewijzen, hoe de Nederlanders thans het overwigt op hunne vijanden hadden, en hoe krachtig dat oorlogsgenie was, dat de legers der republiek bestuurde.

Het najaar van 1673 ziet die krijgsverrigtingen aan den Rijn, die de fransche legers dwingen tot de ontruiming van het grondgebied der republiek; krijgsverrigtingen, dezelfde als die van het vorige jaar, en alleen daarin verschillende, dat zij nu door het geluk bekroond worden.

Terwijl Waldeck met zes regimenten ruiterij en het grootste gedeelte van het voetvolk Holland tegen den vijand blijft beschermen, verzamelt de stadhouder, op het einde van September, bij Roozendaal, in Noord-Braband, ongeveer tien duizend man, grootendeels ruiterij. Eene spaansche magt van vijftien duizend man zal zich daarbij voegen, en Willem III het opperbevel voeren over het vereenigde leger. Eenige dagen verloopen met het bepalen van het oorlogsplan — altijd eene omslagtige handeling, wanneer het bondgenooten geldt, wier inzigten zelden geheel overeenstemmende zijn; — den 12den en 13 October begint het hollandsche leger zijn opmarsch; den 16den vereenigt het zich, bij Lier en Herenthals, met de spaansche krijgsmagt; het verbondene leger trekt op Venlo, en gaat daar, den 22 October, op den regteroever der Maas over.

De stadhouder zet toen, in zuidelijke rigting, tusschen Maas en Rijn, den marsch voort over het guliksche en keulensche grondgebied; er is niets, dat hem daar kan weêrhouden; en eene volkswapening, in het stadje Rhijnbach vereenigd, wordt uiteengedreven door het stormenderhand innemen van dat plaatsje (2 November). Den 3 November vereenigt zich Willem III tusschen Bonn en Andernach met het keizerlijke leger; — Montecuculi, de aanvoerder van dat leger, had door beleidvolle handelingen Turenne weten te misleiden, en dat fransche legerhoofd naar het hoogere gedeelte van den Rijn doen trekken, om daardoor een gevreesden inval in den Elzas te keer te gaan; de keizerlijke veldheer was daarop ongehinderd bij Coblenz den Rijn overgegaan, en voegde zich toen zonder moeite bij Willem III.

Oogenblikkelijk daarop slaat de legermagt der bondgenooten het beleg voor Bonn, en doet die vesting, na een achtdaagsche verdediging (5—13 November), vallen; ook Brühl, Lechenich, Kerpen en Duren worden bemagtigd; de staten van den keurvorst van Keulen zijn bijna geheel overheerd; en de sterke legermagt van Willem III en Montecuculi, vereenigd ongeveer

zestig duizend man uitmakende, en is tot aan de Moezel meester van bijna de geheele landstreek tusschen Maas en Rijn, en maakt daardoor den toestand van Luxembourg's leger in Holland, bij langer verblijf aldaar, ten hoogste gevaarlijk.

De minste tegenspoed, door de fransche wapenen toen ondervonden, kon de reeds zoo onzekere gemeenschap van Luxembourg's legermagt met Frankrijk geheel afbreken, en die legermagt — in alles nog meer dan vijftig duizend man tellende — geheel doen insluiten en verloren gaan. Het besef van dat dreigende gevaar doet Lodewijk XIV het besluit nemen, om onverwijld het grondgebied der republiek door zijne heirmagt te doen ontruimen. Die ontruiming vangt nog in November aan, en wordt in de eerste maanden van 1674 ten einde gebragt.

Het is hier de plaats niet, om de bijzonderheden van die ontruiming te vermelden, of de verdere gebeurtenissen van den tegen Frankrijk gevoerden oorlog te schetsen; het is onnoodig de afpersingen te vermelden, waaraan zich de fransche bevelhebbers, bij het verlaten der hollandsche steden, schuldig maakten, en te zeggen, hoe zij, die als veroveraars daar binnen waren getrokken, als roovers daaruit gingen; het behoort niet tot ons bestek, om de maatregelen te beschrijven, door den stadhouder genomen, om den terugkeer des vijands naar Frankrijk nog verhindering in den weg te leggen. Genoeg zij het te zeggen, dat in de lente van 1674 Frankrijk van al zijne veroveringen op het grondgebied der republiek niets anders had overgehouden, dan de vestingen Grave en Maastricht; en dat in dat jaar — toen Oranje's grootsche ontwerpen, om den oorlog op fransch grondgebied over te brengen, door de jammerlijke tegenstreving zijner bondgenooten onuitgevoerd bleven, en het bloedige slagveld van Séneffe den stadhouder en zijne soldaten wél onsterfelijke glorie had doen verwerven, maar geene beslissende overwinning, – Willem III zich tegen Grave wendde, en die heldhaftig verdedigde vesting voor zijne wapenen deed bezwijken.

Wij moeten natuurlijk al die latere oorlogsgebeurtenissen onvermeld laten, waarvan de eene zich aan de andere schakelt, en die van de geheele loopbaan van Willem III eene bijna onafgebrokene worsteling tegen Frankrijks heerschzucht hebben gemaakt; wij laten een ander het verhaal over van dien Ilias

van veldslagen en belegeringen, waarvan Braband en Vlaanderen — de gewone kampplaatsen der europesche legers — toen het tooneel zijn geweest. Alleen de jaren 1672 en 1673 hebben wij willen herdenken, die jaren, toen de furie des oorlogs op Hollands eigen grond woedde, en ons vaderland in dreigend gevaar was van te vergaan; wij hebben alleen willen schetsen, hoe dat vaderland toen behouden is gebleven, en hoe het genie van een groot man toen 's vijands legerscharen eerst tegenhield aan de grenzen van Holland, en later, door stoute, goedberekende bewegingen, die legerscharen in korten tijd dwong, om door eene overhaaste ontruiming van ons land hunne geheele vernieling te ontgaan.

Indien wij niet te verre beneden ons onderwerp zijn gebleven; indien het ons, bij die schets der krijgsgebeurtenissen van 1672—1673, niet aan alle duidelijkheid ontbroken heeft, dan moeten wij onzen lezers de overtuiging hebben gegeven van de groote verdedigingskracht, die ons land bezit; — in ons oog zijn de gebeurtenissen van die jaren daarvan de onomstootelijke bewijzen. Het is buiten alle waarschijnlijkheid, dat ons land ooit weêr, tegen zoo magtige vijanden en onder zulke ongunstige omstandigheden als in 1672, een kamp zal hebben te voeren. Moeten wij, om dit aan te toonen, herinneren aan dat alles, wat toen, menschelijkerwijze gesproken, onzen wissen ondergang scheen te moeten na zich slepen? De groote overmagt onzer vijanden, waaronder zich de twee magtigste vorsten der Christenheid bevonden; onze eigene zwakheid, verlaten als wij waren door bondgenooten en verscheurd door twisten en partijschappen; Frankrijk's legermagt, zoo geducht als toen nog ooit legermagt te velde was verschenen; geducht, minder nog door hare getalssterkte, dan door de uitmuntendheid der troepen en door het genie der aanvoerders; de zwakheid van ons eigen leger, zoo klein in getal, zoo ordeloos, zoo slecht zamengesteld, zoo ellendig aangevoerd; de vestingen, waarop men zijn vertrouwen had gesteld, in menigte bezwijkende, bijna op het enkele gezigt van 's vijands heirscharen; de slechte maatregelen tot verdediging van den IJssel genomen; de Rijn, door Montbas verlaten en zonder moeite door den franschen koning overschreden; de grootste helft van het leger der republiek opgeofferd aan dat dwaze bezet houden der sterke steden aan den IJssel; de onkunde, de lafheid of het verraad van een aantal bevelhebbers 's vijands zegepralen gemakkelijk ma-

kende; de verdediging van Holland niet in het minste voorbereid; de wanorde en vrees, alom heerschende; het oproer de steden verscheurende en de krachten van den staat verlammende; Overijssel in openlijk verdrag tredende met den vijand; de ontbinding, de ondergang der republiek, door de meesten als onvermijdelijk gesteld..... maar, waar zouden wij ophouden, wanneer wij dat alles wilden opnoemen, wat, in 1672, onze vijanden begunstigde, en de verdediging van ons vaderland moeijelijk en schier hopeloos maakte!

Toch is ons vaderland, toen, behouden gebleven; toch heeft het toen, zonder daardoor afbreuk te lijden, dien storm doorgestaan, die het een wissen ondergang scheen aan te brengen; de woedende golven hielden soms het staatsvaartuig geheel overdekt en schenen het te hebben verzwolgen; maar de krachtige hand des bekwamen stuurmans wist dat vaartuig ongedeerd in de veilige haven te brengen.

Hebben wij dan niet het regt, — wij, die alle waarschijnlijkheid voor ons hebben, dat bij latere oorlogen de kansen voor ons nooit zóó ongunstig zullen zijn als in 1672, — hebben wij dan niet het regt om te hopen, dat die oorlogen ons niet ten ondergang zullen brengen, daar fellere aanvallen, vroeger, ons niet hebben doen bezwijken? en rust dan op ons niet de pligt, om, doordrongen van die overtuiging van de sterkte onzes lands, de toekomst rustig te gemoed te gaan, en een oorlog, dien wij niet kunnen vermijden, onbevreesd aan te vangen en vol te houden, vertrouwende op de natuurlijke sterkte van ons land, op onze eigene krachtsinspanning, en bovenal op de beschermende hand van het Opperwezen.

En niemand duide het euvel, dat wij hier op hoogere magt verwijzen, om ons vertrouwen op de toekomst van Nederland te regtvaardigen. Wij weten het, van zulk eene verwijzing is dikwijls misbruik, het ergerlijkste, schandelijkste misbruik gemaakt door hen, die den naam van het Opperwezen bezigden, om daardoor onwettige, misdadige handelingen een vernis van heiligheid te geven; door die huichelaars, die, naar Vondel's uitdrukking:

„Godt voeren in den mont, de valschheit in 't gemoedt."

Te dikwijls heeft de heerschzucht der vorsten, de bekrompene dweepzucht der volkeren, het Opperwezen aangeroepen, zelfs

bij de wederregtelijkste handelingen, zelfs bij de onregtvaardigste oorlogen, en den schijn aangenomen, of in den waan verkeerd, dat zij daarbij op de hulp des Hemels hadden te rekenen. Te dikwijls is, ook bij ons, de uitdrukking: de „God van Nederland" gebezigd, in dien zin, alsof wij, even als het vroegere Israël, een uitverkoren volk waren, dat meer dan anderen op deugd en heiligheid kon bogen, dat meer dan anderen op de Voorzienigheid kon vertrouwen, dat meer dan anderen op al zijne handelingen den zegen des Hemels kon verwachten! Dat zijn denkbeelden, die wij niet deelen, die wij ver van ons werpen; wij gelooven niet aan die regtstreeksche inmenging der Hemelsche Oppermagt in alle onbeduidende en nietige menschelijke handelingen; wij gelooven niet, dat men het regt heeft om, bij elken oorlog, op de goddelijke bescherming te rekenen. Maar dát staat bij ons vast, dat het Opperwezen alles wat op aarde regtvaardig en goed is, bijstaat en schraagt; en dat het volk, dat trouw en eerlijk en rein van zeden is, dat geen onregt pleegt, geene onderdrukking uitoefent, geene onregtvaardige oorlogen voert, maar zich mannelijk weet te verdedigen tegen willekeur en dwingelandij, — dat zulk een volk, wanneer het alles heeft aangewend, wat menschelijk beleid en menschelijke krachten vermogen, gerustelijk, bij het voeren van een oorlog, op de bescherming des Hemels mag rekenen, en gerustelijk er op mag vertrouwen, dat de woorden dier zinspreuk: „God zij met ons," geen ijdele woorden zijn. Bekrompen, armzalig bijgeloof is het, om, terwijl men zelf niets doet en met de armen over elkander gekruist, werkeloos blijft, alles af te wachten van de werking van het Opperwezen; maar verstandige, verlichte godsdienstzin is het, wanneer een volk, in eene eerlijke, regtvaardige zaak, op de hulp des Hemels vertrouwt, wanneer het eerst zelf alles gedaan heeft, wat men billijkerwijze kan vorderen, om die zaak te doen triomferen.

Het verhaal der gebeurtenissen van 1672 en 1673 leert ons, hoe groot de sterkte van ons vaderland is; dat verhaal leert ons ook, wat het voorbeeld, de werking, de leiding van een groot man vermag op den loop der gebeurtenissen.

In 1672 heeft Nederland zijn behoud te danken gehad aan Willem III; zonder hem, zou het, door schrik verlamd, aan geen tegenstand denkende, geene mogelijkheid ziende om 's vijands wapenmagt tegen te houden, eene weerlooze prooi des franschen konings zijn geweest; het zou verdwenen zijn uit de rij

der onafhankelijke staten. Willem III wist den moed zijner landgenooten te doen herleven, hunne geestdrift op te wekken, hen bekend te maken met de krachten, die in hen sluimerden; zijn beleid was het, dat van Holland eene onneembare vesting maakte, eene sterke burcht en veilige wijkplaats, eene vaste rots, waarop de woedende golven der vreemde dwingelandij zich zonder vrucht kwamen breken. Hij was het zwaard en de beukelaar van het nederlandsche volk; hij hield de heirmagten des vijands tegen; en zijn genie was het, dat dien vijand dwong, het grondgebied der republiek geheel te ontruimen en het reeds buitgemaakte weder prijs te geven.

Wat vooral bewondering verdient in den grooten stadhouder, is zijne onbepaalde toewijding aan de zaak des vaderlands. Hij, die aan het hoofd van een volk wil staan, moet zich die grootsche bestemming waardig betoonen, door elk kleingeestig eigenbelang ter zijde te stellen, en aan niets anders te denken dan aan het belang van het algemeen; de zorg voor het algemeene welzijn moet de drijfveer zijner handelingen zijn; hij moet zich geheel en al vereenzelvigen met het volk, dat hij regeert; den bloei, de grootheid, den roem van dat volk moet hij als de zijnen beschouwen; de rampen en wederwaardigheden, die het treffen, mogen hem nooit koud en onbewogen laten; eene beleediging, een hoon, dat volk aangedaan, moet hij even levendig en smartelijk gevoelen, alsof zij hem persoonlijk golden.

Zóó is het, dat een heerscher een geheel volk met den sterken band van achting en genegenheid aan zich verbindt; zóó is Napoleon's naam, in Frankrijk, groot en gevierd geworden en gebleven. Want, hoe verschillend men ook moge oordeelen over dien franschen keizer; hoe strenge berisping men ook moge uitspreken over vele zijner daden; toch is het onmogelijk niet eerbied te gevoelen voor den man, die, bij al zijne handelingen, steeds het belang, de eer en de grootheid van zijn land voor oogen had, en daaraan alle zelfzucht, alle eigenbelang opofferde; toch is het onmogelijk niet met bewondering getroffen te worden door de majesteit, waarmede hij wist te spreken als de vertegenwoordiger en kampvechter van een groot volk. Zie hem onder anderen, in dat jaar 1814, toen de heirscharen van het verbondene Europa, Frankrijk's bodem overstroomden, en de val van den keizerlijken troon zoo goed als zeker was; nóg willen de vijanden van Napoleon dien troon overeind laten; nóg willen zij hem als gebieder van Frankrijk erkennen, mits hij

toestemme in een vredesverdrag, dat aan Frankrijk verschillende gewesten ontneemt. Met verontwaardiging weigert Napoleon dit: „hoe!" roept hij met drift uit tegen hen, die hem het aannemen van dien vrede aanraden, „wilt gij, dat ik zulk een „verdrag onderteekenen en mijn eed met voeten trappen zal? „Ongehoorde tegenspoeden hebben mij de belofte kunnen ont„wringen afstand te doen van mijne veroveringen; maar ook „die weg te geven, die vóór mij gemaakt zijn; het erfgoed te „smaldeelen, dat mij met zooveel vertrouwen is ter bewaring „gegeven; tot loon van zooveel opofferingen, van zooveel bloed, „van zooveel zegepralen, Frankrijk kleiner te maken, dan ik „het gevonden heb, — dat nooit! dat ware lafheid of verraad!... „Wat zou ik voor de Franschen zijn, als ik hunne vernedering „had onderteekend?... liever wil ik mij aan de wreedste ram„pen des oorlogs blootstellen."

Waarom halen wij hier die grootsche verhevene woorden des franschen keizers aan? Waarom anders, dan om dááraan te herinneren, dat wij in onze vroegere geschiedenis bijna dezelfde woorden, schier dezelfde handeling kunnen aanwijzen. Onze jaarboeken hebben het opgeteekend, dat, toen in 1672 Neêrlands ondergang zoo goed als zeker scheen en onze vijanden Willem III groote persoonlijke voordeelen aanboden, wilde hij maar zijne zaak afscheiden van de zaak van Nederland, de stadhouder dit voorstel met verontwaardiging van zich afwees; en ieder onzer kent die verhevene belofte, toen door den held gedaan, van zijn lot onverbrekelijk te verbinden aan het lot des vaderlands, en, moest dit vallen, dien val niet te overleven, maar in de laatste verschansing, vechtende den dood te vinden. De naam van Willem III heeft bij ons dezelfde aanspraak op populariteit en bewondering, als die van Napoleon in Frankrijk; hij ook heeft geen oogenblik geaarzeld, toen er gekozen moest worden tusschen eigenbelang en algemeen welzijn; hij ook heeft zijn bijzonder voordeel opgeofferd aan het heil van het vaderland.

En hij is niet de eenige man geweest van zijn doorluchtig stamhuis, die zoo doordrongen was van het gevoel der vaderlandsliefde, dat dit alle andere gedachten en gevoelens beheerschte en tot zwijgen bragt; er is er zelfs een, bij wien zich dat gevoel, indien mogelijk, nog op verhevener, zielroerender wijze heeft geuit. De kogel, door een sluipmoordenaar afgeschoten, heeft den Vader des Vaderlands, den grooten grondlegger

van onzen Staat, getroffen; Willem I is doodelijk gewond in de armen der zijnen neêrgevallen; zijn leven stroomt met zijn bloed weg; zijne aardsche loopbaan is haren eindpaal nabij. In die plegtige, geduchte oogenblikken, waarin ziel en ligchaam scheiden, en de eeuwigheid hare geheimzinnige poorten ontsluit, denkt de Zwijger nog altijd aan zijn geliefd Nederland; zijne laatste gedachten, zijne laatste beden, zijn aan dat vaderland gewijd; en terwijl de schaduwen des doods zich reeds voor zijne oogen uitspreiden, beveelt hij nog met stervende stem het verweesde volk aan de hoede van het Opperwezen aan: „Mon Dieu! „mon Dieu! ayez pitié de moi et de ton pauvre peuple!”

AANTEEKENINGEN.

Bladzijde 181. *Oorlog voor de regtbank der zedelijkheid te veroordeelen.*

Dat de oorlog van 1672, van de zijde onzer vijanden, eene schandelijke en misdadige handeling was, is iets dat thans al gemeen erkend wordt. Een van Frankrijk's kundigste en verlichtste mannen, Michel Chevalier, heeft, nog onlangs, daarvan gezegd:

„Que ne donnerions-nous pas aujourd'hui pour déchirer de „nos annales la conduite superbe de Louis XIV envers la Hol„lande, ou les scènes de Bayonne entre Napoléon et les princes „espagnols?"

(„Journal des Débats" van 7 October 1851).

Bladz. 183. *Over de sterkte van het fransche leger.*

De meest waarschijnlijke sterkte van het leger waarmede Lodewijk XIV in Mei 1672, de Nederlanden aanviel, is ongeveer 100 à 120,000 man; de munstersche en keulensche troepen daar niet onder gerekend. De heeren Van Sypestein en De Bordes nemen, in het eerste gedeelte van hun werk, ook

die sterkte aan; in het tweede gedeelte schijnen zij echter die sterkte te hoog te vinden, zich daarbij grondende op uitvoerige berekeningen. Volgens die berekeningen zou de fransche legermagt, in October 1672, in en bij de Nederlanden, aldus zamengesteld geweest zijn:

De troepen in de veroverde nederlandsche provinciën	40,700	man.
Het leger van Turenne	16,000	„
De troepen in Limburg	4,600	„
En hier bij voegende de troepen die met Lodewijk XIV naar Frankrijk zijn teruggekeerd.	7 à 8,000	„
Dan zou zou de geheele sterkte der fransche krijgsmagt geweest zijn	69,300	man.

De genoemde schrijvers besluiten daaruit, dat, in Mei 1672, het leger van Lodewijk XIV, niet zoo sterk is geweest als wordt opgegeven.

Hierop valt aan te merken:

Dat men bij die sterkte van October 1672 nog voegen moet, de verliezen en verminderingen in den loop van den veldtogt ondervonden. De heeren Van Sypestein en De Bordes nemen aan, dat de bataillons infanterie bij het begin van den veldtogt 800 man sterk waren, en in October slechts 600. Om de aanvankelijke sterkte van het leger te vinden, zou men dus, wanneer dat leger alleen uit infanterie bestond, de sterkte van October 1672 met een derde moeten vermeerderen; dus, bij de 69,300 man, optellen 23,100 man; waardoor men reeds komt tot een geheel bedrag van 92,400 man.

Maar het leger bestond ook voor een sterk gedeelte uit ruiterij; en dit wapen had grootere verliezen ondervonden dan de infanterie; daar de kompagnie ruiterij, volgens de opgaven der heeren Van Sypestein en De Bordes, aanvankelijk 50 paarden sterk was, en in October slechts 30. Hoe sterk de ruiterij

was bij het begin van den veldtogt, is moeijelijk te bepalen; maar minstens moet men die sterkte op eene 20,000 paarden stellen, wil men eenig geloof hechten aan de verzekering der fransche schrijvers, dat Condé, na den overtogt van den Rijn, met twintig duizend ruiters en evenveel infanteristen op Amsterdam wilde marcheren. Daar de kompagnie ruiterij van 50 tot op 30 paarden was verminderd, zoo moet men van de aanvankelijke sterkte van 20,000 man, twee vijfde of 8,000 man aftrekken; waardoor men 12,000 man vindt, voor de sterkte der ruiterij in October. Bijgevolg was van de 69,300 man, in October de geheele sterkte des legers, nog 57,300 man infanterie; hierbij voegende een derde of 19,100 man voor de geledene verliezen, dan verkrijgt men voor de sterkte der fransche infanterie, bij het openen van den veldtogt, 76,400 man. Eene infanterie van 76,400 man, en eene ruiterij van 20,000 man, geeft eene geheele sterkte van 96,400 man.

Neemt men hierbij in aanmerking, dat er ook nog iets moet gerekend worden voor de artillerie, de pontontrein enz., dan is het duidelijk, dat men het legér van Lodewijk XIV, bij het begin van den veldtogt, veilig op eene honderd duizend man mag begrooten; hierbij altijd de berekeningen der heeren Van Sypestein en De Bordes volgende.

Overbodig is het hier bij te voegen, dat die begrooting van de sterkte van het fransche leger, met geene wiskunstige naauwkeurigheid kan verrigt worden, maar alleen op de waarschijnlijkheid berust.

Bladz. 186. *Napoleon's oordeel over Turenne.*

In het 6de deel van de „Bibliothèque historique et militaire" van Liskenne en Sauvan, heeft men de mémoires van Napoleon, en daarin, van bladzijde 797 tot 853, het kritisch overzigt van Turenne's veldtogten door den franschen keizer. Dat overzigt, dat de studie van ieder officier overwaardig is,

bevat herhaaldelijk den lof van Lodewijk's grooten veldheer; lof, die zulk eene hooge waarde heeft, omdat zij gegrond is op de scherpzinnige ontleding der feiten, en van zulk een uitstekenden beoordeelaar komt.

Zoo zegt de fransche keizer, onder anderen, over de laatste gebeurtenissen van het jaar 1672:

„La marche de Turenne sur la rive droite du Rhin, pour „soutenir les alliés du roi, est à la fois politique et militaire; „il fut insensible aux murmures de son armée. Les soldats virent „avec peine une campagne d'hiver dans un pays éloigné, dans „le temps qu'ils soupiraient pour leurs quartiers d'hiver. Ses „marches, des portes d'Amsterdam à celles de Munster, de „Cologne, de Trèves, sont rapides et dignes d'être remar„quées."

En, over de krijgsverrigtingen in het begin van 1673:

„Le maréchal fait dans cette campagne des marches plus „longues que celles de la campagne précédente. Pendant l'hi„ver de 1672 à 1673, il va du Bas-Rhin au Weser, bravant les „frimas des régions septentrionales: 1°. il sauve l'électeur de „Cologne et l'évêque de Münster, alliés du roi; 2°. bat l'armée „prussienne, et contraint le grand-électeur à se détacher de „l'empereur et à faire la paix. C'est bien employer son temps „et tirer bon parti de marches forceés et bien fatigantes."

BLADZ. 190. *Oordeel van Napier over Willem* III.

Bij het nalezen van Napier is ons gebleken dat die britsche schrijver n i e t w o o r d e l ij k zoo over Willem III heeft geoordeeld als hier gezegd wordt; maar, om aan te toonen dat het z a k e l ij k toch hetzelfde is, wordt de daartoe betrekking hebbende plaats hier medegedeeld; zij is te vinden in het 6de deel, bl. 658—659, van de „History of the war in the Peninsula":

„The detestable distinction of sporting with men's lives bij „whólesale, attaches to no general, on the records of history,

„save the Orange William, the murderer of Glencoe.... that cold-„blooded prince who fought at St. Denis, with the peace of „Nimeguen in his pócket, because he would not deny „him self a safe lesson in his trade.”

Dat Willem III in 1678 te St. Denis slag zoude hebben geleverd, „terwijl hij den vrede van Nijmegen in zijne zak had;” dat hij zoude gezegd hebben „die gelegenheid niet te willen „laten voorbij gaan om, zonder schade, eene les in de veldheers-„kunst te nemen,” dit is eene onwaarheid. Er is, mogelijk, aanmerking te maken op het slagleveren, op het oogenblik dat het sluiten van den vrede zeer waarschijnlijk was; maar het is bewezen, dat, op het oogenblik van den veldslag, de stadhouder nog niet officiëel onderrigt was van den gesloten vrede.

Het vermoorden der schotsche hooglanders te Glencoe, in Februarij 1693, is eene schandelijke daad van barbaarschheid geweest; maar het parlement van Schotland, dat feit met die benaming brandmerkende, heeft tevens als den schuldige genoemd, een der staatsdienaars van Willem III, die door valsche opgaven dien vorst had misleid.

Bladz. 191. *Oordeel der fransche militaire schrijvers over Willem* III.

Het algemeene gevoelen over Willem III, als legerhoofd, is minder gunstig, omdat dit gevoelen, bijna uitsluitend, gegrond is op de verhalen der fransche militaire schrijvers. Die schrijvers, voor zoo ver zij tijdgenooten van den stadhouder waren, schreven geheel onder den invloed van hunne slaafsche bewondering voor de grootheid van Lodewijk XIV; van daar die geringschatting jegens den stadhouder, die miskenning van zijne uitstekende oorlogsdaden. De latere fransche schrijvers hebben in die geringschatting en miskenning gedeeld, daartoe gedreven door de volksijdelheid, den Franschman zoo eigen. Vreemde krijgskundigen, alle kritisch onderzoek verzuimende, hebben

zich bepaald tot het naschrijven der fransche werken; zoo heeft Kausler, in zijne bekende atlas van veldslagen, bij het tijdvak van Willem III, bijna altijd De Quincy tot leidsman genomen, een schrijver wiens oppervlakkigheid en onjuistheid, bij eenig onderzoek in het oog moeten vallen.

Er is echter een militair schrijver — en zijne woorden wegen die van honderd anderen op — die Willem III meer naar waarheid heeft beoordeeld: Clausewitz heeft zich niet bepaaldelijk bezig gehouden, met de behandeling der veldtogten van den stadhouder; maar hier en daar komen er, in zijne werken, plaatsen voor, die aantoonen dat hij den oranjevorst als geen gewoon legerhoofd beschouwde. Zoo vindt men, in zijn werk: over den oorlog (2de deel, bl. 94 van de hollandsche vertaling), daar, waar over den veldtogt van 1672 wordt gesproken, de uitdrukking: „de verstandige, schrandere en krachtige leiding „van Willem van Oranje."

BLADZ. 194. *Gevoelen van Frederik Hendrik over de menigte der vestingen.*

„Men had in allen gevalle eens behooren te gedenken aan „de recommandatie die prins Frederik Hendrik, hoogloffelijker „memorie, drie à vier uren voor zijnen dood, deed aan den „heer Quiryn van Lobbrecht, controleur van de generaliteits „fortificatiën, die hij bij hem ontboden had: dat men vijf der „voornaamste generaliteitssteden van alles wel behoorde te pro„vianderen en te onderhouden; dat de andere generali„teits forteressen van minder belang waren „daarvan men in tijd van gevaar eenige zoude „mogen demolieeren enz."

(„'t Verwerd Europa" van Mr. Petrus Valkenier, 1ste deel, bl. 299.)

Bladz. 196. *Haarlem, in 1572, bijna overgegeven, zonder wederstand.*

In „P. C. Hooft's zevende boek der Nederlandsche Historiën," kan men lezen, dat toen in de vroedschap van Haarlem, in 1572, de vraag gesteld werd, of men zich zoude verdedigen of aan den Spanjaard onderwerpen, de meerderheid voor de onderwerping was; zoodat reeds eene bezending, bestaande uit jonkheer Christoffel Van Schagen, de oud-burgemeester Dirk de Vries en de pensionaris Mr. Adriaan Van Assendelft, naar Amsterdam werd gezonden, om met don Frederik de Toledo te onderhandelen; toen Ripperda door zijne krachtige welsprekendheid, de burgers van Haarlem deed besluiten, om de onderhandelingen af te breken, en die verdediging te beginnen welke Haarlem's naam met eenen onsterfelijken roem heeft omgeven.

Bladz. 201. *Ontwerp om Nederlandsche bezetting te leggen in Keulen.*

Het voorstel om in Keulen eene sterke nederlandsche bezetting te plaatsen en daardoor de fransche legers tegen te houden, schijnt bij de bewindhebbers der republiek te zijn geopperd, zonder dat het evenwel ernstig werd ter harte genomen; en het is eene vergissing, wanneer Wagenaar dat voorstel aan den kolonel der infanterie Bamphield toeschrijft. Uit het werk der heeren Van Sypestein en De Bordes ziet men echter, dat, naar Bamphield's oordeel, het leger der republiek, bij den aanvang van den veldtogt, eene stelling moest nemen tusschen Rijnberk en Burik; — eene handeling die, had zij plaats gehad, denkelijk het geheele hollandsche leger ten ondergang zou hebben gebragt, en het vaderland verloren hebben doen gaan. Bij elke verdediging van ons land tegen een' overmagtigen vijand, moet de aanvankelijke plaatsing van het nederlandsche leger altijd

zóó wezen, dat dit leger verzekerd is van zijnen ongehinderden terugtogt op het eigenlijke Holland; in die stelling, door Bamphield aangeraden, was die terugtogt hoogst onzeker en onwaarschijnlijk.

BLADZ. 203. *Frankrijk in den zevenjarigen oorlog; Pruissen in* 1806.

Wil men zien tot welk eene laagte een ellendig krijgsbestuur zelfs de meest militaire natie kan doen dalen, men zie dan de jammerlijke rol door de fransche legers in den zevenjarigen oorlog gespeeld; men leze, met welk eene bittere verontwaardiging, Napoleon, in zijn „Précis des guerres de Frédéric II," daar over spreekt. Van Rossbach, onder anderen, zegt de fransche keizer:

„Le résultat de la bataille de Rossbach n'est point extra„ordinaire: 22 à 26,000 Prussiens, troupes d'élite ot bien com„mandées, devaient battre 45 à 50,000 hommes de troupes „de l'empire et Françaises de ce temps, si misérablement com„mandées; mais ce qui a été un sujet d'étonnement et de honte, „c'est d'avoir été battu par six bataillons et trente escadrons. „Ce n'est pas une armée composée de pareilles troupes, com„mandée par de pareils officiers, dont l'âme et l'esprit étaient „si faibles, dont tous les ressorts étaient si mous, qui pouvait „entreprendre une marche de flanc devant une armée bien „constituée." („Bibliothéque historique et militaire," 6de deel, bl. 871).

Dat pruissische leger, zoo uitmuntend onder de leiding van Frederik II, verbasterde geheel en al, onder het onverstandige en zwakke bestuur dat, na dien held, optrad; en in 1806, geen halve eeuw na de luisterrijke veldslagen van den zevenjarigen oorlog, maakt zich dat leger schuldig aan ongehoorde daden van lafheid en pligtverzuim: Stettin, eene vesting, goed versterkt, van alles voorzien en met meer dan 5000 man bezet,

geeft zich op de eerste opeisching over, aan eene brigade fransche huzaren, die niet meer dan duizend paarden telde; en op denzelfden dag (29 October 1806) legt, te Pasewalk, eene pruissische magt van eenige duizend man, de wapens neer voor een paar regimenten fransche ruiterij, en — wat het ongehoordste is — moet daartoe den vijand aan wien zij zich wil overgeven, nog eerst laten opzoeken, daar deze nog niet nabij is!

BLADZ. 210. *De overtogt van den Rijn.*

Het schitterende dat de vroegere fransche schrijvers in dien overtogt van den Rijn hebben willen zien, verdwijnt geheel en al, wanneer men in het werk der heeren Van Sypestein en De Bordes de bijzonderheden leest (1ste deel, bl, 69), „dat uit „eene brief van de gedeputeerde te velde, van 8 Junij 1672," — dus maar vier dagen voor de overtogt — „blijkt dat, op dat „tijdstip, de koeijen bij Schenkenschans door den Rijn liepen, „en dat dus daar niet meer dan drie voet water moet gestaan „hebben, zoodat de waterhoogte bij het tolhnis, vier voet „(1,20 à 1,30 nederl. el) moet geweest zijn."

Over Montbas is het oordeel uiteenloopend. Wij gelooyen dat hij geen opzettelijk verraad heeft gepleegd; maar dat hij in zijne blinde vrees van het slagtoffer eener intrigue zijner vijanden te worden, zich aan eene daad heeft schuldig gemaakt, die altijd als eene lafhartigheid veroordeeld moet worden.

BLADZ. 211. *Cromwell's dood, volgens Pascal.*

„Cromwell allait ravager toute la Chrétienté: la famille royale „était perdue et la sienne à jamais puissante; sans un petit „grain de sable qui se met dans son urétaire. Rome même allait „trembler sous lui. Mais ce petit gravier, qui n'était rien ailleurs, „mis en cet endroit, le voilà mort, sa famille abaissée et le roi „rétabli." (Pascal, „Pensées.")

BLADZ. 212. *Over den IJssel als verdedigingslijn.*

Het is bekend, dat er, ten aanzien van de waarde van den IJssel als verdedigingslijn, bij ons twee verschillende gevoelens bestaan. Volgens het eene gevoelen kan men, door het daarstellen van inundatiën op verschillende gedeelten van den regteroever, door het bezetten der vestingen Deventer, Zutphen en Doesburg, en door het aanleggen van eene verschanste stelling nabij de monding des IJssels, bij Kampen en Zwolle, en door eene tweede verschanste stelling in de Overbetuwe bij den bovenmond van den IJssel, die rivier eene zoodanige sterkte geven, dat men daar het talrijkste leger des vijands kan tegenhouden. De voorstanders van het andere gevoelen zijn van oordeel, dat, zelfs met al die versterkingsmiddelen — die er nog niet zijn, en wier daarstelling groote uitgaven met zich voert — de IJssel toch geene verdedigingslijn is, waar achter men een' talrijken en ondernemenden vijand voortdurend zal tegenhouden; dat men dus geen te groot belang in den IJssel moet stellen, maar die rivier alleen moet beschouwen, als een middel om eenigen tijd het doordringen van den vijand te verhinderen, maar niet voortdurend te beletten; dat Deventer, Zutphen en Doesburg, bij die kortstondige verdediging van den IJssel, voordeelen kunnen opleveren als t ij d e l ij k e vestingen, maar dat men die steden niet moet blijven bezet houden als het verdedigende leger de rivier heeft moeten verlaten, daar dit dezelfde misslag zoude zijn die men in 1672 heeft begaan; dat eene verschanste stelling bij Kampen en Zwolle zeer goed en zeer voordeelig kan zijn, omdat zij over de Zuiderzee altijd verzekerd is van hare gemeenschap met Holland; maar dat de voorgeslagene verschanste stelling in de Overbetuwe niet verzekerd is van het behouden dier gemeenschap, en daarom niet is goed te keuren.

Die strijdige gevoelens kunnen enkel door redenering worden verdedigd; op de ondervinding kan men zich daarbij niet be-

roepen. Want, dat prins Maurits den IJssel goed tegen den vijand heeft verdedigd, of dat in 1672 die rivier als verdedigingslijn niets heeft gebaat, bewijst noch voor het eene noch voor het andere gevoelen: de omstandigheden zijn thans geheel anders als in die vroegere jaren.

BLADZ. 217. *Over het vermoorden van de De Witten.*

De „Nederlander," die herhaaldelijk met gunstige welwillendheid van dit opstel over 1672 heeft gewaagd, heeft in zijn nummer van den 2 October 1851, eene plaats daaruit aangehaald, en, onder anderen, het volgende daarbij gevoegd:

„Twee bedenkingen slechts.

„Wij hebben steeds aan de uitnemende verdiensten, ook van „Jan de Witt, hulde gebragt; maar is er in de rigting zijner „staatkunde niets hoegenaamd geweest, waarin, gedeeltelijk „althans, de kiem der onheilen van 1672 moet worden gezocht?

„Waartoe, omtrent eene gebeurtenis die iedereen wenschen „zou dat uit 's lands historieboek mogt kunnen worden ge„wischt, uitdrukkingen gebezigd, waarin aanleiding tot mis„verstand ligt?"

Het zal niet onnoodig zijn, hier met een paar woorden op die bedenkingen te antwoorden.

Wat de eerste bedenking aangaat, — dat de kiem der onheilen van 1672, voor een gedeelte, in de staatkunde van Jan de Witt lag, — daarop is moeijelijk, zóó uitgedrukt, een bepaald antwoord te geven. Ja, wij gelooven dat, in wat heden gebeurt, altijd de kiem ligt van latere gebeurtenissen; en, in dien zin, kunnen de onheilen van 1672 te weeg gebragt zijn door de vroegere handelingen van De Witt. Maar, wil die bedenking zeggen: werden de rampen van 1672 niet veroorzaakt door eene slechte of onverstandige staatkunde van De Witt, ten aanzien van Frankrijk? dan moeten wij daarop ontkennend antwoorden; naar onze overtuiging was die staatkunde noch slecht, noch onverstandig.

Het doet ons genoegen, hier niet noodig te hebben. De Witt te verdedigen tegen die ellendige beschuldiging van verraad, en van verstandhouding met Frankrijk; beschuldiging, die de nagedachtenis van den grooten staatsman niet kan benadeelen, maar die schandelijk is voor hem die haar op lossen grond durft inbrengen. Zulke aanvallen zijn van de zijde van den uitstekenden schrijver van „De Nederlander" niet te wachten: bij het grootste verschil van gevoelen, eerbiedigt hij toch bij zijne staatkundige tegenstanders wat goed en groot is; en hoewel zijne meeningen hemelsbreed verschillen van die welke De Witt aankleefde, zoo zijn wij toch overtuigd, dat wanneer men hem de vraag stelde: wat hebt gij, bij het onderzoek van de staatkundige handelingen van De Witt gevonden? hij, even als de tijdgenoot van den grooten staatsman, ten antwoord zoude geven: „wat zoude ik gevonden hebben? niets dan eerlijkheid."

Wat de tweede bedenking betreft, wij zien niet in, dat de uitdrukkingen door ons over den moord der De Witten gebezigd, aanleiding kunnen geven tot misverstand.

Wij zeggen volstrekt niet, dat Willem III medepligtig aan dien moord is geweest; zoo iets is ook volstrekt niet onze meening. Integendeel, wij slaan ten vollen geloof aan Burnet, wanneer hij zegt, „dat de prins nooit dan met de uiterste verfoeijing van dien moord sprak, en dat hij De Witt hield voor een der grootste mannen zijner eeuw, en geloofde dat hij den staat getrouwelijk had gediend."

Maar de door ons gebezigde uitdrukkingen, werpen echter eene blaam op het gedrag, door Willem III, toen gehouden; — dat doen zij; omdat wij in gemoede ook overtuigd zijn, dat het gedrag van den stadhouder niet van schuld is vrij te pleiten. De stadhouder heeft den moord der De Witten niet bewerkt of tot die misdaad aangespoord, neen; maar

hij heeft niets gedaan om dien moord te voorkomen; en, bij de toenmalige opgewondenheid des volks, was het al lang

duidelijk, dat het leven der De Witten ernstig bedreigd werd;
hij heeft niets gedaan om dien moord te straffen, en, op de deswegens door de Staten van Holland gedane vraag, ten antwoord gegeven, „dat het stuk door de voornaamste burgers was „uitgevoerd, tegen welke men zich, niet zonder gevaar, van „strenge middelen zou kunnen bedienen;"
hij heeft sommige der moordenaars, later, ambten of jaargelden gegeven.

Dat zijn de redenen waarom wij gelooven, dat het gedrag van Willem III, in dit opzigt, laakbaar moet genoemd worden. Wij ook, wij zouden die droevige gebeurtenis „uit 's lands historieboek willen wisschen;" wij zouden, met vreugde, de grootste onzer stadhouders, in dit opzigt, van alle schuld willen vrijpleiten; maar dit mag niet, de waarheid gaat boven alles!

BLADZ. 221. *Noodzakelijkheid eener naauwe verbinding tusschen onze land- en zeemagt.*

Voor ieder land is het een voordeel, land- en zeemagt zoo naauw mogelijk te verbinden; voor geen land is dat zoo zeer eene noodzakelijkheid, dan voor het onze; bij de verdediging van ons land, moeten vloot en leger elkander ondersteunen, en evenzeer moet dit geschieden bij de oorlogen die wij in Indië hebben te voeren. Daarom is het van het hoogste belang, dat land- en zeemagt elkander niet vreemd blijven, maar bekend en vertrouwd met elkander zijn. Hij die eenen scheidsmuur wil daarstellen tusschen die twee groote deelen van ons krijgswezen, heeft geen begrip van wat tot het voeren onzer oorlogen gevorderd wordt; of handelt, uit kleingeestige vooroordeelen, tegen het ware welzijn van het vaderland.

BLADZ. 222. *De gestrengheid van Willem* III *in* 1672, *vergeleken met de handelingen van* 1793—1795.

Bij de vergelijking tusschen die twee tijdstippen zijn geene namen aangehaald geworden, om tot staving te dienen van de

bewteringen, in die vergelijking voorkomende. Zulk eene aanhaling zou, naar onze meening, eene noodelooze krenking zijn, voor vele der thans nog levende betrekkingen van die mannen, wier zwakheid ons vaderland, op het einde der achttiende eeuw, deed vallen; die aanhaling zou, mogelijk, voor sommigen, eene harde onbillijkheid zijn; want gebrekkige verdedigingsmiddelen, onverstandige voorschriften der regering, slooping van geest- en ligchaamsvermogens door ziekte en door hoogen ouderdom, en andere omstandigheden die de geschiedenis niet heeft opgeteekend, kunnen somtijds als verontschuldiging dienen voor de zwakheid eens bevelhebbers, en die zwakheid meer te beklagen maken dan te veroordeelen. De bijzondere personen worden hier niet aangevallen; maar wel de regering, die altijd verantwoordelijk blijft, voor het kwade, dat er werd bedreven, en dat zij niet wist te straffen; voor het kwade, waartoe zij aanleiding gaf, door het krijgsbestuur in geheel ongeschikte handen te plaatsen; door tot bevelhebbers te nemen, menschen zonder kunde of karakter, of suffende grijsaards waaruit alle veerkracht verdwenen was.

Dat laatste gedeelte van de achttiende eeuw is een treurig tijdvak in onze geschiedenis; niet omdat ons land toen door partijen verscheurd werd: dat is meer gebeurd, en dat is het grootste kwaad nog niet. Maar wij noemen dat tijdvak vooral daarom treurig, omdat de staatspartijen, toen, noch verstand, noch vaderlandsliefde, noch geestkracht betoonden; omdat zoowel de eene als de andere partij, zich aan de misdaad schuldig maakte van vreemde legers in het land te roepen, en aan de even groote misdaad van dat land tegen die vreemde legers niet te verdedigen: de patriotten van 1787 laten zich door eene handvol Pruissen ten onder brengen; en geheel onbeduidend is de wederstand die de oranjepartij aan de legers der fransche republiek biedt.

BLADZ. 225. *Amsterdam, in het jaar* 1672.

Het zal voor niemand onzer lezers noodig zijn, daaraan te herinneren, dat bij die schets van het glorievolle Amsterdam van 1672, alleen daarop wordt gewezen, wat die hoofdstad eenmaal was, en wat zij, nu nog, kan en moet zijn; maar dat hier niet in het minste beoordeeld wordt, wat zij is.

Wanneer het tegenwoordige geslacht aangespoord wordt om moedig en krachtvol vooruit te gaan op den weg van verlichting en vrijheid, en daartoe wordt verwezen op het roemvolle verleden van ons vaderland, dan wordt, door hen die andere staatkundige meeningen aankleven, meer dan eenmaal, die verwijzing op het Nederland van vroegere eeuwen, als geheel ongegrond en valsch voorgesteld. Het is ten onregte, zegt men dan, dat gij de vroegere republiek voorstelt, als een toonbeeld van vrijheid en verdraagzaamheid; die voorstelling is onwaar. De regeringsvorm was toen drukkend en willekeurig; die De Witt, dien gij zoo prijst, is in zijn bestuur meer autokratisch dan vrijzinnig geweest; individuële vrijheid, gelijkheid voor de wet, vrijheid van drukpers, waren toen ver te zoeken; en ten opzigte van godsdienstige gezindheden, afwijkende van de heerschende, betoonde men eene harde onverdraagzaamheid, waarover wij ons, heden ten dage, schamen zouden. Is dat de regeringsvorm die gij terugwenscht?

Neen die regeringsvorm wenscht niemand terug; integendeel, die terugkeer zoude door allen als eene volksramp worden beschouwd. Maar, men moet billijk zijn; men moet het voorgeslacht niet beoordeelen naar de beginselen die thans algemeen heerschende zijn, maar die toen door weinigen werden begrepen en aangekleefd; men moet de vroegere republiek niet vergelijken met de hedendaagsche staten, maar wel met het Europa van een paar eeuwen geleden. En doet men dit, dan zal men tot de erkentenis komen, dat wij redenen hebben, om ons op de vroegere geschiedenis van ons vaderland te verhovaardigen, en

Nederland den klassieken grond van vrijheid en verdraagzaamheid te noemen. Er had, bij ons, willekeur en onderdrukking plaats; maar, in vergelijking van wat er in het overige van Europa plaats had, kon men gerust zeggen, dat de nederlandsche burger door de wetten verzekerd was van het ongehinderd bezit zijner eigendommen, van het genot zijner vrijheid. De Witt kan soms eigenmagtig gehandeld hebben; maar alleen blinde partijzucht kan zijn bestuur vergelijken met dat van een Richelieu of van een Buckingham. De drukpers werd soms belemmerd en beperkt; maar men rigtte geene schavotten of brandstapels voor de schrijvers op. Vrijheid van godsdienst bestond er niet, in dien zin die wij thans, en met regt, daaraan verbinden; maar geen inkwisitie was hier, om andersdenkenden te vervolgen; en, in vergelijking met hunne tijdgenooten, kan men aan onze voorouders den roem der verdraagzaamheid niet ontzeggen.

Wanneer wij dus ons voorgeslacht roemen, dan is het niet om zijne wetten, instellingen en meeningen te doen herleven; integendeel, die herleving — den hemel zij dank, eene onmogelijkheid — zou eenen achterwaartschen stap in onze volksontwikkeling zijn. Maar wij roemen het, omdat ons voorgeslacht in volksdeugden de andere staten van Europa ver vooruit was; wij roemen het, om daaraan te herinneren, dat het dus voor ons eenen pligt is, om, even als dat voorgeslacht, in beschaving en menschelijkheid, aan het hoofd der europesche volken te blijven.

Bladz. 229. *De belegering van Schenkenschans door Frederik Hendrik.*

Schenkenschans, in den nacht van 26—27 Julij 1635, door den spaanschen luitenant-kolonel Eenhold, bij verrassing genomen, wordt twee dagen later door Frederik Hendrik belegerd en geeft zich eerst over den 29 April 1636, dus na eene verdediging van negen maanden. Eenhold was, weinige dagen voor de overgave, gesneuveld.

Bladz. 249. *Groningen als vesting.*

De groote strategische waarde van Groningen als vesting, schijnt thans algemeen erkend te worden; maar het is nog slechts weinig jaren geleden, dat men op het verlaten en slechten van die vesting heeft aangedrongen. Zoo weinig duidelijk en juist, zijn nog de begrippen omtrent de verdediging van ons land; zoo noodzakelijk is het om, met alle inspanning, de kennis van de ware beginselen dier landsverdediging, zoo veel mogelijk te verbreiden en algemeen te maken! Ongeloofelijk is het, dat men soms nog zulke dwaalbegrippen kan aankleven, omtrent een onderwerp waarvan het behoud van het vaderland afhangt.

Bladz. 253. *De aanvallende beweging van Willem* III, *in* 1672.

Wil men de strategische handeling van den stadhouder, bij die aanvallende beweging in den winter van 1672, naar waarde schatten, dan moet men die vergelijken, niet met de wijze waarop thans geoorloogd wordt, maar met de wijze waarop men toen oorloogde. Doet men dit, dan zal men tot de erkentenis komen, dat die aanvallende beweging, die zoo stout en juist was en zoo beslissende gevolgen kon hebben, iets geheel nieuws en ongewoons was voor dien tijd, en daarom het genie bewijst van hem die zoo iets ondernam. Zulke ondernemingen komen, vóór Napoleon's oorlogen, zelden of niet voor: alleen die meesterlijke marsch waardoor prins Eugenius van Savoyen, in 1706, de regtervleugel van het aan de Etsch staande fransche leger omtrok en het belegerde Turijn ter hulpe kwam, kan eenigzins gelijk gesteld worden met die aanvallende bewegingen van Willem III in 1672 en in 1673.

Bladz. 256. *Bijstand door de inwoners van Kamerijk aan Luxembourg verleend.*

Dat de boeren te Kamerijk, Luxembourg tot gidsen hebben gediend bij zijne omtrekkende beweging tegen de stelling van

Zuijlestein, is een feit dat niet betwist wordt; maar, of de fransche maarschalk die dienst door list en misleiding verkregen heeft, is minder bewezen en berust alleen op zijne eigene verzekering. Willem III schreef die handeling der inwoners van Kamerijk aan „verraad” toe; en in eene resolutie van de Staten-Generaal, wordt bij den stadhouder op eene gestrenge bestraffing van dit feit aangedrongen. Die resolutie is echter van den 13 October, toen men mogelijk alle bijzonderheden van het gevecht bij Woerden, dat den dag te voren had plaats gehad, nog niet naauwkeurig heeft gekend.

BLADZ. 258. *Indruk door het gevecht bij Woerden te weeg gebragt.*

Wanneer men de briefwisseling leest van de fransche bevelhebbers met den minister Louvois, dan kan men ten duidelijkste zien, welk een diepe indruk, de stoute aanvallende beweging des stadhouders en de dapperheid der hollandsche troepen, op den vijand hadden gemaakt; en denkelijk is Luxembourg's langzaamheid, om in 1673 het aangevallene Naarden ter hulp te komen, grootendeels toe te schrijven aan de herinnering van de verliezen die hij, het jaar te voren, in den strijd bij Woerden had ondervonden.

Bij het beoordeelen van eene oorlogshandeling is het verkeerd en onbillijk, alleen op de uitkomst te letten; want in den oorlog, even als in alle wereldsche zaken, is altijd veel onzekers, en het geluk bekroont niet altijd de best beraamde ontwerpen. Bij die beoordeeling moet men hoofdzakelijk maar vragen: Was er iets beters dan die handeling te doen? ging die handeling met groot gevaar gepaard? Kon die handeling groot voordeel verschaffen?

Het antwoord op die vragen regtvaardigt ten volle de onderneming des stadhouders op Woerden: iets beters te doen, was er, op dat oogenblik, niet; gevaarlijk was die onderneming niet, want men kon gemakkelijk terugtrekken op de nabijzijnde

hollandsche linie; en groot voordeel kon die onderneming geven, niet alleen omdat er veel waarschijnlijkheid was dat men zich meester zoude maken van Woerden, maar nog meer, omdat men door die aanvallende beweging het middel had om den moed en het zelfvertrouwen van het hollandsche leger te verhoogen. Dat laatste is eene hoofdzaak: een gevecht dat veel verliezen gekost en geene stoffelijke voordeelen aangebragt heeft, kan toch een zeer voordeelig gevecht zijn, door den zedelijken indruk die het op de troepen maakt; de bestorming von de brug bij Lodi, ten onregte soms voorgesteld als eene vermetele handeling, heeft Napoleon's leger meer kracht bijgezet, dan menige groote gewonnen veldslag.

Bladz. 263. *Wreedheden door Luxembourg gepleegd.*

In een brief den 8 November 1672 door den franschen maarschalk aan Louvois geschreven, vermeldt hij den aanval op een dorp en op een gewapende uitlegger; en laat daarop volgen:

„....... mais il est arrivé un malheur dans cette action; „c'est que, comme les soldats étaient fort animés, il y avait „force de bateaux des environs, pleins de peuples et de hardes, „qui, sur le bruit de l'attaque de la frégate," (de uitlegger) „se rétiraient vers Amsterdam; nos gens tiraient dessus pour „les prendre, et par malheur il y eut force paysans et „femmes tués de coups de mousquets; d'autres mê- „mes qui allaient s'embarquer ont été tués encore, et dans „ce désordre là, cent cinquante maisons se sont trouvées bru- „lées;" enz.

Wat verder komt in denzelfden brief voor:

„Je vous ai mandé que Castelnault avait brulé le village et „le chateau de Liesfeld..... M. de Maquelines va, cette nuit, „chatier des paysans qui tirèrent l'autre jour sur un de nos „partis; ils sont bien douze ou quinze cent; je pense qu'il en

„tuera beaucoup s'il les peut joindre, et ensuite il brûlera, deux „de leurs villages. Jamais d'accès de fièvre n'ont été si reglés, „que l'est notre coutume de brûler de deux jours l'un, ceux qui „sont assez sots pour nous y obliger."

In een brief van den 10 November meldt Luxembourg aan Louvois, dat Macquelines het dorp Overmeer bij Hinderdam verbrand heeft; met bijvoeging:

„....... et comme ce fut la nuit qu'il y arriva, et que les mai„sons de ce pays sont fort combustibles il est vrai que rien ne „s'est sauvé de ce qui était dédans; chevaux, vaches „et, à ce qu'on dit, assez de paysans, femmes et pe„tits enfants."

Verder zegt hij; dat Melac het dorp Waerder, tusschen Bodegrave en Oudewater, verbrand heeft:

„Il y a brulé cinq granges et plus de cinquante bestiaux dans „chacune, aussi bien que les hôtes du logis."

Die uittreksels bewijzen ten duidelijkste, dat de verhalen onzer oudere schrijvers, over de wreedheid van den franschen veldheer, niets overdrevens hebben.

BLADZ. 268. *De Koningsmarcks.*

Nadere bijzonderheden omtrent dit geslacht, en vooral omtrent den dood van Philips van Konigsmarck, kan men vinden in eene der laatste jaargangen van de „Revue des deux mondes," en in eene duitsche of zweedsche roman over de graven Koningsmarck.

BLADZ. 281. *Brief van Willem* III *aan De Ruijter.*

Wij gelooven dat het niet onbelangrijk is, dien merkwaardigen brief hier te plaatsen:

„Edele, gestrenge, vrome, lieve, bijzondere!

„Wij hadden gewenscht, dat de zaken van het land ons had„den gelaten de faculteit, om ons naar 's lands vloot te vervoe-

„gen, en het vergenoegen te hebben daar bijeen te zien zoo „veel eerlijke patriotten, die cordatelijk de hand aan het werk „slaan, om het vaderland tegen vijandelijk geweld te helpen „dekken; de aanzienlijke zeemagt welke ten dien einde bijeen „werd gebragt, is eene van de noodige en considerable midde-„len, die tot behoudenis van den Staat aangewend werden, en „het is dienvolgens te hopen, dat die aanmerking nieuwe „vigueur zal geven aan de courage van diegenen, die de eer „hebben van dat ze aan haar werd toevertrouwd. De oogen en „de harten van alle ingezetenen van het land, ja van de gansche „christenwereld, zijn daarheen gewend, en observeren met „groote reflexie, hetgeen met dezelve, voorzigtiglijk en kloek-„moediglijk, of anders, zal worden ondernomen en uitgevoerd. „En ware het over zulks van de uiterste infamie, dat iemand „aan zijnen pligt zou ontbreken op zoo doorluchtig een tooneel; „wij verwachten zulks niet, maar integendeel, dat door het voor-„zigtig en kloek beleid van uwe en van diegenen die bij hem „zijn, in deze gevaarlijke conjuncture, een' nieuwen luister aan „de eer bij onze Natie ter zee bevochten, onder Gods zegen zal „worden toegebragt; en dat zij oorzaak zullen hebben van haar „te verblijden, en wij met haar, van gezegende instrumenten „te zijn geweest, tot het bewerken van eene goede uitkomst in „onze goede zaak.

„Wij zullen betrachten dat diegene die haar loffelijk zullen „hebben gekweten, dankelijk zullen beloond en gevorderd wor-„den, en dat geene extra ordinaire goede actiën blijven zonder „extraordinaire vergelding. Monsr. gelieve alle die onder de „vlagge zijn, van de meeste tot den minste, des te verzekeren, „en te gelijk een ieder in te scherpen, dat geen hoop van onge-„straftheid overig zal zijn aan diegene die, buiten verwachting „haar aan eenige wandevoiren zouden mogen schuldig maken. „Wezende de serieuse intentiën van de heeren staten, en de „mijne, dat tegen de zoodanigen de verdiende straffen, volgens „de rigueur van den artikelbrief en andere orders van het land,

„zonder eenige de minste conniventie, exactelijk en promptelijk „zal worden geëxecuteerd; zoodat aan diegenen die zich laf„hartig en anders dan als een braaf soldaat en zeeman voor den „vijand zal dragen, niets zoo gevaarlijk als de havenen van den „Staat, daar hij niet zal kunnen ontgaan, noch de straffe hand „van de justitie, noch de vloek en haat van zijne medeburgers „die op hem zal vallen en blijven. Wij belooven ons dat niemand „en zal willen vallen in zoodanig verderf, maar dat een ieder „met loffelijken ijver en gemoed, in deze importante tijden zich „extra ordinaris zal evertueeren; en dat God uit den Hemel zelve „zal zegenen ten beste van het vaderland, en tot onsterfelijke „eere aan diegenen die hetzelve trouwhartelijk gediend zullen „hebben. Ik bidde God, u en alle die bij hem zijn, te houden in „zijne heilige protectie.

„UE. Goedw. vriend
„G. Prince D' Orange,

„In 's Gravenhage den 22 Mei 1673."

BLADZ. 284. *Maastricht als vesting.*

Reeds in den zeventiende eeuw begon men bij ons te begrijpen, dat Maastricht, als vesting, voor ons land schadelijk was; zie hier wat Mr. Petrus Valkenier, in zijn „Verwerd Europa," daarvan zegt:

„.... ook lag deze plaats te wijd van de andere frontieren „en vestingen af, om haar in zoo korten tijd te kunnen secon„deren; bovendien was de stad Maastricht voor den Vereenig„den Staat een zeer kostelijk paard, dat jaarlijks eene bijna „ongeloofelijke somme gelds van onderhoud kwam te kosten... „Daar waren veel menschen in Nederland, welke geloofden „het onmogelijk zou zijn, dat de koning van Frankrijk deze „stad onder zijn geweld zou kunnen brengen, wijl hen dezelve „uitermate sterk, ja geheel onwinbaar scheen; maar zij be„dachten niet dat eene plaats, hoe vast en sterk die ook mag

„zijn, wel kan gedrongen worden, wanneer men dezelve zoo-„danig kan besluiten dat er niets in noch uit mag, noch ook „geene hulp, om dezelve van de belegering te bevrijden, voor-„handen zij."

Zoo oordeelde men reeds voor meer dan anderhalve eeuw; en toch, nog in onze dagen, moet het gevoelen dat Maastricht, „te wijd van de andere frontieren en vestingen af" is, zwichten voor het gevoelen, dat die vesting „uitermate sterk, ja geheel onwinbaar schijnt." Waarvoor dienen toch de lessen der geschiedenis!

Bladz. 289a. *Séneffe. Grave.*

De veldslag bij Séneffe, op den 11 Augustus 1674, hoezeer een onbesliste strijd gebleven, is een der roemrijkste veldslagen die in onze jaarboeken voorkomt; de uitstekende heldenmoed des stadhouders en zijne goede beschikkingen, wisten hier het gevaar af te wenden, waarmede Condé's onverwachte en onstuimige aanval het leger der bondgenooten bedreigde. Séneffe is voor Willem III, wat Nieuwpoort was voor Maurits, wat Quatre-Bras is geweest voor Willem II.

Bij de belegering van Grave, in 1674, wordt, algemeen, lof toegezwaaid aan den verdediger dier vesting; en met reden: Chamilly is een onovertroffen toonbeeld van geestkracht en bekwaamheid. Maar men vergeet daarbij, regt te doen aan de buitengewone dapperheid des belegeraars, die alleen in staat was om zulk eenen heldhaftigen tegenstand te boven te komen.

DE KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

De aankondiging van een werkje, getiteld: „Jaarboekje voor de Koninklijke Militaire Akademie," tweede jaargang, zal minder bestaan in eene beoordeeling van zijne letterkundige waarde, dan wel in eenige korte beschouwingen over de belangrijke instelling, die het meer algemeen tracht te doen kennen.

Tot het eerste achten wij ons te weinig bevoegd. Wij zijn niet op de hoogte om den stijl eens schrijvers met het vergrootglas der kritiek te kunnen beschouwen, en daar, in den bouw en de schikking zijner volzinnen, leemten en gebreken op te sporen; maar wij zijn wél op de hoogte, even als ieder ander, om te oordeelen of die stijl waar, duidelijk, helder, treffend, welsprekend is; wij zijn wél op de hoogte om te begrijpen, of een werk nuttige en belangrijke waarheden inhoudt, en of de beginselen, die daarin voorgestaan worden, goed en edel zijn en het medegevoel moeten opwekken van alle weldenkenden.

Dát is het, wat ons in vele gedeelten van dit Jaarboekje aantrekt; en hoezeer wij van den arbeid van wapenbroeders en vrienden gewagen, zoo gelooven wij toch, zonder ons aan vleijerij of blinde vooringenomenheid schuldig te maken, met hoogen lof te mogen spreken van de krachtige schets, die ons hier door den heer Kuyper wordt gegeven van Kornput's heldhaftige verdediging van Steenwijk, en van de keurig geschrevene opstellen van den redacteur, den heer Kempees. Laatstgenoemden bovenal brengen wij onzen warmen dank toe voor zijn verdienstelijken arbeid; anderen hebben reeds vroeger in hem dien stijl geroemd, welke hem eene uitstekende plaats onder onze

prozaschrijvers heeft verworven; wij roemen bovenal het nuttige, het verdienstelijke van zijn streven. Moge hij lang zoo blijven voortgaan op de baan, waarop hij reeds zoo roemvolle vorderingen heeft gemaakt; en moge altijd zijn hart even warm blijven gloeijen voor alles, wat waar en goed en edel is.

Ziedaar, wat wij te zeggen hebben over de wijze, waarop de redacteur van dit Jaarboekje zijn onderwerp heeft behandeld. Laat ons thans overgaan tot het onderwerp zelf, de beschrijving van de militaire akademie.

Wij leeren hier, uit de beide jaargangen van dit werkje, de militaire akademie van eene zeer gunstige, en wij gelooven ware, zijde kennen. In 1836 opgerigt, is een vijftienjarig bestaan voldoende geweest om aan die instelling eene vermaardheid te bezorgen, die niemand onverdiend kan noemen. Algemeen worden de groote diensten erkend, welke de akademie aan het nederlandsche leger en aan geheel Nederland heeft bewezen: zij heeft aan het leger reeds een groot aantal officieren gegeven, die, door eene wetenschappelijke en militaire opvoeding gevormd, in lateren tijd die kundige en bekwame bevelhebbers kunnen worden, waaraan wij behoefte hebben, meer dan ieder ander leger, en meer dan ieder ander volk; de beschaving, algemeene kundigheden en zedelijke en militaire waarde der nederlandsche officieren hebben daardoor aanmerkelijk gewonnen; de natie heeft hare oude vooroordeelen tegen het leger afgelegd, en ons leeren kennen en hoogachten; de zucht voor den krijgsstand, de kennis van het krijgswezen, zijn onder alle standen meer verbreid geworden; de werkelijk goede leerboeken, in alle vakken van onderwijs door de militaire akademie uitgegeven, zijn niet alleen in het leger gebleven, maar ook in handen gekomen van het niet-militaire gedeelte des volks, en hebben daardoor kunde en wetenschap verspreid, en op die wijze den weldadigsten invloed uitgeoefend op de geheele natie; de grondigheid en degelijkheid van het militaire onderwijs hebben naijver opgewekt, en zullen daardoor andere geleerde inrigtingen doen blozen over hunnen stilstand of onbeduidende werking; en zelfs in het buitenland is men tot de erkentenis gekomen, dat — waar ook verflaauwing en achteruitgang bij ons bestaan — stellig niet in de studie der krijgswetenschappen, — eene studie, die bij ons een leven en ontwikkeling heeft verkregen, overschaduwende wat men, zelfs bij de meest militaire volkeren van Europa, daarin kan aanwijzen.

Dit zijn, stellig, uitkomsten van het hoogste gewigt, en uitkomsten, zoo veel te belangrijker, omdat zij met zoo oneindig veel moeijelijkheden moesten verkregen worden.

Wanneer een land, zoo als Engeland, dat over ruime geldelijke hulpmiddelen heeft te beschikken, of landen, zoo als Frankrijk en Pruissen, waar het leger wezenlijk nationaal is en in de hoogste waarde wordt gehouden, — wanneer in zulke landen aan het militair onderwijs eene goede rigting en regeling wordt gegeven, dan pleit dit wel voor de bekwaamheid van hem, die dit doet; doch gemakkelijk is de taak van dien man, daar hij vrij is in zijne handelingen, en ongehinderd alles kan ten uitvoer brengen, wat hij oordeelt goed te zijn. Maar hoe geheel anders was die taak in ons land, waar de benarde geldelijke toestand bezuiniging in alles gebiedend vorderde; waar men weinig begrip had van de waarde en het nut van een leger en de verkeerdste denkbeelden van hetgeen tot het welzijn van dat leger wordt vereischt; en waar men te kampen had met oude ingewortelde vooroordeelen, met de kleingeestigste inzigten en begrippen, en met een hardnekkig eigenbelang, te dikwijls doof voor de stem van het algemeen welzijn.

Indien, niettegenstaande die hindernissen en moeijelijkheden, bij ons in het krijgswezen, in de studie der krijgswetenschappen, het goede, om niet te zeggen het uitmuntende, is tot stand gebragt, dan is dit ontwijfelbaar te danken aan de twee uitstekende mannen, die aan het hoofd der militaire akademie staan; er behoorde al hun wetenschappelijke en militaire roem toe, hunne veelomvattende kennis, hunne heldere inzigten, hun taai geduld en volharding, om zich door de bezwaren en onaangenaamheden van hunne taak niet te laten afschrikken, maar die bezwaren te bekampen, te boven te komen, en eindelijk een gebouw te stichten en te voleinden, waarop zij met reden trotsch mogen zijn. Wij gelooven niets dan het algemeen gevoelen uit te drukken, niets dan de tolk der eenvoudige waarheid te zijn, wanneer wij zeggen, dat die grondleggers en hoofden der militaire akademie zich door hunnen arbeid eenen zuiveren en duurzamen roem hebben verworven, dat het nederlandsche leger hunne namen altijd met dankbare achting moet noemen, dat het nederlandsche volk hen als zijne verdienstelijkste burgers moet vereeren.

Is daarom die arbeid volmaakt? Valt er niets aan te veranderen en te verbeteren? Zijn er geene leemten of gebreken in

op te merken? — Wij zijn verre van dit te gelooven. Integendeel, het is juist ons voornemen in de volgende regelen een dier leemten of gebreken te vermelden, en het middel aan te wijzen, dat, naar onze meening, daarin herstel kan brengen. En wanneer wij, hulde doende aan de waarheid, met een zoo hoogen lof van de militaire akademie en van hare stichters en hoofden hebben gewaagd, dan is dit ook gedeeltelijk geweest, om elke valsche uitlegging van wat nu zal volgen, te verhinderen. Wanneer wij in één punt aanwijzen, wat er, naar onze meening, verkeerds of gebrekkigs is in de inrigting der militaire akademie, dan willen wij iedereen, niet alleen het regt, maar zelfs het voorwendsel ontnemen, om te beweren, dat die aanmerking voortspruit uit vijandschap jegens die instelling, uit miskenning van de groote bekwaamheden harer hoofden. Wij willen niet verkeerd verstaan worden; en daarom verklaren wij nogmaals, dat wij met hart en ziel voorstanders zijn van de militaire akademie; dat wij ten volle deelen in de algemeene achting, welke hare hoofden genieten; — maar die achting sluit bij ons het vrije onderzoek en de eerbiedige beoordeeling niet uit; en juist onze gehechtheid aan de militaire akademie drijft ons aan, om datgene op te sporen, wat tot hare verbetering en volmaking strekken kan.

Onze aanmerking betreft het onderwijs op de militaire akademie.

Wanneer wij het oog vestigen op het groot aantal lessen, dat de kadets der militaire akademie ontvangen, en op den zeer geringen tijd, dien zij voor hunne eigene oefening besteden, dan kunnen wij onmogelijk zoo iets goed noemen. De kennis, op zulk eene wijze verkregen, zal veel geheugenwerk zijn; men zal een aantal malen dezelfde waarheden hebben gehoord, en daardoor die eindelijk in zich opgenomen hebben, zonder ze mogelijk goed te begrijpen; men zal meer woorden dan zaken hebben geleerd.

Zóó moet, onzes inziens, het onderwijs niet zijn. De kennis moet veel meer de vrucht zijn van eigen studie, eigen navorsching, eigen overdenking; men moet meer hechten aan de wijze, waarop eene wetenschap wordt verkregen, dan aan het bezit zelf der wetenschap. Dat men wiskunde, geschiedenis, krijgskunde leert, is zeer goed, is noodzakelijk; maar toch, de hoofdzaak is, dat door die studie het verstand en oordeel worden gescherpt, de geest uitgebreid, en de gewoonte en vaardig-

heid om na te denken worden verkregen. Vul het hoofd eens jongelings op met eene menigte kundigheden, die hij alleen door gedurige herhaling en voorkaauwing verkregen heeft, — dit zal niet veel waarde hebben: in later tijd zal hij die kundigheden, zoo niet verliezen, ten minste niet verder uitbreiden, want de liefde tot de studie zal hij niet verkregen hebben; hij zal, in het wetenschappelijke, hoogstens blijven wat hij is; hij zal zich niet verder ontwikkelen. — Iedereen begrijpt, dat wij hier in het algemeen spreken, en dat wij gaarne aannemen, dat er uitzonderingen op dien regel worden gevonden. — Rigt daarentegen het onderwijs anders in; gewen den jongeling aan studeren, verban alles wat op geheugenwerk gelijkt, — dan zal de massa der verkregene kundigheden misschien veel kleiner zijn, maar daarentegen veel grooter de vatbaarheid en bekwaamheid, om later nieuwe kundigheden te verkrijgen, — en op dat laatste komt het voornamelijk aan.

Wij gelooven, dat die waarheid, bij het onderwijs aan de militaire akademie, te veel uit het oog wordt verloren; wij gelooven, dat daar te veel onderwezen wordt, te weinig gestudeerd. Wij zouden het daarom zeer wenschelijk achten, dat dit omgekeerd werd, dat er veel minder lessen werden gegeven, en de uren voor eigen oefening aanmerkelijk werden vermeerderd. Zelfs die uitvoerige leerboeken — in vele opzigten zoo uitmuntend, en wier bestaan altijd een eeretitel zal uitmaken voor den man, die ze heeft doen vervaardigen — gelooven wij, dat buiten de akademie zeer groot nut stichten, maar daarentegen voor het onderwijs op de akademie zelve meer schadelijk dan voordeelig zijn. Die leerboeken zijn t e volledig; zij maken het onderrigt van den leeraar minder vruchtbaar, daar de leerling toch altijd in die boeken kan vinden, wat hij weten moet; zij bevorderen dat rampzalige, dat geestdoodende van buiten leeren; wij weten het genoeg, dat de talentvolle mannen, die, aan de militaire akademie met de taak van het onderwijs zijn belast, zoo veel mogelijk die werktuigelijke oefeningen, dat van buiten leeren, tegengaan, en naar de vrije ontwikkeling van het oordeel en verstand hunner leerlingen streven; maar wij weten ook, dat dit streven wordt tegengewerkt door de algemeene regeling en inrigting van het onderwijs.

Geheel anders moet dit ingerigt worden. De wetenschap moet niet, met kracht en geweld, in het verstand worden gedrongen; maar het verstand moet, zooveel mogelijk, de wetenschap op-

sporen, raden, ontdekken. Bij het onderwijs der wiskunde moeten alleen de moeijelijkste stellingen door den leeraar worden voorgedragen en betoogd, en de gevolgen daaruit voortvloeijende, zoo veel mogelijk, door den leerling zelf worden gezocht en opgespoord. Bij het onderwijs der aardrijkskunde, moet de leerling niet uit een boek van buiten leeren, welke rivieren of gebergten het een of ander land bevat; maar die kennis moet hij, hoofdzakelijk, alleen door het bestuderen der kaart verkrijgen. In de letterkunde heeft het zeer weinig waarde, of men den leerling de namen leert kennen der beroemde schrijvers en die hunner werken; maar groote waarde heeft het, dat men zijnen smaak vormt en ontwikkelt door het lezen en bestuderen van de meesterstukken, welke de letterkunde van een volk oplevert. De kennis der geschiedenis verkrijgt men niet door een aantal feiten, en namen, en jaartallen, in het geheugen op te nemen, maar wel, door in den geest dier geschiedenis door te dringen, en daartoe de goede geschiedschrijvers te lezen. Evenzoo bestaat de kennis der krijgswetenschap niet in het leeren van een groot aantal krijgskundige regels, maar in het zoeken en beoordeelen dier regels, en vooral in het raadplegen en lezen van goede schrijvers over de krijgsgeschiedenis. Lektuur en overdenking, dat zijn de voorname, om niet te zeggen de eenig goede middelen om wetenschappelijke kennis te verkrijgen; en het onderwijs, dat de leeraar geeft, moet hoofdzakelijk daartoe strekken, om den lust tot lezen en overdenken aan te wakkeren, en eenigzins te leiden en te besturen.

„Maar," merkt men mogelijk aan, „wanneer het onderwijs zóó plaats heeft, dan zal dit misschien wel goede vruchten dragen voor hem, die lust en ijver en een goeden aanleg tot studie heeft; maar niet voor hem, die deze eigenschappen mist, of slechts in eene geringe mate bezit. De goeden zullen zich dan krachtig ontwikkelen, maar de middelmatigen zullen oneindig minder kundigheden verkrijgen, dan met de thans gevolgde wijze van onderrigt; en de ondervinding leert, dat, in alles, de goeden slechts de minderheid, de middelmatigen daarentegen verreweg de meerderheid uitmaken. De vruchten van het onderwijs zouden dus, over het geheel genomen, veel minder zijn dan tegenwoordig."

Die tegenwerping komt ons niet gegrond voor. „De vruchten van het onderwijs zouden minder zijn;" — laat ons elkander duidelijk verstaan: na afloop van den studietijd zal de kadet,

misschien, minder ver gevorderd zijn in de verschillende wetenschappen, dit willen wij gaarne toestemmen; — maar, wat hij dán van die wetenschappen kent, zal hij duidelijk begrijpen; zal hij grondig kennen; het zal niet meer verloren gaan; hij zal op dien grondslag verder blijven voortbouwen; want, mét de vordering in de wetenschap, is hij ook in verstand en oordeel gevorderd; hetgeen, met de tegenwoordige wijze van onderrigt geven niet altijd het geval moet zijn.

Wij willen gaarne gelooven, dat met de wijze van onderrigt geven, zoo als wij die voorstellen, na afloop van den studietijd, de massa der verkregene kundigheden minder zal zijn dan thans, en, als een gevolg daarvan, moet men zich dan ook, bij het jaarlijksche examen, bepalen tot eene minder omvattende kennis, tot het vorderen van het volstrekt noodzakelijke; men moet daarbij minder onderzoeken, wat de kadet weet, dan hoe hij het weet; het veel weten is geschikt om op een examen te pralen, maar het goed weten pleit voor de bekwaamheid. Wij willen ook gaarne gelooven, dat voor de minder ijverigen de tegenwoordige gang van het onderwijs gunstiger is; want het valt gemakkelijker, woorden van buiten te leeren, dan zaken te begrijpen. Maar juist dát keuren wij af, dat middelmatigheid en gebrek aan ijver thans minder tegengegaan kunnen worden; dat uitstekende bekwaamheid en ijver zich thans niet vrij kunnen ontwikkelen; dat eene onbillijke gelijkheid door haren looden schepter allen nederdrukt. Wanneer het onderwijs zoodanig is ingerigt, dat, door krachtdadige inspanningen, een kadet in drie jaren tijds den officiersrang kan verwerven, terwijl hij, wien het aan ijver ontbreekt, daartoe misschien dubbel zoo veel tijd aan de akademie moet doorbrengen, dan zal de zucht tot studie oneindig sterker zijn, dan zij het thans is.

Bekwaamheid en onkunde, ijver en traagheid, gelijke aanspraken op bevordering of belooning te geven, — wij kennen geen grooter onbillijkheid dan deze; daardoor dooft gij alle eerzucht uit; daardoor ontstaat eene flaauwheid, die álles verzwakt en ontzenuwt. Daarom achten wij het ten hoogste wenschelijk, dat de bevordering van officieren tot hoogere rangen, of de overplaatsingen bij keurkorpsen en meer bevoorregte gedeelten van een wapen, altijd afhankelijk blijven van de meerdere of mindere bekwaamheid; dat zal voor den officier een prikkel zijn, om zijne op de militaire akademie verkregene ken-

nis te onderhouden en uit te breiden. Op welke wijze men de officieren, van de militaire akademie afkomende, moet aansporen om hunne studiën voort te zetten, zullen wij hier niet onderzoeken; meermalen zijn verschillende voorstellen tot dat einde gedaan; het in dit jaarboekje geuite denkbeeld, om van den officier, die de akademie verlaten heeft, later nog het afleggen van een examen te vorderen, gelooven wij, dat alle overweging verdient.

Wanneer wij ons hier tot die enkele aanmerking op de inrigting der militaire akademie bepalen, en andere punten verzwijgen, waarin, naar ons inzigt, ook verandering wenschelijk zoude zijn, dan ontstaat dit schrijven volstrekt niet uit schroomvallige vrees, dat wij daardoor ongenoegen zouden verwekken, ongunst op ons laden. Wij weten te wel, dat het een dure pligt is voor ieder weldenkend mensch, om nuttige waarheden te openbaren, onverschillig wat daarvan de gevolgen voor hem mogen zijn; wij weten bovendien, dat zulk eene handeling thans bij ons weinig moed vereischt. Wij leven, Goddank, in een land en onder eene regering, waar de stem der waarheid zich, vrij en ongehinderd, mag doen hooren; en wij hebben de vaste overtuiging, dat zoowel de hoofden der militaire akademie, als de mannen die aan het hoofd van ons krijgsbestuur en van onze regering staan, te verlicht en te verstandig zijn en te zeer het algemeene welzijn beöogen, dan dat zij het zouden misprijzen, wanneer men eerlijk, opregt en bescheiden aanwees, wat voor hervorming en verbetering vatbaar is.

Maar ons zwijgen ontstaat uit de vrees van soms verkeerd te worden verstaan, opzettelijk verkeerd te worden verstaan. Wij zwijgen, om geene wapenen in handen te geven aan de bestrijders en vijanden der militaire akademie.

Dat die instelling bestrijders en vijanden heeft, wie zal het ontkennen, die de niet altijd loijale aanvallen opmerkt, waaraan zij in den laatsten tijd soms heeft ten doel gestaan. Wij hebben hier eene uitdrukking ter nedergeschreven, die hard zal schijnen; maar is zij onbillijk, is zij onverdiend? — Wij gelooven het niet; wij gelooven, dat zij geregtvaardigd wordt door de roekelooze wijze, waarop soms eene instelling wordt aangerand, die goed en nuttig is. O, wij willen niet beweren, dat aan de militaire akademie alles goed, alles volmaakt is;

wij willen gaarne toestemmen, dat veel daar veranderd, veel daar verbeterd kan worden. Maar, vergelijk die instelling met andere instellingen van onderwijs; vraag, waar meer nut wordt gesticht; vraag, waar meer, gemoedelijk en onvermoeid, aan de verspreiding van kunde en wetenschap wordt gearbeid; vraag, waar meer strikte regtvaardigheid en onpartijdigheid bestaat, waar minder invloed wordt toegekend aan geboorte, rang of rijkdom; vraag, waar meer orde, zedelijkheid en beschaving heerschen; vraag, waar een vader zijn zoon kan plaatsen, zonder te vreezen te hebben, dat hij jaren lang in ledigheid zal doorbrengen, en, naar ziel en ligchaam bedorven, in de ouderlijke woning terugkomen; — en dan zult gij, die vragen onbevooroordeeld beantwoordende, de hooge waarde der militaire akademie erkennen; en dan zult gij u niet verwonderen over de verontwaardiging, die in ons oprijst, wanneer wij zien, hoe men naar den ondergang streeft van eene instelling, die ons land tot eer en luister verstrekt, en hoe men mannen aanrandt, wier namen niet dan met eerbied en hoogachting moeten worden uitgesproken.

De vijandschap, waaraan de militaire akademie soms ten doel staat, heeft, voor een gedeelte, haar aanzijn te danken aan de strikte billijkheid, die daar bij de plaatsing en bevordering der kadets wordt in acht genomen; en zeer waar is het, wat de heer Kempees in zijn jaarboekje daarvan zegt. De geachte schrijver voert een heer Langeveld in, wiens zoon niet is toegelaten als kadet aan de akademie; de vader wijt dit mislukken aan partijdigheid, en roept uit: „Wij hebben geen kruiwagens." De redacteur laat daarop volgen:

(Bl. 4). „„Wij hebben geen kruiwagens!" Maar mijnheer Langeveld, vergun mij dan u te zeggen, dat vele vooroordeelen tegen de militaire akademie juist hunnen grond hebben in de strikte regtvaardigheid, welke dáár bij het afnemen der examens vóórzit. Dit klinkt zonderling, niet waar? toch is het zoo. Veelvermogende heeren, die gaarne hunnen invloed aanwenden om zoons en beschermelingen vooruit te helpen, die in hunne namen alléén reeds eene voldoende aanbeveling wanen te zien, worden vaak door die regtvaardigheid teleurgesteld, zoowel bij de examens ter toelating op de akademie, als bij de later volgende examens van overgang. Sommigen berusten daarin, en prijzen de heilzame strekking daarvan; anderen worden er wrevelig en onvergenoegd door, en die wrevel en

onvergenoegdheid openbaart zich aldra in den toon, waarop zij de schoone inrigting wraken. „Wij hebben geen kruiwagens!" Maar goede heer Langeveld, wilt gij een bewijs der strikte billijkheid, welke over het lot der aspiranten beslist, raadpleeg dan de lijsten, waarop deze jongelieden in volgorde hunner kundigheden door de examinators gerangschikt worden; doe daarbij onderzoek naar den rang en stand hunner vaders, en 't zal u opvallen, hoe bont zij onder elkander staan. Gij zult vaak den vaderloozen jongeling, of den zoon eens vergeten burgers bovenaan vinden, terwijl de namen der invloedrijkste groote heeren in de achterhoede bij de afgekeurde staan. Vergelijk ook die staten met de ranglijsten en oordeelvellingen, welke later door andere leeraars ingediend worden, wanneer de goedgekeurden tot het akademisch onderwijs zijn toegelaten; — en de overeenkomst, welke aanvankelijk tusschen deze en gene bestaat (ik zeg a a n v a n k e l i j k, want de later volgende ontwikkeling is natuurlijk niet voor allen dezelfde), die overeenkomst zal u volkomen doen zien, dat uwe aantijging valsch is. Ge zult toch niet willen beweren, dat ál die heeren eenstemmig dezelfde beschermelingen willen bevoordeelen?"

De heer Kempees heeft gelijk; met zulke tegenstanders heeft de militaire akademie soms te kampen. Wat verstandig en weldenkend is, zal, die instelling leerende kennen, haar voorstaan en verdedigen; maar te dikwijls heeft zij te doen met kleingeestige begrippen, en met de onkunde, die op driesten toon misprijst en veroordeelt, wat zij niet in staat is te begrijpen.

Ten slotte nog een enkel woord over een punt, in den laatsten tijd veel besproken: de vereeniging van het instituut der marine met de militaire akademie.

Wij zijn voorstanders van die vereeniging: in gemoede en overtuiging gelooven wij, dat zij in het voordeel is van zee- en landmagt, in het voordeel van 't geheele vaderland.

De gronden, tegen die vereeniging herhaaldelijk aangevoerd, schijnen ons toe zeer zwak te zijn; hoofdzakelijk komen zij hierop neêr: dat de opleiding van den aanstaanden zee-officier geheel verschillend moet zijn van de opleiding van hem, die bestemd is om in de rijen van het leger op te treden.

Wat wil dit zeggen? Wil men daarmede beweren, dat de

aanstaande zee-officier, van zijne eerste kindschheid af aan, den oceaan moet beploegen, aan alle vermoeijenissen en gevaren van het zeeleven moet blootgesteld zijn? bedoelt men er dat mede? — goed; maar, wanneer gij aan die vordering toegeeft, zie dan ook af van elke wetenschappelijke opleiding der aanstaande zeeofficieren, — want zij is met het toegeven aan die vordering onbestaanbaar. Maar verwacht dan ook, dat de bevelhebbers onzer oorlogsvaartuigen — zij, die in alle werelddeelen onze natie moeten vertegenwoordigen, en de eer des lands ophouden, — door mindere bekwaamheid en kennis, ook minder geschiktheid zullen hebben tot het volbrengen van die grootsche taak. Want dát moet men in het oog houden, dat moed en geestkracht niet de eenige vereischten zijn, die men van den zee-officier moet vorderen; en dat in onzen tijd, en vooral voor eene zeemagt als de onze, kunde en bekwaamheid onontbeerlijke hoedanigheden zijn in den man, die op den oceaan Neêrlands vijanden moet bekampen. Wie er op aandringt om ons zee-officieren te geven, minder wetenschappelijk gevormd en minder bekend met die uitgebreide kundigheden, welke hunnen stand vordert, die verzwakt onze vloot, die vermindert de sterkte van ons vaderland.

Wanneer men soms beweert, dat men wel eene wetenschappelijke opleiding der aanstaande zee-officieren verlangt, maar die opleiding wil in eene zeeplaats, en eene binnenstad daarvoor geheel ongeschikt acht, — dan is dit eene bewering, die alleen gegrond kan zijn op onbekendheid met wat bij die opleiding plaats heeft. Het is eene ongegronde onderstelling, wanneer men gelooft, dat, toen het instituut der marine zich in eene zeehaven bevond, het praktische gedeelte der zeevaartkunst meer beoefend werd dan thans; alles bepaalde zich toen tot eenen kruistogt van eenige weken op de Zuiderzee; thans wordt dezelfde tijd doorgebragt met eenen kruistogt in de Noordzee. Niemand zal daarin verandering of achteruitgang zien. — Er is mogelijk eenige geestigheid in het soms gebezigde gezegde: „dat men op de heide geen zeeman kan vormen;" maar, op dit onderwerp toegepast, is dat gezegde toch niets meer dan eene nietsbeduidende magtspreuk.

Nadeelen zijn er niet in die vereeniging van de instellingen van onderwijs voor zee- en landmagt; en die vereeniging geeft het groote voordeel, dat daardoor, met minder middelen, dat onderwijs veel volslediger kan zijn; dat daardoor grootere sterkte

wordt gegeven aan het verband tusschen vloot en leger, een verband, dat voor de oorlogen, die wij te voeren hebben, zoo hoogst wenschelijk is.

Eenzijdige of partijdige inzigten hebben het denkbeeld voedsel gegeven, alsof in die vereeniging eene verongelijking, eene achteruitstelling voor de zeemagt zoude zijn gelegen. Dit is een denkbeeld, waartegen wij ons met alle kracht moeten verheffen. De zeemagt, die in ons vaderland zulk eene welverdiende populariteit bezit, geniet in de rijen van het leger evenzeer de hoogste achting; zij kan bij geen gedeelte der natie warmer medegevoel vinden, dan bij ons. Wij zouden geen Hollanders moeten zijn, om niet te dweepen met de onsterfelijke heldendaden der groote vlootvoogden van het voorgeslacht, en reikhalzend uit te zien naar het oogenblik waarop die dagen van roem en luister zullen terugkeeren, en de zee nogmaals het tooneel van onze zegepralen zal zijn; wij zouden geen Hollanders moeten zijn, om niet in de vurigste geestdrift te ontgloeijen, telkens wanneer wij hooren, hoe onze wapenbroeders, koen en onverschrokken, op de verste zeeën gevaar en dood braveren, waar de eer en het welzijn des vaderlands dit vorderen, en met zwakke middelen toonen, wat zij zouden doen, hadden zij over de sterke vlooten van voorheen te beschikken. Waar ooit onverschilligheid moge bestaan omtrent den toestand van zwakheid onzer zeemagt, zoek dat gevoel niet in de rijen van het leger. Integendeel, dat leger wenscht met alle kracht der overtuiging, dat het hollandsche volk spoedig moge inzien, dat het op de zee zijnen roem en zijne sterkte moet vinden; dat het herdenken moet wat het eenmaal geweest is, en wat het eenmaal weêr kan worden; dat het onvergeeflijk is, niet aan de uitbreiding en vermeerdering onzer zeemagt te arbeiden. Het zal een dag van heil voor het leger zijn, de dag waarop Nederland eene sterke zeemagt zal bezitten, die — terwijl wij den vijand aan de landgrenzen bestrijden — de zee voor ons openhoudt, en met ons, Indië verdedigt. De belangen van leger en vloot zijn één; wie die belangen als verschillend en strijdig wil voorstellen, doet aan de waarheid te kort.

Breda, 6 Maart 1852.

IETS OVER HET VESTINGSTELSEL VAN ONS LAND.

Is, hetgeen thans in Nederland, aangaande 's rijks verdediging, geschiedt, zoo hoogst verderfelijk, als wel eens beweerd wordt? Nijmegen, W. H. Stenfert Kroese. 1852.

Bij de zoo uiteenloopende gevoelens omtrent het vestingstelsel van ons land, kan men twee uiterste meeningen opmerken, die beide, gelooven wij, evenzeer afwijken van de waarheid, zoo als dit met uiterste meeningen nog al dikwijls gebeurt. Er zijn er, die, getroffen door de geheel onbeteekenende rol, welke de vestingen in de oorlogen van onze eeuw hebben gespeeld, en vooral door het weinige nut, dat zij soms ons vaderland hebben aangebragt, die vestingen even verouderd vinden als de wapenrustingen van den riddertijd; verlaat die bolwerken, roepen zij ons toe, die een land niet verzekeren tegen de invallen van den vijand, en zoek hechter waarborgen voor uwe onafhankelijkheid, dan die zoogenaamde plechtankers van den staat, die geen staat meer van den ondergang kunnen redden. Anderen, daarentegen, kleven eene geheel tegenovergestelde meening aan: zij willen de sterkte van een land in vestingen, en bijna alleen in vestingen, zoeken; verre van vestingen te willen verlaten of afbreken, willen zij er tal van nieuwe doen oprijzen; en bij die zucht om ons land met wallen en grachten te omgeven, verliezen zij geheel uit het oog, dat daardoor de hulpmiddelen worden uitgeput, die noodig zijn tot zamenstelling van wat alleen waarde kan geven aan die doode strijdkrachten — van een leger.

Het mag eene verouderde en dikwijls misbruikte stelregel

zijn, dat de waarheid meestal in het midden is, — hier, gelooven wij, dat die stelregel ten volle toepasselijk is, en dat die uiterste meeningen, omtrent de vestingen van ons land, geen van beide goedkeuring verdienen. Wij zijn voorstanders van vestingen; wij hebben de overtuiging, dat goede vestingen de kracht van ons land uitmaken, dat Nederland daaraan behoefte heeft; — maar wij zijn voorstanders alleen van de goede, nuttige vestingen; onnutte, overtollige vestingen achten wij slecht en verderfelijk, en wij zijn ten volle er van doordrongen, dat van diegenen, welke wij thans nog hebben, sommige die laatste benaming verdienen.

Het is ons voornemen dit onderwerp met een enkel woord te behandelen, bij de aankondiging van het hierboven genoemde werkje. Het is klaarblijkelijk geschreven door een deskundige, door een man, die het volste regt heeft om te vorderen, dat men het door hem uitgebragt gevoelen aandachtig en met zorg onderzoeke. Er wordt, zoo als de titel aanduidt, de vraag in behandeld, of het thans in ons land gevolgde verdedigingstelsel goed of slecht is en het eerste beweerd — zoo als dan trouwens ook ligtelijk is op te maken uit de wijze, waarop de vraag is gesteld. Om het goede van het thans gevolgde vestingstelsel aan te toonen, geeft de schrijver een kort overzigt van de gebeurtenissen van 1672 en van 1794, en toont aan, dat de gebeurtenissen dier jaren niets *tegen* dat vestingstelsel bewijzen, maar zelfs *daar voor* — altijd volgens het oordeel des schrijvers. Het werkje is duidelijk, grondig, met bekwaamheid en met talent geschreven; het bevat zeer veel goeds, — maar met niet alles is dit het geval; en juist om aan te toonen, wat, naar onze meening, *niet* goed is, vatten wij de pen op. Wij hopen die taak te vervullen met de kracht en den nadruk, die pligt zijn, wanneer men de overtuiging koestert, dat men de waarheid aan zijne zijde heeft; maar tevens met de gematigdheid en den eerbied voor het persoonlijk karakter van onzen tegenstander, die, onzes inziens, altijd gevorderd worden, zelfs bij het grootste verschil van gevoelen, en vooral dan, wanneer die tegenstander door kunde en verdiensten de hoogste aanspraken heeft op de algemeene achting.

Natuurlijk, dat men bij het bepalen der noodige of nuttige vestingen of liniën niet willekeurig kan te werk gaan; dat men niet, volgens luim en gril, kan zeggen: wij moeten maar *zoo veel* vestingen hebben; wij moeten *die* vesting behouden en

die andere verlaten; — maar dat men grondige redenen moet hebben, om eene vesting of linie te bezetten of te ontruimen. Het komt er dus allereerst op aan, om te weten, aan welke stelregels of beginselen men de waarde of onwaarde van eene vesting toetst.

In het hier behandelde werkje komt daarover een stelregel voor, dien wij geheel juist en waar vinden; die, naar ons inzien, altijd gebezigd moet worden om het goede of slechte van eene vesting te onderzoeken. Men vindt dien regel op blz. 5—6:

„.......vestingen, die niet ingesloten kunnen worden en die hunne gemeenschap behouden met het hart des Rijks, kunnen altijd toevloed van verdedigers, krijgs- en mondbehoeften erlangen, en zijn dus, bij goede verdediging, onneembaar.

„Alleen vestingen, die op zich zelve liggen en door den vijand niet belegerd worden of behoeven te worden, om zijn doel te bereiken, zijn nadeelig voor de verdediging; daar zij leiden tot versnippering van krachten, en de vijand door de plaatsing van een observatie-korps, gelijk aan de bezetting, haar onschadelijk kan maken; en dus, in geval van groote overmagt, de verdediger zich meer vermindert dan de aanvaller.

„Vestingen, die een gedeelte van eene verdedigingslinie uitmaken, waarvan alle gedeelten steeds in gemeenschap met elkander blijven, geven den achter die linie opgestelden verdediger gelegenheid, om, bij doelmatige inrigting der vestingen, op één punt met overmagt offensief te handelen door het doen van uitvallen, en noodzaken dus den vijand, ten einde die vesting voor hem onschadelijk te maken, groote magt daartegenover te stellen, of ze te belegeren, en zijn dus zeer voordeelig voor den verdediger."

Dat is een stelregel, dien wij ten hoogste toejuichen; wij moeten vestingen hebben, die niet ingesloten kunnen worden. Behalve dat zulke vestingen eene bijna onneembare sterkte hebben, zoo putten zij de hulpmiddelen van een land ook veel minder uit, dan andere min voordeelig gelegene sterkten. Heb tien vestingen; de vijand zal er misschien maar een of twee van belegeren, mogelijk geen een; maar toch, wanneer die vestingen spoedig door den vijand kunnen worden ingesloten, dan moeten zij al dadelijk alle tien voorzien worden van alles wat tot het doorstaan van een beleg vereischt wordt. Zijn daarentegen die vestingen zoodanig gelegen, dat zij geene insluiting te vreezen hebben, dan behoeft men ze slechts te voorzien van

zoodanige magt, als tot het weêrstaan van een gewelddadigen aanval noodig is; in de vesting, die werkelijk met een beleg wordt bedreigd, kan dan nog altijd alles worden gebragt, wat tot het doorstaan van een beleg wordt gevorderd. Vestingen, die niet ingesloten kunnen worden, putten dus de hulpmiddelen en strijdkrachten van een land niet uit; en dit is een voordeel bijna even groot als dat, wat uit de schier onneembare sterkte van zulke vestingen voortvloeit.

Maar zijn wij het met den geachten schrijver eens, dat ons land geene andere vestingen moet hebben dan die niet ingesloten kunnen worden, — het is in de toepassing van dat beginsel, dat wij soms met hem in gevoelen moeten verschillen.

Het ligt in den aard der zaak, dat die gestelde voorwaarde voor eene goede vesting, dat zij niet ingesloten moet kunnen worden, nooit in een volstrekten zin kan worden opgenomen: buitengewone inspanningen des vijands of eene geheel buitengewone wending van den oorlog kunnen te weeg brengen, dat de vesting ingesloten wordt, die men daardoor verzekerd waande; Antwerpen in de zestiende, la Rochelle in de zeventiende eeuw, mogten er met waarschijnlijkheid op vertrouwen, dat de belegeraar geene insluiting zoude kunnen verrigten, en toch wisten het genie en de volharding van Parma en van Richelieu die insluiting te bewerkstellen. Het niet insluiten van eene vesting is dus nooit eene zekerheid, maar altijd slechts eene waarschijnlijkheid; en omtrent den meerderen of minderen graad van waarschijnlijkheid, die men in dat opzigt moet vorderen, deelen wij niet altijd de gevoelens in dit werkje geuit.

Wél omtrent de vesting 's Hertogenbosch. Wij zijn ten volle overtuigd, dat, wanneer de verdediging maar eenigzins goed geregeld is, de hollandsche legermagt voortdurend in het bezit kan blijven van het eiland Bommel, en de insluiting van 's Hertogenbosch alsdan onmogelijk kan worden gemaakt; wij zijn het volkomen eens met den schrijver, wanneer hij die vesting „onneembaar" noemt. Hare spoedige val in het najaar van 1794 bewijst niets; want toen was er noch beleid, noch moed bij de hoofden der verdedigers; en waar die hoedanigheden bij de bevelhebbers ontbreken, daar kan men van niet ééne vesting zeggen, dat zij onneembaar is. Die belegering van 's Hertogenbosch in 1794 is eene van de bladzijden in onze geschiedenis, die wij met weêrzin en schaamte moeten lezen.

Maar ons verschil van gevoelen betreft de vestingen Grave,

Nijmegen, en de vestingen aan den IJssel; wij zijn niet zoo overtuigd, als de geëerde schrijver van dit werkje, dat die sterkten tegen eene insluiting gewaarborgd zijn.

De insluiting van Grave en Nijmegen, wordt gezegd, kan niet plaats hebben, zoo lang ons leger den overgang van de Maas en van de Waal aan den vijand betwist, en eene linie bezet houdt, die, naar des schrijvers voorstel, in het Maas- en Waalsche, tusschen Grave en Nijmegen moet worden daargesteld; — neen, zoo lang aan die voorwaarde voldaan wordt, kunnen Grave en Nijmegen niet ingesloten worden: maar zal aan die voorwaarde voortdurend voldaan kunnen worden? Zal het den vijand niet gelukken de Maas of de Waal over te trekken, of die linie door te breken, die nog niet bestaat, en wier verdedigingsvermogen nog zoo twijfelachtig is? — Het kan gebeuren, dat de overtogt van die rivieren of het doorbreken dier linie aan den vijand niet gelukt: maar het tegendeel kan ook gebeuren; en in dat laatste geval zijn Nijmegen en Grave geheel van onze hoofdmagt afgesneden, en gaan nutteloos verloren. Het voorbeeld van Nijmegen in 1794 zullen wij hier niet aanhalen, want die vesting is toen bijna niet verdedigd geworden. Maar de verdediging van Grave in dat jaar is wél goed geweest, en toch heeft zij ons niets gebaat, en is die vesting toen gevallen, zonder ons eenig voordeel te hebben aangebragt door hare verdediging. — Wij houden daarom het nut van Nijmegen en Grave — ten minste als vestingen — voor twijfelachtig.

Even zoo wat betreft de IJssel-vestingen, Doesburg, Zutphen en Deventer. Zoo lang ons leger op den linkeroever van den IJssel blijft, kunnen die vestingen niet worden ingesloten, maar wel, zoodra dat leger den IJssel heeft moeten verlaten. Nu zal het wel altijd goed zijn, een vijand, die uit Duitschland oprukt, aan den IJssel het hoofd te bieden, en er is kans, dat men den overtogt van die rivier aan den vijand belet; maar dit is volstrekt niet iets, waarop men met zekerheid mag rekenen; het kan zeer goed gebeuren, dat, in weêrwil van onze verdediging, 's vijands leger den IJssel overtrekt; en dan zouden de bezettingen in Deventer, Zutphen en Doesburg voor de verdediging des lands geheel verloren zijn; dan zouden wij denzelfden misslag begaan hebben, dien onze voorouders in 1672 begingen, en die toen ons vaderland bijna ten val bragt.

Maar, omdat wij Nijmegen, Doesburg, Zutphen en Deventer

schadelijk en slecht rekenen als vestingen, die men voortdurend bezet, daarom zijn wij echter volstrekt niet van meening, dat men de vestingwerken, welke die steden omgeven, moet afbreken en slechten; wij deelen in dat opzigt, niet in het gevoelen, door de redactie van de „Nieuwe Spectator" voorgestaan. Wij zijn, integendeel, van oordeel, dat bij de verdediging van Waal en IJssel, het dikwijls zeer groot voordeel kan verschaffen, wanneer men die versterkte steden tijdelijk bezet. Men moet dan die bataillons en dat veldgeschut daarin plaatsen, die vereischt worden om een gewelddadigen aanval te wederstaan; maar men moet in die steden geen vestinggeschut hebben, geene arsenalen, geene magazijnen, — niets, in één woord, dat niet dadelijk daaruit te nemen is; wordt de rivier door het leger verlaten, dan moeten de bezettingen van Nijmegen, of van de IJsselsteden, zich oogenblikkelijk, met hunne artillerie, weder bij het leger aansluiten en daarmede wegtrekken. Onder die voorwaarde is het behouden der vestingwerken van de genoemde steden aan te raden; die steden zijn goed als tijdelijke bruggenhoofden; als vestingen zijn zij slecht.

Wij weten niet, in hoever wij, bij het uiten dezer bewering, in overeenstemming zijn met den geachten schrijver van het werkje, dat wij hier beschouwen: zijne meening omtrent dit punt is niet duidelijk en bepaald uitgedrukt. Wij zien wel uit zijn werkje, dat hij Nijmegen, Doesburg, Zutphen en Deventer versterkt wil laten; maar tot welk einde wordt niet gezegd; en dat is toch hier het hoofdpunt, waarvan het oordeel over het goede of slechte dier versterkingen zal afhangen.

Hetzelfde geldt van des schrijvers voorstel, om bij Pannerden „een bruggenhoofd met vooruitgeschovene posten" (bl. 24) aan te leggen. Geldt het een veldwerk, dat men bezet zoo lang daar voordeel in is gelegen en dat men verlaat zoodra dat voordeel ophoudt, dan is dit voorstel goed; maar het is slecht, wanneer het eene nieuwe vesting betreft, die voortdurend bezet moet blijven. Alle versterkingen, die ons leger, bij de verdediging des lands, in voordeeliger toestand plaatsen, meer kracht bijzetten, zijn goed; slecht is alles, wat dat leger verdeelt en verzwakt.

Wat de schrijver zegt over het hooge belang van eene versterkte stelling aan de monding van den IJsssl, bij Kampen, en over de verdediging van het noordelijke gedeelte der provincie Groningen, deelen wij geheel en al. Het bezit dier stellingen kan ons, bij een oorlog met Duitschland, een beslissend voordeel

verschaffen; en daarom is het van groot gewigt om, zoo spoedig mogelijk, de daartoe vereischte versterkingsmiddelen aan te leggen of te verbeteren.

In het algemeen zijn er, in het vestingstelsel van ons land, verschillende gedeelten, wier nut en hooge waarde door iedereen erkend worden; — wij noemen onder anderen als zoodanig 'sHertogenbosch en Groningen. Andere gedeelten, zoo als Grave, Nijmegen en de IJsselvestingen, hebben eene twijfelachtige waarde, waarover de gevoelens nog verdeeld zijn; en wij begrijpen dus zeer goed, dat de schrijver ook die gedeelten voorstaat en verdedigt. Maar wat wij niet begrijpen, is, dat een man van zijne kunde en heldere inzigten nog op het behoud kan aandringen van vestingen, waarover de gevoelens niet meer verdeeld zijn, en wier onwaarde zoo klaar is als de dag. Hoe! na zelf dien gulden stelregel te hebben verkondigd, dat wij vestingen moeten hebben, die niet ingesloten kunnen worden, gaat hij, dien regel geheel vergetende, het behouden van Koevorden, de nieuwe Schans en Bourtange voorslaan, — onbeduidende sterkten, die een vijandelijk leger gerustelijk voorbijtrekt, en die dan dadelijk geheel afgesneden van Holland, geheel ingesloten zijn. Hoe flaauw en nietig zijn dan ook de gronden, waarop die meening wordt voorgestaan; en hoe strekt daar de onbestemdheid der woorden ten bewijze van het schemerachtige der denkbeelden:

(bl. 25) „Er kunnen omstandigheden plaats grijpen, waarin wij in de mogelijkheid zijn zullen, ook Friesland, Drenthe en Overijssel te verdedigen; wanneer wij dáár een gedeelte onzer krachten kunnen vereenigen, zijn ook dáár schoone en sterke verdedigingsstellingen aan te nemen. — Men doet verkeerd een gedeelte des rijks onvoorwaardelijk den vijand prijs te geven; moet een gedeelte verlaten worden tot nut der algemeene verdediging, dan is het een noodzakelijk kwaad, maar ook niet meer."

Is het noodig zich hier met eene wederlegging in te laten? Is het noodig uitvoerig aan te toonen, dat, wanneer wij in de noordoostelijke gewesten onzes lands den vijand onmiddelijk aan de grenzen willen tegenhouden, wij daartoe eene magt moeten hebben, sterker dan die des vijands, of even sterk; dat wij dan die vestingen niet behoeven; dat wij bij mindere magt in die vestingen geen baat vinden; en dat, wanneer wij Koevorden, Bourtange en de Nieuwe Schans bezet houden, wij daardoor, bij een doordringen des vijands, volstrekt

niet meester blijven van de provinciën, waar zich die sterkten bevinden, maar alleen van die geheel onbeduidende sterkten zelve? — „Die sterkten kunnen nut doen," zegt de schrijver (bl. 26); — maar datzelfde kan men zeggen van elke stad, van ieder dorp; men kan zich een toestand denken, waarin het voordeelig zoude kunnen zijn, dat die stad of dat dorp — hoe onbeduidend dan ook — versterkt waren; maar dwaasheid zoude het zijn, om dien toestand, die mogelijk nooit zal voorkomen, en om dat voordeel, dat mogelijk van een ondergeschikt belang is, van die stad of van dat dorp eene vesting te willen maken. „Men doet verkeerd, een gedeelte des rijks onvoorwaardelijk den vijand prijs te geven," zegt de schrijver; — toegestemd; maar het is geen onvoorwaardelijk prijs geven, wanneer men zich bij een oorlog de overwinning verzekert, en daardoor gemakkelijk weêr meester wordt van dat gedeelte des rijks, dat voor het oogenblik ontruimd moest worden. Wie bij een verdedigenden oorlog alles bezetten en behouden wil, gaat ontwijfelbaar te niet; de verdediger moet alleen bezetten en behouden wat gunstig en voordeelig daarvoor is, of waarvan het verlies de beslissing des oorlogs zoude aanbrengen. Het behoud van een gewest hangt niet af van het in bezit honden van eene enkele vesting in dat gewest, maar wél van de geheele uitkomst des oorlogs. Al ware Koevorden eene groote, onneembare vesting, dan zou zij het behoud van Drenthe niet verzekeren, wanneer de vijand intusschen Holland overheerde, en ons daardoor de voorwaarde des vredes kon opleggen; maar wanneer de oorlog voor ons eene voordeelige wending heeft genomen — waartoe het verlaten van Koevorden kan medewerken, — dan zijn wij zeker van Drenthe te behouden, al had de vijand het ook reeds in bezit genomen.

Wanneer wij hier ijveren tegen het behouden van Koevorden, Bourtange en de Nieuwe Schans, dan is dit omdat wij overtuigd zijn, dat de daar te plaatsen strijdmiddelen voor de verdediging des vaderlands verloren zijn; en dat, hoe gering het bedrag dier strijdmiddelen ook moge zijn, het altijd eene geheel verkeerde handeling is, ze nutteloos op te offeren. Maar grooter, oneindig grooter nadeel moet voortvloeijen uit het behouden van Maastricht en Venlo als vestingen; die vestingen vorderen niet een of twee duizend man tot hare verdediging, maar minstens acht of tien duizend, met eene bewapening en uitrusting, die schatten aan ons land moeten kosten.

En men antwoorde ons hier niet, dat eene mindere magt en mindere hulpmiddelen volstaan zullen tot verdediging dier vestingen; dat men, zoo als men dat soms noemt — ze slechts „ten halve" zal bezetten en bewapenen; — want dat is iets, hetwelk den toets van het onderzoek volstrekt niet kan doorstaan. Eene vesting heeft tot hare goede verdediging eene bepaalde hoeveelheid troepen, geschut en krijgsbehoeften noodig; geeft gij die vesting maar de helft van die strijdmiddelen, verwacht dan ook, dat hare verdediging maar een halve verdediging, dat wil zeggen, eene slechte verdediging, zal zijn. Zulk eene handeling staat daarmede gelijk, dat men tegen den vijand een oorlogschip afzendt, met slechts half zoo veel matrozen en half zoo veel kanonnen als het noodig heeft. Zeker, de buitengewone dapperheid van de bezetting dier vesting of van de bemanning van dat oorlogschip kunnen dat gemis aan strijdmiddelen eenigzins opwegen; en het is een dure pligt voor ieder officier, om door zijn beleid en geestkracht de strijdmiddelen, die onder zijn bevel zijn geplaatst, te verdubbelen; maar aan den anderen kant is het een even dure pligt voor eene regering, om de strijdmiddelen, die zij ter beschikking van hare officieren stelt, zoo goed mogelijk te maken; en die regering handelt onverstandig en slecht, welke opzettelijk en met voorbedachten rade dien pligt niet nakomt, en daardoor de eer van een bevelhebber en den wapenroem van een volk roekeloos prijs geeft.

Eene halve bezetting en bewapening der Limburgsche vestingen is eene slechte handeling; eene geheele bezetting en bewapening put ons land nutteloos uit; daarom zijn die vestingen slecht. Dat wordt dan ook vrij algemeen erkend; en een sterk bewijs daarvoor is, dat in dit werkje, waarin het nut verdedigd wordt van menige vesting, wier nut twijfelachtig is, van Maastricht en Venlo geheel en al gezwegen wordt. Waarom juist daarvan gezwegen? — De schrijver weet toch zeer goed, dat men vooral op de ontruiming van die vestingen aandringt, omdat men ze nadeelig oordeelt. Deelde hij niet in die meening, dan was eene bestrijding en wederlegging hier noodig; deelde hij er wél in, dan was het voor hem pligt, om die meening te schragen door het uitbrengen van zijn gevoelen; — wij zeggen pligt; want de waarheid zeggen bestaat daarin, dat men de geheele waarheid zegt, en niet een gedeelte daarvan verzwijgt.

De schrijver zwijgt over den nadeeligen invloed, dien Maas-

tricht en Venlo op de verdediging van ons land moeten hebben. Zelfs kan men op ééne plaats in zijn werkje eene soort van zijdelingsche verdediging van het nut der Limburgsche vestingen vinden; het is op blz. 6, waar hij zegt:

„Bij alle redeneringen over de doelmatigste zamenstelling van ons verdedigingsstelsel, gaat men altijd uit van het denkbeeld, dat Nederland geheel op zich zelven zal staan; het is goed, dat wij ons alléén kunnen verdedigen, en daarop in de eerste plaats rekenen; maar men moet niet te naauwgezet zich daar alléén naar inrigten.

„Vestingen die ons, wanneer wij zonder bondgenooten zijn, van geen nut zijn, kunnen grooten invloed hebben, als wij geholpen worden door vreemde legers, die, hetzij bij het begin des oorlogs, hetzij later, hunne krachten met de onze vereenigen......"

Wij zijn overtuigd, dat deze redenering door sommigen op Maastricht en Venlo wordt toegepast, en dat zij van die sterkten zeggen: „ja, die vestingen zijn wél nadeelig voor de verdediging van Nederland, wanneer het geheel op zich zelve staat; dat is iets, dat geen verstandig mensch kan tegenspreken. Maar die vestingen kunnen voordeel aanbrengen, wanneer wij bondgenooten hebben; die vestingen kunnen, wanneer wij oorlog voeren tegen Frankrijk, de operatiën van pruissische of andere duitsche legers begunstigen; en het is in het voordeel van die legers, dat wij de limburgsche vestingen in bezit moeten houden. Wij moeten daardoor de hulp van die bondgenooten koopen." — Ziedaar de gronden, die men soms nog aanvoert tegen hen, die op het verlaten van Maastricht en Venlo aandringen; — een enkel woord daarover.

Dat het bezit van Maastricht en Venlo aan een Duitsch leger, dat in de Zuidelijke Nederlanden tegenover een Fransch leger staat, eenig voordeel kan opleveren, is mogelijk; maar groot is dat voordeel toch niet. Maastricht en Venlo verzekeren dan aan dat duitsche leger den overgang van de Maas, en beletten het fransche leger de verdediging van die rivier te verrigten. Maar zulk eene rivierverdediging zoude toch weinig of geen gunstige kansen opleveren, vooral niet, wanneer ons land de bondgenoot van Duitschland is, — en zonder dat bondgenootschap kan, natuurlijk, het duitsche leger niet over Maastricht en Venlo beschikken. Wij gelooven dus, dat het, bij eenen veldtogt in de Nederlanden tusschen een fransch en duitsch leger, zeer weinig

ter zake zal afdoen, of Maastricht en Venlo al dan niet vestingen zijn, en wie die vestingen in bezit heeft.

Maar zijn voor onze bondgenooten die limburgsche vestingen misschien eenigzins voordeelig, voor ons zijn zij stellig nadeelig, en zeer nadeelig, door de sterke troepenmagt, die tot hare bezetting wordt vereischt. Men moet hier niet tegen inbrengen, dat een gedeelte dier bezetting door troepen van onze bondgenooten zal worden uitgemaakt, want ook dát heeft zijne kwade zijde; dan worden wij geheel afhankelijk van de inzigten dier bondgenooten; en wanneer hun belang het medebrengt, om niet langer in de Nederlanden te oorlogen, of niet langer die limburgsche vestingen te behouden, dan kan eene spoedige en schandelijke overgave dier sterkten daarvan het gevolg zijn. Is dit eene uit de lucht gegrepene onderstelling? — Raadpleeg daarover den noodlottigen veldtogt van 1794 in de Nederlanden: toen is Maastricht, na een onbeduidend beleg (23 October tot 4 November), bezweken, en de schatten, die daar aan geschut en krijgsbehoeften vereenigd waren, zijn, zonder eenig nut voor ons, in 's vijands handen gevallen; en de voorname oorzaak van die schandelijke gebeurtenis moet daarin gezocht worden, dat een sterk gedeelte der bezetting toen werd uitgemaakt door eene oostenrijksche afdeeling, en de bevelhebber daarvan, de generaal Klebeck, onwillig was om zijne troepen op te offeren voor eene vesting, aan wier behoud Oostenrijk niets was gelegen. — Waaruit zal men leeren, als men de lessen der geschiedenis verwaarloost?" roept de geachte schrijver van het hier beschouwde werkje uit; — wij zeggen het met hem, maar passen die woorden eenigzins anders toe.

Maar bovendien, gij spreekt over het nut, dat de limburgsche vestingen, bij eenen oorlog, kunnen aanbrengen aan de bondgenooten van Nederland, maar begin eerst met te beramen, hoe Nederland oorlogen moet z o n d e r b o n d g e n o o t e n. Dat wij, bij eenen oorlog tegen Frankrijk of Duitschland, bondgenooten zullen hebben, is mogelijk, is zelfs niet onwaarschijnlijk; maar daarop met stellige zekerheid te rekenen, daarop het verdedigingstelsel van ons land geheel en al te bouwen, dat is wel de dwaasste en slechtste handeling, die men daarbij volgen kan. Of is al weêr niet de geschiedenis daar, om aan te toonen, dat die hulp van bondgenooten juist dán, wanneer zij het meeste noodig is, óf geheel achter blijft, óf te laat komt? Heeft Denemarken bondgenooten gehad in 1848, toen de stroom van

Duitschlands heirscharen zich over zijn bodem uitstortte? Zou de hulp van het brandenburgsche leger in 1672 ons gered hebben, wanneer wij ons zelven niet hadden gered? — En wanneer gij, enkel door de hulp van bondgenooten, uw land voor vreemde overheersching kunt bewaren, dan moet gij die hulp ook tot duren prijs koopen; dan moet gij ook toegeven aan al de eischen en vorderingen dier bondgenooten; dan hangt gij ook geheel af van hunne willekeur; dan hebt gij eindelijk reeds afstand gedaan van uwe onafhankelijkheid. Zijn er landen, die tot zulk een ongelukkigen stand van zaken zijn gebragt, met Nederland is het, Goddank, zoo niet; wij kunnen ons verdedigen, alleen en zonder bondgenooten, tegen de aanvallen eens magtigen vijands; en daarom vorderen gezond verstand en welbegrepen belang, evenzeer als de eer en waardigheid van ons volk, dat wij, bij het beramen van ons verdedigingsstelsel, alleen onze eigene krachten in rekening brengen, en alleen daarop bouwen. Worden wij ondersteund door bondgenooten, zoo veel te beter; maar, des noods zijnde, moeten wij ons zelve genoeg zijn.

Behoeven wij, na dit alles, er nog bij te voegen, dat, naar onze meening, Maastricht en Venlo als vestingen te behouden, een groote misslag zoude zijn, die den val van ons vaderland kan na zich slepen?

De schrijver van het hier beschouwde werkje eindigt zijne pleitrede ten voordeele der vestingen met deze woorden:

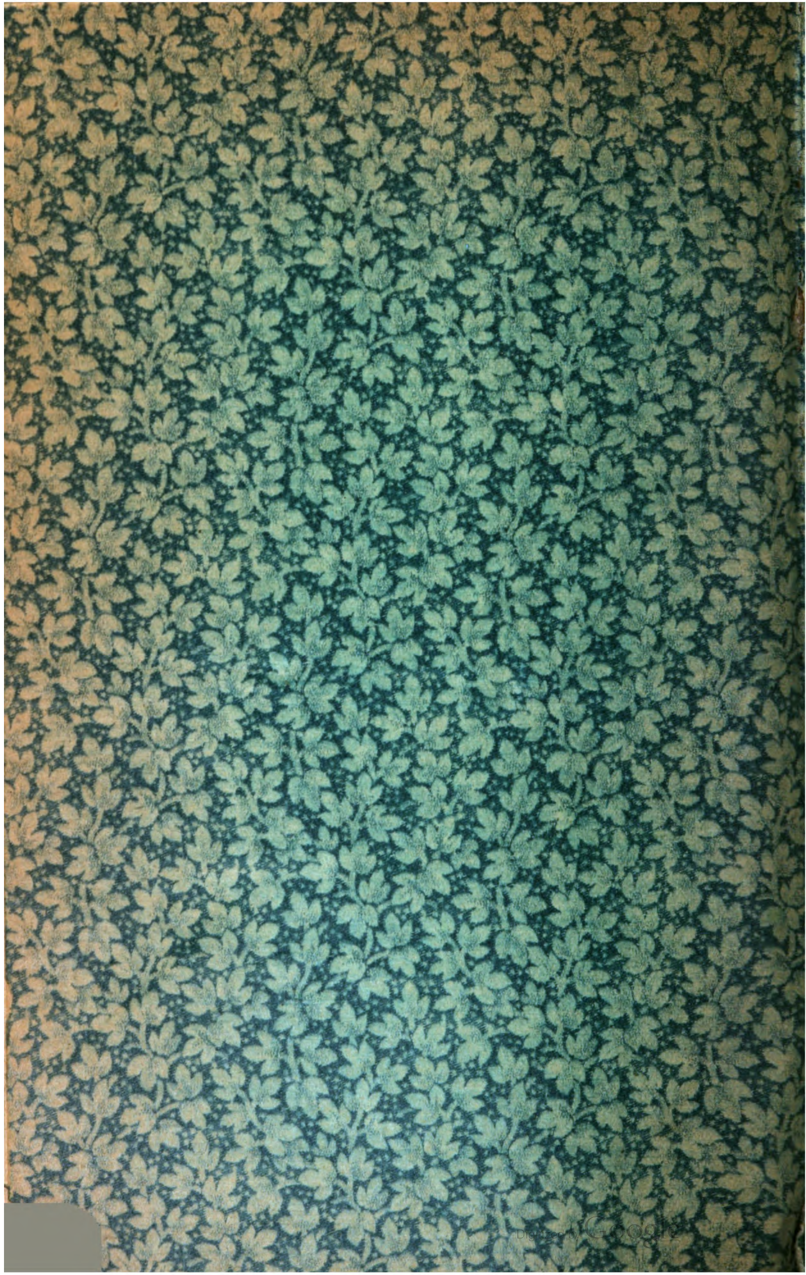
„Mogt ik slechts eenige mijner landgenooten overtuigd hebben, dat zij, die altijd roepen: „sloopt, sloopt uwe vestingen!" of geene vrienden, of zeer slechte vrienden huns vaderlands zijn!"

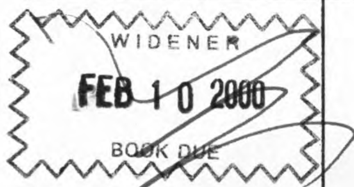
In die woorden is eene dubbelzinnigheid, die aanleiding kan geven tot eene verkeerde toepassing.

„Sloopt uwe vestingen," wil dat zeggen: „sloopt alle uwe vestingen?" — O, dan zeker heeft de schrijver gelijk met zich te verheffen tegen hen, die zulk een ongerijmden en verderfelijken raad geven. Maar bestaan er zulke raadgevers, of oefenen zij eenigen invloed uit? — Wij gelooven het niet; wij gelooven, dat, wanneer de geëerde schrijver zijnen tegenstanders zulke woorden in den mond legt, hij zich tegenstanders denkt zoo als er geene zijn. Wij gelooven dan, dat hij hier herschenschimmen bestrijdt.

Maar treft zijne veroordeelende uitspraak hen, die op het verlaten van onnoodige of slechte vestingen aandringen — vestingen, zoo als wij er hebben — dan verheffen wij ons tegen die uitspraak, als onbillijk en onwaar; wij verheffen er ons tegen, in den naam van alles wat hier gezag moet uitoefenen, in den naam van het gezond verstand, van de regelen der krijgswetenschap, van de lessen der geschiedenis, van de welbegrepen liefde tot het vaderland. Zij, die op het verlaten aandringen van vestingen, welke ons geen nut aanbrengen, maar integendeel onze sterkte verminderen, zijn de waarachtige vrienden van hun land; en zij volbrengen een pligt, wanneer zij onverpoosd en onvermoeid, zoo ver hunne krachten reiken, hunne overtuiging aan hunne landgenooten mededeelen, en naar de eindelijke zegepraal streven der ware beginselen van onze landsverdediging.

Mei 1852.




WIDENER
FEB 1 0 2000
BOOK DUE

